

Роберт Луис
Стивенсон

Меросхўр

ЯНГИ АСР АВЛОДИ
ТОШКЕНТ
2016

УЎК: 821.512.133-3

КБК: 84(4Ингл)

С – 91

Стивенсон, Роберт Луис

Меросхўр: роман. Роберт Луис Стивенсон / Таржимон Набижон Боқий. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2016. – 336 б.

ISBN 978-9943-27-769-4

Таниқли инглиз ёзувчиси Роберт Луис Стивенсоннинг қўлингиздаги романи бир-биридан қизиқ саргузашт воқеаларга бой. Унда сиз Дэвид Бэлфур деган ёш йигитнинг бошидан кечирган воқеалари мобайнида иродаси ҳам тобланиб борганига гувоҳ бўласиз. Ҳар қандай шароитда ҳам инсон ўзлигини йўқотмаслиги, олий ҳис-туйғулар қадрини туширмаслиги лозимлигини ёзувчи қайта-қайта таъкидлаб уқтиради.

УЎК: 821.512.133-3

КБК: 84(4Ингл)

Рус тилидан
Набижон БОҚИЙ
таржимаси.

ISBN 978-9943-27-769-4

© Роберт Луис Стивенсон, «Меросхўр». «Чўлпон», 1991 йил.

© Роберт Луис Стивенсон, «Меросхўр». «Янги аср авлоди», 2016 йил.

МЕРОСХЎР
ЁКИ
ДЭВИД БЭЛФУРНИНГ
САРГУЗАШТЛАРИ

Шул ҳақдаким, йигитча ўғирланади, денгизда кема ҳалокатига учрайди, кимсасиз оролда мисли кўрилмаган азоб-уқубатларни бошидан кечи- ради, одамзот оёғи етмаган тоғу тошларда сар- сон-саргардон бўлади; тақдир тақозоси билан Алан Брек Стюарт ва бошқа фидокор шотланд яacobинчи¹ларига йўлиқади. Қолаверса, ҳеч қан- дай ҳақ-ҳуқуқи бўлмаса-да, ўзини Шос кўрғони- нинг хўжайини деб эълон қилган манфур ама- киси Эбенезер Бэлфурнинг адолатсиз ғазабига учрайди – жабрланади. Ушбу воқеалар қаҳра- монларнинг ўз қўллари билан ёзиб қолдирилган, эндиликда Роберт Луис Стивенсон уни сизнинг ҳукмингизга ҳавола этади.

¹ Яcobинчилик – XVIII аср ўрталарида Ғарбий Европа мам- лакатларида бошланган инқилобий халқ ҳаракати. Яcobинчи- лар инсон ҳурлиги учун курашганлар.

БАҒИШЛОВ

Азизим Чарлз Бакстер!

Агар вақти-соати келиб, ушбу қиссани ўқиб қолсангиз, кўнглингизда бирталай саволлар туғилиши турган гап. Афсуски, Сизга қониқарли жавоб беролмайман – бу менинг қўлимдан келмайди. Масалан: «Ие, наҳотки, Эпиндаги қотиллик айнан 1751 йили рўй берган бўлса; қандай мўъжиза туфайли Торренскп қоялари нақ Иррейд пойига сурилиб қолди экан?» ёки «Матбуотда эълон қилинган мақолаларда Дэвид Бэлфур тўғрисида ломим дейилмаганини қандай тушуниш мумкин?» деб сўрашингиз мумкин. Мен бундай ёнғоқларни чақолмайман – тишим ўтмайди. Аммо: «Алан айбдорми ёки айбдор эмасми!» деб қайта-қайта сўрайдиган бўлсангиз, мен китобда баён этган тахминий фикрларим учун бошим билан жавоб беришга тайёрман. Эпинда тарқалган ривоятлар ҳозир ҳам Аланнинг бегуноҳ эканини тасдиқлайди. Ишонмасангиз, ўзингиз «ўша» ўз қўли билан ўқ узган кишини сўраб-суриштиринг, эҳтимол, унинг авлодларини ҳозир ҳам излаб топиш мумкин, деган жавобни эшитсангиз ажаб эмас. Ростини айтсам, қанчалик жон куйдирманг, барибир «ўша» одамнинг номини аниқдай олмайсиз: Шотландия тоғликлари сир сақлашни қойил қиладилар, ташаббуси уларнинг жисму жонига қў-

шиб сингдирилади. Мен мана шу йўсинда эрта-лабгача муайян ҳолатнинг аслига тўғри эканини зўр бериб ҳимоя қилишим ва айна чоқда бошқа ҳар қандай ҳолатни шубҳа остида қолдиришим мумкин. Лекин аниқликка итоат этишга унчалик ҳушим ҳам, ишим ҳам йўқлигини бирийўла бўйнимга олиб кўя қолсам тузук бўлмайдими? Бу қисса олимлар фойдаланадиган дастуриламал эмас; унинг жойи – уй вазифаларини бажариб бўлиб, узун қиш кечаларини қандай ўтказишни билмай, ноилож ўринга кираётган ўқувчининг ётоқхонасидир. Аслида, хийла оғир-вазмин, жангари шахс – ҳалол Алан ўзининг янги ҳаётида фақат жанговарликни тарғиб этиш билан шуғулланмайди: Овидий асарларига муккасидан кетиб қолган баъзи ёш дўстларимни маълум муддат ўтган асрларга ошно этмоқчиман, уларни Шотландия тоғлари бўйлаб саёҳатга чорлайман ва ўринга кирганларидан кейин ширин-ширин, жозибадор тушлар кўриб ухлашларини истайман.

Қадрдоним Чарлз, бу китоб кўнглингизга йўл топа олишига кўзим етмайди. Аммо ўғлингиз воёга етгач, қисса унга ёқиб қолиши мумкин; балки у ўз отасининг исмини китоб бошламасидан кўриб хурсанд бўлар. Ҳозир эса кўпгина бахтли кунларимизу баъзан бошимизга ёғилган кулфатлар хотираси сифатида сизнинг номингизни яна бир бор эслаётганимдан, уни шу ўринда муҳр этаётганимдан бағоят хурсандман.

Шу тобда ёшлигимизда рўй берган ғаройиб саргузаштларни ҳаёлимга келтирсам, беихтиёр юрагим ҳаприқади – ўзимни қўярга жой тополмай қоламан. Сиз ҳам ёқангизни ушласангиз керак-а?! Қанча йиллар, қанча замонлар ўтиб кетди-я! Кишини ғалат кайфият чулғаб олиши та-

йин. Чунки сиз ҳар куни ўша кўчалардан ўтасиз; эртагаёқ кўҳна мунозара клубининг эшикларини очишингиз мумкин – у ерда бизни ҳозирданоқ Скотт, Роберт Эммет ва унчалик машҳур бўлма-са-да, лекин қизгин муҳаббатга сазовор Макбин билан бир қаторга қўйишмоқда. Шунингдек, Сиз шавкатли *L. J. R.*² жамиятининг аъзолари йиғи-лишадиган ибодатхона ҳовлиси ёнидан ўтишин-гиз мумкин: эсингиздами, қачонлардир шоири замон Бёрнс ошна-оғайнилари билан ўтирадиган ўша ўриндиқларга ястаниб олиб пиво ичардик.

Мен яққол тасаввур этипман: дўстингиз фақат тушларида кўрадиган жойларни, ана, Сиз куп-па-кундузи томоша қилиб, сарсари кезиб юриб-сиз. Кундалик турмуш ташвишларидан фориф бўлган дамларда ўтмишдан келаётган садолар қулоқларингиз остида тинимсиз жаранглаб турса не тонг! Илло, у дўстингиз ҳақидаги эзгу хотира-ларни тез-тез уйғотиб турсин.

**Р. А. С.
Скерривор,
Борнмут.**

² Стивенсон аъзо бўлган талабаларнинг махфий жами-яти. «L.J.R» ҳарфлари тахминан инглизча «Liberty, Justice, Reverence» сўзларининг қисқартма шакли бўлиб, «ОЗОДЛИК, ҲАҚҚОНИЯТ, ҲАҚ-ҲУҚУҚ» маъноларини англатади.

БИРИНЧИ БОБ

МЕН УЗОҚ САФАРГА – ШОС ҚЎРҒОНИГА ЖЎНАЯПМАН

Ўз саргузаштларим ҳақидаги ҳикояни 1751 йилнинг унутилмас жавзо тонгидан бошлаш-ни истардим. Ўша куни киндик қоним тўкилган хонадон эшигини охирги марта қулфладим-да, калитни чўнтагимга солиб, йўлга чиқдим. Қуёш нурлари эндигина тоғ чўққиларида жилвалана бошлаган эди. Ана-мана деб, руҳонийнинг уйига яқинлашган пайтим сирензорда қораялоқлар сайрашарди; субҳидамдан буён водийни қоплаб ётган туман пардаси кўтарилмоқда эди.

Эссендиннинг кўнгилчан руҳонийси мистер Кемпбелл каминани чорбоғ эшиги ёнида кутиб турган экан. У мендан, нонушта қилдингми, деб сўради. Қорним тўқ эканини билгач, қўшқўллаб сўрашди-да, қўлтиғимдан олди ва елкамга дўстона шапатилаб қўйди.

– Шунақа гаплар, қадрдоним Дэви, – деди у. – Мен сени дарёгача кузатиб бораману йўлни кўрсатиб қўйиб, изимга қайтаман. – Биз индамай қўзғалдик. Бирпасдан кейин у: – Эссендиндан бош олиб кетаётганингга ачинмаяпсанми? – деб сўради.

– Нима дейишга ҳайронман, сэр, – деб минғирладим. – Агар қаёққа кетаётганимни, пешонамга нималар ёзилганини билганимда борми, ҳеч иккиланмай жавоб қайтарардим. Эссендин – табаррук маскан, бу ерда кўнгилдагидай яшадим,

аммо умримда мусофирчилик бошимга тушмаган ахир. Отам ҳам, онам ҳам оламдан ўтдилар – энди мен Эссендинда яшайманми, Можористон қиролигидами, бари бир уларнинг дийдорини кўролмайман. Шунинг учун, ростини айтсам, агар хорижий юртларда муроди мақсадимга етажагимни билганимда, ўз уйимни тарк этаётганимга сира ҳам ачинмасдим.

– Шунақами ҳали? – деди мистер Кемпбелл. – Начора, Дэви, тақдир экан-да. Хулласи калом, эрта-индин бошингга тушадиган воқеалардан огоҳ этиб қўямасам бўлмайди шекилли. Волидаи мукарраманг бандаликни бажо келтирган, отанг (у инсон номига муносиб зот ва мўмин христиан эди) тез-тез касал бўла бошлади: кунни битиб бораётганини сизди, асраб қўйиш учун менга битта хат топширди; унда сенга аталган мерос рақам этилганини таъкидлади. «Ўлганимдан кейин, қўлга илинадиган буюмлар сотилиб, хонадонимиз тартибга келтирилгач, мана шу хатни шахсан ўғлимга топширасиз ва уни Кремонд яқинидаги Шос қўрғонига кузатиб қўясиз», деди. Дэви, марҳумнинг барча васиятлари адо этилди. «Мен ўша ерда туғилганман, ўғлим ота юртига қайтиши лозим. У азамат йигит, қўрқоқ одамлар тоифасидан эмас – жуда абжир, шубҳасизки, қўрғонга омон-эсон етиб олади ва ҳамманинг меҳрини қозонади», деган эди раҳматли отанг.

– Шос қўрғони?! – деб юбордим беихтиёр. – Шўрлик отамнинг Шос қўрғонига қандай алоқаси бор экан?

– Шошмай тур, – деди мистер Кемпбелл. – Худо билади. Мен сенга айтсам, азизим, қўрғон эгалари сизларга фамилиядош – уларни шослик Бэлфурлар деб аташади: сўнгги пайтлари обрў-эътибо-

ри бир оз тўкилган бўлса-да, лекин кўҳна шажара; ҳалоллиги учун ҳамма уларни ҳурмат қиларди. Қолаверса, отанг раҳматли ўқимишли киши эди. Аслида, бамаъни муаллим шунақа бўлиши лозим. Унинг мактаби намунали эди, гап-сўзларию муомаласи хашаки ўқитувчиларникига асло ўхшамасди. Эсингдами, мен обрўли кишиларни меҳмон қилган чоқларда отангни албатта уйимизнинг тўрига ўтқазиб қўярдим; килреннетлик Кемпбелл, дансвирик Кемпбелл, минчлик Кемпбелл сингари қариндош-уруғларим ва бошқа асилзода жентельменлар билан суҳбатлашиб ўтиришни яхши кўришарди. Хўп майли, мана сенга васият қилинган хат: марҳум биродаримиз ўз қўли билан манзилни ёзиб қўйган.

У менга хатни берди, конвертга қуйидаги сўзлар битилган эди: «Шос қўрғони. Эсквайр Эбенезер Бэлфурнинг ўз қўлига топширилсин. Хатни менинг ўғлим – Давид Бэлфур элтиб беради».

Юрагим ҳаприқиб кетди: овлоқ Этрикс ўрмонидаги бечораҳол қишлоқ ўқитувчисининг ўн олти яшар ўғлига бирдан омад ёр бўлса-я! Ахир бу ҳазил гап эмас!

– Мистер Кемпбелл... агар менинг ўрнимда сиз бўлганингизда нима қилардингиз? – деб сўрадим, ҳаяжондан тутилиб-тутилиб.

– Ўйлаб ўтирмасдан йўлга отланардим, – деб жавоб берди руҳоний. – Сенга ўхшаган тикмачоқдай йигит Кремондга икки кундаёқ етиб боради. Айтмоқчи, у ердан Эдинбурггача бир қадам қолади, холос. Агар ишлар чаппасига кетсаю асилзода қариндошинг (тахминимча, сизлар ҳарҳолда бегона эмассизлар) кетингга бир тепиб, кўчага чиқариб ташласа, бунинг қўрқадиган жойи йўқ: яна икки кунлик йўлдан сўнг эшигимни тақил-

латишинг мумкин. Лекин, умид қиламанки, сени қучоқ очиб кутиб олишади, отангнинг ниятлари рўёбга чиқади. Насиб этса, вақти келиб катта одам бўлиб кетасан. Азизим Дэви, шу тобда – сен билан хайрлашишдан аввал, фурсатдан фойдаланиб оз-моз насиҳат қилиб қўймасам кўнглим жойига тушмайди. У нигоҳи билан ўтиргани жой қидирди ва йўл четидаги оқ қайин остида турган катта юмалоқ тошга кўзи тушдию унинг устига ўрнашиб ўтириб олди: офтобдан сақланиш учун дастрўмолини учбурчак шляпасининг тепасига ташлаб қўйди – икки қоя орасидан кўриниб турган қуёш тўппа-тўғри бизнинг манглайимизга олов пуркарди. У кўрсаткич бармоғини фалакка ўқталганча ер юзидаги кўпдан-кўп гуноҳлардан мени огоҳ эта бошлади, жумладан, каминани узлуксиз равишда Тавротни мутолаа қилишга ундади. Лекин руҳонийнинг маслаҳатлари мени қизиқтирмасди. Шундан сўнг у бадавлат хонадондаги ҳаёт манзарасини тасвирлаб берди ва хонадон соҳиблари билан қандай муомала қилишим тўғрисида йўл-йўриқлар кўрсатди.

– Дэви, майда-чуйда нарсалар учун тортишиб ўтирмагин, – деди у. – Эсингда бўлсин: сен дво-рян оиласида дунёга келган бўлсанг ҳам, қишлоқда тарбиялангансан. Юзимизни ерга қаратиб қўймагин, Дэви, бизни иснодга қолдирма! Қарол-чўриларнинг ҳар қандай тоифасида учрай-диган ўша тўкин-сочин, машҳур хонадонда бошқалардан орқада қолмагин; эҳтиёт бўлиб, ўйлаб қадам ташлагин, кўп гапирмагин. Энди хонадон бошлиғи масаласига келсак, ёдингда тутгин: у хўжайин. Изоҳга ҳожат бўлмаса керак – оғзи қийшиқ бўлса ҳам бой гапирсин, деган мақол бежиз айтилмаган, ахир. Шажара бошлиғига итоат

этиш ҳам фарз, ҳам қарз. Ҳеч бўлмаса, киши ёшлигида шундай деб ўйлаши лозим.

– Гапларингизда жон бор, сэр, – дедим. – Чизган чизигингиздан чиқмасликка ваъда бераман.

– Бинойидексан-ку! – деди мистер Кемпбелл хурсанд бўлиб. – Хўш, энди ашёвий далиллар хусусида гаплашсакми-а? Албатта, тажнис³ учун худонинг ўзи кечирсин-у, балки бу ҳеч қандай ашё эмасдир. Ёнимда бўғча бор, – деди-да, ички чўнтагидан бир нарса олди. – Бўғчага тўртта нарсани солиб қўйганман. Шулардан биринчиси қонун бўйича сенга тегишли: боя айтганимдек, бу отангдан қолган китоблар ва бошқа буюмларнинг пули – уларни ўзим сотиб олдим; кейинчалик отангнинг ўрнига бирорта ўқитувчи келса, ўшанга пуллайман, мўлжалимча, уч-тўрт танга чойчақа қолади шекилли. Яна учта нарса эса мен билан миссис Кемпбеллдан совға; қўлимизни қайтарма – чол-кампири хурсанд қилгин, болам. Бири – юм-юмалоқ, дастлабки пайтлари шуниси кўпроқ ёқса керак. Лекин Дэви, жигарим, бу дарёдан томчи, холос. Ҳаш-паш дегунча тамом бўлади – унинг изи ҳам қолмайди. Япалоқ, тўртбурчак тумор эса бир умр сенга мададкор бўлади: узоқ сафарларда ҳориб-толсанг унга ҳассадай суянасан, тобинг қочган пайтларда юмшоқ ёстикдай бош қўйиб ётасан. Хўш, охиргиси – ҳамма томони тенг ашё – мен чин дилдан ишонаманки, бу нарса мушкулнингни осон қилади, сени боқий дунё сари етаклайди.

У сўзларини тугатдию ўрнидан турди, шляпасини ечиб ҳаётга илк бора мустақил қадам қўяётган ўсмир ҳақиқа қизғин дуо ўқиди. Кейин мени

³ Тажнис – сўз ўйини. Бу ерда «шаккоклик» маъносида қўлланяпти (*таржимон изоҳи*).

илкис бағрига босди-да, ўзидан нари суриб, дийдоримга тўйиб-тўйиб тикилиб олди – унинг юзлари чўғдай қизариб кетган эди; сўнгра шартта орқасига бурилдию: «Алвидо!» деб қичқирган кўйи биз келган йўл бўйлаб шитоб изига қайтди. Назаримда, бегона одамга бу ҳолат кулгили кўринса керак, аммо ўзим ҳозир куладиган аҳволда эмасдим. У кўзга кўринмай кетгунча орқасидан термилиб турдим; у қадамини секинлатмади, бир марта ҳам орқасига қайрилиб қарамади. Шундагина айрилиқ нақадар оғир эканини англаб етдим ва бирдан ўзимдан ўзим уялиб кетдим – қани энди ер ёрилсаю кириб кетсам! Ахир, овлоқ қишлоқни тарк этаётганимдан бениҳоя шод эдим, босар-тусаримни билмай қолган эдим: данғиллама, гавжум хонадонга – қондош, жондош бўлган бадавлат, савлат тўкиб юрадиган жаноблар ҳузурига кетяпман-ку!

«Эҳ, Дэви, Дэви! – дедим ичимда. – Ахир бу кўрнамаклик эмасми! Наҳотки донгдор кишиларнинг номларини эшитишинг билан дарҳол кўзларингни чирт юмиб, барча яхшиликларни, дўстларингни эсдан чиқариб юборишга тайёр бўлсанг-а? Уялгин-э, уят!»

Мен боягина кўнгилчан руҳоний кўним топган юмалоқ тош устига ўтирдим-да, совғаларни кўздан кечириш учун бўғчани очдим. «Ҳамма томони тенг ашё» дейилгандаёқ нима назарда тутилаётганини англаган эдим: албатта, бу чўнтакбоп мўъжаз Таврот эди – муқаддас диний китоб. «Юм-юмалоқ» – танга экан, бир шиллинг⁴. Узоқ сафарларда ҳориб-толсам, тобим қочса ва умуман, менга бир умр мададкор бўладиган «тумор» эса сарғайиб кетган

⁴ Шиллинг – пул бирлиги, фунт стерлингнинг йигирмадан бир бўлагига тенг (*таржимон изоҳи*).

бир парча дағал қоғоз экан – унга қизил сиёҳ билан қуйидаги сўзлар битилган эди:

«Марваридгулдан томчи дори тайёрлаш усули. Марваридгул олинади-да, рангсиз винога ташлаб қўйилади, кейин ҳар куни бир ёки икки чой қошиқдан ичилади, эҳтиёжга қараб истеъмол қилинади. Натижада дудуқларнинг нутқи изга тушиб кетади, офтоб урган кишилар шифо топадилар, юрак ўйноғини тўхтатади ва хотирани мустаҳкамлайди. Гул шиша идишга солинадию қопқоғи маҳкам беркитилади ва чумоли уясига тикиб қўйилади, ўша жойда бир ой тургандан сўнг қайтариб олинади: гуллардан шарбат ажралиб чиққанини кўрасан, уни кичик идишларда асраш лозим – бу бемору соғ кишиларга ҳам, эркак ва аёлларга ҳам бирдай фойдалидир».

Битик остига руҳоний ўз қўли билан ушбу сўзларни қўшимча қилган эди.

«Айни чоқда суяк чиққанда (суртиш керак) ва санчиқ бошланганда (ҳар соатда бир чой қошиқ дори ичилади) ҳам фойдаси тегади».

Тўғриси айтсам, бу қоғозга қараб туриб кулгим қистади ва айни пайтда кўзларимдан ёш тирқираб кетди. Мен зудлик билан тугунчани қайқи таёқ учига илдим-да, кечувдан дарёнинг нариги соҳилига ўтиб олдим. Қияликдан адир тепасига кўтарилдим ва икки четини супурги гуллар қоплаган, пода юрадиган кўм-кўк сўқмоққа қадам қўйдиму Эссендин ибодатхонасига, руҳоний хонадони теварагида чайқалаётган дарахтларнинг учларига ва ота-онам дафн этилган қабристоннинг баланд-баланд четан деворларига бир қур назар ташладиму унсиз хайрлашдим.

МАНЗИЛГА ЕТДИМ

Иккинчи куни эрталаб яна адир чўққисига қўтариладим: кўз ўнгимда денгиз соҳилига туташган манзара яққол намоён бўлди, чек-чегараси кўринмайдиган тоғ тизмаси ёнбағрида – нишаблик ўртасида гўё қиздирилган печдай Эдинбург шаҳри тутаб ётарди. Қўрғон тепасида байроқ ҳил-пирарди, кўрфаз узра кемалар сузиб юрарди ёки бандаргоҳга лангар ташлашган эди: масофа хийла йироқ бўлишига қарамай, уларни аниқ кўриб турардим ва каминанинг – қишлоқи йигитчанинг қалби бирдан тўлқинланиб кетди,

Тез орада битта чўпон кулбасига рўпара келдим, Кремондга бориш учун қайси йўналиш бўйича кетиш лозимлигини билиб олдим. Шундай қилиб, дуч келган йўловчидан сўрай-сўрай пойтахтнинг ёнидан ўтиб, ғарб томонга кетавердим – Колингтон ҳам ортда қолиб кетди ва охири Глазгога олиб борадиган йўлга чиқдим. Кўча бўйлаб ўтиб бораётган полк аскарларини учратдим; улар мусиқа садолари остида бир маромда қадам ташлашарди: олдинда кулранг отга минган, фиштга ўхшаш дағал юзли кекса генерал борарди, норғул йигитлардан саралаб олинган гренадерлар ротаси эса сафнинг охирига тизиб қўйилган эди – уларнинг бош кийимлари Рим папасининг тожини эслатарди. Мен негадир ич-ичимдан суюниб, оғзим очилганча аскарларни кузатиб турардим: жангчиларнинг қизил мундирларию тантанавор мусиқа садолари аъзойи баданимни жимирлатиб юборди.

Бир оздан кейин мен Кремонд вилоятига қадам қўйдим; энди одамлардан, Шос қўрғонини

сўрай бошладим. Ажаб ҳол: кимга мурожаат этсам, у менга ҳайратланиб тикилиб қоларди. Дастлаб, қишлоқи турқу атворим, сафар мобайнида обдан чангга беланган қопга ўхшаш уст-бошим ўзим йўқлаб бораётган фаройиб масканга сира ҳам муносиб бўлмаса керак, деб ўйладим. Лекин икки ёки уч марта бир хил жавоб қайтаришгач, турли қиёфаларда ҳайрат аломатларини кўрдиму кўнглимда шубҳа пайдо бўлди: «Балки Шос қўрғонида ишлар пачавадир? Ҳарҳолда, у ерда бир сир бўлса керак».

Кўнглимда уйғонган шубҳага чек қўйиш мақсадида бошқача тарзда савол беришга қарор қилдим: дала-йўлда фойтун кўринди, ўриндиқда олижаноб зот ўтирарди; мен ундан «Шос қўрғони» деб аталадиган уйнинг хўжайини ҳақида бирор гап эшитган-эшитмаганини сўрадим. У аравани тўхтатди-да, бошқа йўловчилар сингари бошимдан-оёғимгача синчиклаб разм солди. Сўнг:

– Эшитганман, – деди. – Нимаиди?

– Ростдан ҳам бадавлат хўжаликми? – деб сўрадим.

– Бўлмасам-чи, – деди. – Данғиллама иморати бор.

– Тушунарли, – дедим. – Хўп майли, одамлари қанақа?

– Одамлари?! – деб қичқириб юборди. – Эс-ҳушинг жойидами ўзи? Ахир у ерда одам йўқ-ку!

– Нималар деяпсиз? – дедим. – Мистер Эбене-зер одам эмасми?

– Ҳа-я, у ростдан ҳам одам, – деди. – Агар сенга қўрғоннинг эгаси керак бўлса, шак-шубҳасиз, у мавжуд. Аммо бунинг нима ҳожати бор-а?

– Мени ишга ёллармикан деб ўйлаган эдим, – дедим ўзимни гўлликка солиб.

– Нима?! – деб бақриб юборди аравакаш. Товушидан ҳатто от ҳуркиб кетди. – Менга қара, ўғлим, – деб давом этди, – албатта, бу менинг ишим эмас, аммо хушмуомала йигитчага ўхшаяпсан, шунинг учун битта маслаҳат бермоқчиман: эсинг бўлса, Шос қўрғонидан узоқроқ юргин!

Сўнгра бошига дабдабали ясама соч қўндириб олган ҳаракатчан киши дуч келди; фаҳмлашимча, у мижози ҳузурига ошиқиб кетаётган сартарош эди: аввалдан билардимки, сартарошлар гап ташишга ниҳоятда ўч бўлишади – шунинг учун ундан тўппа-тўғри Шосда яшайдиган мистер Бэлфур қанақа одам деб сўраб қўя қолдим.

– Дийдори қурсин! – деб пишқирди сартарош. – Одам эмиш, топган гапингни қара-ю! Ахир унинг одамлик сиёқи йўқ-ку! – Кейин тилёғламалик билан менинг асл ниятимни билиб олишга уринди, лекин мен айёрлик қилдим – унинг қўйинини пуч ёнғоққа тўлдириб юбордим.

Қулоқ-чаккамга биров тарсаки тортиб юборгандай бўлди, эсанкираб қолдим. Мен галварс, чулварани хом санаб юрган эканман-да!.. Мавҳум имо-ишоралар жонимга тегди, хомхаёллардан миям ғовлаб кетди. Бу қандай жанобнинг уйи бўлдики, ўша томонга элтадиган йўлни сўраб-суриштирсанг – бас, тўсатдан бутун вилоят бир сапчиб тушади, одамлар эса кўзларини пирпиратганча сенга қараб бақрайиб қолишади? У қанақа одам эканки, катта кўчада учраган йўловчи отнинг қашқасидай таниса? Агар пиёда юриб Эссендинга бир соатда етиб бориш мумкин бўлганда, саргузаштларим аллақачон поёнига етган бўларди – мен мистер Кемпбелл ҳузурига қайтардим. Лекин узоқ йўлнинг асосий қисмини босиб ўтдим, энди ортга қайтишга ғурурим изн бермас-

ди: ҳеч бўлмаса иззат-нафсимни қондириш учун ҳам гап нимада эканини аниқлашим, манзилга етиб боришим лозим. Ғалати гапларни эшитавериб довдираб қолган, оёғимга тош боғлангандай судраб қадам ташлаётган эсам-да, ўжарлик билан йўлни сўраб-суриштиришда давом этардим, олға борардим.

Қун ботаётган пайтда битта аёлга дуч келдим; у миқтигина эди, қора соч, афтидан хийла вайсақи кўринарди – ҳарсиллаб-ҳарсиллаб нишабликдан пастга тушарди. Унга ҳам одатдаги савол билан мурожаат этдим у орқасига терс бурилиб, ўзи ҳозиргина тарк этган адир чўққисига мени эргаштириб чикди ва қўли билан водий тубини кўрсатди – ям-яшил ўтлоқзорда улуғвор тош-қўрғон савлат тўкиб турарди. Чор атроф ниҳоят-да гўзал эди: тепаликни дов-дарахтлар қоплаган эди, ирмоқда шилдир-шилдир сув оқарди, серҳосил экинзор кўриниб турарди, лекин иморат одам яшайдиган масканга ўхшамасди; у томонга олиб борадиган бирорта ҳам сўқмоқ кўринмасди, мўрилардан тутун чиқмасди, боғ эса ҳувиллаб ётарди. Бирдан юрагим товонимга тушиб кетгандай бўлди.

– Анавими? – деб юбордим беихтиёр.

Аёлнинг кўзларида ғазаб учқуни ёлқинланди.

– Худди ўзи! – Бирдан унинг жазаваси тутиб вайсай бошлади: – Инсон жонидан бунёд этилган, қонсираб ётибди, бегуноҳ тўкилган қонлар уни ер билан яксон қилади.

Қараб тур: мен унга туфураман! Туф-туф! абадулабад ириб-чириб кетсин! Уй эгасини кўрсанг, эшитган гапларингнинг ҳаммасини айтгин, хўпми? Женнет Клустон сени бир минг икки юзу ўн тўққизинчи марта қарғади, лаънатлади деб айт-

гин! Худоё худовандо, унинг уйини, молхонаси-
нию отхонасини, ошхонасию ошпазларини, бар-
ча қавму қариндошларинию хизматкорларини,
меҳмонларию етти пуштини ер ютсин!

Аёл шартга орқасига бурилиб ғойиб бўлди.
Мен худди тиззамгача ерга ботиб кетгандай тур-
ган жойимда қаққайиб қолдим, қўрқувдан соч-
ларим тикка бўлиб кетди. Ўша замонларда ҳали
ялмоғиз кампир борлигига ишонардик, қарғиш
одамларни бирпасда даҳшатга солиб қўярди; хул-
лас, манзил остонасида бундай гапларнинг янг-
раши яхшилик аломати эмасди, балки йўлимда-
ги тўсиқлар нишонаси эди. Оёқларимда мажол
қолмади. Аста ерга ўтирдим-да, Шос қўрғонини
кўздан кечира бошладим. Қанчалик узоқ тикил-
ганим сари бу ўлкага нисбатан тобора меҳрим
ортиб борарди: чаман-чаман гуллаб ётган қалин
дўлана ҳам, ям-яшил ўтлоқ, алоҳида пайкаллар-
да оқаришиб кўринаётган сулизорлару тўп-тўп
бўлишиб осмонда парвоз этаётган гўнгқарғалар
– буларнинг ҳаммаси бу ер ниҳоятда унумдор ва
об-ҳавоси оромбахш эканини билдирарди, фақат
майдон ўртасидаги рутубатли тошқути кўнглимга
кўланка ташлаб турарди, холос.

Дала-туздан қайтаётган деҳқонлар ён-верим-
дан ўта бошладилар, мен бўлсам, ҳамон йўл чети-
да ҳафсалам пир бўлиб ўтирардим, ҳатто уларга:
«Ҳорманглар!» дейишга ҳам ярамасдим. Ниҳоят,
қуёш уфққа бош қўйди ва шунда мен сарғиш ос-
монга ўрлаётган ҳилолдай тутунни кўриб қолдим,
у худди шамдан чиқаётганга ўхшарди – ингичка.
Лекин бари бир бу бошпанадан таралаётган ту-
тун эди; демак ўчоққа ўт ёқилган, уй иситиляпти,
косага қайнатма овқат қуйилади – хонадонда ти-
рик жон бор, у гулхан ёқяпти, шунинг ўзидаёқ
кишига таскин берарди.

Мен майса қоплаган торгина сўқмоқ бўйлаб ўша томонга жўнадим. Сўқмоқни аранг илғаб олиш мумкин эди, холос. Инсон боласи истиқомат қилаётган масканга элтадиган ягона йўлнинг бундай кўриниши ғалати туюларди, лекин бошқа йўл кўринмасди. Тез орада тошдан ясалган иккита устун рўпарасидан чиқиб қолдим; уларнинг устига герб ўрнатилган эди. Ёнгинасида эса тошдан қурилган, томсиз қоровулхона турарди. Кўриниб турибдики, бу ерда қурилиш охирига етказилмаган эди: ҳашаматли – қўйма дарвоза ўрнида устунларга сомон бовлиқ билан боғлаб қўйилган икки қанотли боғ эшик турарди. Сўқмоқ на боғ четига тортилган тўсиққа, на бўсағадаги мўъжаз хиёбонга дуч келарди – устунларни ўнг томондан айланиб ўтардию илонизи мисоли иморат сари йўналарди. Манзилга қанчалик яқинлашсам, иморат менга тобора ҳувиллаб ётгандай туюла бошлади. Гўё у чала-ярим қурилишнинг чўлтоқ қанотига ўхшарди: дастлаб режалаштирилган ўрта қисми маълум қаватгача тикланган эди, холос. Поғона-поғона гишт деворлар шундоқ кўриниб турибди. Кўпгина деразаларга ойна солинмаган эди; кўршапалаклар пир этиб учиб чиқишардию яна ортларига қайтишарди – бамисоли болахонада истиқомат қилаётган каптарларга ўхшарди.

Иморат томон борардим. Оқшом чўкди. Одатдагидан юқори биринчи қаватнинг учта деразасидан ғира-шира шуъла кўрина бошлади. Деразаларга қалин-қалин панжара қопланган эди. Ўҳ-ҳў, мен узоқ йўл босиб, истиқболига интилаётган сарой шунақа экан-да! Наҳотки мана шу деворлар қуршовида каминани янги дўстлару порлоқ келажак кутиб турган бўлса? Ҳа, жонажон Эс-

сен-Уотерсайдимда ҳам киндик қоним тўкилган уйнинг деразаларидан шунақа ёғду тараларди, мўрилардан шунақа тутун чиқарди – бир чақирим наридан кўриниб турарди. Қолаверса, эшигимизни ҳатто тиланчи тақиллатса ҳам дарров очар эдик!

Уйга оёқ учида яқинлашдим у ичкарига қулоқ солдим: биров ликопчаларни тарақлатди, кимдир қув-қув йўталди, лекин кошкийди инсон зотининг товуши эшитилса, жила қурса ит ҳурса ҳам гўрғайди – юрагим сиқилиб қилиб кетди.

Гира-ширада илғашимча, эшик улкан дарахтнинг бир бўлаги шекилли, зил-замбилдай туюларди, мих қоқилмаган жойи йўқ. Зўрғатдан юрагим бетлаб қўлимни кўтардим ва эшикни бир марта тақиллатдим. Сўнг кутиб турдим. Жимжитлик – худди ўлик чиққан уйга келиб қолгандай бўлдим; абадиятдай чўзилган дақиқалар ўтиб борарди, аммо тиқ этган товуш эшитилмасди, фақат бошим узра кўршапалаклар чарх урарди, холос. Яна бир бора эшикни тақиллатдим у ичкарига қулоқ тутдим. Энди қулоқларим жимжитликка шу қадар кўникиб қолган эдики, беихтиёр ичкарида чиқилаётган соат товушини пайқаб қолдим – сониялар бир маромда ҳисоб-китоб қилинарди; лекин уйнинг номаълум эгалари ҳамон сукут сақларди, ҳатто нафас олмасдилар.

Кўнглимда шубҳа уйғонди, яхшиликча жуфтакни ростласаммикан деб ўйладим. Лекин бирдан жаҳдим чиқиб кетди ва эшикни муштлай бошладим, гумбурлатиб тепиб-тепиб юбордим, товушининг борича мистер Бэлфурни чақирдим. Умуман, ўзимни идора қилолмай қолдим. Бирдан айнан менинг тепамда биров йўталди; зудлик билан орқага чекиниб, бошимни кўтардим; пастки қаватнинг

деразасидан тунги қалпоқ кийиб олган эркак кишининг боши ва пилтамилтиқнинг қувури кўринди.

– Ўқланган, – деди товуш эгаси.

– Мен Шос қўрғонининг соҳиби бўлмиш мистер Эбенезер Бэлфурга хат олиб келдим, – дедим. – Бу ерда ўша киши яшайдими?

– Хатни ким ёзган? – деб сўради пилтамилтиқли киши.

– Бунинг ишга алоқаси йўқ, – дедим, чунки қазабим бениҳоя жўшиб кетган эди.

– Майли, – деган товуш эшитилди юқоридан. – Хатни эшик остига тиқиб қўйгину туёғингни шиқиллат!

– Нима-нима? – деб қичқириб юбордим. – Бу хат кимга аталган бўлса, ўша кишига берилади: мистер Бэлфурнинг ўз қўлига топширилади. Бу оддий хат эмас, тавсиянома.

– Қанақа нома? – деб сўради кимса тараддудланиб.

Мен гапимни такрорладим.

– Хўш, ўзинг ким бўласан? – деб сўради у хийла вақт ўтгач.

– Мен ўз номимдан уялмайман, – дедим зарда аралаш. – Менинг номим Дэвид Бэлфур.

Қасам ичишим мумкинки, бу сўзларни эшитиши биланоқ номаълум кимса титраб кетди: пилтамилтиқ дераза рафига тарақ этиб урилди. Навбатдаги савол анча-мунча фурсатдан кейин берилди ва ажабки, у кишининг товуши мулоиймлашиб қолган эди.

– Отанг вафот этдими?

Мен ҳайратдан донг қотиб қолдим, тилим калмага келмасди: кўзларимни пирпиратганимча серрайиб туравердим.

– Афсус, вафот этибди, афсус, – деб бош чайқаб қўйди у киши. – Шунинг учун менинг эшигимни

дўмбира қилиб чалаётган экансан-да. – Яна су-
кунат бошланди. Сўнг у бир оз дадиллашиб сўз-
ларини яқунлади: – Начора, дўсти азиз, мен сени
меҳмон қиламан.

У дераза ортида ғойиб бўлди.

УЧИНЧИ БОБ

АМАКИМ БИЛАН ТАНИШУВ

Тез орада қатор-қатор зулфинлару занжирлар-
нинг жаранг-жаранг товуши эшитилдию эшик
салгина қия очилди ва мен остона ҳатлаб ичка-
рига кирган заҳотим яна ёпилди.

– Ошхонага кир, бирор нарсага тега кўрма, –
деб буюрди менга таниш товуш эгаси.

Қўргон соҳиби зўр ҳафсала билан эшикни
қулфлай бошлади. Мен таваккал қилиб олдинга
юрдиму бирдан ошхонага кириб қолдим. Ўчоқда
гуркираб олов ёнар, хонага ёғду тараларди;
умримда бу даражадаги шип-шийдам ошхона-
ни кўрмаган эдим. Жавонда беш-олтита ликоп-
ча турибди, стол устига овқат қўйилган эди: сули
бўтқа сузилган косаю суяк қошиқ, бир кружка
пиво. Тош гумбазли ушбу кенг-мўл хона яроқсиз
буюмлар маконига айлантирилган бўлиб, девор
ёнларида қулфланган сандиқлару бурчакда кат-
тагина қулф осилган идиш-товоқ жавончаси ту-
рарди.

Анави кимса эшикка охирги занжирни илдию
орқамдан ошхонага кирди. У заҳил юзли, нимжон-
гина киши эди: букчайиб қолибди, елкалари пуч-
майган – афтидан ёшини билиб олиш мушкул; уни
эликка кирган ёки етмишга борган мўйсафид
чол дейиш мумкин. Қалпоғи тўқима эди, йиртиқ-

ямоқ кўйлагининг устидан ҳам тўқима халат кийиб олган: на нимчаси, на белбурма камзули бор эди. Кўпдан буён соқолига устара тегмагани кўриниб турарди. Лекин энг ажабланарлиси, ҳатто даҳшатлиси – унинг кўзлари эди: у мендан нигоҳини узмасди, юзларимга еб кўйгудек бир алфозда тикилиб-тикилиб қарарди. Унинг касб-кори, ҳунари нима эканини айтиш қийин албатта. Шундай бўлса ҳам, у кўпроқ кекса хизматкорга ўхшарди – аллақачон ҳеч ишга ярамай қолгану фақат қорнини тўйдириш учун уйни қўриқлаб ётарди.

– Овқат ейсанми? – деб сўради у, нигоҳини тахминан тиззаларимга қадаган кўйи. – Манави бўтқанинг тузини кўришинг мумкин.

– Назаримда, бу овқатни ўзингиз емоқчисиз, – деб жавоб бердим.

– Ҳечқиси йўқ, – деди у. – Мен шундоқ ҳам бир иложини қиламан. Лекин пивони ичиб қўяман, бу йўталимга дори бўлади. – У мендан кўзларини узмай ярим кружкани бўшатди-да, бирдан қўлини чўзиб: – Қани, кўрайлик-чи, қанақа хат экан, – деди.

Мен эътироз билдирдим:

– Бу хат сизга эмас, мистер Бэлфурга аталган, – дедим.

– Сенингча, мен кимман? – деди у. – Александрнинг хатини буёққа бер!

– Сиз отамнинг исмини биласизми?

– Билмас эканман-да! – деб тўнғиллади у. – Отанг менинг туғишган оғам, азиз дўстим Дэви, мен сенга амаки бўламан. Кўриниб турибдики, сен мендан ҳам, уйимдан ҳам, тўйимли сули ошимдан ҳам жирканяпсан. Тагин менинг туғишган жиянимсан. Қани, хатни бер-чи, ўзинг ўтир – қорнингни тўйдириб ол.

Агар бир-икки ёш кичикроқ ўсмир бўлганимда борми, уялганимдан, чарчаганимдан, ҳафсалам пир бўлганидан ҳўнграб. юборардим. Ҳозир на бир оғиз ҳақорат ёки мақтов сўзи айтишга қурбим етмаса-да, индамай хатни унга бердим ва ёрма бўтқани пок-покиза туширдим.

Бу пайт амаким гулханга энгашган кўйи қўлидаги хатни айлантира бошлади.

– Унда нималар ёзилганини биласанми? – деб сўради у туйқусдан.

– Сэр, муҳр бузилмаган, – деб жавоб қайтардим. – Ўзингиз ҳам кўриб турибсиз-ку.

– Шундайликка шундайку-я, – деди у. – Лекин сен буёққа бекордан-бекорга келмагандирсан, тўғрими?

– Хатни топширгани келдим.

– Ана холос! – деди муғомбирлик билан. – Ўйлайманки, нимадандир умидвор ҳам бўлгансан, шундайми?

– Тонмайман, сэр, – дедим. – Бой-бадавлат қариндошларим бор эканини айтишган пайтда ростдан ҳам умидвор бўлганман: улар менга мадад беришади, деб ўйлаганман. Аммо мен тиланчи эмасман, сизнинг садақангизга қараб қолганим йўқ. Ҳарҳолда, чин кўнгилдан ҳадя этилмаган инъом ўзингизга сийлов. Одмигина уст-бошимга эътибор берманг, менинг дўстларим кўп – ҳар доим жон деб ёрдам берадилар.

– Пақ-пуқ, милтиқдори! – деди Эбенезер амаким. – Бекордан бекорга тажанг бўлаверма. Мана кўрасан, биз ҳали апоқ-чапоқ бўлиб кетамиз. Дэви, дўстгинам, агар бўтқага тўйиб қолган бўлсанг, косани ўзим ялаб қўяман. Ҳм-м, сули бўтқа – донғи кетган овқат, – деди у ва мени табуреткадан нари сурдию қўлимдан қошиқни

олди. – Тўйимли емиш, ширинлигини айтмай-санми! – У шоша-пиша калима қайтардию овқат емоққа тутинди. – Эсимда бор, отанг ҳам овқат ейишни жуда яхши кўрарди. Уни ебтўймас деб бўлмасди-ю, лекин ниҳоятда хўра эди, мен ундай эмас – бир-икки чўқилайману тўяман-қоламан. – У пивони лўқ-лўқ ичдию бирдан меҳмондўстлиги ёдига тушиб қолди шекилли: – Агар томоғингни хўллаб олмоқчи бўлсанг, эшик орқасида сув бор, – деди.

Мен индамадим, амакимдан кўзларимни узмай, серрайиб туравердим. Сабр косам лим-лим тўлган эди. Амаким эса ҳамон оғзига овқат тикқан кўйи дам-бадам менинг бошмоқларимга, дағал, қишлоқча пайпоқларимга назар ташлаб кўярди. У фақат бир марта нигоҳини кўтардию кўзларимиз тўқнашди: амаким худди қўлга тушган киссавур каби саросимага тушиб қолди. Бу ҳолат кўнглимда ғалати мулоҳаза уйғотди: балки, у кўпдан бери одамларга аралашмай қўйгани учун ҳам ўзини ғайритабiiй тутаётгандир, бир оз кўникма ҳосил қилгач, ҳаммаси ўтиб кетар – амаким бутунлай бошқа одамга айланар? Унинг хирилдоқ товуши хаёлларимни тўзғитиб юборди.

– Отангнинг вафот этганига анча бўлди-ми-а?

– Уч ҳафта бўляпти, сэр, – деб жавоб бердим.

– У хаёлчан одам эди, Александрни айтаман-да, сирли кўринарди, индамас эди, – деб давом этди амаким. – Ёшлигида баъзан кун бўйи бир оғиз ҳам гапирмасди. Ҳойнаҳой, мен ҳақимда ҳам кўп гапирмаган бўлса керак-а?

– Сэр, ўзингиз айтганингизга қадар мен унинг укаси борлигини ҳам билмасдим.

– Бай-бай-бай, – деди Эбенезер. – Наҳотки, у Шос ҳақида ҳикоя қилиб бермаган?

– Бу номни бирор марта тилга олмаган, сэр.
– Ақл бовар қилмайди! – деди амаким. – Ҳайронман, у қанақа одам экан!

Шунга қарамай, у ўзиданми, менданми ёки отамнинг ажабтовур хулқ-атвориданми – билмадим-у, лекин ниҳоятда мамнун эди. Шубҳасизки, мен пайдо бўлган дастлабки пайтлардаги бегонасираш, ҳатто кин-адоват кайфияти аста-секин тарқала бошлади. Ҳарқалай, бирпасдан сўнг у сапчиб ўрнидан турдию менга орқа томондан яқин келиб, дадил-дадил елкамга қоқиб қўйди.

– Озгина муддат ўтсин, ана иннакейин биз апоқ-чапоқ бўлиб кетамиз! – деб қичқирди у. – Очигини айтсам, мен сени уйга таклиф этганимдан хурсандман. Хўп, энди ўринга кириб дамингни олгин.

Ажабланарлиси шундаки, у фонус ёки шамчи-роқ ёқиб ўтирмади, қоп-қоронғи йўлакка чиқдию пайпасланганча, ҳансираб-ҳансираб зинапоядан юқорига кўтарила бошлади, кейин қандайдир эшик қаршисида тўхтади ва уни очиб ичкарига кирди. Мен кўр-кўрона равишда унинг орқасидан эргашиб борардим; оёғини босиб олган заҳотим у мана шу хона менга аталганини эълон қилди ва ичкарига киришга таклиф этди. Остонадан ўтдимю бир неча қадам юрганимдан сўнг жойимда таққа тўхтаб, ўринга кириб олиш учун чироқ сўрадим.

– Пақ-пуқ! – деди Эбенезер амаким. – Оппоқ ойдинда-я!

– Сэр, на ой бор, на юлдуз! – деб эътироз билдирдим. – Зим-зиё, каравотни кўрмайпман.

– Пақ-пуқ, сафсата! – деди у. – Мен уйда чироқ ёқиб ўтиришни ёмон кўраман. Ёнғин чиқишидан ўлгудай кўрқаман. Хайрли тун, Дэви, азиз дўстгинам.

У яна эътироз билдиришимни кутиб ўтирмай зудлик билан эшикни ёпди-да, ташқаридан қулфлай бошлади.

Дам кулгим қистарди, дам йиғлагим келарди. Хона қудуқдан ҳам совуқроқ эди; пайпаслай-пайпаслай каравотни топдим; маълум бўлдики, у ҳам ботқоқ мисоли шилта экан. Яхшиямки, қалин жун рўмол билан бўғчани қўлтиғимга қистириб олган эканман; рўмолга ўрандим у салобатли каравот ёнига – полга чўзилдим. Бирпасда кўзим илинди.

Тонг отиши билан уйғониб кетдим: кенг-мўл хонада ётардим, деворларга нақш солинган терилар ёпиштирилган эди, хилма-хил мебеллар териб қўйилганди ва учта йирик-йирик деразаси бор экан. Ўн йил, эҳтимолки, йигирма йил муқаддам бундай жойда ухлаш ёки уйғониш кишига ҳузур бағишлаган бўлиши мумкин, албатта. Лекин ўтган давр мобайнида намлик, тартибсизлик, қўршапалаклару ўргимчаклар ўз ишларини адо этиб улгуришган эди. Боз устига, деразаларнинг барча ойналари чил-чил синиб тушган эди ва умуман, бутун қўрғон ойнасиз ҳувиллаб ётарди; беихтиёр ўйлаш мумкинки, бир замонлар амаким Женнет Клаустон бошчилигидаги ғазоби қайнаган қўни-қўшниларининг тажовузкорона ҳужумларига дош берган бўлса-да ажаб эмасди.

Айни чоқда дераза ортидан чарақлаб қуёш кўринди. Мен бўлсам, лаънати хонада жунжикиб ўтирардим. Зўр бериб эшикни тақиллата бошладим ва товушимни баралла қўйиб, зиндонбонни чақирдим. Ниҳоят, у мени озод қилди,

У каминани уй орқасидаги қудуқ бошига эргаштириб борди. Қудуқ тепасида ёғоч пақирча осиглиқ турарди.

«Мана, истасанг – ювингин», – деди амаким. Ювиниб-тарандим ва тезда ошхонага бордим: у

ўчоққа олов қалаб, яна сули бўтқа пиширарди. Стол устида иккита коса, икки дона суяк қошиқ турарди-ю, лекин бир кружка пиво бор эди, холос. Назаримда, дастурхонга бир оз синчков назар солдим шекилли, балки ажабланаётганимни амаким сезгандир, ҳарқалай, у менинг фикримга жавоб қайтараётгандай:

– Пивожон ичгинг келяптими? – деб сўради. Суюқ ичимликни улуғлаб, «пивожон» деб атарди.

– Одатда оз-моз ичиб турардим, лекин сиз хотиржам бўлинг, – деб жавоб бердим.

– Нега энди, – деди у. – Сен учун ҳеч нарсамни аямайман. Албатта, меъёрни унутмаслик керак.

Жавондан иккинчи кружкани олдию унга кўзадан тўлдириб пиво қуйиш ўрнига ўзининг кружкасидаги пивонинг роппа-роса ярмини бўлиштирди. Бу ҳаракат ўзига хос олижаноблик аломати эди; қалбим тўлқинланиб кетди. Албатта, қаршимда хасис чол турарди, лекин у учига чиққан хасис эди – унинг иллоти ҳам гўё фазилатдай туюларди.

Овқатланиб бўлдик. Эбенецер амаким идиш-товоқлар сақладиган жавон ғаладонини очди-да, сопол трубкасини, бир қути тамакисини олди ва бир чекимлик тамакини ушатдию қутичани жойига тиқиб қўйди. Кейин деразадан тушаётган офтобга ўзини тоблаганча жимгина тамакисини тутатди. Гоҳ-гоҳ менга назар ташлаб қўярди ва узук-юлуқ саволлар берарди. Бир пайт у мендан:

– Кампир қалай, онангни айтаман? – деб сўради.

– У ҳам вафот этган, – деб жавоб бердим.

– Ҳа, хушрўй қиз эди бояқиш. – Кейин анча пайтгача миқ этмади ва охири: – Дўстларинг қанақа одамлар? – деб сўради.

– Ҳаммаси жентльменлар – Кемпбеллар авлодидан, – деб жавоб бердим. Аслида эса, уларнинг орасида менга зиғирча эътибор берадигани бўлса, у ҳам ёлғизгина руҳоний эди, холос. Аммо, назаримда, амаким мени камситаётгандай туюлди ва юзма-юз турган пайтимизда сўроқлайдиган жонкуярларим борлигини унга писанда қилиб қўймоқчи бўлдим.

Афтидан, у ичида нималарнидир хомчўт қилиб кўрди, сўнг тилга кирди:

– Дэви, дўсти азиз, амакинг Эбенезер ҳузурига ташриф буюриб хато қилмагансан. Мен учун оила шон-шарафи ҳамма нарсадан юқори туради. Бурчимни адо этаман, қарзимни узаман. Лекин мен сени қаёққа жойлашни узил-кесил ҳал этмагунимча оғзингдан гуллаб қўймагин; аллақандай тоғли ўлкадаги ялангоёқ Кемпбеллар олдида Бэлфур ўз қадрини туширмаслиги лозим. Сени ҳуқуқшунослик соҳасига тавсия этсам-микан ёки руҳонийлик дурустми, балки ҳарбий хизмат маъқулдир – ахир йигитлар фақат сипоҳ бўлишни орзу қиладилар-ку?.. Илтимос, ҳозирча ўзингга маҳкам бўл: ҳеч қандай хат-пат ёзмайсан, биров билан алоқа қилмайсан. Хуллас, ҳеч кимга ҳеч нарса демайсан, агар бу талабим ёқмаса, ана – катта кўча, хоҳлаган томонга кетавер, худо ёр бўлсин!

– Эбенезер амаки, сизга ишонаман – менга фақат яхшилик қилмоқчисиз, – дедим. – Шундай бўлса ҳам билиб қўйингки, мендаям ўзимга яраша ғурур бор: бу ерга ўз хоҳишимга кўра келганим йўқ, агар бир марта кўчани кўрсатадиган бўлсангиз, кейин бу сўзни такрорлашга ҳожат қолдирмайман.

Оҳ, кўрдимки, жавобим унга ёқмади!

– Пақ-пуқ! – деди у. – Шошқалоқ экансан, муҳтарам дўстим. Бир-икки кун сабр қилгин, ахир! Кўриб турибсан-ку, мен сеҳргар эмасман – бўтқа сузилган анави косадан жаранглаб олтин тўколмайман. Сен фақат менга бир ёки икки кун муҳлат бергин, ҳеч кимга ҳеч нарса демагин: хотиржам бўл, мен сенинг ғамингни ейман, холос.

– Хўп майли, – дедим. – Қисқа ва лўнда. Агар сиз менга ёрдам бермоқчи бўлсангиз, миннатдор бўлардим.

Назаримда, амакимнинг попути пасайиб қолди (балки, янглишаётгандирман), шунинг учун дарров унга янги талабимни баён этдим: кўрпатўшақларимни офтобга ёйиб қуритиш лозим, бундай ҳўл латта-путталарга бурканиб ухлашни мутлақо истамайман.

– Бу уйда ким хўжайин: сенми ёки мен? – деб хириллади у ёқимсиз товушда, сўнг бирдан дами ичига тушиб кетди. – Дэви, дўстгинам, биз энди талашиб-тортишиб ўтирсак уят бўлар... Қондошлик – қуруқ гап эмас, Бэлфурлар авлодидан фақат икковимиз қолдик, холос.

У тутилиб-тутилиб шажарамизнинг қадимий шон-шухрати ҳақида сўзлай бошлади: айтишига қараганда, бувам ушбу қўрғон қурилишига асос солган экан, лекин у ортиқча сарф-харажатларга чек қўйибди. Шу пайт Женнет Клаустон топширигини бажаришга аҳд қилдим.

– Ярамас махлуқ! – деб тўнғиллади у. – Бир минг икки юзу ўн тўққиз – демак, мен унинг қарзлари эвазига лаш-лушларини сотиб юборганимдан бери ҳар куни қарғаётган экан-да! Ҳечқиси йўқ, Дэви, ҳали у қўлимга тушади – додини бераман! Мен бунини шундоқ қолдирмайман. Жодугар, кимдан хоҳласанг – ўшандан сўра, у жодугар! Мен ҳозироқ воситачи қозига учрашаман.

У жавраб-жавраб сандиқни очди-да, кийилмасдан эскириб кетган чакмонини, нимчасини ҳамда бинойидек мовут шляпасини олди: устбошларига уқа қадалмаган эди. У бор бисотини кийди, жавончадан таёқ олди – қуроолланди, сўнг-ра сандиққа қулф осди ва эндигина остонага қадам қўяман деган пайтда хаёлига бир гап келдию жойида таққа тўхтади.

– Уйни сенга ёлғиз ташлаб кетолмайман, – деди у. – Ташқарига чиқ, мен ҳозир эшикни қулфлайман.

Миямга қон тепди, ғазабим қайнаб кетди.

– Агар уйни қулфласангиз, бундан кейин мени кўрмайсиз, – дедим. – Ишқилиб, бундан буён яхшиликча учрашмаймиз.

Амакимнинг ранг-рўйи оқариб кетди ва лабини тишлади.

– Дэвид, бундай қилиш ярамайди,– деди у хирқираб, бурчакка тикилган кўйи.– Бу аҳволда икки дунёда ҳам кўнглимга йўл тополмайсан.

– Сэр, мен ёшингизни, қариндош эканингизни ниҳоятда қадрлайман, аммо иззат-ҳурмат эвазига сиздан садақа олишга номус қиламан. Аввало, ўзимни ҳурмат қиламан – каминага шундай тарбия берганлар: менга йигирма баробар амаки бўлсангиз ҳам, бу дунёда сиздан бошқа бирорта паноҳим бўлмаса ҳам, лекин бундай тарзда кўнглингизни овлашни асло истамайман, – деб жавоб бердим.

Эбенезер амаким ошхонага ўтди ва деразага қараганча жим туриб қолди. У худди безгак тутган кишидай дир-дир титларди. Бироқ у орқасига ўгирилган пайт юзларига ханда югурган эди.

– Хўп, майли, – деди. – Бари бир худонинг айтгани бўлади, биз ожиз бандалармиз. Мен ҳеч қачон бормаيمان, вассалом.

– Эбенезер амаки, ҳайронман: нима бало, сиз мени ўғри деб ўйлаяпсизми?! – дедим ўзимни тутолмай. – Муомалангизга қараганда, каминани кўрарга кўзингиз, отарга ўқингиз йўқ шекилли. Ҳар дақиқада, ҳар бир сўзингиздан шу нарса маълум бўляпти. Сиз жиянингизни унчалик хушламадингиз, энди ҳеч қачон яхши кўрмайсиз. Ўзимга келсак, мен вақти-соати келиб одамлар билан худди ҳозиргидай муомала қиламан деб, етти ухлаб тушимда ҳам кўрмаганман. Хўш, нега мени ушлаб турибсиз? Келинг, мен ўз дўстларим – мени яхши кўрадиган кишилар ёнига қайта қолай!

– Йўқ, йўқ! – деди у ҳаяжонланиб. – Йўқ. Сен менинг жигаримсан. Биз ҳали апоқ-чапоқ бўлиб кетамиз. Қолаверса, бу уйдан қуп-қуруқ чиқиб кетсанг ёмон бўлади. Озгина сабр қил, сабрнинг таги олтин. Эсли бола бўлгин – меҳмонсан: индамай, бемалол юравер. Мана кўрасан, ҳали ҳаммаси миҳдай бўлиб кетади!

– Начора, сэр, – дедим бир оз ўйлаб. – Майли, яна уч-тўрт кун яшаб кўраман. Ҳарҳолда, бегоналардан кўра, қариндошларим яқинроқ – бари бир суяк тортадида. Агар биз чиқиша олмасак, ўйлайманки, бунга фақат сиз айбдор бўласиз.

ТЎРТИНЧИ БОБ

ШОС ҚЎРҒОНИ – БАЛО-ҚАЗОЛАР УЯСИ

Хийла нохуш бошланган кун баҳарнав поёнига етди. Биз тушда сули ёрмасидан тайёрланган бўтқа едик: у яхдай эди, кечки пайт иссиқ овқат ичдик. Маълум бўлишича, бўтқа билан кучсиз пиво амаким хуш кўрадиган «анвойи таомлар» си-

расига кирар экан. У кам гапирарди, ўз одатига содиқ эди; анча вақтгача чурқ этмай ўтирардию бирдан саволларга қўмиб ташларди; мен ўз келажгим хусусида гап очишга уриниб кўрдим, лекин у доимо жавобдан ўзини олиб қочди. Менинг ихтиёримга топширилган хонада сон-саноксиз лотинча, инглизча китоблар бор экан: жон-жон деб эртадан-кечгача китоб титкилаб ўтирдим. Суюмли машғулот билан банд бўлганим туфайли вақт қандай ўтганини ҳам сезмай қолдим: энди тақдирга тан беришга – Шос қўрғонига кўникишга деярли рози эдим, лекин Эбенезер амакимни, унинг олма-кесак тераётган бежо кўзларини кўрдиму кўнглимда яна шубҳа уйғонди.

Туйқус ғалати нарсага дуч келдимки, натижада кўнглимдаги шубҳаларим баттар аланга олиб кетди. Юпқагина манзумалар тўплами (Патрик Уокер туркумидан) қўлимга тушиб қолди; китоб муқовасига менинг отам ўз қўли билан (бунга заррача ҳам гумон қилмайман) қуйидаги жумлаларни ёзиб қўйган эди: «Акам Эбенезерни беш ёшга тўладиган кун билан табриклайман». Бунга ақл бовар қилмасди: чунки отам ака-укаларнинг кичкинтойи эди-да, демак у қўпол хатога йўл қўйган ёки ҳақиқатан ҳам ҳали беш ёшга етмасданоқ катта кишилардек чиройли, дона-дона ёзишни ўрганиб олган.

Кейин бирталай эски-туски тарихий китобларни, шерлар ва ҳикоялар тўпламини кўздан кечирган бўлсам-да, бироқ отамнинг дастхати сира ҳаёлимни тарк этмади – у менга сирли бўлиб туюлаверди. Ниҳоят, бўтқаю пиво билан қорнимни тўйдириб олиш мақсадида яна ошхонага қайтиб кирдим у Эбенезер амакимдан, отам осонликча савод чиқарганми, деб сўрадим шоша-пиша.

– Александрми? Қаёқда! – деб жавоб берди. – Ундан кўра, ўзим тезроқ савод чиқарганман, болалигимда ниҳоятда қобилиятли эдим. Отанг билан баробар ўқишни ўрганиб олганман.

Бундан сўнг янада ҳайратландим, бошим қотди ва амакимдан, мабодо сизлар эгизак эмасмисизлар, деб сўрадим.

Амаким худди чаён чақиб олгандай сапчиб табуреткадан турди, суяк қошиқ тушдию полда юмалаб кетди.

– Сен нега мени тергов қиялпсан?! – деди ҳирқираган қўйи ёқамга ёпишар экан. У чақнаб турган биткўзларини кўзларимга қададию киприкларини ажабтовур пирпиратди.

– Ие, бу яна нима қилиқ бўлди? – дедим босиқ оҳангда; чунки мен ундан хийла кучли эдим, каминани кўрқитиб қўйиш осон эмасди. – Ёқамни қўйиб юборинг! Уялмайсизми?

Амаким зўр-базўр ўзини қўлга олди.

– Парвардигори олам ҳаммасини кўриб турибди, Дэвид, – деди. – Менинг ёнимда отанг ҳақида гап очмагин. Чакки қилдинг. – У қалт-қалт титраганча жойига ўтирди, ликопчасига қараб кўзларини пирпиратди. – Биласанми, менинг фақат биттаю битта биродарим бор эди, – деб қўшиб қўйди ясама оҳангда. Кейин полда ётган қошиқни олдию яна овқатини ея бошлади: ҳамон титроғи босилмаган эди.

Нега у менга қўл кўтарди? Нима учун кутилмаганда раҳматли отам тўғрисида яхши гапириб қолди? Унинг охирги сўзлари тасаввуримга асло сифмасди: кўнглимдаги гумон баттар кучайди, айни чоқда юрагимнинг тубида милт этган умид учқуни ҳам пайдо бўлди. Ростини айтсам амаким ақлдан озган шекилли, деб ўйладим. Агар шундай

бўлса, у билан ёлғиз қолиш хавфли эди. Беихти-
ёр халқ ўртасида машҳур бўлган битта манзума
воқеалари хаёлимга келиб қолди: унда қўрғон-
нинг қонуний меросхўри бахтиқаро ўсмир ва уни
ҳамма нарсадан бенасиб қилмоқчи бўлган ёвуз
қариндош ҳақида ҳикоя қилинарди. Дарҳақиқат,
кутилмаганда остонасига бош уриб келган кам-
бағал, қашшоқ қариндоши олдида амаким нега
ўзини минг мақомга соляпти, нима учун юзидаги
ниқобни сидириб ташламаяпти, нимадан хавф-
сираяпти?

Ўзим истамасам-да, бадбин ўй-хаёллар миямга
михланиб қолди ва ногаҳон амакимнинг ажабто-
вур одатини ўзлаштириб олдим: кўз қирим билан
унинг хатти-ҳаракатларини зимдан кузата бош-
ладим. Биз стол теваарагида худди сичқон-му-
шук мисоли бир-биримизни яширинча таъқиб
этардик. У энди дўнғиллалай қўйди, тилёғлама-
лик ҳам қилмасди, миқ этмай ўтираверди, лекин
муттасил равишда нималарнидир ўйларди; биз
қанчалик узоқ ўтирган бўлсак, мен уни шунчалик
кўпроқ синчиклаб кузатардимки, охир-оқибатда
ёмон нияти борлигига тўла-тўқис ишонч ҳосил
қилдим.

Товоқни ялаб-юлқаб бўлгач, у худди эрталаб-
кидай бир чимдим тамаки олди, табуреткани
бурчакка – ўчоққа яқинроқ жойга сурди, ўтирди
ва менга орқа ўтирганча тамаки чека бошлади.

– Дэви, хаёлимга бир нарса келди... – деди узоқ
жимликдан сўнг. Бир оз сукут сақлаб тургач, яна
бояги гапини такрорлади: – Ҳа, бир нарсани ўй-
лаб қўйдим. Сен ҳали дунёга келмасингдан аввал
мен отангга, чақалоққа бир ҳовуч тилло совға
қиламан, деб ваъда бергандай бўлганман. Йўқ,
сен тўғри тушунгин, унга расман ваъда берган

эмасман; улфатчилик қилиб ўтириб, ҳазил аралаш шундай деганман, холос. Хўш, ўзимга зарар бўлса-да, лекин ўша пулни асраб қўйдим – ваъдага вафо қилиш керак, ахир! Йиллар ўтгани сайин пул болалайверади, ҳозир роппа-роса... – У сўзида тутилиб қолди, сўнг: – Роппа-роса... деярли қирқ фунт⁵ бўлди! – деди тўрсиллаб.

Елкаси оша менга назар ташладию шу заҳоти қўшимча қилди: – Шотландия пули ҳисобида!

Шотландия фунти – инглиз шиллинги қаторида туради; амакимнинг қистирма гапи туфайли ер билан осмонча тафовут вужудга келарди, албатта. Қолаверса, унинг ҳамма гаплари ғирт ёлғон эканлиги ҳам яққол сезилиб турарди: нима учун шунча уйдирмаларни тўқиб чиқараётганини англаб етмоқчи бўлдимю заҳарханда аралаш:

– Бас қилинг, сэр, яхшилаб ўйлаб кўринг! – дедим. – Балки фунт стерлингдир-а?

– Мен ҳам «фунт стерлинг» дедим-ку! – деб кўкрагига муштлади амаким. – Сен бир дақиқа ташқарига чиқиб, об-ҳаво қанақа эканини билиб келганингда бўларди, мен ўша пулни ҳозирлаб қўяман-да, сени чақираман.

Унга итоат этдим, мийиғимда кулганимча ташқарига йўл олдим: у мени осонликча лақиллатаман, деб ўйлаяпти, галварс! Кеча қоп-қоронғи эди, осмони фалакда онда-сонда юлдузлар милтираб кўринарди; остонада турар эканман, узоқлардаги қир-адирлар узра эсаётган шамолнинг мунгли товуши қулоғимга чалинди. Ҳаво айниб турибди, момақалди роқ бўлади, деган қарорга келдим. Лекин бу қарорим қанчалик муҳим аҳамиятга эга эканини билмасдим...

⁵ Фунт – пул бирлиги. Англияда бир фунт стерлинг йигирма шиллингга тенгдир, Шотландияда эса анча қадрсиз (*таржимон изоҳи*).

Кейин амаким мени чақириб олди; ўттиз етти-та тилла тангани санаб-санаб қўлимга тутқазди, лекин ҳовучида бир сиқим майда-чуйда тилла, кумуш тангалар қолган пайтда юраги дош беролмади ва уларни чўнтагига солиб қўйди.

– Мана сенга пул, – деди у. – Энди билдингми? Мен ғалати одамман, айниқса, бегона кишилар билан сира тил топиша олмайман. Аммо сўзимдан қайтмайман, бунинг исботини кўриб турибсан.

Тўғриси айтсам, амаким бойликка ўтакетган даражада хирс қўйган кимсага ўхшарди; унинг фавқулодда ҳотамтойлигини кўриб, донг қотиб қолдим, ҳатто кўнгилдагидай миннатдорчилик билдира олмадим.

– Қўй, гапирма! – деб хитоб қилди. – Миннатдорчилиكنинг кераги йўқ! Мен ўз бурчимни адо этдим; ҳамма ҳам шундай қиларди, деёлмайман. Лекин эҳтиёткор инсон бўлсам-да, туғишган биродаримнинг ўғлига яхшилик қилаётганимдан бениҳоя хурсандман. Ўйлайманки, энди биз апоқ-чапоқ бўлиб кетамиз, аслида ҳам, яқин қариндошлар орасидан қил ўтмас дўст бўлиши керак.

Унга қўлимдан келганча жавоб бердим. Айни чоқда энди нима бўлишини тахмин қила бошладим; ахир у жони дилидан ҳам азиз кўрадиган тангаларини бекордан-бекорга инъом этиб юбормагандир: сохта «дил сўзлари» гўдакни ҳам аврай олмасди.

Ниҳоят, у менга қиялатиб нигоҳ ташлади.

– Ўзинг ҳам биласан: мушук бекорга офтобга чиқмайди – сиздан угинаю биздан бугина, – деди.

Мен миннатдорчилигимни исботлашга тайёр эканимни изҳор этдим ва бирон-бир мушкул вазифани ижро этишимни сўраса керак деб, кутиб

турдим. Бироқ амаким иродасини жамлаб олдию фақат кексайиб, кучдан қолганидан нолиди ҳамда мендан уй ишларига, томорқага қарашиб туришимни сўради, холос. Менга унинг гаплари жўялидек туюлди.

– Жон деб хизматингизни қиламан, – дедим.

– Ундай бўлса, бошлаймиз! – Чўнтагидан занг босган калитни олди. – Бу – қўрғоннинг нариги қанотидаги болхона-миноранинг калити, – деди. – Уёққа фақат ташқаридан чиқиш мумкин, чунки уйнинг ўша қисми ҳали битмаган. Қани, бўлақол, пиллапоядан кўтарилгин-да, юқорида турган сандиқни менга келтириб бергин. Унинг ичида қоғозлар бор, – деб илова қилди.

– Сэр, чироқ кўтариб олсам майлими? – деб сўрадим.

– Йў-ўқ! – деди у муғамбирона оҳангда. – Менинг уйимда ҳеч қандай чироқ ишлатилмайди.

– Бахайр, сэр. Пиллапоя бақувватми?

– Пиллапоя ажойиб, – деди ва мен эшик томон ўтирилишим билан қўшимча қилди: – Деворга яқинроқ юргин, панжараси йўқ. Лекин пиллапоя зўр!

Ташқарига чиқдим. Зим-зиё тун эди. Узоқ-узоқларда ҳамон шамол чийилларди, лекин Шос қўрғонида қилт этган шабада йўқ эди. Теварак-атрофни деярли кўриб бўлмасди; яхшиямки чала-ярим уй қаноти бўйлаб, деворни пайпаслаб минора пиллапояси эшигини топиб олдим. Қулф тешигига калитни солдиму ҳали уни бурашга ҳам улгурмасимдан туйқус чарақлаб чақмоқ чақди ва яна ҳамма томонни зулмат қоплади. Шамол йўқ, атрофда мозор сукунати ҳукмрон эди. Қоронғиликка кўникма ҳосил қилиш учун кўзимни қўлларим билан беркитдим, лекин бари бир минорага шапкўрга ўхшаб кириб бордим.

Ичкари янада қоронғироқ эди, худди нафас олишга ҳаво етишмаётгандек туюларди. Эҳтиёткорлик билан ҳаракат қила бошладим; олдинга чўзилган қўлларим тез орада деворга тегдию пиллапоянинг пастки поғонасига оёқ босдим. Силаб-сийпалаб билдимки, девор силлиқ йўнилган тошдан тикланган эди, пиллапоя поғоналари ҳам теп-текис, мустаҳкам силлиқ тошлардан ясалган бўлса-да, лекин хийла энсиз ва айланма эди. Панжара йўқлиги ҳақидаги амакимнинг йўл-йўриқларига амал қилиб, деворга яқинроқ юришга интилардим: зим-зиё қоронғилик қўйнида юрагим дукурлаши аниқ эшитилиб турарди, поғоналарни пайпаслаб-пайпаслаб зўрға топардим.

Шос қўрғони чордоқдан ташқари, яна бутун бошли беш қаватдан иборат экан. Юқорига қўтарилганим сайин, назаримда, пиллапояда нафас олиш ҳам енгилашаётгандай туюларди, қоронғилик бир оз сийраклашди гўё. Фақат яна-тагин туйқус чақмоқ чаққанига ҳайрон қолдим, холос. Агар қўққисдан қичқириб юбормаган бўлсам, бунинг сабаби – қўрқув томоғимдан ғиппа бўғиб олган эди; агар тўсатдан пастликка учиб кетмаган бўлсам, бунинг сабаби – менинг эпчилигим эмас, балки парвардигори оламнинг марҳаматидир. Ҳар томондаги девор ёриқларидан минорага чақмоқ ёғдуси бостириб кирди: маълум бўлдики, гўё ўрмон бағридаги яланглик бўйлаб юқорига ўрмалаб чиқаётган эканман, боз устига, поғоналар ўртасидаги масофанинг ҳар хил эканини ва ўнг оёғим тубсиз жарликдан бор-йўғи икки энлик берида турганини пайқаш учун ўткинчи ёруғлик кифоя қилди. Пиллапоя қай даражада «ажойиб» эканини энди билдим! Ана шу фикр ҳаёлимдан кечиши биланоқ қалбимни аллақандай ўжар жа-

сорат чулғаб олди. Демак, амаким билиб туриб мени хавф-хатар сари йўллабди-да, эҳтимолки, ажалга йўлиқтирмоқчи бўлгандир! Ҳатто бўйним остимда қолган тақдирда ҳам амаким «билиб туриб» ёки «билмасдан» шундай қилганини аниқлашга қасам ичдим. Аста энгашдим у тошбақага ўхшаб тўрт оёқлаб эмаклаганимча пиллапоядан ўрлай бошладим; ҳар бир қарич жойни пайпаслаб кўрардим ва тошларнинг мустаҳкам эканига ишонч ҳосил қилганимдан кейингина олға силжирдим. Чақмоқ чақнагандан сўнг қоронғилик гўё икки баробар қуюқлашиб кетгандай бўлди; устига-устак, юқорида – минора тўсинлар остида кўршапалаклар даҳшатли шовқин-сурон кўтарди, натижада қулоқларим битиб қолди, хаёларим паришон бўлиб кетди; ўлганнинг устига тепгандай, жирканч махлуқлар пастга қараб учиб туша бошлашди: уларнинг қанотлари гоҳ юзларимга, гоҳ елкаларимга тегиб ўтарди.

Айтиш мумкинки, минора тўртбурчак шаклида эди. Ҳар тўрт зина оралиғидаги бурчакли супа плиталари эса кенгроқ бўлиб, ҳажми жиҳатидан аввалгиларига ўхшамасди. Мен яна битта бурилиш жойга кўтарилдим-да, кўрлардай пайпаслаб ўзимга йўл қидира бошладим ва туйқус қўлларим бўшлиққа дуч келди: юқори томонда поғоналар йўқ эди. Нотаниш кимсани зимистон кечада бундай пиллапоядан кўтарилишга мажбур қилиш – уни нақ ўлимга гирифтор этиш билан баробар эди. Албатта, чақмоқ шарофати ва ўзимнинг эҳтиёткорлигим туфайли омон қолдим, лекин қандай хатарга рўбарў келганимни, нечоғли даҳшатли баландликдан қулаб тушишим мумкинлигини ўйлаган заҳотим бутун вужудимдан совуқ тер чиқиб кетди ва бирдан дармоним қуриди.

Шунга қарамай, энди бундан кейин нима қилишим кераклигини билардим: ортимга бурилдим-да, эмаклаб пастга туша бошладим. Юрагим нафратга тўла эди. Тахминан ярим йўлга келган пайтим минорага кучли шамол уриб бердию бирпасдан кейин тинди ва шариллаб ёмғир қуя бошлади; охирги поғонага оёқ босар-босмасимдан ёмғир шунчалар кучайдики, худди челахлаб сув қуяётганга ўхшарди. Ташқарига чиқдим-да, ошхона томон назар солдим. Боя ташқарига чиққанимдан сўнг зичлаб ёпиб қўйилган эшик энди қия очик турарди, ичкарида ғира-шира ёруғлик кўринарди. Ёмғир остида эса одам шарпаси қимир этмай, гўё нимагадир қулоқ солиб турарди. Шу чоқ кўзларимни қамаштириб чақмоқ чақдию янглишмаганимга амин бўлдим: ўша жойда ҳақиқатан ҳам амаким қаққайиб турарди. Бирдан момақалди роқ гулдиради. Момақалди роқ гулдур-гулдури мобайнида Эбенезер амакимнинг қулоғига қандай товуш чалинганини билмайман: эҳтимол, у мен тап этиб қулаб тушганимни илғагандир, балки қотилни фош этаётган парвардигори оламнинг ғазабнок товушини эшитгандир? Қайдам. Бу ҳақда ўқувчи мулоҳаза юритиб кўрар деган умиддаман. Лекин бир нарсa шубҳасизки, у талвасага тушиб қолди: шоша-пиша ўзини уйга урди, эшикни ёпиб қўйиш ҳам эсидан чиқиб кетди. Иложи бори ча товуш чиқармасликка тиришиб, унинг орқасидан эргашдим: сездирмай ошхонага кириб олдим у тўхтадим ва кузата бошладим.

У алақачон товадонни очиб, похолга ўралган каттагина виски шишасини олишга улгурган эди ва эшикка орқа ўтирган кўйи стол ёнида ўтирарди. Дағ-дағ титрарди: бирдан товушининг бори-

ча, инграб юборди ва шишани бўғзидан ушлаб даст кўтардию сув аралаштирилмаган қувватли арақни қулт-қулт этказиб ича бошлади. Мен олға қадам ташладим, унга орқа томонидан яқинлашдим-да, елкасига зарб билан шап этказиб туширдим.

– Ҳа-а! – деб қичқириб юбордим,

Амаким маърашга ўхшаш ғалати товуш чиқардию қулочини ёйганча ўликдай қулаб тушди. Ўзим ҳам эсанкираб қолдим; ҳарҳолда, аввало ўзимнинг ғамимни ейишим лозим эди, кўп ўйлаб ўтирмай амакимни ётган жойида қолдиришга қарор қилдим. Идиш-товоқлар сақланадиган жавончада бир боғлам калит осифлиқ турарди: амаким бирорта ҳийла-найранг ишлатишга қодир бўлмаган – беҳуш ётган пайтдан фойдаланиб, ўзимга қуроқ топиб олишим лозим эди. Жавончада қандайдир бўш шишачалару дори-дармонлар, шунингдек, кўплаб ҳисоб-китоб дафтарларию ҳар хил қоғозлар сақланар экан: агар вақт тифиз бўлмаганда жон-жон деб уларни титкилаб кўрардим. Бундан ташқари, турли-туман хўжалик буюмлари ҳам шу жойга тиқиб қўйилган эди, лекин уларнинг сариқ чақалик қиммати йўқ. Кейин сандиқларни ағдар-тўнтар қила бошладим. Биринчи сандиқ лиммо-лим ун экан, иккинчи сандиқда эса халта-халта тангалару боғлам-боғлам қоғозлар уюлиб ётарди. Учинчи сандиқда эски-туски кийим-кечаклар орасидан занглаган бўлса-да, лекин кўриниши хийла маҳобатли шотланд ханжарини топиб олдим: қинсиз эди. Уни нимчамнинг остига яширдиму амаким ётган жойга қайтдим.

У худди бўш қопга ўхшаб шалвираб ётарди, ҳолати ўзгармаган эди: бир тиззаси букилган, қулочи ёйилган бўлиб, башараси кўкариб кетиб-

ди, нафас олиши эшитилмасди. Ростини айтсам, қўрқиб кетдим: ўлиб қолган бўлса-я! Сув келтирдим-да, юзларига пуркай бошладим; шундан кейингина унга жон кирди – лабини чапиллатди, қовоқлари қимирлади. Ниҳоят, кўзларини очдию мени кўриб қолди ва ғайритабиий қўрқувдан афт-башараси жийилиб кетди.

– Ҳечқиси йўқ, ҳечқиси йўқ, – дедим. – Қани, астагина ўрнингиздан туринг-чи!

– Сен тирикмисан? – деди ҳиқиллаб. – Худо-йим-эй, наҳот сен тириксан-а?

– Тирикман, кўриб турибсиз-ку, – дедим. – Бунинг учун сиздан миннатдор бўлишим керакми?

У ҳансираб-ҳансираб, чуқур-чуқур нафас ола бошлади.

– Мовий шишача... – деди эшитилар-эшитилмас товушда. – Жавончада мовий...

Унинг нафас олиши янада сушлашди.

Мен жавонча томон югурдим. Ҳақиқатан ҳам у ерда қорнига ўлчовли миқдор ёзилган ёрлиқ ёпиштирилган мовий дори шишачаси бор эди. Зудлик билан дорини амакимга келтириб бердим.

– Юрагим, – деди бир оз ўзига келгач. – Дэви, юрагимнинг мазаси йўқ, мен касалманд одамман.

Амакимни стулга ўтқаздим-да, синчиклаб назар солдим: кўриниши ниҳоятда аянчли эди, тўғриси айтсам, унга раҳмим келди, лекин айни пайтда қаҳр-ғазабимни аранг жиловлаб турардим. Уни саволларга кўмиб ташладим, жавоб беришни талаб қилдим.

– Нега сиз ҳар доим ёлғон гапирасиз? Нима учун мени қўйиб юборишдан қўрқасиз? Нима учун отам билан эгизакмисиз деб сўрасам, жинингиз қўзиб кетди? Демак, тахминан тўғри

экан-да? Нега пул бердингиз, ахир бу пул меники эмас-ку?! Ва ниҳоят, нега мени ўлдирмоқчи бўлдингиз?

У ҳамма гапимни охиригача тинглади-да, кейин титроқ товушда ўринга ётқизиб қўйишимни илтимос қилди.

– Эрталаб ҳаммасини айтиб бераман, – деди. – Ҳаётимни гаровга тикиб, қасам ичаман...

У шу қадар мажолсиз эдики, ноилож таклифига рози бўлдим. Ҳар эҳтимолга қарши у ётган хонани қулфладим-да, калитни чўнтагимга солиб қўйдим; сўнгра ошхонага қайтиб келдим ва ўчоққа гуриллаб гулхан ёқиб юбордим: бу ўчоқ кўп йиллардан бери бундай иссиқ оловни кўрмаган бўлса керак. Жун рўмолга ўралдиму сандиқнинг устига чиқиб чўзилдим ва тезда кўзларим илинди.

БЕШИНЧИ БОБ

«КУИНСФЕРРИ» КЕЧУВИ ТОМОН ЙЎЛ ОЛДИМ

Тун бўйи ёмғир ёғди. Эрталаб шимолий-ғарбдан аччиқ изғирин эса бошлади: жулдурвоқи булутларни қаёқларгадир ҳайдаб кетди. Дарё соҳилига югуриб бориб, сув тўла бочкага шўнғиб-шўнғиб олган пайтим ҳали қуёш ётоғидан бош кўтармаган эди, осмонда тонг юлдузи – чўлпон чарақлаб турарди. Чўмилганимдан сўнг бутун вужудимни гўё оташ чулғаб олди; яна ўчоқ ёнига ўтирдиму гулханга тараша ташладим ва ҳозирги аҳволим тўғрисида жиддий ўйлай бошладим.

Амаким душман эди – бунга энди мутлақо шубҳаланмасдим; шубҳа йўққи, мен ҳар қадамда ўз ҳаётимни хавф остида қолдираман, чунки у жа-

мики ҳақ-ноҳақ йўллар билан бўлса-да, каминани жувонмарг қилишга интилиши тайин эди. Лекин мен ёш эдим, ғайрат-шижоатим жўш уриб ётар-ди ва ҳар қандай қишлоқи ўсмир сингари ўз ақл-идрокимга ниҳоятда бино қўйган эдим. Мен гўё тиланчи мисоли, деярли ўз боласидай унинг остонасига нажот истаб борган эдим: у мени қандай кутиб олди? Макр-ҳийла ишлатди, тошбағирлик қилди; агар энди уни ўзимга итоат эттириб олсам ҳам, чўпон қўй подасини минг мақомга йўрғалатгандай, хўрласам ҳам ҳаққим кетади!

Гоҳ-гоҳ тиззаларимни силаб-сийпалаб, киприкларим орасидан гулханга термилган кўйда жилмайиб ўтирардим: хаёлимда аллақачон унинг сирларини бирин-кетин фош этиб, амакимнинг соҳиби қиролига айланиб улгурган эдим. Мишмишларга қараганда, эссендинлик жодугар ғаройиб кўзгу ясаган эмиш – ҳар қандай одам ўша кўзгуга қараб туриб ўз пешонасидаги ёзувни ўқиб олиши мумкин экан; назаримда, ўша устаси фаранг зот ойнасини кўмир чўғида тобламаган шекилли, чунки менинг кўз ўнгимда турфа хил манзаралар, ажойиботлар сурати намоён бўлган эса-да, лекин улар орасида на кема, на саватдек шапка кийган денгизчилару ва на менинг хумкалламга мўлжалланган таёқ бор эди – хуллас, тез орада мурғак бошимга ёғилажак кулфатлар тўғрисида жиндек имо-ишора ҳам учрамасди.

Ниҳоят, хурсандлигимдан теримга сифмай, ўпкамни қўлтиқлаганимча юқорига кўтарилдим ва ўз маҳбусимни озодликка чиқардим. У хушмуомала оҳангда каминага «хайрли кун» тилади, мен бўлсам заҳарханда аралаш, кеккайиб, худди ўшандай тилак изҳор этдим. Кўп ўтмай биргала-

шиб нонушта қилишга ўтирдик: гўё кечадан бери ҳеч нарса ўзгармагандек эди.

– Хўш, сэр? – дедим аччиқ қилиб. – Наҳотки менга айтадиган гапингиз қолмаган бўлса? – Жавоб аниқ бўлгани учун сабрим чидамай, қўшимча қилдим: – Назаримда, энди бир-биримизни тушунмоғимиз лозим. Сиз мени қишлоқи бўш-баёв бола, қўрқоқ, аҳмоқ, худди тўнкага ўхшайди деб ўйладингиз. Мен эсам, сизни олижаноб инсон деб, ҳеч бўлмаса, бошқалардан ёмон эмасдир деб ўйладим. Қўриниб турибдики, иккимиз ҳам хато қилибмиз. Хўш, нима учун мендан қўрқасиз, нега одамни алдайсиз, нечун ҳаётимга суиқасд қиласиз?..

У, ҳазилкаш одамман, беғараз ҳазил қилмоқчи эдим, деб тўнғилади-ю, менинг лекин мийиғида кулиб ўтирганимни кўриб, дарҳол муомала йўсинини ўзгартирди ва нонуштадан кейин зудлик билан ҳаммасини тушунтириб беришга ваъда берди. Бироқ афт-башараси айтиб турардики, ҳозирча бирорта ёлғон-яшириқ уйдирма тўқишга улгурмаган эди: унга бекорга чираняпсиз, демоқчи бўлдим-у, аммо шу пайт ноҳосдан эшик тақиллаб қолди.

Амакимга жойидан жилмай ўтиришни тайинладимда, эшикни очгани кетдим. Остонада денгизчилар кўйлагини кийиб олган қандайдир ўсмир турарди. У мени кўриши биланоқ тиззала-рига шаппатилаб, денгизчиларга ўхшаб рақсга туша бошлади (у пайтлари денгизчиларнинг шунақа ҳунари ҳам борлигини билмасдим): раққос бармоқларини қасирлатар, оёқлари билан ерни дупир-дупир тепар эди. Шунга қарамай, у совуқдан гезариб кетган, афтидан, ўсмир ночор аҳволда эди: мана ҳозир ё кулиб юборади ёки йиғлаб юборади, деб ўйладим – унинг чапанилиги сира-сира шу тобдаги ҳолатига мос тушмасди.

– Дўстим, аҳволлар қалай? – деб сўради ҳазил товушда.

– Нима ишинг бор? – дедим мағрур туриб.

– Менинг кўнглимни шод этингиз! – деди ва ашула айта бошлади:

Ойдин оқшом, баҳор айёми

Оҳ, нақадар соз!⁶

– Қўпол гапириб қўйсам кечирасан-у, лекин бу ерга бирор иш юзасидан келмаган бўлсанг, бор йўқол – тошингни тер! – дедим.

– Шошма, оғайни! – деб қичқирди. – Нима бало, ҳазилни тушунмайсанми? Ёки мени боплаб савалашларини истайсанми? Мен мистер Бэлфурга мўйсафид Хози-озидан мактуб келтирдим. – У менга хатни кўрсатди-да, қўшимча қилди: – Бундан ташқари, оғайни, очдан ўлай деяпман.

– Хўп, майли, – дедим. – Уйга кир. Қорнимнинг пўстаги чиқса чиқсинки, лекин сенга бир бурда нон топилади.

Уни ошхонага бошлаб кирдим ва ўз ўрнимга ўтқазиб қўйдим: шўрлик нонуштанинг қолган-қутганини пок-покиза тушира бошлади; гоҳ-гоҳ менга қараб кўзини қисиб қўярди, ғайритабий қилиқлар қиларди – кўриниб турибдики, у одамохун йигитча эди ва ҳақиқий эркак ўзини айнан мана шундай тутиши керак, деб ўйларди. Бу пайтда амаким хатга кўз югуртириб чиқиб, теран ўйга толган эди. Бирдан дилгир тортиб, ўрnidан сапчиб турди-да, мени ошхона бурчагига етаклаб борди.

– Ма, ол, ўқиб кўргин, – деб у хатни қўлимга тутқизди.

⁶ Шеъринг тизмаларни Равшан Файз ва Мушфиқ таржима қилган.

Мана ҳозир ҳам – ушбу жумлаларни ёзаётган пайтимда ҳам ўша хат қўл остимда турибди.

*«Куинсферри» кечуви,
«Дўлана» меҳмонхонаси*

Сэр!

Мен бандаргоҳга кираверишдаги жойда бекор ётибман ва кичик денгизчи воситачилигида сизга хабар юборяпман. Агар аввалги топширигингизга бирор нарса қўшимча қилишни лозим кўрсангиз, бугун охирги имкониятингиз бор, чунки шамол ўнгай томондан эсяпти – биз эртага кўрфазни тарк этамиз. Тонмайман, биз ишончли вакилингиз бўлмиш мистер Ранкилер билан баъзи бир масалаларда келиша олмадик; шошилинч равишда ҳал этилмаган ҳар қандай муаммо маълум миқдорда зарар келтириши мумкин. Мен сизга тушум ҳисоботини тартиб бўйича тузиб қўйдим, сэр, маблағ ўзимда турибди, деб

камина қулингиз Элайс Хозисон».

– Биласанми, Дэви, бу Хозисон икки елканли «Васият» савдо кемасининг дарғаси, Дайсетдан келяпти. Биз у билан бир иш қиляпмиз. Агар икковимиз ҳозир анави бола билан бирга борсак ёмон бўлмасди: шунда мен дарға билан «Дўлана» меҳмонхонасида ёки «Васият» кемасида юзма-юз учрашардим ва зарур бўлса бирорта қоғоз-поғозга имзо чекардим-да, кейин вақтни бекор ўтказмасдан тўппа-тўғри ишбоши – мистер Ранкилер ҳузурига борардик. Бўлиб ўтган воқеалардан сўнг, ўйлайманки, гапларимни сариқ чақага ҳам олмайсан, лекин Ранкилерга ишонарсан. У маҳаллий зодагонларнинг тенг ярмининг ишбошисидир, кекса одам, ҳамма ҳурмат қилади, боз устига, у отангни ҳам танирди.

Ўйланиб қолдим. У мени бошлаб бормоқчи бўлган томонда кемалар сероб, демак, одамлар ҳам кўп бўлса керак; амаким одамлар олдида зуғум ўтказишга ботинмас, қолаверса, бизнинг ёнимизда кичик денгизчи бор-ку – хавфсирашга ҳожат йўқ. Ҳозир амаким алдаш учунгина ишбошини эслатган бўлса-да, лекин у ёқдан амакимни ўша киши ҳузурига боришга мажбур қиламан. Бундан ташқари, денгизни ва кемаларни яқинроқдан томоша қилишни жуда-жуда истардим! Эсингизда бўлсинким, мен соҳилдан олисда – тоғда ўсган боламан; фақат икки кун аввал бепоён, кўм-кўк кўрфазни ва худди ўйинчоққа ўхшаш, жимитдай елканли кемаларни кўрдим. Ишқилиб, нима бўлганда ҳам, рози бўлдим.

– Маъқул, – дедим. – Майли, кечувга бориб келамиз.

Амаким шляпа ва чакмонини кийиб, занг босган эски ханжарини белига тақиб олди. Сўнг-ра ўчоқдаги оловни ўчирдик ва эшикни қулфладик-да, йўлга тушдик.

Йўл яйдоқ далалар бағрини кесиб ўтган эди. Шимолий-ғарбдан эсаётган изғирин юзимизни чимдиб-чимдиб оларди. Июнь ойи эди, майсазор узра досторгуллар оқаришиб кўринади, дарахтлар чаман-чаман гулларга бурканган, лекин кўкариб кетган бармоқларимизу тўнгиб қолган қўлларимизни кўрган киши қиш келдимикан, худди декабрь ойидагидек қаҳратон-ку, деб ўйлаши мумкин.

Эбенеzer амаким йўл четида имиллаб, тарванглаб борарди – худди даладан ҳориб-толиб қайтаётган қўшчига ўхшарди. У йўл бўйи миқ этмади ва мен беихтиёр кичик денгизчи билан суҳбатлашиб кетдим. Унинг исми Рансом экан; тўққиз ёшидан

бошлаб денгиз бўйлаб сафарга чиқади, ҳозир неча ёшда эканини аниқ айтолмайди, чунки ҳисобини чалкаштириб юборибди. У панд-насиҳатларимга қулоқ солмай, кўкрагини очиб шамолга тутди, шамоллаб қолсанг борми, ажалингдан беш кун бурун ўлиб кетасан, дейишимга қарамай, бада-нидаги нақшинкор ёзувларни менга кўз-кўзлади; ҳуда-беҳуда болахонадор қилиб сўкинаверарди, лекин сўкинишни қойиллатмасди – бўз болалиги билиниб қоларди; у қаҳрамонона жасоратларини бирма-бир санаб берди: яширин ўғрилиқлар, туҳматлар ва ҳатто қотиллик ҳам қилганмиш. Лекин тафсилотларига одам боласи ишонмасди, булар қуп-қуруқ, ночор мақтанчоқликдан бошқа нарса эмасди, ундан кўра, туянинг думи ерга тегибди, деган уйдирма ростроқ туюларди, айни чоқда бола пақирга одам ачинарди.

Мен ундан елканли кема ҳақида сўрадим: «Ў-ў, олам-жаҳондаги энг зўр кема – ўша!» – деди. Капитан хусусидаги сўровимга ҳам оғзидан бол томиб, оташин жавоб қайтарди. Таърифларига қараганда, Хози-ози (у хўжалик бошлиғини ҳамон шундай ном билан атарди) шайтону иблисдан ҳам ҳайиқмайдиган довюрак зотлардан экан, яъни «ҳатто қиёмат қойимга ҳам елканли кемада учиб борар»миш, феъл-атвори ҳам шунга монанд экан: ваҳший, қутурган, шафқатсиз. Шунга қарамай, шўрлик бола пақир дарға шаънига таҳсинлар ўқирди, уни денгиз бўриси ва ҳақиқий эркак деб биларди! Рансом ўз тангрисининг биттаю битта иллатини иллаган экан.

– Фақат денгизчи сифатида уч пулга қиммат, – деди қулоғимга шивирлаб. – Кемани мистер Шуан бошқаради, у ҳақиқий денгизчи! Бунақаси етти иқлимдан ҳам топилмайди, лекин ичкиликка

муккасидан кетгани ёмон-да, баччағар! Муни қарагин! – Пайпоғини туширдию яллиғланиб турган ўйдим-чуқур ярасини менга кўрсатди. Нафасим ичимга тушиб кетди. У бўлса, ғурурланиб илова қилди: – Бунинг ҳаммаси ўша мистер Шуаннинг ҳунари!

– Нима?! – деб қичқириб юбордим. – Сен шундай ваҳшийликка ҳам чидаяпсанми? Нима бало, қулмисан, нега сенга бундай муомала қилишади?

– Ҳали кўрсатиб қўяман! – деб сўзимни илиб кетди омадсиз савдойи ва дарҳол тўнини тескари кийиб олди. – Шошмай турсин, тавбасига таянтираман! – Филофдан катта пичоғини чиқарди. Ўзининг айтишича, буни ўғирлаб олган экан. – Кўрдингми? – деб сўради. – Қани энди қўлини теккизиб кўрсин-чи! Мен уни бўғизлаб қўяман! Худога шукрки, у биринчиси эмас! – Дағдағасини мустаҳкамлаш мақсадида болаҳонадор қилиб сўкинди, лекин сўкиши ўрнига тушмади.

Ҳеч қачон ҳеч кимга манави ғариб калтафаҳмга ачинганимдек ич-ичимдан куйинмаган эдим; шундай бўлса-да, англай бошладимки, елканли кеманинг номи илоҳий – «Васият» эса-да, маълум бўлишича, унда камдан-кам кишигина жаҳаннамдагидан бир оз афзал умргузаронлик қилар экан.

– Қариндош-уруғларинг йўқми? – деб сўрадим.

Унинг айтишича, инглиз бандаргоҳларининг бирида, афсуски, номи эсида қолмабди, отаси бор экан.

– Яхши одам эди, бироқ вафот этди.

– Худойим-эй, наҳотки қуруқликда ўзингбоп бирорта иш тополмайсан-а? – деб сўрадим тутақиб.

– Э-э, йўқ, – деб эътироз билдирди у ва мак-корлик билан кўз қисиб қўйди. – Мен сен ўйлаган одам эмасман! Қуруқликда бирпасда бирорта ҳу-нармандга шогирд туширишади,

Мен ундан ҳозир машғул ҳунаридан ҳам ҳаёт учун хавфлироқ – нафақат бўронлару тўлқинлар, айни пайтда хўжайиннинг бағритошлигидан-да даҳшатлироқ касб-кор бормикан, деб сўрадим. У, гапларинг тўғри, деди. Аммо шу заҳоти ўша ҳаётни кўкларга кўтариб мақтай бошлади, чўн-так тўла пул бўлса, қуруқликка қадам қўйишнинг ҳам ўзгача гашти борлиги тўғрисида, даста-даста пулни сарфлаш нақадар соз эканлиги, олма харид қилиш ва умуман, «қуруқлик чурвақалари»нинг (у айнан шундай деди) кўзини куйдириш хусусида тўлиб-тошиб гапириб берди.

– Унчалик даҳшатли эмас, – деди мардонавор. – Бошқаларнинг пешонаси янада шўрроқ. Масалан, «йигирма фунтлик»ни олиб кўрайлик. Эҳ! Уларга нечоғли оғир эканини бир кўрсанг эди! Биттасини ўз кўзим билан кўрганман: сен тенг-қур эркак (мен унинг назарида гўё чол эдим), соқолдор – михдай: кўрфазни тарк этишимиз биланоқ кайфи тарқалиб кетди ва дунёни бошига кўтариб, шунақаям додладики! Бундан кўра ўлгани яхши-е! Ишонавер, уни роса калака қилдим! Ёки яна-тагин тирмизаклар масаласига қайтайлик. Оҳ, булар ниҳоятда майда гаплар! Ишонавер, уларни чизган чизигимда юргизаман. Ҳар эҳтимолга қарши, кемада тирмизаклар пайдо бўлиб қолишса, асқотиб қолар деган мақсадда атайлаб битта таёқ олиб қўйганман – уларни кал-таклайман-да.

Эс-ҳушимни йиғиб олгунимча ана шунақа ол-ди-қочди гапларни роса эшитдим. Фаҳмлашим-

ча, «йигирма фунтлик» – бу Шимолий Америкага сургун қилинган бахтиқаро жинойтчилар бўлса керак, балки ўша замонларда расм бўлган ибора билан айтганда, ғаразли ниятда ёки қасос олиш учун алдаб-сулдаб олиб қочилган бегуноҳ шўртумшуқлардир?!

Биз тепалик устига кўтарилдик ва кўз ўнгимизда кечув билан кўрфаз намоён бўлди. Маълумки, Фёрт шу жойда хийла торайган; шимолий қисми ўртача дарё кенглигида – кечиб ўтиш учун жуда қулай жой, юқори томонида эса ҳар қандай кема фойдаланса бўладиган ёпиқ бандаргоҳ вужудга келган; кўрфазнинг нақ бўғзида харобазорга айланган орол бор; жанубий қирғоқда соллар боғлаб қўйиладиган махсус жой ҳозирланган ва ушбу причал охирида, йўлнинг нариги бетида, гуллаб ётган найзабаргли дарахтлару дўланалар орасида меҳмонхона биноси кўзга ташланиб турарди.

Куинсферри шаҳарчаси ғарбий томонда жойлашган эди. Ҳозир меҳмонхона атрофида одам сийрак бўлиб, йўловчилар чиқарилган сол яқинда шимолий соҳил томон жўнаб кетганди. Дарвоқе, причалга эшаккли қайиқ боғлаб қўйилган эди, эшакчилар бочкаларнинг устида мудраб ўтиришарди. Рансом, бу «Васият»га қарашли қайиқ, даргани кутиб турибди, деб изоҳ берди. Тахминан соҳилдан ярим миль⁷ нарида лангар ташлаб турган «Васият» кўринди. Палубада сафарга қизғин тайёргарлик кўриларди: арқонларга ёпишиб олган денгизчилар мачталардаги елкан боғладиган кўндаланг ёғочларни шамол эсадиган томонга тўғрилашарди, улар жўровоз бўлиб куйлаётган қўшиқни шамол соҳилга учириб келмоқда эди. Мен йўл-йўлакай эшитган гаплардан сўнг

⁷ Денгиз мили 1852 метрга тенг (таржимон изоҳи).

икки елканли кемага жирканиб назар ташладим ва денгиз сафарига жўнайдиган манглайи қора одамларга чин дилдан ачиндим.

Тепалик четида мен йўлнинг нариги бетига ўтдим-да, амакимга:

– Сэр, сизни огоҳлантириб қўйишим лозим: нима бўлганда ҳам «Васият» бортига қадам босмайман, – дедим.

Назаримда, амаким уйқудан энди уйғонгандек бўлди.

– И? Нима гап? – деб сўради,

Мен гапимни такрорладим.

– Майли, майли, – деди у. – Сен айтганча бўла қолсин, сўзимдан тонмайман. Нега гўдаиб турибмиз? Совуқ жон-жонимдан ўтиб кетди. Агар янглишмаётган бўлсам, «Васият» елканларини кўтаришга ҳозирлик кўряпти шекилли...

ОЛТИНЧИ БОБ

КЕЧУВДА РЎЙ БЕРГАН ҲОДИСА

Меҳмонхона остонасини ҳатлаб ўтишимиз биланоқ Рансом пиллапоя бўйлаб бизни юқорига бошлаб чиқди: битта каравот турган хонага кирдик, ўчоқда кўмир лов-лов ёнарди, хона худди тандир мисоли исиб кетган эди. Ишчан қиёфа-ли бақувват, қорайган эркак ўчоқ ёнидаги столга ўмганини берганча бир нималарни қоғозга тушириш билан машғул эди. Хона иссиқ бўлишига қарамай, денгизчилар курткасининг ҳамма тугмаларини қадаб олган, саватдай шляпасини эса қулоғигача бостириб кийган эди; ростини айтсам, умрим бино бўлиб мен бу денгизчи дарғадек совуққон, оғир-вазмин инсонни учратмаганман,

унинг олимона қиёфасига ҳатто мажлислар залида ўтирадиган судья ҳам ҳасад килиши мумкин эди.

У дарҳол ўрнидан турди-да, бизнинг истиқболимиз сари пешвоз чиқди ва куракдай қўлини Эбenezер амакимга узатди.

– Менга мурувват кўрсатганингиз учун миннатдорман, мистер Бэлфур, – деди жарангдор товушда. – Кечикмай келганингиз яхши бўлди. Шамол ҳам йўлимизга монанд равишда эсяпти, умид қиламанки, кеч кирмасдан Мей ороли соҳилидаги кўҳна манқалдон⁸ бизни имлайди.

– Дарға Хозисон, хонангиз тоқат қилиб бўлмайдиган даражада иссиқ экан, – деди амаким.

– Ўрганиб қолганман, мистер Бэлфур, – деди денгизчилар бошлиғи. – Табиатан совуққа чидамсиз кишиман, қоним совуқ, сэр. Нафсиламрни айтганда, мўйна ҳам, жун ҳам, ҳатто иссиқ арақ ҳам баданимни иситмайди. Тропик денгизларда жигаригача қовурилган одамлар шунақа бўлиб қолар экан, сэр.

– Начора, дарға, – деди амаким. – Киши ўз табиатидан ҳеч қаёққа қочиб қутулолмайди.

Шундай бўлса ҳам дарғанинг ғалати қилиғи бошимга битган бало бўлди. Қариндошимни кўздан қочирмайман деб ўз-ўзимга сўз берган бўлсам-да, лекин денгизни яқинроқдан кўриш истаги юрак-бағримни шунчалар ўртаб юбордики, асти қўяверасиз! Боз устига, хона димиқиб кетган эди, шунинг учунми, амаким, «пастликка тушиб, бир айланиб келсанг бўлармиди-а?» дейиши билан аҳмоққа ўхшаб тезда кўна қолдим.

Қандайдир қоғозларга кўмилиб, вино ичиб ўтиришган кишиларни хонада қолдирдим-да, меҳмонхонадан ташқарига чиқдим ва йўлни кесиб

⁸ Манқалдон – кўмир билан ёқиладиган кўчма ўчоқ.

ўтиб, сув бўйига тушдим. Кучли шамол эсаётган бўлишига қарамай, фақат майин-майин тўлқинлар соҳил томон югуриб келарди – булар мен кўлда кўрганимдан сал йирик эди, холос. Лекин майсалар янгилик эди: гоҳ кўм-кўк, гоҳида қўнғир нақ белга уриб қолибди, баъзилари ғовачак ҳосил тугибди, уларни бармоқларим орасига олиб эзсам «пақ-пуқ» этиб ёриларди. Ҳатто шу ерда – кўрфаздан анча олисда ҳам денгиздан келаётган шўртак таъм бурунларимни қичиштирарди. Ана, «Васият» мачталарига елканлар кўтариляпти: ҳамма нарса узоқ сафар руҳи билан суғорилган эди, кўнгилда нотаниш ўлкаларга нисбатан ажиб қизиқиш уйғонарди.

Қайиқда ўтиришган эшкакчиларни ҳам томоша қилдим: бадқовоқ азаматлар экан; баъзилари қўйлакчан, бошқалари бушлатда, бир неча киши томоқларини гулдор рўмол билан боғлаб олганди, биттаси белига иккита тўппонча осиб олибди, икки-уч киши эса белига ханжар осиб, серкўз таёқ ушлаб олган эди. Кўринишидан ширакайф бўлган бир киши билан салом-алик қилдим-да, ундан, кема қачон жўнаб кетади, деб сўрадим. У, тўлқин орқага қайтган заҳоти йўлга тушамиз, деди ва на майхонаси бор, на машшоқлар учрайдиган лаънати шаҳарча аллақачон жонига текканини айтди, сўнг болохонадор қилиб сўкина бошладию камина шоша-пиша жуфтакни ростладим.

Бу учрашувдан кейин яна Рансом ҳақида ўйлай бошладим: назаримда, у мана шу шайка орасидаги энг мўмин-қобил йигитча эди. Тез фурсатда унинг ўзи меҳмонхонадан чиқиб қолди ва мусаллас билан сийлашимни сўраб, ялиниб-ёлворганча югуриб кела бошлади. Мен унга, чучварани хом санаяпсан, тирранча, уларга ўхшаб тантиқлик қилишимизга ҳали еттига қовун пишиғи бор, дедим.

– Илтифот қилсинлар, тақсир! Атиги бир кружка пиво ичаман, холос, – деб қўшиб қўйди.

У афт-башарасини буриштириб мени роса бўралаб сўккан бўлса-да, лекин бари бир пиво олиб беришга рози бўлдим. Бирпасдан кейин биз меҳмонхона пешайвонида пиво билан газакни мақтаб ўтирардик. Меҳмонхона хўжайини билан танишиб олсам ёмон бўлмасди, деб ўйладим, ахир у шу ерлик киши. Ўша замон одатига кўра, мен уни ўзимиз ўтирган столга таклиф этдим; аммо у бизга ўхшаган тирмизаклар билан улфатчилик қилиб ўтирадиган кишилар тоифасидан эмасди, мўътабар зот эди. У салмоқли қадам ташлаган кўйи залдан чиқиб кета бошлади, аммо қулай фурсатни қўлдан бой бермай, мистер Ранкилерни танимайсизми, деб сўрадим.

– Нега танимас эканман! – деди хўжайин. – Бениҳоя ҳурматли инсон! Айтмоқчи, сен Эбенезер билан бирга келдингми?

– Ҳа.

– Мабодо сизлар ёру дўст эмасми? – Бу шотланд тилида «сизлар қариндош эмасми» деган маънони билдиради.

«Йўқ», деб жавоб бердим.

– Ўзим ҳам шундай ўйлаган эдим, – деди хўжайин. – Ҳартугул, сен мистер Александрга жуда ҳам ўхшар экансан.

– Нима бало, Эбенезер ўлкада ёмон ном чиқарганми? – деб сўрадим.

– Бўлмасам-чи, – деб жавоб берди хўжайин. – Сассиқ чол. Унинг «марҳамати» туфайли битидан бошқа ҳеч вақоси қолмаган Женнет Клаустон каби одамлар Эбенезерни дорда тишларини тиржайитириб турганини кўришса, кўз ҳақиға бор дунёсини ҳадя этишарди. Тавба, у қачонлардир

бамаъни йигит бўлган эди. Кейин мистер Александр ҳақида мишмишлар тарқалдию бутунлай ўзгариб кетди.

– Қанақа мишмишлар? – деб сўрадим.

– Эбенезер унинг бошини еган, дейишарди, – деди хўжайин. – Наҳотки, эшитмаган бўлсанг?

– Нима учун бошини еган экан-а? – дедим талмовсираб.

– Нима учун бўларди, қўрғонни ўзиники қилиб олиш илинжида, албатта.

– Қайси қўрғонни? Шосними?

– Бўлмасам-чи! – деди хўжайин.

– Аниқроғи, иззат-икром талашибди-да? Тўғри-ми? Демак, менинг... Демак, Александр тўнғич фарзанд экан-да?

– Албатта. Акс ҳолда, Эбенезер унинг бошини еганидан нима фойда?

Шундай дедию аввал-бошданоқ кетишга баҳона тополмай турган хўжайин пешайвонни тарк этди.

Албатта, кўпдан бери шулар тўғрисида гумонсираб юрардим, аммо гумон – бошқа нарсасиз, асл ҳақиқат – бошқа. Ростини айтсам, бу хабар мени эсанкиратиб қўйди, қулоқларимга ишонмасдим; икки кун аввал чўнтагида сариқ чақаси бўлмаган, Этрик ўрмонининг чанг-тўзон йўлида тентираб юрган йигитча бирдан бойиб кетса, қўрғонуну ер-мулк эгасига айланиб қолса ва эҳтимолки, эртадан бошлаб қонуний ҳуқуқи кучга кирса-я! Хуллас, пешайвонда лаззатбахш ўй-хаёлларга ғарқ бўлиб ўтирардим, ҳеч нарсага эътибор бермасдим; фақат эсимда бори шуки, тўсатдан дарға Хозисонни кўриб қолдим – у соҳилдаги эшкакчиларига қандайдир фармойиш берар эди. Кейин яна меҳмонхона томон йўл олди; денгиз-

чилар каби лапанглаб эмас, балки шахдам қадам ташлаб, азамат қад-қоматини тик тутиб, оғир-вазмин ҳаракат қиларди, қиёфаси жиддий, ўйчан эди. У ҳақда Рансом айтган гаплар кўнглимда шубҳа уйғотди: камина эшитган дийдиёлар дарғанинг ҳозирги қиёфасига мутлақо ёт эди. Аслида, у мен тасаввур этгандек олижаноб эмасди ва айни пайтда Рансом тасвирлагандай ёвуз кишига ҳам ўхшамасди: унинг жисми жонида гўё иккита одам истиқомат қилардию кемага чиқаётган чокда дарғанинг «яхши» қисми бандаргоҳда қолиб кетарди.

Ниҳоят, амаким мени чақира бошлади: бошимни кўтариб қарасам, улар иккаласи йўлда туришган экан. Мен билан биринчи бўлиб дарға гаплашди; иззат-ҳурматимни ўрнига қўйиб, худди тенгқуридек муомала қилди – ширин гап-сўзлар билан ўсмирларни бирпасда оғдириб олиш мумкин.

– Сэр, мистер Бэлфур сизга ниҳоятда юксак баҳо берди, – деди у. – Қолаверса, бир кўришимдаёқ менга жуда ёқиб қолдингиз. Афсуски, бу ерда сиз билан яқиндан таниша олмайман – вақт тигиз, лекин ихтиёримда қолган фурсатдан оқилон фойдаланишга ҳаракат қиламан. Тўлқин қайтишигача яна ярим соат бор, мен сизни кема бортига таклиф этаман: насиб этса бир пиёладан май ичамиз.

Ҳақиқий кеманинг ички қисми қанақа эканини бир кўришни жуда ҳам истардим-у, аммо ўз ҳаётимни хавф остида қолдиролмасдим; шунинг учун, биз амаким билан ишбошига учрашмоқчи эдик, деб жавоб бердим.

– Дарвоқе, у ҳам менга шунақа деган эди, – деди дарға. – Бўпти, қайиқда сизларни шаҳар

бандаргоҳигача кузатиб қўяман, кейин Ранкилер-га бир қадам қолади, холос. – Туйқус энгашди-да, қулоғимга шивирлади: – Қари тулкига кўз-қулоқ бўлиб туринг, унинг нияти ёмон. Юринг, менинг кемамга чиқайлик – ўша жойда бир-икки оғиз гаплашиб оламиз. – У қўлтиғимдан олдию қайиқ томон бошлади ва товушини баландлатиб сўзлай бошлади: – Очиғини айтаверинг, Каролинадан мен сизга нима олиб келай? Доимо мистер Бэл-фурнинг дўстларига жон-жон деб хизмат қилиш-га тайёрман. Бир қути тамакими? Патдан тўқил-ган ҳиндиёна бош кийими керак эмасми? Балки худди мушукка ўхшаб миёвлайдиган тўтиқуш оларсиз-а? Ёки қизил қанотли сайроқи кардинал қуши маъқулни? Қўнглингиз тусаганини танлай-веринг!

Биз деярли қайиқ ёнига бориб қолдик, у мени ўриндиққа ўтқазди... Қаршилиқ кўрсатишни хаёлимга ҳам келтирганим йўқ; олижаноб дўст, маслаҳатгўй топганимдан хурсанд эдим – аҳмоқ бўлмасам, кемани ҳам томоша қиламан деб суюнаремидим! Биз жой-жойимизга ўтиришимиз биланоқ қайиқни қирғоқдан итариб юборишди ва у тўлқинда чайқалганча сузиб кетди. Бу ҳаракат янгилик эди, қалбимни ғалати ҳис-туйғулар чулғаб олди: мен сув ичида ўтирардим, соҳил ҳам кўзимга ажабтовур кўринадди, ҳув нарида турган кема аста-секин катталаша бошлади – буларнинг барчаси мени ўзига ром қилиб қўйди; дарғанинг гап-сўзлари элас-элас қулоғимга чалинади, холос. Ўйлашимча, унга тумтароқ жавоб қайтарардим.

Биз «Васият»га ёндошган пайтда (кеманинг нақадар улкан эканини, бортга тўлқинлар зарб билан урилаётганини, ҳар хил юмушларни бажа-

раётган қувноқ денгизчиларни кўриб оғзим очили-иб қолди) Хозисон, дастлаб кема бортига чиқамиз, деди ва ўртада кўндаланг турган нарвонни пастга тушириш ҳақида буйруқ берди. Мени палубага тортиб олишди ва дарға худди шуни кутиб тургандай дарҳол қўлтиғимдан қўлини ўтказди. Бирмунча вақт жойимда қимирламай турдим; бошим айланиб кетди: оёқларим остида қалқиб турган тахтада мувозанатимни сақлашга интилардим, бегона одамлар олдида сал-пал истиҳола қилардим-у, лекин хилма-хил таассуротлардан ниҳоятда мамнун эдим. Айни чоқда дарға мени ажойиботлар билан таништира бошлади: кема қисмларининг вазифаларини, номларини ҳижжалаб тушунтирди.

– Ие, амаким қани? – деб сўрадим бирдан.

– Амаки?! – деб такрорлади Хозисон ва дарҳол юзлари жиддий тусга кирди. – Ана холос – пишди гилос!

Ҳолим хароб эканини англадиму кучим бори-ча юлқиниб, унинг чангалидан чиқиб кетдим ва ўзимни борт тўсиғига урдим. Не кўз билан кўрайки, қайиқ шаҳар томон сузиб борарди, қайиқнинг қўйруқ томонида амаким ўтирарди.

– Ёрдам бери-инг! – деб қичқирдим томоғим йиртилгудай бўлиб ва товушим кўрфаз узра баралла таралди. – Ёрдамга-а! До-од, ўлдириб қўйишади-и!

Амаким мен томон ўтирилиб қаради: унинг юз-кўзларида раҳм-шафқатдан асар ҳам йўқ эди.

Шундан бошқа ҳеч нарсани кўрмадим. Бақувват кишилар мени тўсиқдан ажратиб олдилару гўё биров бошимга гурзи билан туширгандай бўлди ва кўзларимдан олов чақнаб кетдию ҳушимни йўқотиб қўйдим.

**«ВАСИЯТ» КЕМАСИДА ДЕНГИЗ
БЎЙЛАБ САФАР**

Зим-зиё қоронғиликда ўзимга келдим, аъзойи баданим сирқираб оғирирди, қўл-оёқларим чирмаб боғланган эди. Қандайдир ғалати товушлар қулоқни қоматга келтирарди. Сув худди тегирмон новидан тушаётгандек тинимсиз шовуларди; тўлқинлар кема бортига гурс-гурс уриларди, елканлар жазавага тушиб «чапак» чаларди, денгизчилар эса бақириб-чақиришарди. Оламжаҳон гоҳ кўкка сапчирди, гоҳо чирпирак бўлиб тубанликка шўнғирди: ҳолимга маймунлар йиғларди, кўнглим айнирди, жисми жоним эски уводага ўхшаб ҳилвираб қолган эди, кўз олдимда алланималар жимирлашарди, узуқ-юлуқ хаёлларимни жамлаб, инграй-синграй оёқ-қўлим боғлиқ эканини англаб етгунимча бир қанча вақт ўтди; лаънати кеманинг алақайси бурчагида ётардим, шамол борган сари кучаярди, довул бошланаётган эди. Бошимга қандай кулфат тушганини тўла-тўкис идрок этишим биланоқ қоним қайнаб кетди, бемаънилигим аччиғимни келтирди, шу тобда амакимни кўрарга кўзим, отарга ўқим йўқ эди. Сўнг яна эс-ҳушимни йўқотдим.

Ҳушимга келган чоғимда ҳамон ўша шовқин-сурон қулоқларимни қоматга келтирарди, бетартиб зарбалардан дам нариги томонга, дам бериги томонга юмалаб кетардим. Қуруқликда яшашга ўрганган мендай бечора, ўлганнинг устига тепгандай, денгизда чайқаларди. Елдирим болалик йилларимда бошимга не-не мусибатлар ёзилган бўлса-да, лекин ҳеч қачон елканли кемадаги

дастлабки соатлардагидек умидсизликка тушмаган эдим, бунчалик азобланмагандим.

Мана, охирги замбарак товуши қулоғимга чалинди: энди кема довулга бас келолмайди шекилли, шунинг учун табиий офат тўғрисида сигнал берияпти. Менга қолса, бу азоб-уқубатлардан қутулиш учун ҳатто денгиз тубига чўкиб кетишга ҳам рози эдим. Бироқ ўқ отилишнинг сабаби бошқа экан: кейинчалик менга ҳикоя қилишларича, дарғанинг шунақа одати бор экан. Демокчиманки, энг бемаъни одамнинг ҳам қандайдир бемаъни фазилати бўлиши мумкин. Маълум бўлишича, биз Дайсет ёнидан ўтаётган эканмиз; елканли кема шу ерда қурилган бўлиб, бир неча йил муқаддам дарғанинг онаси, кекса миссис Хозисон ҳам ушбу масканга қўчиб келган экан – «Васият» сафарга кетаётиб ёки уйига келаётиб, байроғи баланд кўтарилган ҳолда албатта замбаракдан ўқ узиб кампиришни муборакбод этаркан.

Вақт ҳисобини чалкаштириб юбордим, камина ётган бижғиб кетган кема қорнидаги бу «мохонада» кундуз ҳам тунга ўхшарди; устига-устак, бундай расво аҳволда ҳар бир соат одатдагидан икки баробар узоқроқ чўзиларди гўё. Шунинг учун кема қандайдир қояга урилиб, тумшуғи билан гирдоб комига ботиб кетишига илҳақ бўлиб қанча ётганимни аниқ айтолмайман. Ниҳоят, кўзим илиндию барча азоб-уқубатлардан фориг бўлдим.

Юзимга тушаётган қўлфонар нуридан уйғониб кетдим. Кўзларимни очсам, ўттиз ёшлардаги кўк кўз, патила сочли йигит устимга энгашган кўйи тикилиб турарди.

– Хўш, ишлар қалай? – деб сўради у.

Жавоб бериш ўрнига инграндим; нотаниш киши томиримни ушлаб, чаккамга кафтини бо-

сиб кўрди ва бошимдаги яра-чақаларимни ювиб, боғлашга киришди.

– Ҳа-а, боплаб дўппослашибди-ку, – деди. – Оғайничалиш, мунча шалвирайсан?! Э-э, қўйсанг-чи, тетик бўл! Нима бало, охир-замон бўптими?! Ҳай, бу гал омадинг юришмабди, кейинги сафар ишларинг юришиб кетади. Мана кўрасан! Овқат-повқат беришдими?

Овқат ҳақида ўйласам, кўнглим айнийди, дедим. Шундан сўнг ту누ка кружкада бир қултум сув аралаштирилган коньяк ичирди-да, яна ўзимни ёлғиз ташлаб чиқиб кетди.

У қайтиб келган чокда қоронғиликка тикилганимча ё ухлаб ётардим ёки уйғоқ эдим; денгиз касалидан қутулгандим-у, аммо бошим гир-гир айланарди, нарсалар кўзимга оёғи осмонда бўлиб кўринарди, хуллас, азоб-уқубатларим зиғирча ҳам камаймаган эди. Боз устига, аъзойи баданим зирқирарди, чирмаб боғланган арқон эса оёқ-қўлларимни оловдай куйдирарди. Бу ерда ётар эканман, назаримда, ўзим ҳам бижғиб кетганга ўхшардим; ёлғиз ётган пайтларим гоҳ атрофимда изғиб юрган, баъзан устимга ҳам ўрмалаб чиқиб кетадиган кема каламушлари, гоҳ алоқ-чаллоқ тушлар ҳоли-жонимга қўймасди.

Қопқоқ очилдию фонарнинг ғира-шира ёғдуси чарақлаган қуёш нури остига кўмилиб кетди: кўзимга фақат ўзим ётган «зиндон»нинг йўғон-йўғон қорамтир ёғочлари кўринган бўлса-да, лекин қувонганимдан қичқириб юборишга тайёр эдим. Нарвондан биринчи бўлиб бояги кўк кўз йигит тушди; негадир оёқларини аранг кўтариб босарди. Унинг орқасидан дарға пайдо бўлди. Иккаласи ҳам миқ этишмасди: кўк кўз худди аввалгидай зудлик билан у ёқ-бу ёғимни текшириб

кўрди ва яра-чақаларимни янгитдан боғлаб қўйди, Хозисон эса афт-башарамга ўқрайганча тикилиб турарди.

– Сэр, мана, ўзингиз ҳам кўриб турибсиз, – деди кўк қўз. – Иситмаси юқори, иштаҳаси йўқ; на ёруғлик, на овқат бор – оқибати нима бўлиши ўзингизга аён.

– Мистер Риак, мен фолбин эмасман, – деб жавоб берди дарға.

– Етар, сэр, – деди Риак. – Елкангизда турган бошингиз бутун, тилингиз бийрон; ҳар қандай шотландни мот қиласиз – ҳўп, майли, менинг гапим ҳам ичимда қолмасин: йигитчани бу кандикдан чиқариб, кеманинг умумий хонасига жойлаштиришни истайман.

– Истайсизми ёки истамайсизми, бу сизнинг ишингиз, сэр, – деб эътироз билдирди дарға. – Лекин мен нима десам, шу бўлади. Бу жойда ётибдими, майли, ётаверсин.

– Айтайлик, сизга мўмайгина ҳақ тўлашди, ҳўп, бироқ менга-чи? – деди Риак. – Беодобчилик бўлса-да, эслатиб қўйишга ижозат берасиз: камини ҳемири ҳам олганим йўқ. Менга ҳақ тўлашди, албатта. Дарвоқе, маошим унчалик кўп эмас; фақат ушбу эски тоғорада иккинчи ёрдамчи бўлганим учунгина мояна беришади, холос. Ўзингизга жуда яхши маълумки, пешона теримни тўкиб пул топаман. Афсуски, ҳамёнимга моянамдан ташқари сариқ чақа ҳам тушмайди.

– Агар сиз, мистер Риак, топган-тутганингизни дарҳол сувдонга тикавермаганингизда борми, ҳозир бунчалик нолимасдингиз, – деб жавоб берди дарға. – Шунинг учун илмоқли гапларни йиғиштиринг, тилингизга эҳтиёт бўлинг. Ҳўп, энди палубага чиқиш керак, – деди у ҳукмдор оҳангида ва нарвон поғонасига оёқ қўйди.

Мистер Риак унинг енгидан ушлаб қолди.

– Хў-ўш, айтайлик, сизга қотиллик учун ҳам пул тўлашса... – деб гап бошлади у.

Хозисон таҳдид солиб ортига ўтирилди.

– Нима-нима? – деди гулдирак товушда. – Бу яна қанақа гап?

– Кўриниб турибдики, сизни фақат шунақа гаплар билан сергак торттириш мумкин, холос, – деди мистер Риак, унинг кўзларига тик боқиб.

– Мистер Риак, биз сиз билан уч марта денгиз сафарида бирга бўлдик, – деди капитан. – Назаримда алақачон менинг феъл-атворимни билиб олишингиз керак эди: ҳа, мен чўрткесар, шафқатсиз кишиман, лекин оғзингизга қараб гапиринг!.. Уялмайсизми? Фақат кўнглида кири бор, виждони тоза бўлмаган одамгина шунақа дейиши мумкин. Агар сиз ростдан ҳам йигитчанинг ўлиб қолишига ишонсангиз...

– Сув берилса – бас, ўлади! – деб таъкидлади мистер Риак.

– Бўпти, сэр, – деди Хозисон. – Уни хоҳлаган жойингизга элтиб қўйинг.

Шундан сўнг дарға нарвондан юқори кўтарилди, мистер Риак эса унинг ортидан масхараомуз таъзим бажо келтирди: камина ҳайратона суҳбатга гувоҳ бўлдим. Жоним кўзимга кўриниб турган бўлса ҳам, лекин иккита нарсани тушуниб олдим: биринчидан, дарға шаъма қилганидек, ёрдамчи ширакайф эди; иккинчидан, маст ёки маст эмаслигидан қатъи назар, у билан яқинроқ дўстлашиб олишим лозим.

Беш дақиқалардан кейин қўл-оёқларимга боғланган арқон кесиб ташланди ва қандайдир денгизчи мени елкасига ортди-да, кеманинг умумий хонасига элтиб, дағал адёл тўшалган ўринга ётқизиб қўйдию бирдан ҳушимдан кетдим.

Эҳ, куппа-кундузи, одамлар орасида ҳушга келишнинг гашти ўзгача бўлар экан! Умумий хона кенг-мўл бўлиб, шифтга осма каравотлар илиб қўйилган эди: посбонликдан холи денгизчилар тамаки чекиб ўтиришарди, баъзилар ўринда чўзилиб ётишарди, бошқалар эса ухлашарди. Об-ҳаво сокин эди, ғир-ғир шабада эсарди; туйнук қопқоғи очик бўлгани учун хонага ёруғлик тушарди, кема бир ёнига қийшайган маҳалда осмони фалакда порлаб турган қуёш ҳам хонага мўралардики, бирдан кўзларим қамашиб, ич-ичимдан тўлқинланиб кетардим. Бундан ташқари, сал-пал қимирладиму дарҳол битта денгизчи мистер Риак тайёрлаб қўйган дорини оғзимга тутди ва тезроқ соғайишим учун жимгина ётишим лозим эканини таъкидлади.

– Суякларинг бутун, – деди у. – Парво қилма, бошинг ҳам янчилгани йўқ. – Сўнгра қўшиб қўйди: – Биласанми, сени каминаи камтарин сийлаган эди!

Бу жойда узоқ кунлар мобайнида қатъий назорат остида ётдим, дармонга кирдим ва йўлдошларим билан сиртдан танишдим. Денгизчилар асосан дағал халқ бўлади, булар ҳам ўшалар тоифасидан эди: инсонни олижанобликка, хушмуомалаликка ўргатадиган муҳитдан мосуво, шафқатсиз хўжайин қўл остида яктану якжон бўлиб, алғов-далғов, бераҳм табиат қучоғида умргузаронлик қилишга маҳкум этилганлар. Уларнинг баъзи бировлари илгари қароқчилар кемасида хизмат қилган бўлса, бошқалари қироллик флотидан қочганлар ва бўйнидаги сиртмоқ билан яшайдилар-у, лекин ўтмишларини сир тутмайдилар: улар кўрган-кечирган ҳодисаларни ҳикоя қилишга тил ҳам ожиз: ажабки, энг қадр-

дон дўстлар «сал нарсага ҳам бир-бирларининг тумшуқларига солиб» қолиши ҳеч гап эмасди. Умумий хонада бир неча кун ётганимдан кейин амин бўлдимки, дастлаб бандаргоҳда улар ҳақда ёмон хулоса чиқарганим – уларни ҳайвонлардан ҳам баттар экан, деб ўйлаб хато қилган эканман, бундан виждоним қийнала бошлади. Одамлар ёппасига аблаҳ бўлмайдилар: ҳар қандай тоифа орасида яхши-ёмон кишилар учрайди ва айна пайтда «Васият» денгизчилари ҳам бундан холи эмас. Тўғри, дағал эди, афтидан, ахлоқсиз кўри-нишарди, лекин уларнинг ичида яхши кишилар ҳам кўплаб топиларди. Кези келганда, ниҳоятда дилкаш бўлиб кетишарди, ҳатто мен каби содда қишлоқи йигит қаршисида ҳам очиқ кўнгил эканликлари билиниб турарди, ҳалолликни ҳамма нарсадан устун қўярдилар.

Ўшалардан бири – қирқ ёшлар чамасидаги денгизчи каравотим четида соатлаб ўтирарди ва тинимсиз равишда ўз хотинию ўғли ҳақида ҳикоя қилаверарди. Илгари у балиқ овларди, аммо қайиғидан ажралиб қолади ва очиқ денгизда сузиб юрадиган кемага ишга ёлланишга мажбур бўлади... Мана, ўшандан бери неча йиллар ўтиб кетди, бироқ уни сира ҳам унутолмайман. Ўзининг севимли ибораси билан айтганда, «ниҳолдай, мендан икки мучал кичкина хотиним» уйда интизорлик билан кутарди. Афсуски, у энди ҳеч қачон эрта тонгларда хотини учун ўчоққа ўт ёқолмайди, хотини бетоб бўлиб қолган пайтларда эса ўғилчасига қараб туролмайди. Ҳа, шўрпе-шоналарнинг кўпчилиги ўшанда охирги сафарга жўнаган экан: уларни денгиз ўз бағрига олди, жасадлари балиқларга ем бўлиб кетди. Айтмоқчи, марҳумлар тўғрисида ёмон гапириб бўлмайди.

Менга кўрсатилган олижаноб ёрдамларидан бири – ҳаммага тенг бўлашиб, тарқатиб юборилган пулимни каминага қайтариб беришганидир: пулимнинг учдан бир қисми изсиз йўқолган бўлса-да, лекин мен бари бир хурсанд бўлиб кетдим ва чўнтагим қуруқ эмаслигини ўйлаб, биз бораётган мамлакат тўғрисида ширин хаёлларга чўмар эдим. «Васият» Каролина томон борарди, лекин у жойни мен сургун қилинган овлоқ деб ўйламанг. Ростини айтганда, ўша замонларда ҳали қулфуршлик қизғин давом этарди, фақат Америка мустамлакаларида қўзғолонлар бўлиб ўтгач ва Қўшма Штатлар ташкил топгач, ўз-ўзидан равшанки, қулдорликка чек қўйилди. Бироқ болалик йилларимда оқ танлилар ҳам заминдорларга сотиларди; ёвуз ниятли амаким мени қулбаччадек сотиб юборишни кўзлаган эди.

Кичик денгизчи Рансом қўйруқдаги бошқармада ётиб-туриб юрарди, ўша ерда хизмат қиларди ва гоҳ-гоҳ мендан хабар олгани келардию (бу ёвузликлар ҳақида илк бора ундан эшитган эдим) моматалоқ бўлиб кетган юзларини, лат еган жойларини миқ этмасдан силаб-сийпалаб ўтирарди ёки жазавасти тутиб мистер Шуаннинг гўрига гишт қалай бошларди. Юрагим зардобга тўлиб кетарди, аммо денгизчилар катта ёрдамчини ниҳоятда ҳурмат қилишарди, у ҳақда гап кетса, «барча шаллақилар орасидаги бирдан-бир денгизчи – ўша, кайфи тарқалган пайтда одамга ўхшаб қолади», дейишарди. Ҳақрост, мен биринчи ва иккинчи ёрдамчиларнинг аломат хусусиятларини пайқадим: мистер Риак жиддий, бадқовоқ, ўжар, асабий эди; мистер Шуан эса кайф бўлмаган пайтларида чивинга ҳам озор бермасди. Дарға тўғрисида сўраб-суриштирдим, бу те-

мир одам маст бўлган чоқларида ҳам эс-хушини йўқотмайди, деб жавоб беришди.

Узуқ-юлуқ суҳбатлар мобайнида Рансом исмли нотафон жонзотни одам қилишга, аниқроғи, уни рисоладагидек йигитча мақомида тарбиялашга ҳаракат қилардим. Лекин унинг ақл-хуши жойида эканига шубҳаланардим. У болалик йилларини, денгизга кетгунча бўлган даврини мутлақо эслай олмасди, фақат отасини сал-пал биларди; отаси соатсоз эди, устахонасида чуғурчиқ боқарди, чуғурчиқ: «Менинг масканим шимол», деб сайрарди; бошқа нарсалар муҳтожлик ва шиддаткор йиллар мобайнида хотирасидан буткул ўчиб кетган эди. Денгизчиларнинг ҳикоялари асосида унда қуруқликдаги ҳаёт тўғрисида қўрқинчали тасаввур пайдо бўлган эди: Гўёки у ёқда ўғил болалар ҳунармандчилик деб аталадиган махсус қулчилик «дўкон»ига топширилар экан ва шогирдваччалар рутубатли қамоқхоналарда кечасию кундузи ачиб-сасиб ётишаверар экан. У дуч келган шаҳарликни одам ёллайдиган жосус деб, ҳар учта уйдан биттасини эса денгизчилар алдаб-сулдаб тузоққа тушириладиган, сўнг маст қилиниб сўйиладиган ўғрихона деб биларди. Дарагини эшитса – бас, унинг лабларига учуқ тошадиган қуруқликдаги одамлар ҳақида, уларнинг меҳрибончилигию ширин-шакар таомлар билан сийлашгани, ота-онам ва дўстларим менинг таълим олишимга қанчалик ғамхўрлик қилишгани борасида «эртақлар» сўйлардим. Одатда, у калтак еб келгандан кейин аччиқ-аччиқ йиғларди ва «Худо ҳаққи, қочиб кетаман!» деб, қасамлар ичарди-ю, аммо бошқармада бир стакан мусаллас ичиб келган, хушчақчақ чоғларида менинг кулгимни қистатарди, холос.

Шубҳасизки, мистер Риак (ишқилиб, унинг гуноҳини худонинг ўзи кечирсин!) кўнгилчанлик қилиб йигитчага «оби замзам» қуйиб берарди, лекин алқўҳил Рансомнинг саломатлигини путурдан кетказарди: бечораҳол жонивор нима балолар ҳақида жаврай-жаврай довдираб рақсга туша бошлаган кезлари унга одамнинг раҳми келарди. Бу ажаб ҳолни кўрган баъзи бир денгизчилар тишларининг оқини кўрсатишиб тиржайишарди, аммо ҳаммаси эмас; бошқалар эса ўзларининг болалигини ёки фарзандларини ўйлашиб, тумтайиб олишарди, қовоқларидан қор ёғарди ва раққоснинг энгидан тортиб каравотга ўтқазиб қўйишарди. «Бемаъниликни йиғиштир, эсингни едингми, чўчқа!» дейишарди. Мен бўлсам, шўрлик йигитчага қарашга ҳам уялиб ўтирардим. У ҳозир ҳам менинг тушларимга киради.

Айтиш лозимки, ўтган кунлар давомида «Васият» шамолга қарама-қарши йўналиш томон сузиб борди, рўпарадан бостириб келадиган тўлқинлар елканли кемамизни у ёқдан-бу ёққа итқитиб юборарди, туйнук қопқоғи доимо ёпиқ турарди, умумий хонани шифтда чайқалиб турган фонар ғира-шира ёритарди, холос. Юмуш ҳаммага етиб ортарди: бир соат ўтар-ўтмас елкан кўтариларди ёки пастроқ тушириларди. Одамлар ниҳоятда ҳолдан тойдилар, дам нариги каравотда, дам беригисида даҳанаки жанг бошланиб кетарди; менга эса палубага қадам қўйиш тақиқланган эди, бундай ҳаёт нақадар жонимга теккани, бирор ўзгаришга қанчалик муштоқ бўлганимни тасаввур этиш унчалик мушкул эмас, албатта.

Ниҳоят, ўзгариш рўй берди, лекин авваломбор, мистер Риак билан қилган битта суҳбатим тафсилоти тўғрисида гапириб беришим лозим, чунки

ўшандан кейин синовларга бемалол бардош берадиган бўлиб қолдим. Унинг кайфи тароқ бўлиб турган қулай фурсатни (мистер Риак маст бўлмаган пайтлари мен томонга ҳатто қиё боқмасди) пойлаб туриб, тилни тийишга қасам ичирдим-да, кўрган-кечирганларимни очиқ-ойдин гапириб бердим.

У, мен эшитган гапларнинг ҳаммаси манзумага ўхшайди, деди ва куч-қувватини аямасдан менга ёрдам беришга ваъда берди, фақат перо, қоғозу сиёҳ топиб мистер Кемпбелл билан мистер Ранкилерга хат битмоқ даркор: агар мен ёлгон гапирмаётган бўлсам, Риак уларнинг кўмагида мени узил-кесил кулфатдан қутқариб олади ва ҳуқуқларимни ҳимоя қилади.

– Ҳозирча руҳинг тушмасин, – деди у. – Сен дастлабкиси ҳам, охиргиси ҳам эмассан, менга ишонавер. Баҳри муҳитнинг нариги қирғоғида тамаки экишиб, деҳқончилик қилиб юришган кимсалар жуда кўпчилик. Эҳ, ким ҳам ўз юртида шоҳ бўлишни орзу қилмайди-я! Аччиқ-чучукни татиб кўрмаган инсон бу ҳаётнинг қадрига етармиди? Ҳаммамиз эски ашулани хиргойи қилишга мажбурмиз шекилли. Мана, ўзим заминдорнинг ўғлиман, салкам ўқимишли табибман, лекин Хозисоннинг соясида яшайман!

У мени беадаб экан деб ўйламаслиги учун ўз ўтмишини сўйлаб беришни илтимос қилдим.

Ҳуштак чалиб юборди.

– Қанақа ўтмиш ахир! Эрмак қилишга ишқивоз эдим, вассалом.

У зудлик билан умумий хонани тарк этди.

ҚУЙРУҚДАГИ БОШҚАРМА

Бир куни ярим кечаси, соат ўн бирларда мистер Риак сменасидаги посбон бушлатини олиш учун палубадан пастга тушди ва бирпасда умумий хона бўйлаб мишмиш тарқалди: «Шуан уни бари бир ўлар ҳолатга етгунча дўппослабди». Манглайи қоранинг номини ҳеч ким тилга олмасди, аммо ким тўғрисида гап кетаётганини билардик; биз бу янгиликни рostaкамига идрок этиб, муҳокама қилишга улгурмасимиздан туйнук қопқоғи очилдию нарвондан дарға Хозисон тушиб келди. У фонарнинг ўйноқи шуъласи тушаётган каравотларга бир қур синчков назар солди-да, тўппа-тўғри менинг ёнимга келди ва ҳеч қутилмаганда мулойим оҳангда сўзлай бошлади:

– Офайни, гап бундай; биз сени қуйруқдаги бошқармага хизматга олмоқчимиз. Рансом билан каравотларингни алмаштирасан. Қани, бошқармага югур!

У ҳали гапини тугатмасдан туйнукда иккита денгизчи кўринди – улар Рансомни кўтариб тушишарди. Шу пайт кема бир томонга қийшайиб кетдию фонар чайқалди-да, кичик денгизчининг юзига шуъла тушди. Унинг юзи қоғоздай оппоқ эди, лабларида қўрқинчли заҳарханда қотиб қолганди. Худди мени биров зарб билан ургандек юрагим ҳаприқиб кетди, нафасим бўғилди.

– Бошқармага югур, имиллама! – деб қичқирди Хозисон.

Мен денгизчилар қўлида сас чиқармай, беҳуш ётган Рансом ёнидан қисилиб ўтдимю нарвондан жадал юриб палубага чиқдим.

Кема худди маст кишидек чайқалиб, сон-са-ноқсиз тўлқинларни ёриб борарди. У ўнг томонга қийшайиб қолган эди, чап томонда эса, олдинги мачтанинг пастки елкани остидан қип-қизил уфқ кўриниб турарди. Мен ҳайратдан донг қотиб қолдим – вақт алламаҳал бўлса ҳам қуёш эндигина ётоғига бош қўярди! Шотландиянинг шимолий чегарасини кесиб ўтаётганимизни, Оркней ва Шетланд ороллари оралиғидан Пентленд-фёртнинг ваҳшиёна оқимини четлаб, очиқ денгиз сари йўл олганимизни билмасдим, албатта, кўз ўнгимдаги ажабтовур ҳодисаларни тўғри баҳолаш учун билимим етишмасди. Бир қанча вақт тутқунликда бўлганим, ёруғликни кўрмаганим туфайли ва доимо рўпарамиздан шамол эсаётганини эътиборга олмай, ўзимча Атлантика океанининг ярмига ёки ундан ҳам нарига бориб қолган бўлсак керак, деб ўйладим. Кечаси қуёш ботаётганини кўриб, ёқамга туфлаб қўйган бўлсам-да, лекин бошимни қашлашга ҳам фурсатим йўқ эди: дам-бадам палуба устига тўлқин шалоп этиб тушарди, таранг тортилган арқонни ушлаган кўйим зўр-базўр олға, силжирдим; агар доимо марҳаматини дариг тутмайдиган битта денгизчи ёнгинамда пайдо бўлиб қолмаганда борми, кучли тўлқин мени бирпасда кемадан итқитиб ташларди.

Қуйруқ устига қурилган болаҳона палубадан бир қулоч чамаси баланд бўлиб, «Васият» каби кемаларга муносиб эди. Энди шу ерда ётишим, хизмат қилишим лозим. Ичкарида палубага маҳкамланган стол, ўриндиқ ва иккита каравот бор экан: биттаси дарғага мўлжалланган, бошқасида эса навбати билан ёрдамчилари ухлашарди. Деворга қадалган жавон шифтга тегиб турарди;

унда бошлиқларнинг шахсий буюмлари ва кеманинг асбоб-анжомлари сақланарди; қуйироқда яна битта хона бўлиб, унга махсус қопқоқдан кириларди: энг яхши озиқ-овқатлар, аъло навли тузланган гўштлар, спиртли ичимликлар ҳамда милтиқдорининг барча қўр-қути асраб қўйилган эди. Бир жуфт мис замбаракдан ташқари «Васият»нинг барча ўқ отиш қуроллари хона девори-га осилган бўлса-да, қурол-яроқларнинг асосий қисми бошқа жойда сақланарди.

Бошқармага кундузи қўш қаватли дарчадан ёруғлик тушарди, юқоридаги қопқоқли туйнукдан ҳам нур кирарди; оқшом чўкиши билан лампа ёқиларди. Ичкарига кирган чоғимда лампа ёниб турарди, ғира-шира шуъла сочарди; бошқармада мистер Шуан ўтирганини дарҳол пайқадим: унинг олдидаги столда бир шиша коньяк билан тулука кружка турар эди. У новча, қад-қомати келишган, қорача, қора соч киши бўлиб, ҳозир маънисиз нигоҳини столга қадаб ўтирарди.

У менга мутлақо эътибор бермади; дарға кириб келган пайтда ҳам жойидан қўзғалмади, дарға менинг ёнимга келди-да, каравотга суянганча ёрдамчисига ўқрайиб назар ташлади. Хозисондан ўлгудек қўрқар эдим, лекин у ҳозир менга унчалик қўрқинчли туюлмасди ва негадир дадиллашиб қулоғига пичирладим:

– У қанақа одам?

Дарға бош чайқади, гўё билмайман ва билиш-ни ҳам истамайман демоқчи бўлди; афтидан, ғазаби қўзиб кетган эди.

Тез орада мистер Риак етиб келди. У дарғага маъноли нигоҳ ташлади: унинг қарашларидан йигитча ўлганини билиб олиш мушкул эмасди; кейин у ёнимизга яқинлашди ва биз учаламиз

индамасдан мистер Шуанга тикилиб туравердик, айна пайтда мистер Шуан ҳам столга тикилган кўйи миқ этмасдан ўтирарди.

Бирдан у коньяк шишасига қўл чўзди, лекин худди шу тобда мистер Риак олға интилдию шишани тортиб олди (у кучли бўлгани учун эмас, балки Шуан кутилмаган ҳаракатдан эсанкираб қолган эди) ва товушини баланд кўтариб сўкинди; бу жойда кўп бемаъни ишлар қилинди, бунинг касофати кемага ҳам урди, деди. Шундан сўнг у шимолга беткай томондаги икки ёққа очиладиган эшикдан шишани денгизга улоқтириб юборди.

Кўз очиб-юмгунча Шуан оёққа қалқди. У ҳамон таажжубланиб турарди; кўзлари қонга тўлган эди; агар уларнинг ўртасига дарға туриб олманида борми, қотил бир кечада иккинчи марта қон тўкишдан ҳам қайтмасди, албатта.

– Жойингга ўтир! – деди Хозисон гулдурак товушда. – Нима қилиб қўйганингни биласанми ўзи, ҳайвон?! Норасида болани ўлдирдинг!

Афтидан, мистер Шуан тушунди; ҳарҳолда у жойига ўтирди-да, кафти билан пешонасини ишқалади.

– Нима бўпти? – деди у. – Ўзи менга ювиқсиз кружкани тутқазди-да!

Шу сўзлар қулоғимизга чалиниши биланоқ мен, дарға, Риак – ҳаммамиз бир-биримизга хавотирланиб назар ташладик; Хозисон ўзининг катта ёрдамчисига яқинлашдию елкасидан қучганча каравот ёнига бошлаб келди ва ётиб ухла, деди. Одатда, шўхлик қилаётган бола пақирни худди шундай тарзда овунтирадилар. Қотил йиғлаб юборди, лекин этигини ечиб, каравотга итоаткорона чўзилди.

– Ў-ў! – деб қичқириб юборди мистер Риак даҳшатли товушда. – Сиз аллақачон аралашмогингиз лозим эди! Энди жуда ҳам кеч бўлди.

– Мистер Риак, бугун кечаси рўй берган ҳодисани Дайсетда ҳеч ким билмаслиги керак, – деди дарға. – Сэр, бола пақир бортдан йиқилиб тушди, ҳамма гап шундан иборат, холос. Агар менга қолса, айнан шундай бўлиши учун чўнтагимдан кетадиган беш фунт пулимни ҳам аямасдим. – У стол томон ўтирилди-да, қўшиб қўйди: – Нима учун сиз лик тўла шишани ирғитиб юбордингиз? Бу калтафаҳмлик, сэр. Қани, Дэвид, менга оғзи очилмаганидан олиб бер-чи! Хув, анави жойда, пастдаги қутида. – У менга калитни ирғитди. – Дарвоқе, сэр, сиз ҳам бир стакан отиб олсангиз зиён қилмасди, – деб у яна Риакка мурожаат этди. – Чамаси, жасадга роса тикилиб қараган бўлсангиз керак-а?

Иккаласи ҳам стол тевааригига ўтиришди-да, стаканларини уриштиришди, шу чоқ каравотда ҳиқиллаб ётган қотил тирсагига суяниб, ўмганини кўтардию аввал шишадорларига, сўнгра менга нигоҳини қадади...

Янги хизмат жойимдаги дастлабки кеча худди шундай ўтди, эртаси куни эса ўз вазифаларимни деярли ўзлаштириб олдим. Мен емишларга кўз-қулоқ бўлиб туришим лозим эди: дарға побонликда турмаган бирорта ёрдамчиси билан биргалашиб ҳар соатда албатта овқатланарди, худонинг берган куни ҳали унисига, ҳали бунисига ичкилик таширдим; бошқарма пойғаҳидаги икки эшик ўртасида яйдоқ тахта устида адёлга ўралиб ухлардим, ён-веримдан елвизак ғириллаб ўтарди. Бу қаттиқ, совуқ ўрин эди: қолаверса, ҳеч бемалол ухлатишмасди; дам-бадам палуба-

дагилар томоқларини ҳўллаб олишга кириб туришарди, посбонлар алмашаётган пайтлари эса иккала ёрдамчи ҳам (кўпинча уларга дарға ҳам шерик бўларди) стол атрофига ўтиришарди-да, пиёлаларни тўлдиришиб мусаллас ичишарди. Уларнинг ва ўзимнинг ҳам қандай қилиб соғ-саломат юрганимга ҳеч ақлим бовар қилмасди.

Умуман, хизмат унчалик оғир эмасди. Столга ҳеч қандай дастурхон ёзилмасди, асосий овқат – бўтқа билан тузланган гўшт эди, ҳафтасига икки бора сули ёрмасидан қовурдоқ ҳозирланарди; чайқалаётган кемада зўрға оёқда турсам ҳам, баъзан таом тўлдирилган патнисни кўтариб бораётиб тўнтарилиб кетардим-у, лекин мистер Риак билан дарға менга ниҳоятда босиқлик билан муомала қилишарди. Ўзимча уларнинг виждонлари азобланаётган бўлса керак, деб ўйлардим, агар илгари Рансомга нисбатан ноҳақлик қилишмаганда, ҳозир мен билан пачакилашиб ўтиришмасди.

Мистер Шуанга келсак, ичкиликбозликми ёки жиноят азобими, эҳтимол, иккаласи қўшилишиб, унинг эс-ҳушини хиралаштириб қўйди. Уни ақлидроки жойида бўлган ҳолатда бирор марта ҳам кўрмадим. Бошқармада туришимга у сира кўни-колмасди, доимо кўзларини олайтириб қарарди, назаримда, мени ногаҳон кўриб қолса, кўрқиб кетарди, стол теварагида ўтирган пайтида унга бирор нарса узатсам тушунмаяпти, деб ўйладим ва икки кундан сўнг бунга ишонч ҳосил қилдим. Бир куни икковимиз ёлғиз қолдик; у узоқ вақт менга тикилиб ўтирди-да, кейин сапчиб ўрнидан туриб кетди ва жон-понимни чиқариб, ёнимга яқин келди: ранги ўликникидай оппоқ эди. Лекин бекорга кўрққан эканман.

– Сен илгари бу ерда йўқ эдинг-а? – деб сўради у.

– Ҳа, сэр.

– Бу ерда қандайдир бошқа бир бола борми?

Мен жавоб бердим.

– Ў-ў! Ўзим ҳам шунақа бўлса керак деб ўйлаган эдим, – деди у ва мендан узоқлашди, жойига бориб ўтирдию лом-мим демади, фақат: «Коньяк келтир!» деб буйруқ берди, холос.

Бу ҳолат ғалати туюлиши мумкин. Уни қанчалик ёмон кўрсам ҳам, ичимда унга ачинардим. У уйланган эди, хотини Литада яшарди; уларнинг фарзандлари бор-йўқлигини ҳозир аниқ эслолмаяпман; чамамда, фарзанд кўришга улгурмаган эди.

Умуман айтганда, бу ерда унчалик қўп яшамаган бўлсам-да (тез орада ўзингиз шунга амин бўласиз), ҳаёт кечиришим оғир бўлмади. Мени дарға ҳисобидан боқишарди, тузланган гўшт ва зиравор сепилган балиқ беришарди (энг ноёб емиш), ёрдамчилар билан теппа-тенг миқдорда овқат ажратишарди; агар ўзим истасам эртдан-кечгача мистер Шуан каби ичкиликбозлик қилишим мумкин эди. Боз устига, ошна-офайнилардан ҳам нолимасам бўларди. Ҳартугул, мистер Риак коллежда сабоқ олган эди, у хуноби ошиб турмаган кезлари дўстона равишда гурунглашиб ўтирарди, қизиқарли, ибратомуз ҳикоялар сўйлаб берарди; одатан, дарға мени ўзидан сал нарироқ тутишга интилса-да, лекин баъзан кўнгли юмшаб кетардию ўз кўзи билан кўрган ажиб мамлакатлар тўғрисида гапиришдан сира чарчамасди.

Биз ўзимизни қанчалик у ёқдан-бу ёққа урмайлик, аммо бари бир тўртовимизни ҳам, айниқса, мен билан мистер Шуанни шўрлик Рансомнинг

арвоҳи тинмасдан таъқиб этаверарди. Устига-устак, кулфатим ўзимга етиб ортади. Хўш, қаерга келиб қолдим? Қора ишчиман, учта эркакнинг югурдагиман; лекин уларни кўргани кўзим йўқ, энг камида улардан биттаси дорга осилиши лозим. Ҳозирги аҳволим шундай. Келажагим-чи? Тамаки экиладиган далаларда занжилар билан елкама-елка туриб, қулдек ишлашим зарур: бундан бошқа нарсая умид қилолмасдим. Мистер Риак, эҳтиёткорликни кўзлабми, мени оғиз очиргани қўймасди; дарға эса унга мурожаат этишга оғиз жуфтлаши биланоқ худди итга гапиргандек: «Жим бўл!» деб пўписая қилиб берарди, ҳатто гапимни эшитишни ҳам истамасди. Кунлар бирин-кетин ўтаверди, борган сари руҳим чўкаверди, охир-оқибатда жон-жон деб ишга ёпишардим: ҳеч бўлмаса, оғир ўй-хаёллардан қутулардим, бошимни қашлашга фурсатим ҳам қолмасди.

ТЎҚҚИЗИНЧИ БОБ

ТИЛЛА КАМАРЛИ КИШИ

Бир ҳафтадан кўпроқ вақт ўтди. Сафар мобайнида «Васият»ни таъқиб этиб келаётган шум тақдир ўзини яққол кўрсата бошлади. Баъзи кунлари оз-моз олға силжирдик, холос. Бошқа пайтлари эса кемамизни тўлқинлар орқая итқитиб ташларди. Ниҳоят, оқим бизни жануб томонга суриб кетдию тўққиз сутка давомида одам оёғи етмаган, Рат бурнининг серқоя қирғоқлари кўрииб турган жойда тебраниб ўтиравердик. Дарға кенгаш чақирди; қандайдир қарор қабул қилинди, лекин қарорнинг мазмунини тўлиқ тушунмадим, фақат унинг оқибатини кўрдим, холос: биз

шамол йўналиши бўйлаб суза бошладик, демак, жануб томон бурилибмиз.

Ўнинчи кунни оқшом маҳали довул пасая бошлади, аммо намчил, оқиш, қалин туман тушди – қўйруқда туриб кема тумшуғини кўриб бўлмасди. Тун бўйи палубага чиққан пайтим мен ҳар гал борт тўсифига ўмганларини бериб турган денгизчиларни, дарға ва унинг ёрдамчиларини учратардим, улар ниманидир илғаб олмоқчи бўлишарди, бир-бирларидан: «Оқ тўлқин кўринмаяптими?» деб сўрашарди. Бу сўзларнинг асл маъносини билмасдим-у, қандайдир хавф-хатар борлигини ҳис этардим, шунинг учун ҳушёр тортиб қолган эдим.

Чамамда, кечаси соат ўнларда – мистер Риак билан дарғага эндигина кечки овқат бераётган чоғимда елканли кема бир нарсага гумбурлаб урилдию бирдан шовқин-сурон кўтарилди. Иккаласи ҳам сапчиб ўрнидан туришди.

– Сув остидаги қояга урилдик! – деб қичқирди мистер Риак.

– Ундай эмас, сэр, – деди дарға, – Бор-йўғи қандайдир қайиқ билан тўқнашиб кетдик, холос. Улар шоша-пиша палубага кўтарилишди.

Дарға ҳақ бўлиб чиқди: биз туманда битта қайиққа урилган эканмиз; қайиқ иккига бўлиниб кетибди ва бутун командаси билан ғарқ бўлибди. Фақат бир киши омон қолибди: кейинчалик билсам, у йўловчи экан, қайиқ қўйруғида ўтирган экан, бошқалар эса банкалар устида ўтиришганча эшкак эшаётган эканлар. Тўқнашув чоғида қайиқ бошқармасию йўловчи осмонга учиб кетибди, у тиззасидан пастроғини пахмоқ чопон билан ўриндиққа боғлаб қўйган бўлса-да, қўллари бўш бўлгани учун ҳаводан қайтиб тушаётган пайтда кемамиз тумшуғидаги елкан ўрнатила-

диган ёғочга осилиб қолибди. Кўриниб турибдики, омади бор экан; агар шундай оғир вазиятдан ҳам омон-эсон қутулиб чиқибдими, демак эпчил, бақувват экан. Кўп ўтмай, дарға уни бошқармага олиб кирди ва мен биринчи марта нотаниш йўловчини кўрдим: унинг қиёфаси ниҳоятда хотиржам эди, гўё ҳеч нарса рўй бермагандек бе-парво. Ўрта бўйли, зуваласи пишиқ, эчкидай абжир киши эди; истараси иссиқ, офтобда хийла қорайган юзларида чечак излари бор эди, сепкилдор, кўзлари чақнаб, олма-кесак териб турарди, нигоҳидан жунуни зўр эканини билса бўларди, бу ҳол дарров эътиборни ўзига тортарди ва кўнгилга ғулғула соларди. У эгнидан плашчини ечди-да, камарига қистирилган бир жуфт аломат, кумуш дастали тўппончасини олиб столга қўйди; белида узунгина қилич осиглиқ турарди. Боз устига, нозик ҳаракат қиларди; бажонидил дарғанинг соғлиғи учун қадаҳ кўтарди. Хуллас, дастлабки, таассуротларимга биноан, бундай кишини душманим деб эмас, дўстим деб атаган бўлардим.

Дарға ҳам нотаниш кимсани синчиклаб кўздан кечирарди, лекин унинг шахсиятидан кўра, уст-бошига кўпроқ эътибор берарди, чамамда. Табиийки, меҳмон плашчини ечиб ташлагандан сўнг кўз ўнгимизда ажиб кўриниш намоён бўлди: патли шляпа, лоларанг нимча, қоп-қора ипдухоба енгича-шим тиззасига қадалиб турарди, ёқаларига зар уқа қадалган, кумуш тугмали мовий чакмон – қимматбаҳо кийим-боши туман таъсирида бир оз намиққан, ечинмасдан ухлагани учун жийилиб қолган эди, шунга қарамай савдо кемасининг бошқармасида бундай инсонни учратиш камёб ҳодиса ҳисобланарди.

– Мен сизнинг қайиғингизга жуда ачиндим, сэр, – деди дарға.

– Нақадар ажойиб инсонлар сув остига фарқ бўлдилар-а! – деди нотаниш кимса афсусланиб.
– Уларни яна ер юзида кўриш учун ўнта қайиқ беришга ҳам рози эдим.

– Улар дўстларингиз эдими? – деб сўради Хозисон.

– Сизларнинг ўлкангизда ундай дўстлар бўлмайди, – деган жавоб эшитилди. – Улар мен учун итдай ўлишга ҳам тайёр эдилар.

– Бари бир, сэр, ер юзида одамлар шунчалар кўпки, ҳаммага қайиқлар етмайди, – деди дарға, меҳмонни синчиклаб кузатишда давом этаркан.

– Тўғри, нима ҳам дердим! – деб қичқирди нотаниш кимса. – Кўриниб турибдики, сиз, сэр, жуда ҳам синчков одам экансиз.

– Тақсир, мен Фарангистонда бўлганман, – деди дарға сирли оҳангда нимагадир ишора қилиб.

– Ижозатингиз билан, барча муносиб инсонлар сингари, деб қўшиб қўймоқчиман, – деди меҳмон.

– Шубҳасиз, сэр, – деди дарға. – Айтмоқчи, ярашиқли мундир кийиб борган эдим.

– Ўҳ-ҳў! – деди нотаниш кимса. – Мана, гап қаёққа қараб кетяпти! – У зудлик билан қўлларини тўппончаларига узатди.

– Шошманг, – деди дарға. – Бемаврид ёмонлик қилманг. Ҳа, сиз фаранги ҳарбийларининг мундирини кийиб олибсиз, лекин худди шотландга ўхшаб гапиряпсиз, ҳўш, нима бўпти? Бизнинг замонда жуда кўпчилик ҳалол кишилар шундай қилишади ва ростини айтганда, бундан ҳеч нарса ютқазмайдилар.

– Шунақами? – деди мундир кийган жентельмен. – Демак, сиз ҳам ҳалол одамлар тўдасига мансуб экансиз-да?

Бу дегани – яқобинчилар⁹ тўдасини билдиради. Ҳозиргидек ўзаро даҳанаки жангларда ҳар қайси томон фақат ўзини ҳалол деб билади.

– Ўзингиз биласиз, сэр, – деди дарға. – Худога шукрки, мен ҳақиқий протестантман. – Бу менинг олдимда дин ҳақида айтилган дастлабки сўз эди; кейинчалик билсам, у қуруқликда ибодатхонага канда қилмай бориб турар экан. – Шунга қарамай, деворга тақаб қўйилган бўлса-да, лекин таслим бўлишни истамаётган кишига ёрдам беришга қодирман.

– Ростданми? – деб сўради яқобинчи. – Начо-ра, агар бор гапни айтадиган бўлсам, мен қирқ бешинчи ва қирқ олтинчи йилларда бошига му-сибат тушган ҳалол жентельменлардан битта-си бўламан. Энди гапнинг индаллосини айтсам, мабодо қизил мундирли жаноблар қўлига тушиб қолсам борми, аҳволим ёмон бўлади. Шундай қилиб, сэр, мен Фарангистонга йўл олган эдим. Мана шу жойларда фаранги кемаси соқчилик қи-лади; улар мени кемага тортиб олишлари лозим эди, лекин туман халақит берди – анча наридан ўтиб кетишди; сизлар ҳам мени кўрмасдан ўтиб кетганларингизда айна муддао бўларди! Бир гапни айтиб қўймоқчиман: агар сизлар каминани ўзим айтган жойга элиб ташласаларингиз, муносиб тақ-дирлашга қурбим етади.

– Фарангистонгами? – деб сўради дарға. – Йўқ, сэр, бу иш қўлимдан келмайди. Агар сиз ҳозир келган жойингизда бўлган тақдирингизда бу ҳақда келишиб олиш мумкин эди.

⁹ Яқобинчилик – XVIII аср охирида Францияда бош-ланган инқилобий-демократик халқ ҳаракати.

¹⁰ Протестантлик – Ғарбий Европада XVII асрда христиан динидан ажралиб чиққан турли илоҳий мазҳабларнинг номи (*таржимон изоҳи*).

Бахтга қарши, дарға шу пайт бурчакка кўз ташладию мени кўриб қолди ва ошхонага зингиллаб бориб, жентельменга овқат келтир, деб буюрди. Ишончингиз комил бўлсин, вақтимни зое кетказганим йўқ, аммо бошқармага қайтиб келган чоғимда меҳмон белидаги камарини ечиб, унинг қатидан икки ёки учта тилло тангани стол устига қоқиб туширган экан. Дарға эса гоҳ тилла тангаларга, гоҳ камарга, гоҳида нотаниш кимсанинг юзларига қарарди; назаримда, у сезиларли даражада ҳаяжонланарди.

– Ярмини берсангиз, хизматингизга тайёрман! – деб қичқирди у.

– Нотаниш кимса тилла тангаларни камарга тикди-да, уни нимчаси остидан белига боғлади.

– Хўкизнинг қулоғига танбур чертаётганим йўқ, сэр. Бунинг ичида мени бир чақа ҳам ҳаққим йўқ. Пуллар қабиламиз бошлиғига тегишли. – У ҳурмат маъносида таъзим бажо келтирди. – Мен бор-йўғи битта чопарман, холос. Улгуржи бойликни асраб қолиш учун жиндек чиқимдан қочилса, бемаънилиқ бўларди. Аммо ўз бошимни сақлаб қолиш учун хонумонимдан кечиб юборсам, ҳайвондан фарқим қолмайди. Агар мени қирғоққа чиқариб қўйсангиз – ўттиз танга, Лоҳ-Линнга элтиб қўйсангиз – олтмиш танга оласиз. Истасангиз – шу, истамасангиз – ўзингиз биласиз.

– Ана шунақа, – деди Хозисон. – Мабодо сизни аскарлар қўлига топширсам нима бўлади?

– Чучварани хом санаяпсиз, – деб жавоб берди меҳмон. – Хабарингиз бўлса керак, қабиламиз бошлиғининг бор бисоти Шотландиядаги барча ҳалол инсонларнинг мол-мулки қаторида мусодара қилинган. Ерлари қирол Георг номли кишининг ихтиёрига ўтиб кетган, энди келгинди амал-

дорлар мўмай даромад олишмоқда; аниқроғи, даромад олишга тиришмоқдалар. Шотландиянинг ҳақ-ҳурмати, батрак-чоракорлар йўлбошчилари қувғинда бўлса-да, унинг юзига оёқ қўймаптилар: бу пуллар ўша даромаднинг бир қисми, қирол Георг ҳам шунга кўзини олайтириб турибди. Сэр, назаримда, тушунадиган одамга ўхшайсиз; ҳўш, айтинг-чи, агар бу пуллар бир ямлаб-бир ютадиган ҳукуматнинг қўлига тушиб қолса, сизга қанча улуш берилади?

– Албатта, унчалик кўп эмас, – деб жавоб қайтарди Хозисон ва бирпас жим тургач, қуруққина оҳангда қўшиб қўйди: – Пул борлигини билишса ҳисоб-да. Мен бўлсам, ишончингиз комил бўлсинки, агар ҳаракат қилсам тилимни тия оламан. Худди шу ўринда мен сизга панд бераман! – деб қичқириб юборди нотаниш кимса. – Ал қасосул миналҳақ! Агар қўлга тушсам борми, қанча пулим борлиги ҳаммага ошкор бўлади.

– Хўп, кўриниб турибдики, иложи йўқ, – деди дарға. – Хулласи калом, олтмиш танга. Қўл ташлайсизми?

– Қўл ташладик, – деди меҳмон.

Дарға негадир шоша-пиша ташқарига чиқиб кетди ва мен нотаниш киши билан бошқармада ёлғиз қолдим. У пайтларда қирқ бешинчи йил садолари ҳали тинмаган эди; жуда кўпчилик қочоқлар ҳаётларини хавф остида қолдириб бўлса ҳам ватанига қайтарди – дўстлар билан дийдор кўришмоқчи ёки оз-моз пул ғамлаб олмоқчи бўлишарди; мол-мулки мусодара қилинган шотланд тоғликларининг йўлбошчилари ҳақида ҳар хил мишмишлар тарқалган эди; чорикорлар эса ўзлари емай-ичмай, топган-тутганларини хорижга жўнатишарди, лекин аскарларнинг тумшуғи

остида қабилалар оралаб пул тўплаш, усталик билан хайрия йиғиш ва шавкатли Буюк Британия флотининг кўзини шамғалат қилиб, маблағни Катта ерга юбориш хийла мушкул эди. Ўз-ўзидан равшанки, улар тўғрисида бировлардан эшитган эдим, ҳозир эса гуноҳлари учун ўлим жазосига ҳукм этилиши мумкин бўлган инсонни ўз кўзим билан кўриб турардим: устига-устак, у фақат ғалаёнда иштирок этиб ёки чегарадан яширинча пул олиб ўтиб қўя қолмасдан, айна чокда фаранги қироли Людовик туғи остида хизмат қилмоқда эди. Булар ҳам камлик қилаётгандек, у қатига тилла танга тўлдирилган камарни белига боғлаб олганди. Дунёқарашим қандай бўлишидан қатъи назар, бундай одам қизиқиш уйғотмаслиги мумкин эмасди.

– Демак, сиз яacobинчисиз-а? – дедим унинг олдига овқат қўяр эканман.

– Ҳа, – деди у таомга қўл чўзаётиб. – Сен, найнов, бўй-бастингга қараганда, виг¹⁰ бўлсанг керак, тўғрими?

– Яримта ўртамиёнаман, – деб жавоб бердим унинг ғазабини кўзғатиб юборишдан хавотирланиб. Аслида, мистер Кемпбеллдан сабоқ олган ашаддий виг эдим.

– Бу дегани – бум-бум! – деб чўрт кесди у. – Бироқ, менимча, мистер Яримта-Ўртамиёна, шиша бўм-бўшга ўхшайди-ку! Ярамаслар-эй, олтмиш тангамни шилиб олишади-ю, яна-тагин бир қултум мусалласини қизғанишади-я!

– Мен ҳозир калитни олиб келаман, – дедим-да, палубага чиқдим.

Туман ҳали ҳам қалингина эди, лекин довул тинибди. Биз қаерга бориб қолганимизни ҳеч ким

¹⁰ Биг ёки бўлмағур виглар – қирол Георг мухлисларининг масхараомуз лақаби (*муаллиф изоҳи*).

аниқ билмасди; шамол ҳам (ёки шамолнинг қолдиғи – шабада) бизга ўнғай бўлмаган томондан эсарди, бундай пайтда кемамиз лангар ташлаб бир жойда туришга мажбур эди. Баъзи бир денгизчилар ҳамон кўпикли тўлқин бор-йўқлигини кузатиб турарди, лекин дарға ва унинг ёрдамчилари юқори палуба саҳнида тўп бўлиб олишиб, ўзаро шивир-шивир қилишарди. Сабабини билмайман-у, аммо уларнинг нияти бузуқ эканини дарров кўнглим сизди ва писибгина яқинлашган пайтимда эшитган дастлабки сўзлар ҳам тахминим тўғрилигини тўла-тўқис тасдиқлади. Мистер Риак гўё теша тегмаган фикр топиб олгандек бундай деди:

– Агар уни алдаб-сулдаб бошқармадан чиқарсак-чи?

– Аксинча, ўша жойда турса бизга фойда бўлади, – деб эътироз билдирди Хозисон. – Қиличи билан бемалол ҳаракат қила олмаслиги лозим.

– Гапингиз тўғри,– деди Риак. – Лекин уни осонликча қўлга тушириб бўлмайди-да.

– Сафсата! – деди Хозисон. – Уни гап билан чалғитиб турамизу сиз бир томонидан, мен бошқа томонидан – шартта қўлига ёпишамиз. Сэр, агар бунга муваффақ бўлолмасак, бошқа йўли ҳам бор: иккала эшикдан туйқус бостириб кирамиз-да, қиличини қинидан суғургунча қўлини қайириб, таппа остимизга босиб оламиз.

Бу гапларни эшитганимдан сўнг вужудимни қўрқув, ғазаб чулғаб олди: тақдир тақозоси билан кемада тасодифан ҳамроҳ бўлиб қолганим мунофиқ, иккиюзламачи, қонхўр одамларни кўрарга кўзим йўқ эди. Дастлаб дарҳол жуфтакни ростлаб қолмоқчи бўлдим, аммо бирпасдан кейин қайсарлигим тутиб қолди.

– Дарға, анави жентельмен коньяк сўраяпти, шиша эса бўм-бўш, – дедим. – Сиз менга калитни берасизми?

Учаласи ҳам сесканиб кетишдию мен томонга ўгирилишди,

– Воҳ, ана, қурол-яроқ олиб чиқиш учун қулай имконият туғилди! – деб қичқирди Риак. – Менга қара, Дэвид, сен тўппончалар қаердалигини биласанми? – деди у менга.

– Нега билмас экан, нега билмасин! – деб гапни Хозисон илиб кетди. – Дэвид билади, Дэвид зўр бола! Оғайничалиш, Шотландия тоғларидан тушиб келган анави каллакесар кемамизни албатта бирорта фалокатга гирифтор қилади; уни худо ярлақагур қирол Георгнинг қутурган ганими эканини айтиб ўтирмайман,

«Васият»га чиққанимдан бери атрофимда бунчалик гирдикапалак бўлишмаган эди: «Дэвиджон, Дэвидбой!» ва ҳоказо, асти қўяверасиз! Бироқ мен:

– Кўргилик экан-да, сэр, – деб қўя қолдим пинагимни бузмай.

Гап шундаки, қурол-яроқларимиз – пилта милтиғимиздан тортиб то охирги тўппончамизгача бошқармага яширилган, анави кимсанинг тумшуғи остида турибди, – деб давом этди дарға. – Порох ҳам ўша ерда. Мабодо мен ёки менинг ёрдамчим бошқармага қурол олгани кирсак борми, унинг қўнғлида шубҳа уйғониши мумкин. Дэвид, сенга ўхшаган ёш бола бир жуфт тўппонча билан унча-мунча порох олиб чиқса, ҳеч ким сезмайди. Эвини тополсанг, буни унутмайман, зарур пайтда сени қўллаб-қувватлайман, Каролинага борган чоғимизда бировнинг ёрдамига муҳтож бўлишинг тайин, албатта.

Шу пайт мистер Риак унинг қулоғига бир нималар деб пичирлади.

– Мутлақо, тўғри, сэр, – деб жавоб берди дарға ва яна каминага мурожаат этди: – Бундан ташқари, Дэвид, анави нусханинг бели тўла тилла: чин сўзим шуки, сени ҳам қуруқ қўймаймиз!

– Хоҳишингизни бажо келтираман, – дедим. Назаримда, товушимни ўзимдан бошқа одам эшитмади шекилли. Шундан сўнг дарға менга ичимлик сақланадиган сандиқ калитини бердию аста-секин бошқармага йўл олдим. Нима қилмоқ керак? Улар итвачча, талончилар эди; мени ватанимдан жудо қилдилар, шўрлик Рансомнинг бошини едилар: наҳотки, навбатдаги қотилликка замин ҳозирласам? Айни пайтда қўрқув кўнглимга ғулғула соларди, билардимки, агар уларнинг айтганини қилмасам борми, ҳолимга маймунлар йиғларди: битта ўсмир билан битта катта киши, ҳатто арслондек жасур бўлсалар ҳам бутун бошли кема денгизчиларига қарши нима қила оларди?

Бошқарма остонасига қадам қўйган пайтимда ҳам қатъий бир қарорга келмаган эдим, ўйлаб ўйимнинг охирига етолмасдим; якобинчи эса чироқ шуъласида ўтирганча апил-тапил овқатланарди: ажабки, бирпасда аниқ тўхтамга келдим. Бу ерда менинг хизматим йўқ: гўё биров орқамдан итараётгандай беихтиёр стол ёнига яқинлашдим-да, якобинчининг елкасига қўлимни қўйдим ва:

– Қачон ўлишингизни кутиб ўтирибсизми? – деб сўрадим,

У сапчиб ўрнидан турдию савол назари билан менга тикилди.

– Ҳа, уларнинг ҳаммаси қотиллар! – деб қичқирдим. – Кеманинг ичи одамхўрларга лиқ тўла! Улар

битта йигитчани асфаласофилинга жўнатишди, энди сизнинг навбатингиз.

– Ҳай-ҳай, – деди у. – Ҳозирча мен уларга таслим бўлганим йўқ, ахир. – У менга қизиқсиниб назар ташлади. – Мен томонда туриб уришасанми?

– Бўлмасам-чи! – дедим куюнчаклик билан. – Мен талончи ҳам, қотил ҳам эмасман. Мен сиз томонда бўламан.

– Ундай бўса, айт-чи, исминг нима?

– Дэвид Бэлфур, – дедим ва бунчалик башанг кийинган одамга баландпарвоз унвон мойдай ёқса керак деган хаёлга бордиму умримда илк бора: – Шос қўрғониданман, – деб илова қилдим.

У каминанинг сўзларига шубҳаланмади, албатта. Чунки тоғлик шотланд тағли-туғли заминдорларни қашшоқ аҳволда кўравериш дийдаси қотиб кетган эди; ўзининг ер-мулки бўлмаса-да, болалардек мақтанчоқлиги тутиб кетдими, бирдан қаддини ростладию:

– Мен эсам, Стюартлар авлодидан бўламан, – деди. – Исминг – Алан Брек. Каминага қиролнинг исми шарифини кўтариб юришнинг ўзиёқ кифоя, агар номим қўйруғига қишлоқ қўчаларида илаштириб олган ахлатни илова қилмаётган бўлсам, айбга буюрмайсан-да!

Гўё муҳим нарсга ҳақида гап кетаётгандек пичинг қилдию «қалъа»ни кўздан кечириш бошлади. Қўйруқдаги бошқарма кучли тўлқинлар зарбасига дош берадиган даражада мустаҳкам қурилган эди. Унда бешта тирқишу туйнук бўлса ҳам, бироқ фақат юқоридаги қопқоқдан ва бир жуфт эшикдан одам сифарди, холос. Боз устига, эшиклар жипслашиб ёпиларди: қалин, эмандан ясалган эшик қанотлари у ёқ-бу ёққа қараб ариқчасимон из бўйлаб силжирди ва зарур пайтда

очиб ёки ёпиб қўйиш учун махсус илгак билан жиҳозланган эди. Ёпиқ турган эшикка илгак солдим-да, наригиси томон йўл олган чоғимда Алан каминани тўхтатиб қолди.

– Дэвид... – деди у. – Негадир сенга қарашли ернинг номи эсимдан чиқиб кетяпти, шунинг учун ижозат берсангу сени шунчаки Дэвид деб чақираверсам... Хуллас, мудрофаа режамиз зафар келтирсин десак, ўша эшикни очиқ қолдирган маъқул.

– Ёпиб қўйсак янада ишончли бўларди, – дедим.

– Э-э, йў-ўқ, Дэвид! Ахир менинг юзим битта, тушундингми?! Агар шу эшик очиқ бўлса, унга юзма-юз тураман: душманларимнинг асосий қисми ҳам кўз ўнгимда бўлади – бу ҳаммасидан-да қулай-ку!

У пештахтада турган ханжарларнинг биттасини менга олиб берди; милтиқ ва тўппончалардан ташқари Алан ҳам битта ханжарни танлаб олдию бош чайқаганча, умримда бунақа расво қуролни кўрмаганман, деб қўйди. Кейин у мени стол ёнига ўтказди-да, порох тўлдирилган мугуз ва ўқ тўла халтачани олдимга қўйди: бирпасда стол устини тўппончаларга тўлдириб ташлади-да, ҳаммасини бирма-бир ўқлагин, деди.

– Ижозат берсинлар, тақсир! Туғма дворян ғужалоқ денгизчиларнинг коса-товоғини ювиб, уларга ичкилик ташиб юрганидан кўра, мана шунақа иш билан машғул бўлгани афзал. Кейин у эшик рўпарасига борди-да, қиличини қинидан суғуриб, бемалол қиличвозлик қилишга имкон бор-йўқлигини чамалаб кўрди.

– Фақат қиличнинг учи билан ишлашга тўғри келар экан, – деди у бош чайқаб. – Мен эсам, аксига олгандек қулочкашлаб қиличвозлик қилиш-

нинг ҳавосини олганман. Афсуски, бу ерда бор ҳунаримни намоёиш этолмас эканман. Ҳечқиси йўқ. Сен тўппончаларни ўқлайвергину айна чоқда гапларимни ҳам эшитиб ўтиргин.

– Қулоғим сизда, – дедим. Юрагим ҳаприқмоқда эди, оғзим қуриб қолди, кўз олдим қоронғилашди; бу ерга қанақа тўда бостириб киришинию устимизга ташланишини ўйласам, беихтиёр юрагим орқасига тортиб кетарди ва кема ташқарисидан эшитилаётган денгиз шовуллаши қулоғимдан нари кетмасди: чамамда, жонсиз жасадимни тонг отгунча денгизга улоқтириб юборишса керак.

– Авваламбор, бизнинг душманимиз нечта? – деб сўради Алан.

Бармоқларимни букиб санай бошладим, лекин хаёлларим паришон бўлганлиги туфайли тезда ҳисобдан адашиб кетдим ва қайтадан хомчўт қилиб кўрдим.

– Ўн бешта.

Алан ҳуштак чалиб юборди.

– Майли, нима ҳам қилардик, – деди у. – Энди гапимга қулоқ сол: менинг вазифам – шу ерда туриб эшикни ҳимоя қилишдир; сезяпманки, олишув ниҳоятда қизгин бўлади. Олишувда сен иштирок этишинг шарт эмас. Эҳтиёт бўлгин, бу томонга қаратиб ўқ узмагин – фақат мени қулатасан, холос. Сенга ўхшаган орқамдан отадиган битта иттифоқдош ортимда тургандан кўра, ўнта душманим рўпарамда тургани минг марта афзал.

Ростдан ҳам менинг қандай мерган эканимни худо билади, дедим.

– Мардонавор гап бўлди! – деди у тўлқинланиб. – Ҳар қандай олижаноб дворян ҳам очикчасига гапиришга журъат этавермайди.

– Сэр, орқангиздаги эшикни нима қиламиз? – деб сўрадим. – Туйқус уни бузиб юборишса-чи?

– Буниси энди сенинг вазифанг бўлади, – деди у. – Тўппончаларни ўқлаб бўлган заҳотинг, тирқиш рўпарасидаги ҳув анави каравот устига чиқиб оласан. Мабодо бирон-бир киши эшикка қўлини теккизса – бас, отасан! Бу ҳали ҳаммаси эмас. Ҳозир сендан қанақа аскар чиқишини кўрамиз. Хўш, яна нимани қўриқлашинг лозим?

– Қопқоқни, – деб жавоб бердим. – Бироқ мистер Стюарт ҳам унисини, ҳам бунисини қўриқлашим учун менинг орқамда тагин бир жуфт кўзим бўлиши даркор; ахир қопқоққа қараб турган пайтим тирқишга орқа ўгириб тураман-да.

– Жуда тўғри, – деди Алан. – Хўш, қулоғинг борми?

– Ҳақ-рост! – деб қичқирдим. – Ойна чил-чил синса эшитилади-ку!

– Сенда соғ ақнинг куртаклари кўриняпти, – деди Алан маънос оҳангда.

ЎНИНЧИ БОБ

БОШҚАРМА ҚАМАЛИ

Айни замонда тинчлик фурсати поёнига етиб қолган эди. Палубада кутиб турган кишиларнинг сабр косаси тўлди: Алан ҳали гапларини тугатмасданоқ остонада дарға пайдо бўлди.

– Тўхта! – деб қичқирди Алан, қиличини рақибининг кўксига йўналтириб.

Дарға жойида таққа тўхтади-ю, қиёфасида бирор ўзгариш сезилмади, айни чокда ортига ҳам чекинмади.

– Қилич яланғочланибди-ку! – деди у. – Меҳмондўстлик кираси шу экан-да!

– Сиз мени аниқ кўряпсизми? – деди Алан. – Мен қироллар авлодидан бўламан, исми шарифим ҳам қиролларга хос. Гербимга эман тасвири туширилган. Қиличимни кўряпсизми? Бу қилич шунчалар кўпчилик бўлмағур вигларнинг калласини узганки, марҳумларни санашга сизнинг оёқ-қўлингиздаги бармоқлар ҳам етмайди. Сэр, қаланғи-қасанғиларни мададга чорланг-да, ҳужум қилинг! Олишув қанчалик эрта бошланса, ушбу пўлат таъмини шунчалик барвақт татиб кўрасиз!

Дарға Аланга ҳеч қандай жавоб бермади, мен томонга қаттолона нигоҳ ташлади.

– Дэвид, мен сенга ҳали кўрсатиб қўяман! – деди у.

Унинг товушини эшитдим у аъзойи баданимдан совуқ тер чиқиб кетди.

Бирпасдан сўнг у ғойиб бўлди.

– Хўп, энди маҳкам бўл, довдирама: ҳозир муштлашамиз, – деди Алан.

Бирорта муртад юқори кўтарилган қилич остидан ўтиб кетишга ҳаракат қилса йўлини тўсиш учун Алан чап қўлига ханжарини ушлаб олди. Мен бўлсам, бир қучоқ тўппончани кўтардим у каварот устига чиқдим ва нафасимни ичимга ютганимча дарчани очдим: шу ерда ташқарини кузатиб ўтиришим лозим эди. Палубанинг бир парчаси кўриниб турарди, биз учун шунинг ўзи кифоя эди. Денгиз тинчиб қолганди, шамол ҳамон ўша йўналиш бўйича эсмоқда – елканлар қилт этмасди, кемада мазор сукунати ҳукм сурарди, аммо қасам ичишим мумкинки, бўғиқ шовқин-сурон элас-элас қулоққа чалинарди. Бир оз вақт ўтгач, пўлат жаранг-журунги эшитилди, демак, рақибларга ханжар тақсимланарди; кимдир қуролини

палубага тушириб юборди шекилли, сўнгра яна ҳамма ёқ сув қуйгандек жимжит бўлиб қолди.

Билмадим, қўрқаётган эдимми-йўқми, ишқилиб, юрагим қафасдаги қушча мисоли типирчиларди, кўзларимни дам-бадам юпқа парда қоплаб оларди; мижжаларимни тез-тез уқалаб қўйсам-да, хоб яна босим келаверарди. Кўнглимда жимитдай ҳам умид учқуни йўқ эди, шу тобда ҳеч нимадан тап тортмасдим, бутун дунёдан нафратланардим ва ўз ҳаётимни баимкон қадар арзигулик ишга қурбон қилишни истардим, холос. Эсимда, калима қайтаришга уриниб кўрдим, лекин паришон хаёлларимни бари бир жамлай олмадим: диққат-эътиборим чалғиб кетаверарди. Ҳаммаси тезроқ бошланишини истардим; кейин нима бўлса бўлар!

Ниҳоят, биз кутган дамлар етиб келди-ю, бу мен учун бари бир кутилмаган ҳол бўлди: туйқус тапир-тупур қадам товушлари: бақир-чақирлар, Аланнинг жанговар даъвати эшитилди ва шу заҳоти зарба берилдию кимдир оғриққа чидамай инграб юборди. Ўгирилиб қарасам, остонада Алан мистер Шуан билан қиличларини уриштириб туришарди.

– Ўша болани ана шу аблаҳ ўлдирган! – деб қичқирдим.

– Дарчадан кўзингни узма! – деб бақирди Алан ва унинг қиличи катта ёрдамчининг қорнига ғирч этиб кириб кетганини кўз қирим билан илғаб қолдим.

Алан ўз вақтида огоҳлантирган экан, мундоқ қарасам, дарча ёнидан беш киши югуриб ўтиб кетди: улар елкан боғланадиган ёғочни қучоқлаб олишган эди, чамаси, эшикни пачоқламоқчи эдилар. Мен бир-икки марта милтиқ отиб кўрган

бўлсам-да, аммо тўппончани қўлимга ҳам олмаган эдим: устига-устак, одамга қарата ҳеч қачон ўқ узмагандим. Шунга қарамай, ҳозир ўйлаб ўтиришга фурсат йўқ эди: ҳаёт-мамот масаласи ҳал бўлаётганди. Улар ёғочни сарсон қилишиб, эшикка уришмоқчи бўлган пайтда мен: «Мана, сизларга!» деб қичқирдим тўдага қарата ўқ уздим. Ҳартугул, биттасига ўқ тегди шекилли, додлаган кўйи ортига чекинди, бошқалари эса каловланиб қолишди. Эс-ҳушини йиғиштириб олгунча осмонга қаратиб яна бир марта ўқ уздим: нишонга тегмаган учинчи ўқдан кейин тўда ёғочни ташладию жуфтакни ростлади.

Сўнгра теварак-атрофимга нигоҳ ташладим: ўқ узилгандан кейин бошқарма порох тутунига тўлиб кетган эди, қулоқларим эса битиб қолганди. Алан эса ҳамон ҳеч нарса бўлмагандай бепарво турарди: қиличи дастасигача қип-қизил қонга ботган эди: худди ғалаба нашидасини сураётган жангчига ўхшарди: ҳақиқатан ҳам, у енгилмас паҳлавонни эслатарди. Оёқлари остида Шуан эмаклаб турарди, оғзидан тинмасдан қон кетарди, ҳолсизланиб тобора ерга ёпишарди; кўз ўнгимда кимдир унинг оёқларидан ушлаб ташқарига судради ва бошқармадан олиб чиқиб кетди. Афтидан, бирпасдан сўнжон таслим қилган бўлса керак.

– Мана, сизга виглардан биттаси! – деб қичқирди Алан ва менга ўтирилиб, қандай ютуқни қўлга киритганимни сўради.

– Биттасини қулатдим, ўйлашимча, у дарға эди, – деб жавоб бердим.

– Мен иккитасини тинчитдим, – деди у. – Ҳа, кўп қон тўкилмабди, улар яна қайтиб келишади. Жой-жойимизга борайлик, Дэвид. Бу хамир учидан патир, холос.

Яна ўз постимни эгалладим ва дарчага кўз-қулоқ бўлиб турдим, боя отилган тўппончаларни қайта ўқладим.

Рақибларимиз палубада кенгаш бошлашди: тўлқинларнинг шовуллашига қарамай уларнинг баъзи бир гап-сўзларини эшитиб турардим – баланд товушда гаплашишарди-да.

– Манави Шуан биз бошлаган мусиқани расво қилди! – деб хитоб этди кимдир.

– Энди фойдаси йўқ, оғайни! – деб жавоб қайтарди бошқаси. – У ўз насибасини олди-ку.

Шундан сўнг, одатдагидек, тушуниб бўлмай-дигак шивир-шивир бошланди. Энди кўпроқ бир киши гапирмоқда эди, гўё у галдаги вазифалар ҳақида кўрсатма берардию бошқалар худди буйруқ олган аскарлар каби қисқа-қисқа жавоб қайтаришарди. Англадимки, улар янги ҳужумга тайёргарлик кўришарди. Аланга ўз фикримни баён этдим.

– Шундай бўлса, худога шукр! – деди у. – Агар биз уларнинг эс-ҳушини жойига келтириб қўймасак борми, иккаламизни ҳам тинчитишмайди. Фақат эсингда бўлсин: улар энди ҳазиллашиб ўтиришмайди.

Бу пайтда тўппончаларим жангу жадалга тайёр бўлган эди; биз энди тик этган товушни ҳам эътибордан четда қолдирмай пайт пойлашимиз лозим. Қизғин олишув пайтида қўрқув ҳақида ўйлашга фурсат тополмаган эдим, лекин ҳозир ҳам, ҳамма ёқ жимжит бўлиб қолган чоқда ҳам хаёлимга ҳеч нарсаси келмасди. Ўткир тиг ва муздай пўлатни яққол тасаввур этардим: бошқарма сиртидан эҳтиёткорона қадам товушларинию кийим-кечак шитирлашини пайқаган пайтим амин бўлдимки, рақиблар қоронғи тушганидан фой-

даланишиб, қулай жойларни эгаллаб олишмоқда эди. Ростини айтсам, додлаб юборишимга озгина қолди. Қўнгилсиз ҳодисалар Алан турган томонда рўй бермоқда эди; энди жанг қилишимга ҳожат қолмаса керак, деб ўйлай бошладиму бирдан кимдир бошқарма тоmidан нақ бошим узра осилиб тушса бўладими!

Боцманнинг ҳуштаги чуриллади (шартли имо-ишора нишонаси) ва тўдалашиб туришган ханжарли кишилар бирдан эшикка ўзларини урдилар; худди шу сонияда ёруғлик тушадиган қопқоқ ойналари чил-чил синдию сочилиб кетди ва туйнукдан битта денгизчи амал-тақал қилиб ўтди-да, полга сакради. Ҳали қаддини ростлашга ҳам улгурмасдан унинг орқасига тўппончамни тирадим: бирдан уни отиб ташлардим-у, лекин тирик вужудга қўлим теккан заҳоти бутун борлигимни қаҳр-ғазаб чулғаб, тепкини босишга ҳолим қолмади. Айни пайтда қанот чиқариб учиб кетиш ҳам қўлимдан келмасди, албатта.

У полга сакраб тушган чоқда қўлидаги ханжар учиб кетиб эди, орқасига тўппонча қувури тиралганини сезган маҳалда шартта ўтирилдию мени маҳкам ушлаб олди: болаҳонадор қилиб сўкина бошлади: шундагина мардлигим қўзиб кетди ёки қўрқув ўрнини шижоат эгалладию қулоқни қоматга келтирадиган даражада чинқирганимча унинг қорнига қарата ўқ уздим. Ваҳимали тарзда инградию полга қулади. Шу пайт туйнукдан оёғини осилтириб турган иккинчи денгизчи пошнаси билан бошимнинг учига тепди: дарҳол бошқа тўппончани қўлимга олдим унинг сонига қарата ўқ уздим. У тешикдан сирғалиб ўтдию пастда ётган шеригининг устига қоп мисоли дуп этиб тушди. Нишонга урмаслик мумкин эмасди,

лекин мўлжаллаб ўтиришга ҳам фурсат йўқ эди: тўппонча қувурини унга теккизиб туриб тепкини босдим, вассалом.

Жасадлардан кўзимни узмай яна қанча пайт тикилиб турардим билмадим-у, лекин Аланнинг қичқирганини эшитишим биланоқ дарров эс-ҳушимни йиғиб олдим: чамамда, у мени ёрдамга чорларди.

У шу пайтга қадар эшикка қалқон бўлиб турарди, аммо Алан битта малъун билан олишаётган чоқда бошқаси қилич остидан эмаклаб ўтибди-да, орқасидан қучоқлаб олибди. Алан чап қўлидаги ханжари билан тинмасдан рақибининг қорнига зарба берарди-ю, бироқ у Аланни сира қўйиб юбормасди – худди канага ўхшаб ёпишиб олган эди. Бошқармага яна бир киши ёпирилиб кирди. Эшик ўрнида айқаш-уйқаш қиёфалардан иборат сунъий девор пайдо бўлди. Энди биз асфаласофилинга кетдик, деб ўйладим ва ханжаримни чангаллаган кўйим ён томондан тўдага ташландим. Лекин ёрдам беришга шошилмасам ҳам бўларди: ниҳоят, Алан рақибини устидан улоқтириб юборди: орқасига тисарилиб туриб худди ярадор ҳўкиз мисоли бўкирганча душманлари устига ўзини отди. Улар икки томонга ажраб, тумтарақай қоча бошлашди: бечоралар бир-бирларига урилганча йиқилиб тушишарди. Аланнинг қиличи эса ҳавода ялт-юлт қилардию питракка ўхшаб қочоқ душманлар тўдасига санчиларди ва пўлатнинг ҳар бир чақнашига жавоб тариқасида ярадорларнинг вой-войлаши эшитиларди. Ҳамон энди кунимиз битди, деб турардим ичимда. Лекин бирдан ҳужумчиларга сичқоннинг ини минг танга бўлиб қолди: Алан уларни палуба бўйлаб қувлаб кетди – гўё бўри қўй-қўзиларни олдига солиб қувлаётганга ўхшарди.

Бироқ у бошқармани тарк этгандан сўнг дарҳол изига қайтди, чунки эҳтиёкорлиги жасурлигидан қолишмасди: денгизчилар эса ҳамон бир-бирларини турткилашганча, бақиритиб-чақиритиб қочиб боришарди, худди изларидан Алан югуриб бораётгандек туюларди шекилли. Улар шоша-пиша умумий хонага киришди-да, туйнук қопқоғини ёпиб олишди.

Қуйруқдаги бошқарма қассобхонага ўхшарди: ичкарида учга жасад ётарди, остонада биттаси ўлим билан олишмоқда эди: мен билан Алан – фолиблар соғ-саломат эди.

Алан қучоғини очган қўйи яқинлашди.

– Кел, сени бир қучоқлаб олай! – деди у ва мени қучоқладию икки ёноғимдан чўлп-чўлп этказиб ўпиб қўйди. – Дэвид, сенга худди укамдек меҳрим тушиб қолди. Ростини айт-чи, баҳодир жангчига ўхшайманми? – деди у тантанали оҳангда.

Сўнгра у тор-мор келтирилган душманларимиз томон ўтирилди-да, тўртталасини ҳам бирин-кетин судраб ташқарига чиқариб ташлади. Гоҳ қандайдир қўшиқни эслашга уринарди, аслида эса ўзи қўшиқ тўқимоқчи эди! У худди янги ўйинчоққа кўзи тушган беш яшар бола сингари юзлари қизариб, кўзлари чақнаб кетди. Кейин стол устига ўтирдию қиличини дирижёр таёқчаси мисоли силкитганча кўнглидаги таронани излай бошлади: дастлаб ўзига ишонқирамай куйлади, охири товушини вадаванг қўйганча шотланд кельтлари тилида ўзи тўқиган қўшиқни айтиб юборди.

Қуйида ўша қўшиқнинг мазмунини келтирмоқчиман, лекин уни назм билан ифода этолмайман, чунки мен шеър тўқишга уста эмасман: лекин инсон боласи тушунадиган тилда баён этишга ҳаракат қиламан. У кейинчалик ҳам тез-тез хиргойи

қилиб турарди, ҳатто ўша қўшиқ машҳур бўлиб кетди: қисқаси, уни бир неча марта эшитишга муяссар бўлганман ва турлича талқин қилинганига ҳам ўзим гувоҳман.

*Бу қўшиқ Аланнинг қиличи ҳақда:
Уни дегрез ўгли чархлаган.
Гулхан ўз бағрида тоблаган,
Энди Ален Брек илкида чақнамоқда ул.*

*Сон-саноқсиз эди ёвнинг кўзлари,
Ҳар бир нигоҳ, найза ёки жоҳ.
Қулларнинг сон-саноқсиз
қўллари талпинаверади,
Қилич эса танҳо, тураверади.*

*Тогда ўйноқлайди сарғиш бугулар,
Улар ҳам сон-саноқсиз, тоғ эса танҳо.
Сарғиш бугулар ҳам кетарлар абас,
Тог эса қўр тўкиб тураверади.*

*Ҳей, ўткиркўз лочинлар,
Арчагулли яшил қирлардан,
Ороллардан учиб келингиз,
Бу ерда ўлаксалар мунтазир сизга!*

Илк ғалабани кўлга киритган пайтимиз Алан томонидан яратилган (сўзини ҳам, куйини ҳам ўзи тўқиган) ушбу қўшиқда каминанинг хизматлари муносиб баҳоланган деб бўлмайди: ахир мен ҳам у билан елкама-елка туриб курашганман-ку! Ўша кураш пайти мистер Шуан ва яна беш дангизчи бандаликни бажо келтирди: баъзилари тил тортмай ўлди, бошқалари оғир ярадор бўлди, ўшалардан иккитаси – бошқармага туйнукдан

тушган кимсаларни ўз қўлларим билан нари-
ги дунёга равона қилдим. Бундан ташқари, яна
тўрт киши яраланган эди, энг камида ўшалар-
нинг биттасини камина сафдан чиқардим. Кўри-
ниб турибдики, умуман айтганда, душманимиз-
ни тор-мор этишда муносиб ҳисса қўшганман ва
Алан тўқиган қўшиқдан жой олишга ҳақим бор
эди. Сир эмаски, шоирлар аввало шеърнинг қо-
фияси хусусида қайғурадилар, лекин Алан ўзаро
суҳбат чоғида (қофиядор тарзда жумла тузмаса
ҳам) доимо хизматларимни юксак баҳоларди.

Бироқ ўша пайтларда менга нисбатан қан-
дайдир адолатсизлик қилинаётганини хаёлимга
келтирмасдим. Тўғри, шотланд шевасида айтил-
ган сўзларнинг маъносини тушунмасдим. Сер-
ташвиш дамлар, қизғин олишувлар натижаси-
да бошимни қашлашга ҳам фурсатим етмасди:
устига-устак, қўлим қонга ботганини эсласам
беихтиёр вужудимни ваҳима босарди, ур-йиқит-
лар поёнига етганидан бениҳоя хурсанд эдим,
тезда стулга ўзимни ташладим. Кўкрак қафасим
тобора торайиб бораётгандек туюларди, ҳан-
сираб-ҳансираб зўрға нафас олардим: ўз қўлим
билан отиб ўлдирган анави икки кишини эсла-
сам алоқ-чалоқ туш кўраётгандай сандирақдай
бошлардим. Ўзимга нима бўлганини тўла-тўқис
идрок этолмасдим: бирдан ёш бола мисоли ҳўнг-
раб юбордим.

Алан елкамга қоқди-да, довюраксан, азамат
йигитсан, сен озгина мизғиб олишинг лозим,
деди.

– Биринчи бўлиб ўзим қоровуллик қиламан, –
деди у. – Дэвид, бошидан охиригача менга панд
бермадинг. Сени бутун бошли Эпин тоғларига
ҳам алмаштирмайман. Э-э, Эпин нима бўлибди!
Бредалбенга алмаштирмасман!

Полга жой солдим, у бўлса белига қиличини таққанча, қўлида тўппонча тутиб биринчи сменада қоровул турди: деворда осиглиқ вақт ўлчагич (дарганики) бўйича уч соат постни тарк этмаслиги лозим эди. Кейин у мени уйғотди, мен ҳам уч соат туриб бердим: навбатчилигим поёнига етгунча осойишта тонг отди; қиялама тўлқинлар кемани оҳиста тебратарди, дарға бошқармаси полига тўкилган қон ҳалқоби у ёқдан-бу ёққа бориб-келарди: томга тақир-туқур этиб ёмғир ёға бошлади. Навбатчиликда турган вақтимда ҳеч ким бош кўтармади, рулнинг тарақ-туруқ этишидан сездимки, ҳатто штурвал ҳам ўз ҳолига ташлаб қўйилган эди. Кейин маълум бўлишича, улар орасида ўлган ва ярадор бўлганлар анчагина экан, қолганлар эса очик-ойдин норозилик билдира бошлашибди ва дарға билан мистер Риак худди мен билан Алан каби навбатма-навбат посбонлик қилишибди (кема ноҳосдан қирғоққа чиқиб қолмаслигини иштасарди). Шукрки, тун осойишталик билан ўтди, ёмғир ёға бошлаган заҳоти шамоал ҳам тинди. Кема атрофида чир айланган қўйи балиқчи қушларнинг янгроқ товушидан билдимки, тўлқин «Васият»ни Шотландия соҳилига ёки Гебрид ороллариининг бирорта қирғоғи томонга суриб кетган эди. Ниҳоят, бошқарма туйнугидан бошимни чиқариб қарадим: бортнинг ўнг томонида Скай тоғининг улкан қоялари салобат тўкиб турарди, янада нарида эса сирли Рам ороли ястаниб ётарди.

ДАРҒА ТАҚДИРГА ТАН БЕРДИ

Эрталабки соат олтиларда биз Алан иккала-миз нонушта қилгани ўтирдик. Бошқарма поли-да ойна синиқлари сочилиб ётарди ва қон билан булғанган эди – даҳшатли манзара: унга кўзим тушган заҳоти иштаҳам бўғилиб, томоғимдан овқат ўтмай қолди. Лекин, умуман олганда, аҳво-лимиз ёмон эмасди, балки аломат эди: дарға би-лан унинг ёрдамчиларини каютасидан ҳайдаб чиқарганимиздан сўнг кемадаги барча спиртли ичимликлар захираси (винолар ҳам, коньяклар ҳам), зиравор сепиб тайёрланган сабзавот қоқи-ларию оппоқ ундан ҳозирланган қотган кулчалар каби лаззатли озиқ-овқатлар ихтиёримизга ўтиб қолди. Шуларнинг ўзиёқ дилларимизни шод этар-ди. Ачинарлиси шунда эдики, Шотландиянинг иккита ютоққан ўғли (марҳум мистер Шуан бу ҳисобга кирмайди) ташқарида – барча ноз-неъ-матлардан бенасиб бўлиб ўтиришарди ва ўзлари жинидан ҳам баттар ёмон кўрадиган нарсани, яъни совуқ сувни ичишга мажбур эдилар.

– Ишонавер, тез орада улар тавбасига таяни-шади, – деди Алан. – Уришқоқ одамни инсофга келтириш мумкин, лекин ичкиликбоз одам икки дунёда ҳам инсофга келмайди – ичмаса турол-майди.

Биз жуда иноқ эдик. Алан ниҳоятда меҳрибон эди: у столда турган пичоқни олдию мундири-га қадалган кумуш тугмачадан биттасини кесиб берди.

– Булар отамдан – Дункан Стюартдан мерос, – деди у. – Энди ўшалардан бирини сенга бераман,

ўтган кунлардан эсдалик сифатида асраб қўйгин. Қаёққа боришингдан қатъи назар, ушбу тугмани кўрсатсанг бас, дарҳол атрофингда Алан Брекнинг дўстлари ҳозир нозир бўлишади.

Жиддий қиёфада сўзларди, беихтиёр уни Буюк Карл деб ўйлаш мумкин эди, гўё қўл остида сон-саноқсиз қўшин битта ишорасига маҳтал бўлиб турарди: мен эсам, ростини айтсам, дов-юраклигига қойил қолардим-у, аммо шуҳратпарастлигидан кулгим қистарди – аранг ўзимни тугтиб қолардим, чунки «пиқ» этиб кулиб юборсам борми, худо кўрсатмасин-у, оламшумул жанжал бошланиши турган гап эди.

Овқатланиб бўлганимиздан кейин Алан дарфанинг сандиғини титкилаб чўтка топди-да, мундирини эғнидан ечиб, синчиклаб кўздан кечирди ва эринмасдан доғларни тозалай бошлади. Менимча, бу фақат аёлларга хос фазилат эди. Тўғри, бошқа мундири йўқ эди. Қолаверса, агар гаплари рост бўлса, бу мундир қиролга тегишли эди, демак, уни сидириб-сийпалаш ҳам улуғ мартаба ҳисобланарди. Шунинг учунмикан, кесиб олган тугмача ўрнидаги ҳар битта ипни диққат билан суғуриб олаётганига кўзим тушдию совғаси бебаҳо эканига имон келтирдим.

Мистер Риак палубада турганча бизни чақириб, ярашиш учун музокара бошлашни таклиф этган пайтда Алан ҳамон чўткани қўлдан қўймаган эди. Бошқарма томига чиқдим-да, туйнук ёнига ўтирган кўйим мардонавор қиёфада (ойна синиқларига кўзим тушиб, юрагим орқасига тортиб кетаётганига қарамасдан) унга тўппонча ўқталиб, берироқ келиб сўзлашни буюрдим. У бошқарма ёнига келди-да, арқонга суянди: ияги том билан баробар эди, шу тарзда бир неча

дақиқа бир-биримизга лом-мим демай тикилиб турдик. Кўринишдан мистер Риак жанг майдо-нида унчалик жон койитмаганга ўхшарди, шунинг учун юзи салгина шилинибди, холос. Лекин тун бўйи дам ярадорлар тепасида, дам посбон-ликда тик тургани туфайли ниҳоятда афтодаҳол, ҳориб-толган кишидек кўринар эди.

– Хунук воқеа бўлди, – деб минғирлади бош чайқаганча.

– Уни биз бошлаганимиз йўқ, – деб жавоб бердим.

– Дарға сенинг дўстинг билан гаплашмоқчи экан. Дераза орқали бўлса ҳам майли.

– Балки яна хиёнат қилмоқчидир, мен қаёқдан биламан?! – деб қичқирдим.

– Асло ундай эмас, Дэвид, – деди мистер Риак. – Ростини айтсам, у истаган тақдирда ҳам биз бари бир одамларни ўз томонимизга оғдириб ололмаймиз.

– Шунақами ҳали! – дедим жўрттага.

– Сенга бундан бошқа гапларни ҳам айтаман, – деб давом этди у. – Гап фақат денгизчиларда эмас, гап ўзимда. Менинг бўларим бўлди, Дэвид. – Мийиғида кулиб қўйди. – Биз бир нарсани истаймиз, холос: у бизга тегмасин.

Шундан кейин Алан билан маслаҳатлашиб олдим ва музокара бошлашга рози бўлдик: иккала томон ҳам ҳарбий ҳаракатларни тўхтатиш мажбуриятини ўз зиммасига олди. Бироқ мистер Риакнинг ваколоти шу билангина чекланмади: ялиниб-ёлвориб бир қултум ичкилик беришимни сўрай бошлади, хира пашшадек ғинғирлайверди, раҳмимни келтирадиган тарзда илгари яхшилик қилганини бот-бот эслатди: охири тунука кружкани яримлатиб коньяк қуйиб бердиму қутулдим.

У озгинасини ичди-да, қолган қисмини дарға билан тенг баҳам кўриш учун олиб кетди.

Шартномага кўра, бирпасдан кейин бошқарма дарчаларининг биттаси остига дарға яқинлашди: у ёмғир остида турарди, қўлини боғлаб бўйнига осиб олган эди, қиёфаси тунд, ранг-рўйи оппоқ, қаримсиққа ўхшарди: уни ярадор қилганим учун ич-ичимдан афсусландим.

Алан дарғанинг манглайига тўппончасини тўғрилади.

– Бу зормандани нари олинг! – деди дарға. – Сэр, сўзимда тураман деб кафолат бердим-ку, ахир! Ёки мени калака қилмоқчимисиз?

– Дарға, бари бир гапингизнинг бурди бўлмайди, – деб жавоб берди Алан. – Кеча оқшом ҳам бозордаги чайқовчи хотинга ўхшаб роса қийшангладингиз, кўзларингизни суздингиз: гапингиздан тонмасликка ваъда бердингиз, боз устига, ишончли бўлишимиз учун эркакчасига кўл ташлашдик. Кейин нима бўлганини эса ўзингиз биласиз. Сиз берган ваъдаларга лаънатлар бўлсин!

– Қўйинг-э, сэр, – деди дарға. – Сўкинишдан ҳеч қандай фойда чиқмайди. – Қойил қолиш лозим, дарғанинг ўзи шундай нуқсондан холи эди. – Бошқа гапларимиз кўп. Сиз кемани кулфатга гирифтор этдингиз, – деди у алам билан. – Кемани қандай бошқаришни ҳам билмайман, одамлар етишмаяпти: менинг ўнг қўлим бўлиб қолган катта ёрдамчимнинг қорнига қиличингизни зўғотасигача ботириб олибсиз шекилли, шўрлик хайр-маъзурни ҳам насия қилиб нариги дунёга равона бўлди. Сэр, энди Глазго бандаргоҳига қайтишга мажбурман, бошқа иложим йўқ: янги денгизчилар ёллайман, кейин... агар ижозат этсангиз, сиз билан яхшироқ тил топишадиган кишилар ҳам топилади.

– Шунақами? – деди Алан. – Бахайр, худо ҳаққи, менинг ҳам уларга айтадиган гапларим кўп! Ўша шаҳарда инглиз тилини тушунадиган ҳар қандай кишига қизиқ-қизиқ воқеаларни сўйлаб бераман. Бир томонда шаънини булғаган ўн бешта денгизчи иккинчи томонда – битта эркак билан гўр ўсмир. Туф-э, шармандалик!

Хозисон қисқичбақага ўхшаб қип-қизариб кетди.

– Йўқ, – деб давом этди Алан. – Бунақаси кетмайди. Истайсизми-истамайсизми, шартномага биноан, мени қирғоқда қолдириб кетишингиз лозим.

– Тўғри, лекин менинг катта ёрдамчим ҳалок бўлди, – деди Хозисон. – Қандай ўлганини ўзингиз жуда яхши биласиз. Бундан ташқари, сэр, бирортамиз ҳам ўша қирғоқни билмаймиз, бу ерлар кема қатнови учун ниҳоятда хавфли.

– Сизни йўл танлаш имкониятидан маҳрум қилмайман, – деди Алан. – Мени Эпин соҳилига ташлаб кетишингиз мумкин. Ардгур, Морвен, Арисейг ёки Морар соҳилига, хуллас, Кемпбеллар ўлкасидан бошқа истаган жойингизда – ватаним сарҳадларидан ўттиз миль атрофидаги ҳар қандай соҳилда қолдириб кетсангиз ҳам розиман. Бу хийла катта нишон. Агар яна мўлжалга уролмасангиз борми, бир пулга қиммат, жангари денгизчи эканингизни намоёйиш қиласиз, холос. Агар билмоқчи бўлсангиз, биз томонларда ҳар қандай камбағал одам ҳам кечасию кундузи шалоқ қайиқ билан бир оролдан бошқасига бемалол сузиб ўтаверади.

– Сэр, қайиқ – кема эмас, – деб эътироз билдирди дарға. – У тўнкарилиб кетса ҳам сувга чўкмайди.

– Ундай бўлса, ижозат этинг, Глазгога кетдик!
– деди Алан. – Жилла қурса, сизнинг устингиздан кулиб қайтамыз.

– Ҳозир менинг кўнглимга хушчақчақлик сиғмайди, – деди дарға. – Сэр, мушук бекорга офтобга чиқмайди.

– Бахайр, сэр, – деди Алан. – Мен ҳўкизнинг қулоғига танбур чертишни ёмон кўраман. Агар соҳилга элтиб қўйсангиз – ўттиз танга, Лох-Линнга олиб бориб қўйсангиз – олтмиш танга бераман.

– Аммо ўзингиз ўйлаб кўринг, сэр, бу ердан, биз ҳозир турган жойдан Арднамёрхангача бир неча соатлик масофа бор, холос, – деди Хозисон. – Олтмиш танга берсангиз сизни ўша ерга элтиб қўяман.

– Сизга қулай бўлсин деб этигимни тўзитаманми, ўз ҳаётимни хавф остида қолдириб, қизил мундирли тўнғизларга дуч келаманми-а?! – деб хитоб қилди Алан. – Йўқ, сэр, отмиш танга олишни хоҳласангиз, марҳамат, аввало пешонангиздан тер чиқсин – мени она юртимга элтиб қўясиз.

– Сэр, шундай қилсам кемани хавф-хатар остида қолдирган бўламан, – деди дарға. – Айни чоқда ҳаётингиз таҳликада бўлади.

– Истамасангиз, кераги йўқ, – деди Алан.

Дарға қошларини чимирди.

– Ҳеч бўлмаса, бир нави йўл кўрсатиб борасизми?

– Ҳм-м, қўлимдан келармикан? – деб жавоб берди Алан. – Ўзингиз амин бўлдингизки, мен жангчиман, зинҳор-базинҳор денгизчи эмасман. Қолаверса, каминани тез-тез ўша соҳилларга элтиб қўйишарди, ўйлайманки, қандай қилиб қирғоққа боришни билсам керак.

Дарға яна қошларини чимирган кўйи бош чайқади.

– Сэр, агар мен бу хосиятсиз сафар мобайнида чиқимдор бўлмаганимда борми, ўз кемамни хавф остида қолдиргандан кўра, танобингизни тортиб қўйишга жон-жон деб рози бўлардим, – деди у. – Майли, энди сиз айтганча бўлақолсин. Шамол йўналиши ўзгариши биланоқ йўлга тушаман. Янглишмасам, шамол йўналиши ўзгаришти. Лекин яна бир гапни айтиб қўйишим лозим: агар йўл-йўлакай қирол ихтиёридаги кемага дуч келиб қолсак, улар бизни исканжага олишади – мендан рухсат сўраб ўтиришмайди. Бу ерларда соҳил бўйлаб соқчи кемалар изғиб юришади. Улар кимнинг манфаатини ҳимоя қилиши ўзингизга маълум, албатта. Шундай қилиб, сэр, бирор кор-ҳол рўй берса, пулингизни менга қолдирсангиз дуруст бўларди.

– Дарға, агар сиз камбар байроқчани – таниқлик белгисини кўриб қолсангиз, зудлик билан жуфтакни ростлашингиз лозим, – деди Алан. – Эшитишимга қараганда, палубада спиртли ичимлик танқис экан: хўш, икки пақир сувга бир шиша коньяк алмаштирсак қандай бўларкан-а? Хоҳайсизми?

Шартноманинг охирги моддасини иккала томон ҳам сидқидилдан адо этди. Шундан кейин биз Алан билан бошқармани тартибга келтирдик: марҳумларни эслатиб турган изларни ювиб ташладик. Мистер Риак билан дарға эса кўнгиллари истаган тарзда, яъни бир шиша майни майдалаб ўтиришиб, роҳат-фароғат қилиш имкониятига сазовор бўлдилар.

МАЛЛА ТУЛКИ

Шимолий-шарқ томондан шамол кўтарилган пайтда биз ҳамон дарға бошқармасини тозалаш билан овора эдик. Шамол булутни ҳайдаб кетди, қуёш кўринди.

Кези келганда, бир оз нафасимни ростлаб олишим ва баъзи бир нарсаларга изох бериб ўтишим лозим, айни пайтда ўқувчи лутф қилса, харитага кўз ташлаб қўйсам ҳам чакки бўлмасди. Денгизга қалин туман тушган ўша машъум куни биз Аланнинг қайиғини сувга фарқ этиб юборган Кичик Минч бўғози узра сузиб борардик. Қирғиндан сўнг, эрта тонгда Канн оролининг шарқий томонида, аниқроғи, Лонг-Айленд ороллари туркумига мансуб бўлмиш Эриске билан Канн ороли ўртасида – аросатда қолдик. У ердан тўппа-тўғри Лох-Линнга бориш учун Саундоф-Малл бўғозини кесиб ўтиш лозим эди. Лекин дарғанинг қўлида денгиз харитаси йўқ эди, шунинг учун у кемамиз билан ороллар орасида адашиб кетишдан қўрқарди: шамол йўналишимизга монанд томонга эсаётгани туфайли Тайри оролини ғарбий соҳилидан айланиб ўтишни афзал деб билди ва улкан Малл оролининг жанубий қирғоқлари бўйлаб манзилга етиб олмақчи бўлди.

Кун бўйи тинмасдан шамол эсди, йўналиши ҳам ўзгармади; кечга томон биз Гебрид ороли те-варагидаги тўлқинлар диёрига етиб олдик. Ичкарида сочилиб ётган гуруҳ-гуруҳ оролларни четлаб ўтишимиз, яъни жанубий-ғарб томон бурилишимиз лозим эди: шунинг учун дастлаб кемамининг ён тарафига тўлқинлар шалолаб тегардию

денгизчилар дам-бадам бериги бортдан нарига бортга бориб урилишарди. Оқшом чўккан паллада, Тайри оролининг этагидан айланиб ўтганимиздан сўнг, йўналишимизни шарқ томон ўзгартирдик ва тўлқин кемамиз орқасига келиб урила бошлади.

Дарвоқе, куннинг биринчи ярмида денгиз осойишта бўлиб, сув бетида сузиб юриш жуда ёқимли эди: қуёш чарақлаб нур сочарди, тева-рак-атрофимизни тоғли ороллар қуршаб олганди. Шамол кемамизнинг қуйруқ томонидан эсаётганини ҳисобга олиб, бошқарма эшикларини ланг очиб қўйдим ва Алан билан мен дарға ғамлаб қўйган хушбўй тамакидан олдик-да, трубкага солиб чека бошладик. Худди шу пайт бир-биримизга ўзимиз ҳақда гапириб бердик: суҳбатимиз, айниқса, мен учун фойдали бўлди, чунки тез орада қадам қўйишим лозим бўлган тоғли Шотландиянинг ёввойи ўлкалари борасида баъзи бир қимматли маълумотларни билиб олдим. Ўша замонларда, буюк қўзғолон яқин ўтмиш бўлган йилларда арча гуллар мамлакатига яширинча ташриф буюраётган одам у ерда ўзини нималар кутаётганини билиб қўйса зиён қилмасди.

Биринчи бўлиб камина ўрнак кўрсатдим: бошимга тушган мусибатлар тўғрисида Аланга ҳикоя қилиб бердим. У гапларимни диққат-эътибор билан тинглади, олижаноб дўстим – руҳоний Кемпбелл номини тилга олган пайтим Алан ўзини идора қилолмай қолди ва қичқира бошлади: ўша номни эслатадиган одамларни кўргани кўзим йўқ, деди.

– Сизга нима бўлди? – дедим. – У киши ажойиб инсон, у билан қўл бериб сўрашишнинг ўзи фахрку!

– Ҳартугул, Кемпбеллга қўлимни узатмаган бўлардим, – деди Алан. – Фақат уни пешонасидан отишим мумкин. Менга қолса, уларни қабила-пабиласи билан қарчиғайлар каби қириб ташлаган бўлардим. Жон бераётган бўлсам ҳам ўшаларнинг биттасини отиб ўлдириш учун деразамнинг остигача эмаклаб борардим.

– Раҳмингиз келсин, Алан! – деб қичқирдим. – Кемпбеллар сизга нима ёмонлик қилишди?

– Мана, эшит бўлмасам, ўзингга маълумки, мен эпинлик Стюартлар авлодидан бўламан, – деди. – Кемпбеллар эса азал-азалдан қавм-қариндошларимга ёмонлик қилишади, зарар етказишади: доимо макр-ҳийла ишлатишиб ерларимизни тортиб олишади: қурол кучи билан зўравонлик қилишса ҳам гўрга эди! – Охирги сўзларни товушининг борица бақириб айтди-да, столга зарб билан мушт туширди. Ростини, бу ҳолга унчалик эътибор бермадим, чунки мағлубиятга учраган кишилар одатда ўзларини шунақа тутишини билардим. – Бундан ташқари ҳам кўп ишлар бор, лекин ҳаммаси бир хил йўсинда амалга оширилади: ёлғон сўзлар, ёлғон қоғозлар, товламачилик – чакана савдогарга хос хусусиятлар: ажабки, ишлар қонунийлик ниқоби остига олинади ва баттар ғабни қўзғатади.

– Сизга ўхшаб тугмаларини сахийлик билан тарқатадиган киши амалий иш борасида бирор нарсанинг фарқига борармикан? – деб танбех берди.

– Ҳм-м! – деди у ва яна лабларига табассум ёйилди. – Исрофгарчилик ҳам тугмаларнинг эгасидан мерос қолган: ғариб отахонимнинг исми шарифи Дункан Стюарт эди: илойим мазорининг тупроғи енгил бўлсин! Ўз қавм-қариндошлари орасида

энг зўр, Шотландиянинг илғор қиличбози эди: бу дегани «дунёдаги энг илғор» деган гап билан баробар! Ахир биламан-ку, у менга бекорга таълим бергани йўқ! Илк бора йўқлаган пайтларда Қора Постда турарди ва барча асилзода посбонлар каби доимо орқасидан қуролбардорини эргаштириб юрарди: қуролбардори эса жангу жадалга унинг пилтамилтиғини кўтариб кирарди. Афтидан, қирол ҳазратлари шотланд тоғликлари қандай қиличбозликка тушишини томоша қилмоқчи бўлибди шекилли. Отам билан яна уч кишини танлаб олишибди ва маҳоратларини намоён этишлари учун Лондонга жўнатишибди. Улар саройда – қирол Георг, қиролича Каролина, жаллод герцог Кемберлендский ва бошқаларнинг кўз олдида (уларнинг ҳаммасини номма-ном эслолмайман) икки соат мобайнида қиличбозлик санъатининг барча нозик сирларини кўрсатишибди. Томоша ниҳоясига етгач, қирол нечоғли сурбет мустабид бўлишига қарамай, қиличбозларни олқишлабди ва ҳар бирига ўз қўли билан уч тангадан улашибди. Саройдан ташқарига чиқиш пайтида дарвоза қоровулхонасидан ўтишлари лозим экан: ўша маҳалда отамнинг миясига ғалати фикр келиб қолибди – у шотланд заминдорларидан биринчи бўлиб шу дарвозадан ўтяптими, демак, камбағал дарвозабонга хайр-эҳсон бериб кетиши керак, токи у кимга қуллуқ қилганини бир умр эсидан чиқармай юрсин. Шундай қилиб, дарвозабон кафтига беписандлик билан қирол берган учта тилла тангани ташлаб ўтади: орқасидан келаётган уч ҳамроҳи ҳам худди шундай қиладилар. Қанчалик тер тўккан бўлишларига қарамай, шип-шийдам бўлиб кўчага қадам қўядилар. Баъзи кишилар қирол дарвозабонига биринчи бўлиб

фалончи тангаларини берган, дейди: бошқа биров эса пистончи берган, дейди, лекин ҳақиқатда бу ишни биринчи бўлиб Дункан Стюарт бошлаган – мен қилич ҳамда тўппонча ёрдамида гапимнинг чин эканини исботлашга тайёрман. Отам мана шунақа зот эди: илойим, жойи жаннатда бўлсин!

– Ўйлайманки, ундай зот сизга мўл-қўл бойлик қолдирмаган бўлса керак, – дедим.

– Тўғри айтасан, – деди Алан. – У киши уят жойимни яшириб юришим учун бир жуфт иштон қолдирган, холос. Бошқа ҳеч вақо йўқ. Шунинг учун ҳарбий хизматга ёлландим: ана шу нарса дориломон кунларда шаънимга доғ бўлиб тушди, агар қизил мундирли тўнғизларнинг қўлига тушганимда борми, нақ онамни кўрсатишарди.

– Йўғ-э?! – деб хитоб қилдим. – Ахир сиз инглизлар қўшини сафида хизмат қилгансиз-ку!

Ҳамма гап шунда, – деди Алан. – Энди мен Престонпанс¹¹ остоналарида ҳақиқат учун курашаётган жангчилар томонига ўтиб кетдим деб, ўзимга таскин бераман, холос.

Бундай дунёқараш билан асло мураса қилолмасдим: жанг пайтида қочоқлик қилган одам ўз номига доғ туширади. Ёш бўлишимга қарамай, бу ҳақда товушимни чиқармай лом-мим демаслигим лозим эканига ақлим етарди.

– Ҳа-а! – дедим. – Ахир бунинг учун қатл этадилар-ку!

– Ҳа, агар Алан уларнинг қўлига тушса борми, пачакилашиб ўтиришмайди – шартта дорга осадилар! Тўғри, чўнтагимда Фарангистон қироли имзо чеккан сипоҳи унвонининг ҳужжати бор: ҳартугул, арзимас бўлса-да, лекин ҳимоя воситаси ҳисобланади.

¹¹ 1745 йил 21 сентябрь куни Престонпанс остоналарида шотландлар инглиз қўшинини тор-мор келтирди.

– Унчалик ишонмайман, – дедим.

– Менинг кўнглимда ҳам иштибоҳ йўқ эмас, – деди Алан қуруққина оҳангда.

– Ё худо! – деб юбордим беихтиёр. – Сиз ахир ашаддий ғалаёнчи, қочоқ, фаранги қиролининг малайи экансиз-ку, яна нимадан умидвор бўлиб Шотландияга боряпсиз? Тақдир билан ҳазилашманг-да!

– Во-о! – деди Алан. – Мен қирқ олтинчи йилдан бери ҳар йили у ёққа қайтиб бораман.

– Сизни нима мажбур қилади?

– Биласанми, жудаям соғиниб кетаман, – деди у. – Дўстларимни, юртимни соғинаман. Таъриф йўқ, Фарангистон дилбар мамлакат, лекин арчагуллар масканига, буғулар гўшасига боргим келаверади. Йўл-йўлакай бекордан-бекор санғиб юрмайман, иш топилади. Ёш-ялангларни фаранги қироли хизматига ёллайман. Мажбурий хизматга, билдингми? Шундай йўсинда оз-моз пул топаман. Лекин бу ёққа келишимнинг асосий сабаби шуки, йўлбошчим Ардшилнинг топшириғини бажараман.

– Менимча, йўлбошчингизнинг исми Эпин бўлса керак, – дедим.

– Тўғри, лекин Ардшил – қабила йўлбошчиси, – деб изоҳ берди Алан, аммо гапига ишонқирамадим. – Ўзинг танангга ўйлаб кўргин, Дэвид: насл-насаби тоза – қирол авлодидан, умр бўйи эгар устида юрган зот ҳозир қашшоқ аҳволда яшаяпти. Фарангилар шаҳрида мусофирликда умргузаронлик қияпти. Ўша одам, яъни биринчи даъватидан сўнг тўрт юзта жасур қиличбозни атрофида тўплай олган одам (ўз кўзим билан кўрганман!) энди бозордан мой харид қияпти ва кам япроғига ўраб уйига кўтариб кетяпти. Бу ҳол

кишига фақат алам қилмайди, айни чоқда бутун қабилани иснодга қолдиради. Эпинга киндик қони тўкилган болалари – сўнмас умидлари бор: улар мусофирликда илм олишлари қиличбозлик санъатини эгаллашлари лозим. Шунақа. Эпинлик ижарадорлар қирол Георгга фойданинг маълум қисмини беришга мажбур бўляптилар, лекин уларнинг юраги бутун ўз йўлбошчиларига содиқ: шу тариқа – кучли муҳаббат туфайли ва сал-пал тазйиқ қилинган (баъзан дўқ-пўписа қилишга ҳам тўғри келади), бечора камбағаллар тирноқлаб йиққан-терганларининг бир бўлагини Ардшилга берадилар. Мен эсам, Дэвид, ўша улушни эгасига элтиб берадиган воситачиман, холос.

У белидаги камарига шаппатилаб қўйди: тилла тангалар жиринг-жиринг товуш чиқарди.

– Халқ икки ҳокимга солиқ тўлаяптими? – деб сўрадим ҳайратланиб.

– Шундай, Дэвид. Иккаласига ҳам тўлаяпти.

– Наҳотки? Ҳеч жаҳонда иккиёқлама солиқ ҳам бўладими?

– Бўлар экан, Дэвид, – деб жавоб берди Алан. – Анави дарғаваччага ёлғон гапирган эдим, лекин сенга ростини айтаман. Керакли улушимни осонгина ундириб олаётганимдан ўзим ҳам ҳайронман. Бу борада Генлар авлодидан бўлмиш Жеймсининг (бизнинг қариндошимиз, у раҳматли отамнинг дўсти эди), бошқача айтганда, Ардшилнинг туғишган укаси Жеймс Стюартнинг саъй-ҳаракатларини алоҳида таъкидламоқ зарур, албатта. Барча ташкилий масалалар ўшанинг зиммасида, пулни ҳам унинг ўзи тўплайди.

Кейинчалик дорга осилгач, номи тилларда достон бўлиб кетган Жеймс Стюарт ҳақида илк бор ўшанда эшитган эдим. Бироқ нотаниш киши но-

мига деярли эътибор бермагандим: камбағал тоғликларнинг тантилигига ич-ичимдан қойил қолиб ўтирардим.

– Олижанобликни қаранг-а! – деб хитоб қилдим. – Майли, мен виг ёки ўшанга ўхшаш тоифага мансуб бўлсам ҳам, комил ишонч билан айтаманки, бу ғирт олижаноблик!

– Тўғри, – деди Алан. – Сен вигсан, аммо жентельменсан, шунинг учун ҳамма нарсага ақлинг етади. Агар анави падар лаънати Кемпбеллар қабиласидан бўлганингда борми, бундай гапни эшитган заҳотинг тишларингни ғичирлатардинг, холос. Мабодо Малла Тулки... – Алан шу сўзларни айтдию тилини тишлади, тишларини қайради. Мен умримда кўп ғазабнок қиёфаларни кўрганман, лекин уларнинг бирортаси ҳам Алан Малла Тулкини эслаган пайтидагидек заҳар сачратмасди.

Сал-пал ҳайиқдим-у, қизиқувчанлигим бари бир устун келди.

– Малла Тулки ким ўзи? – деб сўрадим.

– Ким бўларди?! – деб қичқирди Алан. – Яхши, сенга айтаман. Куллонден остоналарида шотланд қабилаларининг жангчилари тор-мор келтирилди, ҳақиқат топталди, отлар эса шимолдаги асилзода зотлар – хотинлар ихтиёрига топширилди. Ардшил худди заҳарланган буғудек тоғларга қочиб чиқиб кетишга мажбур бўлди – хотини, бола-чақаси билан биргаликда қочди. Биз уларни кемага чиқариб олгуниimizча она сутимиз оғзимизга келди. Йўлбошчимиз ўрмонда яшириниб юрган кезларда ярамас инглизлар уни ҳаётдан маҳрум этолмадилар, лекин азалий ҳуқуқларини поймол этдилар. Ундан ҳокимиятни, ер-мулкни ўттиз асрдан бери қурол-яроқ кўтариб юрадиган қабиладош оға-инилари қўлидан қиличини тор-

тиб олдилар, эгниларидаги кийим-бошларини йиртиб ташладилар: шундай қилиб, энди қалин жун рўмол ўраб юриш ҳам жиноят ҳисобланади, шотландларга ўхшаб юбка кийиб юрганинг учунгина зиндонга ташлашлари мумкин. Улар фақат бир нарсанинг уддасидан чиқолмадилар: қабила-ларнинг ўз йўлбошчиларига бўлган муҳаббатини отиб ўлдиролмадилар. Манави тангалар – гувоҳдир. Энди саҳнада янги қиёфалар пайдо бўлади: Кемпбелл, Гленурдан чиққан малла Колин...

– Малла Тулки деганда сиз ўшани назарда тут-япсизми? – деб сўрадим.

– Эҳ, бирор киши ўша тулкининг думини кесиб келса борми! – деди Алан тишларини ғижирлатиб. – Ҳа, ўша аблаҳ! У ўйинга қўшилди, қирол Георг уни Эпиннинг бошқарувчиси лавозимига тайинлади. Дастлабки пайтлари ўзини хокисор кўрса-тиб, Шеймус (яъни, йўлбошчимизнинг ваколатли вакили Жеймс Глен) билан оғиз-бурун ўпишиб юрди. Кейинчалик аста-секин боя айтган ҳодиса-ни пайқаб қолади: эпинлик камбағаллар, оддий деҳқонлар, ижарачилар, ёйандозлар денгиз ор-тида умргузаронлик қилаётган Ардшил ва унинг бахтиқаро болаларига ўз насибаларининг маълум бўлагини жўнатаётганини билиб олади. Сен бунинима деб атадинг-а?

– Олижаноблик, дедим, Алан.

– Виглардан унчалик фарқ қилмайдиган сен-дай одам шундай деса-я! – деб хитоб этди Алан. – Лекин бу гап Колин Рой қулоғига етиб боргач, томирларида гупураётган кемпбеллона ҳаром қон миясига тепади. У тўкин дастурхон теваарагида ҳам тишларини қайраб ўтиради. Наҳот! Стюарт бир бурда нонни бемалол еб ўтирса-ю, ҳеч нарса қилолмаса?! Уҳ, сариқ иблис, ҳали қўлимга тушар-

сану ўшанда додингни худого айтасан! – Алан ҳовурини босмоқчи бўлиб, тилини тишлади.– Хўш, Дэвид, сенинг назарингда, кейин у нима қилди? Барча фермалар ижарага берилади, деди. Аслида эса, нияти қора: «Бирпасда янги ижарачилар топаман, улар савдо-сотиқ жабҳасида барча Стюартлару, Макколлару Макробларни ер тишлатади, дейди ўзича; Дэвид, уларнинг ҳаммаси қабиладошларимиздир. Кейин Ардшил истаса-истамаса Фарангистон кўчаларида гадой тўрвасини елкасига осиб юришга мажбур бўлади».

– Хўш, кейин-чи? – деб сўрадим.

Алан аллақачон ўчиб қолган трубкасини бир четга қўйди-да, кафтларини тиззаларига тиради.

– Кейинми? – деди у ўсмоқчилаб. – Умр бўйи бош қотирсанг ҳам кейин нима бўлганини тасаввур этолмайсан! Сўнгра иккиёқлама солиқ (бирини мажбурият бўйича қирол Георгга, иккинчисини одамгарчилик юзасидан Ардшилга) тўлайдиган Стюартлар, Макколлар, Макроблар биргаликда Маллавойдан мисли кўрилмаган пора сўрадилар. Бундай маблағ бутун Шотландияни эгаллаб олган Кемпбелларнинг тушига ҳам кирмайди! У Клайднинг номини рўкач қилиб кирмаган эшиги, бош суқмаган тешиги қолмади, Эдинбурггача борди: ялинди-ёлворди, кўз ёш тўкди: Кемпбелл малла кўппаги Стюартни хомталаш қилишини истасангиз, марҳаматингизни дариф тутманг, ёрдам беринг!

– Алан, бу ҳайратомуз, ажойиб тарих экан, – дедим. – Эҳтимол, мен вигдирман, лекин ўша аблаҳнинг яксон бўлганидан ниҳоятда хурсандман.

– Яксон бўлган? – деб сўзимни илиб олди Алан. – Кимни айтяпсан?! Кемпбелларни яхши билмас экансан, боз устига, Малла Тулки ҳақида та-

саввурга ҳам эга эмассан. Токи тоғ ёнбағирлари унинг қонига бўялмас экан, у яксон бўлмайди. Дўстим Дэвид, агар бир-икки кун бўш вақтим бўлганда борми, унга овчилик қанақа бўлишини кўрсатиб қўярдим: арчагуллар мамлакатада – Шотландияда у жон сақлайдиган бирорта кандик ҳам топилмай қоларди!

– Дўстим Алан, шунчалик дарғазаб бўлишдан нима фойда бор? – дедим. – Бу гаплар жўяли эмас, мўмин бандалар бундай қилмайдилар. Қуруқ гапларингиз сиз Тулки деб атаётган махлуққа ҳеч қанақа зиён-заҳмат етказмайди, бекорга хуноб бўляпсиз. Воқеаларни бирма-бир сўзлаб беринг, вассалом. Кейин у нима қилди?

– Дэвид, ўз вақтида танбеҳ бердинг, – деди Алан. – Дарҳақиқат, ачинарлиси шундаки, унга гап билан зарар етказиб бўлмайди! Агар «мўмин бандалар» деган иборангни ҳисобга олмаганда (чунки «мўмин бандалар» деганда бутунлай бошқа нарсани тушунаман) барча гапларингга тўлатўкис қўшиламан.

– Фикр-мулоҳазалар ўз йўлига, аммо бутпа-растлар дини қасоскорликни тақиқлайди – буни ҳамма билади.

– Ҳа-я, яққол кўриниб турибдики, Кемпбелл сени тамоман йўлдан оздириб ташлабди! – деди у. – Агар арчагуллар тўпи ортида қўлига қурол ушлаган бирорта азамат пойлаб ётмаса борми, Кемпбеллга ўхшаган исқиртлар бу дунёда ўзлари билган номаъқулчилигини қилишарди! Шундай бўлса-да, бу гапларнинг ишга алоқаси йўқ. Хуллас, кейин у нима қилди?

– Балли! Шуни айтиб беринг! – дедим.

– Дэвид, сенга малол келмасин-у, лекин у энг жирканч йўллар билан бўлса ҳам содда одам-

лардан қутулмоқ гамини еди. Фақат Ардшил оч қолса бас: асосий муддаоси шу эди. Мусофирни моддий жиҳатдан таъминлаётган кишиларни пул билан енга олмадими, демак, ёлғон-яшириқ усуллар ёрдамида сиқиб сувини ичади. У қонуншунослардан кўмак сўрайди, қоғоз-поғозларни тўғрилайди-да, қизил мундирлиларга одам жўнатади! Шундай қилиб, бечораларни киндик қони тўкилган, болалиги ўтган азиз гўшалардан қувиб чиқаради, бегона юртларга ҳайдаб юборади. Хўш, уларнинг ўрнини кимлар эгаллади? Чувринди гадойваччалар! Энди қирол Георг хайр-эҳсонни ҳаммомда олади! Энди бешала панжасини оғзига тикмай қўя қолсин: шундоқ ҳам малла Колиннинг ташвишлари бошидан ошиб-тошиб ётибди! Ардшилга зарар етказдими бас, энди унинг қўнгли тўқ! Худди ёш боланинг қўлидан қўғирчоғини тортиб олгандек, йўлбошчимнинг насибасини қийди: у то ўз уйига – Гленурга етгунча хурсандлигидан ўйинга тушиб кетади.

– Ижозат берсангизу бир оғиз гапирсам! – дедим. – Ишончингиз комил бўлсинки, агар солиқ камайтирилгани рост бўлса, демак, бу ҳукуматимиз марҳаматидан нишонадир. Кемпбелл айбдор эмас, унга шунақа буйруқ берилган. Айтайлик, эртага Колинни гумдон қилдингиз, лекин бундан бирор фойда чиқармикан? Сиз ҳали бошингизни қашлашга улгурмай туриб, ўрнида янги ишбоши пайдо бўлади.

– Тўғри, – деди Алан. – Жанг чоғида сендан азаматроқ йигит бўлмайди, лекин бошқа пайтлари турган-битганинг виг!

Дафъатан, у беғараз гапираётгандек туюларди, лекин беписанд гап оҳангидан қаҳр-ғазаб сезилиб турарди. Шунинг учун суҳбат мавзусини

ўзгартиришни лозим топдим. Мен ҳайратланаётганимни яшириб ўтирмадим.

– Шимолий Шотландия худди қамал қилинган шаҳар мисоли аскарлару соқчиларга тўлиб ётган бўлса-да, ҳар йили бу ёққа бемалол келиб-кетаётганингиз, қўлга тушириб олишмаётгани ниҳоятда ажабланарли, – дедим.

– Бу ҳол сен ўйлаганчалик мураккаб эмас, – деб жавоб берди Алан. – Биласанми, ўз йўлингни яхши билсанг кифоя: тоғ ёнбағирлари яйдоқ – агар бир жойга соқчи қўйишса, бошқа жойдан чап бериб ўтиб кетаверасан. Қолаверса, арчазор – энг зўр мададкор. Ҳар томонда дўст-ёрларнинг уйлари, молхоналари, пичан ғарамлари бор. Боз устига, «ҳамма ёқ аскарлару соқчиларга тўлиб ётибди», деган гап сафсата, сўз ўйини, холос. Битта аскарвачча фақат ўз этигининг изини тўлдириб туради. Шундай пайтлар бўлганки, ҳатто нариги қирғоқда қоровулар изғиб юришган чоғларда ҳам балиқ овлаганман: шунақаям катта гулмоҳи илинтирганманки, асти қўяверасан! Соқчидан беш-олти қадам наридаги арчазор тўпи остида ўтирардим, э-э, ўшанда ундан ниҳоятда таъсирчан ҳуштак чалишни ўрганиб олганимчи! Мана бундай! – Алан қандайдир қўшиқ куйини ҳуштакда чала бошлади. – Бундан ташқари, ҳозир қирқ олтинчи йилдагичалик қийинчиликлар йўқ, – деб давом этди Алан. – Айтиш мумкинки, тоғларда тинчлик ҳукм сурмоқда. Бунинг ҳеч ажабланидиган жойи йўқ, чунки Киптайрдан то Рат бурунигача на бирорта пилтамилтиқ, на бирорта қилич топилади. Албатта, кимдир томга босилган похол остига қурол-пуролини яшириб қўйган бўлиши мумкин. Дэвид, мен фақат бир нарсани билишни истардим: бундай ҳолат қачонгача давом

этаркан? Бир қарашда, бу узоқ давом этмайди: токи Ардшил каби инсонлар муҳожирликда азоб чекар экан, токи Малла Тулки сингари ярамас махлуқлар майпарастликка муккасидан кетиб, камбағалларни қон-қора қақшатар экан, охири халқнинг сабр косаси тўлади. Бироқ халқнинг сабр косаси қачон тўлажагини ҳеч ким аниқ айтиб беролмади. Йўқса, малла Колинни жафокаш Эпиним бўйлаб отда сайру саёҳат қилиб юрганини қандай изоҳлаш мумкин? Наҳотки, шартта пешонасидан отиб ташлайдиган битта довюрак чиқмаса?!

Алан сўзлашдан тўхтадию теран ўйга толди ва лом-мим демасдан, қайғули қиёфада узоқ ўтирди.

Дўстим ҳақида айтилган барча гап-сўзларга қўшимча қилиб қуйидагиларни илова қилмоқчиман: у хилма-хил мусиқа асбобларини, айниқса, сибизгани қойиллатиб чаларди: ўз она тилида ажойиб шеърлар ёзган машҳур шоир эди; фаранги ва инглиз тилларида яратилган кўплаб китобларни мутолаа қилганди: нишонга бехато урадиган мерган, устаси фаранг балиқ овчи эди: севимли қиличини жонидан ҳам азиз биладиган ажойиб қиличбозу рапирачи эди. Айни чоқда камчиликлари ҳам кафтдагидек яққол кўриниб турарди, уларни бирма-бир санаб беришим мумкин. Тўғри, дарға бошқармасидаги олишувдан сўнг у (менга нисбатан) болаларча аразгўйлигинию жанжалкашлигини деярли йиғиштириб қўйди. Фақат нима учун бундай ўзгариш рўй берганини аниқ айтолмайман: балки мен тубанлашмагандирман, эҳтимол довюраклигига гувоҳ бўлгандирман? Негаки, Алан Брек бошқаларнинг жасоратини қанчалик юксак қадрламасин, энг аввало, ўзининг – Алан Брекнинг жасоратига тан берарди.

КЕМА ҲАЛОКАТИ

Қуйруқдаги бошқарма эшигини кимдир тақиллатган ва бир оздан кейин ичкарига Хозисон мўралаган чоқда вақт алламаҳал бўлган эди (агар йилнинг ҳозирги мавсумини эътиборга олсак, ҳали қоронғи тушмаганди).

– Эй, бу ёққа чиқинглар! – деди у. – Бир қараб кўринглар-чи, сизлар кемани ҳув анави жойдан олиб ўтасизларми-йўқми?

– Яна кўзбойлоқчилик қилмоқчимисиз? – деб сўради Алан.

– Кўзбойлоқчиликка йўл бўлсин! – деб қичқирди дарға. – Шундоқ ҳам бош-кетимни йўқотиб қўйдим-ку, кема ҳалокат ёқасида турибди!

Унинг ташвишманд қиёфасию кема ҳақида жон қуйдириб гапираётганидан амин бўлдикки, дарға бу гал мутлақо самимий эди: Алан икковимиз панд еб қолишдан чўчимай палубага чиқдик.

Суякни қақшатадиган изғирин эсарди, булутсиз осмон шафақдан таралаётган заррин шуълага бурканган эди ва айни чоқда кўкда тўлин ой балқиб турарди. Изғирин кеманинг ён томонидан уриларди: чунки Малл ороли этакларини жанубий-ғарб томондан айланиб ўтиш мўлжалланмоқда эди: орол-тоғ ва улуғвор чўққилари булут бағрига санчилиб турган Бен-Мор кема тумшуғининг чап тарафида ястаниб ётарди. Шамол «Васият» йўналишига нисбатан хийла ноқулай томондан эсаётган бўлса-да, кема ғарбий тўлқинлар забти остида зир титраб, баъзан тумшуғи сувга ботиб-ботиб катта тезликда олға сузиб борарди.

Аслини олганда, бу оқшом денгиз сафари учун хавфли эмасди. Шунинг учун улкан пўртана кемани бирдан кўтариб юборган пайтда дарға қўли билан қаёққадир ишора қилганча ваҳимали тарзда қичқирганини эшитдим у бир оз ҳайрон бўлдим.

– Қаранглар-а! – деб хитоб қилди у.

Шамол ялаб-юлқаб ўтаётган борт олдида – ойдинда денгиздан фавворага ўхшаш бир нарса ҳавога кўтарилди у бирдан узоқдан бўғиқ шов-шув эшитилди.

– Сизнингча бу нима? – деб сўради дарға ҳасратли оҳангда.

– Тўлқинлар сув остидаги қояга бориб урил-япти, – деди Алан. – Энди хатарли жой қаерда эканини билиб олдингиз. Яна нимадан норози бўляпсиз?

– Билиб олдим, албатта, – деди Хозисон. – Афсуски, сув ости қояси ёлғиз бўлмайди-да...

Дарҳақиқат, у сўзларини яқунлашга улгурмасдан денгизнинг хиёл жанубий томонидан яна битта фаввора кўтарилди.

– Кўрдингизми? – деди Хозисон. – Ана холо-ос! Агар қоялар мавжуд эканини билганимда, қўлимда денгиз харитаси бўлганида борми, ҳеч бўлмаса Шуан тирик қолганда эди, олтмиш танга учун, ҳатто олти юз танга эвазига ҳам кема билан бундай тошлоқда таваккалчилик қилмасдим! Сэр, янглишмасам, йўл кўрсатиб бориш кафолатини зиммангизга олган эдингиз, энди нима дейсиз?

– Менимча, булар Торрен қоялари деб аталади, – деди Алан.

– Ҳали кўпми?

– Сэр, сал инсоф қилинг ахир, мен лоцман эмасман, – деди Алан. – Назаримда, йигирма чақиримгача ҳала-дўнгалак бўлса керак.

Мистер Риак билан дарға бир-бирларига қараб олишди.

– Лекин қаердадир бежавотир йўлак бордир ахир? – деб сўради дарға.

– Шубҳасиз, – деди Алан. – Бироқ қаерда ўша йўлак? Аниқ айтолмайман-у, қирғоққа яқин жойлар бежавотир бўлса керак.

– Шунақами? – деди Хозисон. – Ундай бўлса, мистер Риак, шамолга тескарироқ йўналишдан боришимиз лозим. Сэр, Маллни айланиб ўтаётган пайтимиз иложи борица қирғоққа яқинроқ юрилсин. Тўғри, қирғоқ бизни бари бир шамолдан тўсиб туради, шамолга беткай томон эса тошлоқдан иборат. Қолаверса, энди орқага чекиниб бўлмайди, аста-секин олға силжийверамиз.

У бошқарувчига буйруқ берди ва Риакни кема бурнидаги мачтанинг кузатиш супчасига жўнатди. Дарға билан ёрдамчисини қўшиб ҳисоблаганда палубада ишга яроқли (ишга жалб этилган) фақат бештагина экипаж аъзоси бор эди. Шунинг учун, юқорида таъкидлаганимдек, мачта устига чиқиб ўтириш вазифаси мистер Риак зиммасига тушди ва энди у кузатувчилик қиларди: дам-бадам олдинда нималарни кўраётгани ҳақида овозининг борица бақириб ахборот берарди.

– Жануб томонда қоялар тиқилиб ётибди, – деб огоҳлантирди ва бир оздан кейин: – Ҳақиқатан ҳам, қирғоққа яқин жойлар бежавотирга ўхшайди, – деди.

– Хўш, сэр, кўрсатмангиз бўйича ҳаракат қилишга уриниб кўрамиз, – деб Хозисон Аланга мурожаат этди. – Тасаввур қилишимча, кўр мусиқачига ҳам худди шу тарзда ишонч билдириш мумкин. Худоё худовандо ҳақ бўлиб чиқинг-да!

– Ё раббим! – деб қулоғимга шивирлади Алан.
– Шошма, шу гапни қаерда эшитган эдим-а? Э-э, майли, бари бир тақдирдан қочиб қутулиб бўлмайди.

Қирғоққа яқинлашиб борганимиз сари денгиз тубидан бўртиб чиққан қоялар ҳам кўпайиб кетди: улар йўлимиз устида тез-тез пайдо бўлиб қолардию мистер Риак, йўналишни ўзгартириш керак, деб қичқирарди. Гоҳида ўз вақтида хавфдан хабардор бўлиб қолардик: масалан, битта қоя устига харита ёйиладиган тахтачага тегай-тегай деб ўтиб кетди: унга пўртана келиб урилган чокда майда томчилар палубага ёмғир мисоли ёғилди ва биз бошдан-оёқ шалаббо бўлдик.

Ойдин кеча эди, барча хавф-хатар кафтдагидай яққол кўриниб турарди: шунинг учун кўз ўнгимизда рўй бераётган ҳодисалар янада ваҳималироқ туюларди. Мен дарфанинг қиёфасини аниқ-равшан кўриб турардим: у бошқарувчи ёнида дам чап оёғига, дам ўнг оёғига оғирлигини ташлаган кўйи гоҳ-гоҳ бармоқларига куҳ-куҳлар эди, лекин диққат-эътибори бир нуқтага жамланганди, денгиздан кўзларини узмасди, қоядек собит эди. Олишув пайтида на у, на мистер Риак жасорат кўрсатганди, аммо мен ишонч ҳосил қилдимки, жасорат бобида тенг келадиган инсон йўқ экан: бу ҳол уларнинг кадр-қимматини хийла кўтариб юборарди, албатта. Боз устига, Алан бўздай оқариб кетган эди,

– Оҳ-оҳ-оҳ, Дэвид, шу аҳволда ўлиб кетишни асло истамайман! – деб гудраниб қўйди у.

– Алан, сизга нима бўлди?! – деб хитоб қилдим.
– Иштонингизни ҳўллаб қўйдингизми-а?

– Йўғ-э, – деди у қуриб қолган лабларини ялаб. – Кўриб турибсан-ку, итдай ўлиб кетамиз шекилли...

Бу пайтда сув ости қояларига урилмаслик учун йўналишимизни тез-тез ўзгартириб, ҳамон шамолга ёндош ҳолатда ва қирғоқдан унчалик узоқлашмасдан Айон оролини айланиб ўтдик-да, Малл соҳили бўйлаб олға сузавердик. Бурун этакларига бориб урилаётган тўлқинлар ниҳоятда кучли эди: кемани худди пайраха мисоли у ёқдан-бу ёққа итқитиб ташларди. Рулни иккита денгизчи бошқариб борарди, баъзан Хозисон ҳам ўз ихтиёри билан уларга ёрдамлашиб турарди, лекин учта гўлабирдай эркак бутун оғирлигини дастак устига ташласа-да, у гўё тирик жонзот каби қаршилиқ кўрсатарди, рулчиларни орқага улоқтириб юборарди: ғалати манзара! Бу ҳол шундоқ ҳам қалтис бўлиб турган вазиятни янада чигаллаштирарди, албатта. Аммо бахтимизга, мана, бир неча чақиримдан сўнг сув ости қоялари таъқибидан халос бўлдик. Кузатув мачтасида ўтирган мистер Риак бирдан, йўналишимиз топ-тоза, деб хабар берди.

– Сиз ҳақ бўлиб чиқдингиз, – деди Хозисон Аланга. – Сэр, ҳисоб-китоб қиладиган пайт келган пайтда мен буни унутмайман: сиз кемани асраб қолдингиз.

Имоним комилки, бу сўзларни чин дилдан айтган эди ва албатта, сўзининг устидан чиқарди: «Васият» дарға учун бениҳоя азиз эди. Бироқ булар менинг шунчаки тахминим, холос. Чунки ҳаммаси у айтгандан бошқа томонга ўзгариб кетди.

– Қаршимизда улкан қоя турибди! – деб қичқирди бирдан мистер Риак. – Шамол эсаётган тарафда сув ости қояси бор!

Шу тобда қирғоққа зарб билан урилган пўртана кема устига шалоп этиб тушди-ю елканлар пучайиб қолди. «Васият» бизбизакдай шамолга

юзма-юз турдию туйқус сув ости қоясига зарб билан урилди ва ҳаммамиз палубага устма-уст йиқилдик, мистер Риакнинг эса мачтадан учиб кетишига бир баҳя қолди.

Бирпасда ўрнимдан сапчиб турдим. Кемамиз тўқнашиб кетган сув ости қояси Маллнинг жанубий-ғарб этакларида бўлиб, бортнинг чап томонидан қорайиб кўриниб турган мўъжазгина Иррейд оролчасидан унчалик узоқ эмасди. Тўлқинлар гоҳ кемага уриларди, гоҳида эса бечорани қояга олиб бориб урарди, биз қандай қилиб унинг абжағи чиқаётганини эшитиб турардик: бунинг устига, елканлар тинимсиз шалопларди, шамол чийилларди, ойдинда пўртана кўпикланиб ҳар ёнга сачрарди, хавф-хатарни ҳис этиб турардик – эҳтимол, шунинг учун бўлса керак, бошим гир-гир айланарди, ҳартугул, эс-ҳушим жойида эмасди, кўз ўнгимда рўй бераётган ҳодисаларни тузу-кроқ идрок этолмасдим.

Кўп ўтмай, мистер Риак билан денгизчилар қайиқ теварагида ўралашиб юришганини илғаб қолдимۇ ақл-ҳушим ўзимда бўлмаса-да, уларга ёрдам беришга шошилдим; ишга қўл урган чоғимда бирдан миям тиниқлашди. Бизнинг ва-зифамиз хийла мушкул эди, чунки қайиқлар палубанинг ўрта қисм саҳнига маҳкамланганди ва ҳар хил лаш-лушлар билан боғлаб ташланганди: палубани эса офатли пўртаналар тинимсиз чайқалтирардию ишимизни ташлаб тез-тез арқонларга ёпишиб олардик, лекин имкон туғилган заҳоти ўлиб-тирилиб ғимирлай бошлар эдик.

Айни замонда кема тумшугидаги туйнук қопқоғидан палубага чиқиб олган ярадорлар ҳам қўлларидан келганча кўмаклашмоққа киришдилар: каравотларда бемажол ётган ярадорлар бўл-

са: «Бизни қутқаринглар!» дейишиб ялиниб-ёлворардилару бундан кўнглим бузиларди.

Дарға бир четда серрайиб турарди. Назаримда, ақлдан озиб қолганга ўхшарди. У мачталар боғланган йўғон арқонни ушлаб олган эди, ўзи билан гаплашарди, тўлқинлар кемани қояга элтиб урган пайтларда ҳар гал инграб юборарди. «Васият» унинг учун умр йўлдоши, ҳам фарзанд эди: Хозисон бахтиқаро Рансомга ҳар куни азоб беришаётганини кўриб турса-да, пинак бузмасди, лекин кема бошига кулфат тушган пайтда кўриниб турардики, дарға суюмли фарзандининг азоб-уқубатларига тенг шерик бўлаётган эди.

Эсимда, биз қайиқлар билан овора бўлиб турган пайтимиз қирғоққа нигоҳ ташладиму Аландан бу ўлка ҳақида сўрадим. У, мен учун бундан ҳам баттарроқ жой бўлиши даргумон, чунки бу ерлар Кемпбелларга қарашли, деб жавоб берди. Ярадорлардан бирига тўлқинларга кўз-қулоқ бўлиб туриш ва агар бирор кор-ҳол рўй бериб қолса, зудлик билан хабар бериш вазифаси топширилди. Ниҳоят, биз қайиқни сувга туширишга ҳозирлик кўраётган чоғимизда бирдан унинг ваҳимали чинқириғи эшитилиб қолди: «Худо ҳаққи, эҳтиёт бўлинглар!» Билдикки, мана ҳозир қандайдир даҳшатли ҳодиса рўй беради ва охири ўйлаганим бўлди: баҳайбат пўртана бостириб келди-да, кемани пат мисоли кўтариб туриб отиб юборди. Ҳайронман, огоҳлантириш садосини кечроқ эшитиб қолган эканманми ёки арқонни маҳкамроқ ушламаганим учунми, ишқилиб, кема туйқус қийшайган маҳалда борт тўсифидан учиб кетдимуденгизга қуладим. Худди тошга ўхшаб сув остига чўка бошладим: боз устига, анча-мунча сув ҳам ютиб юбордим, кейин сув сатҳига чиқдим ва

ойга кўзим тушдию яна бошим билан сувга ботиб кетдим. Айтишларича, учинчи марта ҳам сувга чўкиб кетсанг борми, кейин умуман ёруғ дунёни кўрмайсан. Агар ўша гап рост бўлса, демак, мен бошқаларга ўхшамас эканман: чунки камина неча марта чўкиб, неча марта сув сатҳига сузиб чиққанганимни ҳам билмайман – саноқда янглишиб кетдим. Бу вақт мобайнида ниҳоятда силлаам қуриди, урилиб-сурилдим, нафасим бўғилди ва охири денгиз тубига гарқ бўла бошладим; шу қадар эсанкираб қолибманки, ҳатто қўрқув нима эканини ҳам унутиб юборибман!

Бир замон қарасам, қандайдир ёғоч бўлагига ёпишяпману сув сатҳида туришим хийла енгиллашиб қолди. Кейин тўсатдан осойишта сувда пайдо бўлдим. Маълум бўлишича, захира лангарга ёпишиб турган эканман: мундоқ қарасам, кемадан ниҳоятда йироқлашиб кетибман. Ажабландим. Албатта, дарҳол бақира бошладим, аммо товушимни биров эшитиши амримаҳол эди. «Васият» ҳамон сув юзасида турарди: қайиқни сувга туширган-туширмаганларини билолмадим: масофа узоқ эди, мен пастда эдим – кема устидаги важларни илғаб бўлмасди.

Кемадагиларни ёрдамга чақираётган пайтимда ўзим билан кема орасида улкан пўртаналар етиб келмайдиган йўлак борлигини илғаб олдим: ойдинда бу ерда оппоқ кўпик кўпириб, атрофга пуфакчалар сачраётгани ҳам яққол кўриниб турарди. Гоҳ сокин йўлак худди илоннинг думи сингари бир томонга буралар, гоҳида ҳеч қандай из қолдирмай тўғриланардию бирдан кўпириб кетарди. Бу не сеҳр эканлигини сира ақлим бовар қилмасди ва бутун вужудимни беихтиёр қўрқув чулғаб оларди. Ҳозир аниқ биламанки, у

қирғоқ бўйидаги кучли оқим, «туйилган тўлқин» эди: у мени оқизиб кетарди, аёвсиз равишда ҳар томонга отиб юборарди ва ниҳоят, ўз эрмагидан зерикди шекилли, каминани ҳам захира лангар билан биргаликда қирғоққа итқитиб ташлади.

Бу ерда ғир этган шабада йўқ бўлса-да, совуқда қотиб қолиш ҳеч гап эмасди. Иррейд соҳили қўл узатса стадиган жойда эди, ой ёруғида арчагуллар қорайиб кўринарди, қояларда эса ёнувчи тоғ жинслари чарақлаб нур таратарди.

«Нима бўпти? – дедим ўзимча. – Озгина қолди-ку, наҳотки сузиб боролмасам?»

Сузишни яхши билмасдим: Эссен-Уотер дарёси биз томонларга келган пайтда чумчуқнинг тўпиғини ҳам кўмолмасди. Лекин лангарни икки қўллаб ушлаганимча оёқларим билан сувни тепкилай бошлаган чоғимда олға силжиётганимни сезиб қолдим. Бу ниҳоятда мушкул машғулот бўлиб, имиллаб олдинга қараб кетардим: шунга қарамай, бир соатча шалоп-шулуп қилганимдан сўнг икки бурун оралиғидаги хийла масофани ортда қолдирдим ва тепаликлар қуршовидаги қумлоқ кўрфазга кириб бордим. Кўрфаз жимжит эди, тўлқин шовулламасди; оппоқ ойдин кеча, умримда бунчалик ҳувиллаган, кимсасиз овлоқ жойни учратмаган эдим. Шунга қарамай, бу қуруқлик эди. Ниҳоят, соҳилга яқин масофа қолгач, лангарни қучоғимдан бўшатиб юбордим ва қулочкашлаб сузиб кетдим: қирғоққа етган чоғимда вужудимни кўпроқ чарчоқ олган эдими ёки мамнуниятми – бунини аниқ айтолмайман. Ҳарҳолда, иккаласи ҳам шу тобда «меҳмоним» эди: шу кечга қадар дунёда бунақа чарчоқ ҳам бор эканини билмасдим, айни чоқда яратган эгамдан бениҳоя мамнун эдим ва ундан мамнун бўлишимга етарли асосим ҳам бор эди.

ЎН ТЎРТИНЧИ БОБ

МЎЪЖАЗ ОРОЛ

Шундай қилиб, қирғоққа қадам қўйдим ва ўз саргузаштларимнинг энг аянчли саҳифасини очдим. Ярим кеча эди. Тоғлар соҳилни шамолдан тўсиб турган бўлса-да, аммо совуқ кишини қақшатиб юборарди. Ерга ўтиришга юрагим бетламади, музлаб қолишдан чўчидим: бунинг ўрнига оёқ кийимимни ечдим-да, ўлар ҳолатда ҳориб-толганимга қарамасдан, қумлоқда сарпойчан у ёқдан-бу ёққа юра бошладим: сал-пал баданим қизирмикан деган умидда қўкракларимга шап-шап уриб қўярдим. Яқин атрофдан на одам боласининг товуши, на уй ҳайвонларининг бўкиргани эшитиларди: айнан тонг отаётган бўлса ҳам бирорта хўроз қичқирмади: узоқ-узоқларда тўлқинлар ҳамон қояларга зарб билан урилар эдию яна бошимдан кечирган хавф-хатарлар эсимга тушарди: денгиз соҳилида бемаҳал кезаётганим, бу жойлар инсон оёғи етмаган овлоқ эканини ўйла-сам юрагим орқасига тортиб кетарди.

Тоғлар орти бўзараётган паллада бошмоғимни кийдиму баландликка ўрлай бошладим; умримда бу қадар машаққатли ғовни сира ҳам енгиб ўтмаган эдим; баъзан ортимга чекинардим-да, улкан гранит палахсалар орасидан ўтиб кетардим ёки биридан наригисига сакрар эдим. Чўққига омон-эсон етиб борган пайтимда расмана тонг отди. Кеманинг изи ҳам қўринмасди, ҳойнаҳой, у қоя устидан сирғалиб тушиб, ғарқ бўлиб кетган бўлса керак. Теварак-атрофда қайиқ ҳам йўқ эди. Денгизда кўзим етган сарҳадларда на елкан, на қуруқлик ва на бирорта тирик жону бошпана бор.

Ҳамроҳларим бошига тушган кулфат ҳақида ўйлашнинг ўзи даҳшатли эди, бўм-бўш бўшлиққа термилиб туриш янада даҳшатли туюларди. Қолаверса, ўзимнинг ғам-ташвишим ўзимга етиб ортарди: кийимларим жиққа ҳўл, ўлардек чарчаганман, қорним очганди, ичакларим сурнай чаларди. Жанубий соҳил бўйлаб шарқ томон йўл олдим: бирорта бошпанага дуч келишдан, уйга кириб исиниб олмоқдан умидвор эдим. Эҳтимол, бахтсиз ҳодиса туфайли айрилган сафдошларим тўғрисида қандайдир хабар топарман. Ҳеч бўлмаса, тез орада қуёш чиқади, кийимларимни қуритиб оламан-ку, деб ўйлардим,

Бир оздан сўнг кичик қўлтиқчага дуч келдим, у торгина кўрфазга ҳам ўхшарди: қуруқликдан ниҳоятда чуқур кўринарди, ундан ўтиш учун тагимда қайиғим бўлмагани туфайли ортга қайтиб, ҳавзани айланиб ўтишдан ўзга чорам қолмади. Ҳамон олға силжиш машаққатли эди: аслини олганда, нафақат Иррейд, балки унга туташиб кетган Малл ороли бўлаги – Росс деб аталувчи орол ҳам бутунлай улкан гранит қояларидан иборат эди: қоялар оралиғида эса арчагуллар ғуж-ғуж бўлиб ўсиб ётарди. Ўйлаганимдек, дастлаб қўлтиқча торайиб борди, лекин бирмунча вақтдан кейин, ажабки, яна кенгая бошлади. Ташвишланиб, ансамни қашлаб қўйдим. Нега бундай бўлаётганига асло ақлим етмасди. Ниҳоят, йўлим тагин баландликка кўтарила бошладия бирдан кўзим ярқ этиб очилди: камина тентираб юрган ер мўъжазгина ташландиқ орол бўлиб, ҳар томонидан денгизнинг шўр суви қуршаб олган эди.

Кўпдан буён қуёш чиқишини кутаётган бўлсам-да, лекин ҳадемай қалин туман тушди ва шивалаб ёмғир ёға бошлади: хуллас, аҳволимга маймунлар йиғларди.

Ёмғир остида қалт-қалт титраб туравердим, нима қилишимни билмасдим. Охири қўлтиқни кечиб ўтсам-чи, деган фикрга келдим. Яна суд-ралиб изимга қайтдим ва қўлтиқнинг тор жойидан сувга тушдим. Бироқ қирғоқдан уч қадамча узоқлашган пайтимда бирдан ўмбалоқ ошиб кетдим: агар бир йўла нариги дунёга равона бўлмаган эсам, бу менинг оқиллигимдан нишона эмас, балки оллоҳнинг иноятидир. Яна баттарроқ шалаббо бўлдим десам, кулгили бўларди. Чунки уст-бошим шундоқ ҳам жиққа ҳўл эди: сувга йиқилиб тушганимдан кейин совуқ суяк-суягимдан ўтиб кетди, умидим пучга чиқди, кайфиятим тушди. Шундан кейин бирдан ёғочни эслаб қолдим: унга осилиб балои қазодан қутулган эдим. Шундоқ бўлгач, торгина қўлтиқчадан ҳам бема-лол сузиб ўтсам керак, ахир. Шу мақсадда орол-чанинг қоқ ўртасидан тепалик сари дадил йўл олдим: ўша ёғочни топиб, бу ёққа келтирмоқчи бўлдим. Йўл олис, машаққатли эди: агар умидим менга мададкор бўлмаганда борми, ҳолдан тойиб йиқилиб қолардим ва бемаъни саъй-ҳаракатлардан дарҳол воз кечардим. Денгизнинг шўр суви-ни ичганим учунми ёки иситмам кўтарилаётганиданми чанқоқ юрак-бағримни ўртаб юбордию йўл-йўлакай ботқоқлик ёқасида тўхтадим-да, лойқа сувдан ичиб олдим.

Ниҳоят, оёқларимни аранг судраб ўзим тарк этган кўрфазга етиб бордим ва бир қарашда ёқ сездимки, лангар анча нарига оқиб кетибди. Учинчи марта сувга тушдим... Сув ости сип-силақ қумлоқ текислик эди, ичкарига қараб қия-лаб борарди: бўйнимга қадар сувга ботгунимча, майин тўлқинлар юзимга урилгунча олға юрдим. Оёғим сув тубига етмай қолгунча юриб бордим

тўхтадим, яна ичкарироқ боришга юрагим дов бермади. Лангар-ёғоч эса мендан йигирма қадмча нарида, сув юзасида тебраниб турарди. Оёқларим ердан узилгунча сабот-матонат вужудимни тарк этмаган эди, лекин охирги зарбага дош беролмадим – изимга қайтдим-да, қумлоқ соҳилга ўзимни ташлаб, ҳўнграб юбордим.

Оролда ўтказган вақтимни эсласам, ҳозир ҳам юрак-бағрим эзилиб кетади: шунинг учун воқеалар тафсилотига батафсил тўхталиб ўтирмайман. Олди-қочди китобларни ўқисангиз, кема ҳалока-тига учраган одамларнинг чўнтаклари зарурий асбоб-анжомларга лиқ тўла бўлади ёки денгиз тўлқинлари ҳаёт учун биринчи навбатда керак бўладиган важлар солинган сандиқни «буюртма бўйича» қирғоққа чиқариб ташлайди. Лекин камина ғойибдан келадиган хайр-эҳсондан баҳраманд бўлмадим – пешонамга ёзилгани бошқа экан-да. Чўнтагимда озгина пул билан Алан ҳадя этган кумуш тугма бор эди, холос. Қолаверса, денгизчи маҳоратидан ҳам бенасиб эдим, чунки болалигим денгиз соҳилида кечмаганди.

Тўғри, бир пайтлар денгиз моллюскаларини тановул қилса бўлади, деб эшитгандим: оролдаги сув ости қояларида мўл-кўл «озуқалар»ни қўлга киритдим, лекин тажрибасизлигим туфайли егулик қисмини ажратиб ололмай роса овора бўлдим. Билмасдимки, бу борада уддабуронлик талаб қилинарди. Оролда кичкина шиллиққуртлар яшар экан: Шотландияда уларни «тасқара» деб аташарди; инглизлар эса, менимча, «минорча» дейишади. Емишим ана шунақа «озик-овқатлар»у «тасқаралар»дан иборат эди, уларни тириклайин, муздай ҳолатда ютиб юборардим: ниҳоятда очлигим туфайли бундай «таомлар» дастлабки пайтлари мазали туюларди.

Эҳтимол, ҳозир уларни овлайдиган мавсум эмасди, балки камина қўноқ бўлган оролнинг сувида бирон-бир чатоқлик бор эди, чамамда. Ишқилиб, нима бўлганда ҳам, «тасқара»нинг дастлабки қисмини пок-покиза тушириб улгурмасимдан кўнглим айний бошлади: ичак-чавоғим оғзимдан отилиб чиқиб кетай дерди. Шундан сўнг анча пайтгача қимирламай ётиб қолдим: на ўлик эканим, на тириклигим маълум эди. Ўша озуқани иккинчи марта (бошқа егулик йўқ эди-да) синовдан ўтказиш хийла муваффақиятли кечди ва дармонга кириб қолдим. Умуман, оролда яшаган пайтимда овқатланганимдан кейин нима бўлишини бари бир билолмасдим: бир гал ҳеч нарса бўлмасди, бошқа сафар эса ҳаммаси чаппасига кетарди, лекин қайси моллюска мижозимга ёқаётганини аниқлаб олишга сира ҳам ўрганолмадим.

Кун бўйи худди пақирлаб қуяётгандай шариллаб ёмғир ёғди, орол увада мисоли сувга бўкиб қолди: қуруқ жойни излаб топиш амримаҳол эди: кечаси бир-бирига тегиб турган иккита тош остида ухладим, оёқларим эса ботқоққа ботиб, ивиб кетган эди.

Эртаси куни оролни узунасига ҳам, кўндалангига ҳам кезиб чиқдим. Лекин бирор жойда, жила қурса, ташландиқ бошпанага дуч келмадим: чор атроф қип-қизил тошлоқ эди, ҳаёт нишонаси йўқ, фақат мен овлай олмайдиган ёввойи паррандалару олисдаги қояларга ин қўйган балиқчи қушлар чарх уриб юрарди, холос. Шунга қарамай, кўрфазнинг шимолий қисмида, аниқроғи, Иррейдни Росс оролидан ажратиб турган бўғоздан кўрфазга ўтиладиган жойда (айни чоқда шу ердан Айон бўғозига ўтиларди) яшашга муносиброқ бошпана топдим: аслида, бундай яйдоқлик-

ни «бошпана» деб аташнинг ўзиёқ кишига алам қиларди. Албатта, бу жойни бекорга танламаган эдим. Оролнинг шу қисмида кичкинагина кулба бор эди, каталакка ўхшарди: назаримда, оролга ташриф буюрган балиқчилар шу ерда тунаб қолишарди: илма-тешик томи аллақачон қулаб тушган эди, шунинг учун кулбанинг фойдаси тегмасди ҳисоб – ундан кўра, харсанг тош остида ётганим тузук эди. Аммо бошқа томондан қулайлиги бор эди: чиганоқлар бу ерда тўлиб-тошиб ётарди, тўлқин орқага қайтиши биланоқ ярим кунга етдиган озиқ-овқат «махсулотлари»ни тўплаб олардим. Ўз-ўзидан равшанки, бу ҳол айни муддао эди. Лекин ҳақиқий сабаб жиддийроқ: оролда якка-ёлғиз эканимдан изтироб чекардим, бунга сира кўниколмасдим ва қочоққа ўхшаб чор тарафга термиллавериб сира чарчамасдим: одамзот қорасини кўришдан умидвор эдим, ҳам кўрқардим. Хуллас, кўрфаз томондаги қоя устига чиқилса, олис-олислардан улуғвор кўҳна ибодатхона ҳамда Айонидаги иморатларнинг томлари кўзга чалинарди. Нариги қанотда, Росс паст-текисликларида эса жарликдаги қандайдир кўрғондан эрталаб ва оқшом чоғлари кўкка тутун ўрларди. Аъзойи баданим музлаб, бошдан-оёқ ҳўл бўлиб, ёлғизликдан гангиб қолган кезларим олисдаги тутундан кўз узмасдим: лов-лов гулхан ёнаётган ўчоқ атрофида дўстона суҳбат қуриб ўтирган одамларни эсласам, беихтиёр юрагим ҳаприқиб кетарди. Айондаги иморатлар томига орзиқиб термилардим. Инсон зоти истиқомат қилаётган бошпаналар кўриниши, ҳузур-ҳаловат нишонаси ўзимнинг бошимга тушган кулфатни янада тегинроқ англаб етишимга ундаса-да, лекин кўнглимдаги умид учқунларининг аланга олишига

ҳам ёрдам берарди: шиллиққуртларни иштаҳа билан ютардим-у, тезда меъдамга урарди: ўлик қоялару ёввойи қушлар, ёмғиру муздай денгиз қуршовида ғам-ғуссага ботсам-да, ҳаётдан умидимни узмасдим.

«Умидимни узмасдим», дедим. Дарҳақиқат, ўз ватаним соҳилида, оддий кўзга ҳам ибодатхона қўнғироқлари ва инсон яшаётган уйдан таралаётган тутун кўриниб турган жойда итдай ўлиб кетишимни сира тасаввур этолмасдим. Иккинчи кун ўтиб борарди: қоронғи тушганча яна-тагин сергаклик билан атрофга назар ташладим, лекин бўғозда на бирорта қайиқ, Росс оролида на бирорта йўловчи кўринди – менга ёрдам берадиган жонзот йўқ эди. Ҳамон ёмғир ёғарди. Сувга тушган сичқондай жиққа ҳўл аҳволда ўринга чўзилдим: томоғим оғрий бошлади, бироқ яқин қўшниларимга – Айон ороли аҳолисига «хайрли кеч!» тилаш имкониятига эга бўлганимдан мамнун эдим, шу нарса менга таскин берарди.

Ажойиб кунларнинг бирида иккинчи Карл, дунёнинг бошқа жойларидан кўра Англия шароитида йилнинг кўпроқ қисмини очик ҳавода ўтказиш мумкин, деган эди. Агар қирол бўлсанг, саройда йўлингга интизор бўлиб туришса ва ҳар дамда эгнингга қуп-қуруқ уст-бош кийдирилса, мулоҳаза юритишнинг ҳам гашти ўзгача бўлади. Кўриниб турибдики, бу лаънати оролда мен тортган азоб-уқубатлар олдида у Вустердан жуфтакни ростлаган пайтдаги кўргилик ҳолва экан! Айни ёз бўлишига қарамай, бир кечаю бир кундуз тинимсиз ёмғир ёғди: фақат кечга томон ҳаво очилди.

Ўша кун таассуротларга бой бўлди. Эрталаб сарғиш тусли, шохдор эркак буғуни учратдим: у оролнинг энг баланд жойида, ёмғир остида ту-

рарди, аста-секин қўналғамда қаддимни ростлашим билан буғу каминани кўриб қолди шекилли, оролнинг қарама-қарши томонига йўртиб кетди. У бўғоздан сузиб ўтган бўлса керак, деб ўйладим. Тирик жонзот нима учун Иррейдга келганини сира ҳам ақлим бовар қилмасди.

Анчадан сўнг, тошдан-тошга сакраб юрган пайтимда (емиш қидирардим) нимадир жаранглаб кетдию чўчиб тушдим: қоя устига танга тушди-да, денгиз томонга юмалаб кетди. «Васият» денгизчилари пулларимни қайтариб беришган чоқда учдан бир қисмини ва отамдан мерос бўлиб қолган ҳамёнимни ҳам олиб қолишган эди: ўша кундан бери тилла тангаларимни чўнтагимга солиб, тутмамни қадаб юрардим. Маълум бўлишича, чўнтагим йиртилиб кетибди: шоша-пиша чўнтагимга ёпишдим. Лекин кечиккан эдим! Куйнсферри кечувини тарк этаётганимда мен эллик фунт пули бор бойвачча эдим, ҳозир эса ёнимда бор-йўғи иккита тилла тангаю кумуш шиллинг қолган эди, холос.

Шундан сўнг янада маъюс бўлиб қолдим, аҳволим чатоқ эди. Уст-бошим, айниқса, пайпоқларим илма-тешик бўлиб кетган, баданим кўриниб турарди: муттасил намгарчиликда юриб қўлларим шалвираб қолди, томоғим сирқираб оғир, мадорим борган сари қуриб борарди. Мен тановул қилишга мажбур бўлганим жирканч нарсалар меъдамга шу даражада урдик, уларга кўзим тушиши биланоқ кўнглим айний бошларди.

Бироқ энг ёмон кўрғилик ҳали олдинда эди.

Иррейд оролининг шимолий-ғарб томонида хийла баланд қоя бор, ўшанинг устига тез-тез чиқиб турардим: чунки унинг тепасида теп-текис майдонча бўлиб, у ердан Саунд-оф-Мали кафт-

дагидай якқол кўринарди. Очигини айтсам, мен бир жойда узоқ ушланиб қолмасдим, фақат тунардим у яна орол бўйлаб тентирай бошлардим: ҳеч қаерда қўним топмасдим: ёмғирда бекордан-бекорга дайдиб юраверганим туфайли ўлар ҳолатга етардим. Хуллас, қуёш кўриниши биланок исиниб олиш учун ўша қоя устига чўзилдим. Қуёш тафтининг бунчалик қадрдон эканини сўз билан таърифлаб бўлмаса керак! Жонимдан тўйиб турган пайтимда дилимда халос бўлишимга умид уйғонди ва яна денгиз билан Россни қизиқиб томоша қила бошладим. Мен ётган қоянинг жануб томонидан оролнинг бир қисми денгизга бўртиб кирган эди: уфқ тараф тўсилиб турарди ва ўша ёқдан кема ёнгинамдан ўтиб қолса уни пайқамаслигим ҳеч гап эмасди.

Туйқус, ғойибдан тушгандек, оролнинг айнан ўша бурчагидан елкани таранг балиқчи қайиқ (унда иккита балиқчи бор эди) отилиб чиқдию зудлик билан Айон томон йўл олди. Мен кучимнинг борича қичқирдим ва тиз чўкканимча қўлларимни чўзиб, илтижо қилдим. Улар бундай яқин масофадан товушимни эшитмасликлари мумкин эмасди: ҳатто уларнинг сочлари қанақа рангда эканини ҳам аниқ ажрата олдим: шубҳасиз, мени кўришди, шунинг учун кулги аралаш, геллар тилида бир нималар деб бақирдишди. Аммо ясси қайиқ йўналишини бир қарич ҳам ўзгартирмади ва шувиллаганча ёнимдан Айон томонга ўтиб кетди.

Ўз кўзларимга, одамларнинг бунчалар бағритошлигига ишонмасдим. Тошдан-тошга сакраб, қирғоқ бўйлаб югурдим, уларнинг орқасидан ялинчоқ оҳангда чинқиравердим: ҳатто товушимни эшитмайдиган масофага узоқлашган

пайтда ҳам қўлларимни силкитиб ёрдамга чақиравердим. Қайиқ кўзга кўринмай кетгандан кейин мана энди, юрагим торс ёрилиб кетса керак, деб ўйладим. Сарсон-саргардон юрган кезларим фақат икки марта кўз ёшларимни тия олмаганман, холос. Биринчи марта – лангар-ёғочни бой берган пайтимда, иккинчи марта – мана ҳозир, балиқчилар мени зор-зор қақшатиб кетган дамларда беихтиёр ҳўнграб юбордим. Бу сафар шунчаки кўз ёш тўкмадим, балки саннаб-саннаб, сўкиниб йиғлардим: худди инжиқ болаларга ўхшаб тирноқларим билан ерни юмдалардим, юзимни майсаларга буркаб олган эдим. Агар қотилликка майл билдирганимда ўша иккала балиқчи эрталабгача тирик қолмасди. Қолаверса, ўзим ҳам тез орада ана шу оролда жон таслим қилиб қўя қолардим.

Қаҳр-ғазабим сўнгач, қорнимнинг ғамини ейдиган пайт яқинлашиб қолганди, лекин иштаҳам гиппа бўғилган эди: охири бари бир очлик устунлик қиладди. Ростини айтсам, оч қолсам яхши бўларди: чунки лаънати моллюскадан яна заҳарландим. Дастлабки галдагидек азоб-уқубатни тағин бошимдан кечирдим: томоғим лўқ-лўқ оғрир, зўрға ютинардим, баданим увишар, безгакдан тишларим такилларди: шотланд тилида ҳам, инглиз тилида ҳам аниқ номи бўлмаган – юракни хун қилиб юборадиган ғам-ғусса, сирқовланиш дарди бутун вужудимни чулғаб олди. Бу дунёдан қўлимни ювиб, қўлтиғимга урдим. Дорил бақога равона бўлишимга ишончим комил эди: ўзимни яратганнынг ихтиёрига топшириб, хаёлан ҳамма билан ва ҳар бир киши билан хайр-хўшлашдим, ҳатто амакимдан, анави ёвуз ниятли балиқчилардан ҳам рози-ризалик сўрадим, хуллас, адойи та-

мом бўлдим деб ўйладим. Бироқ сира кутилмаганда кўзларим ярқ этиб очилиб кетди: ойдин кеча эртага чароғон кун бўлишидан дарак берарди, уст-бошим ҳам деярли қуриб қолганди, қисқаси, оролга қадам қўйганимдан бери бунчалик тўқис бахтга муяссар бўлмаган эдим. Ана шундай ширин ҳаёллар оғушида уйқуга кетдим.

Эртаси куни (бемаъни ҳаётим бошлангандан кейинги тўртинчи кун) ниҳоятда бемажол эканимни ҳис этдим. Шукрки, тепамда қуёш нур сочар, ҳаво мусаффо ва топ-тоза эди: кўзларимни чирт юмиб ютиб юборган моллюскалар ҳам менга озор етказмади. Руҳим хийла тетиклашди.

Қоя устига қайтиб чиққан пайтим (одатда, овқатланиб бўлишим биланоқ дарҳол тепага кўтарилардим) Саунд бўйлаб битта қайиқ сузиб келаётганини кўриб қолдим. Янглишмасам, у тўппа-тўғри мен томон келарди. Бирдан қалбимни ҳам қўрқув, ҳам қандайдир умид чулғаб олди: эҳтимол, ўша кишилар ўзларининг тошбағирлиги учун афсусланиб ёрдам бергани келишаётгандир? Аммо худди кечагидек умидим пучга чиқса, бундай кулфатга дош беролмаслигим аниқ эди. Мен денгизга орқамни ўгирдим-да, ичимда уч юзгача санамагунимча ўша томонга қайрилиб ҳам қарамадим. Қайиқ ҳамон орол томон яқинлашиб келарди. Кейинги гал иложи борица имиллаб минггача санадим, юрагим эса қинидан чиқиб кетай дерди. Ҳа, ҳеч қандай шубҳага ўрин қолмади! Қайиқ тўппа-тўғри Иррейд сари йўл олган эди! Ўзимни ортиқ тутиб туrolмадим: соҳилга югуриб тушдим-да, сувдан чиқиб турган қоялардан-қояларга сакраб, охирги тош-супага бориб турдим. Мўъжиза туфайли сувга қулаб тушмадим, фарқ бўлиб кетишим ҳам ҳеч гап эмасди:

тўхтаган чоғимда тиззаларим қалтирар, оғзим қуриб қолган эди, денгизнинг шўр суви билан оғзимни чайиб олишга мажбур бўлдим, акс ҳолда, товушим чиқмасди.

Бу вақтда қайиқ анча яқинлашиб қолган эди: у кечаги қайиқ бўлиб, ичида ўша кишилар ўтиришарди. Уларни сочларидан танидим: бирининг сочи сарғиш-малла, бошқасиники қатрондек қоп-қора эди. Энди қайиқда учинчи одам ҳам бор эди: афтидан, у муҳтарам зотга ўхшарди.

Мен билан бемалол гаплашадиган масофага яқинлашгач, елканни йиғиштириб олдилар-да, қайиқни ўз ҳолига қўйдилар. Ялиниб-ёлворишимга қарамай, берироқ келишмади. Энг даҳшатлиси шундаки, учинчи одам менга бошдан-оёқ разм солиб, шерикларига бир нималар дедию қорнини чангаллаб хаҳолай бошлади. Кейин қайиқ устида қаддини фоз тутиб узундан-узон нутқ сўзлади: сўзларни нўхатдек сочиб ташлади, қўлини арра-арра қилди. Унга, гэллар тилини тушунмайман, дедиму балога қолдим: жаҳли чиқиб кетди. Чамамда, у инглизча гапиряпман деб ўйларди. Сўзларига диққат билан қулоқ солдим у бир неча марта «нама» деганини илғаб олдим. Ҳамма сўзлар гэлча эди: менга қолса, бу тил хитойчадан деярли фарқ қилмасди.

– Нима, – деб такрорладим, ҳеч бўлмаса битта сўзни тушунганимни англатиш мақсадида.

– Ҳа-ҳа, – деб илиб кетди у. – Ҳа-ҳа. – Шерикларига гердайиб назар ташлади, гўё: «Кўрдиларингми, мен инглизча биламан демаганмидим!» деб мақтанмоқчи бўларди. Сўнгра гэллар тилида янада тумтароқ оҳангда бидирлай бошлади.

Кейинги гал ҳам битта сўзни илғаб қолдим: «қайтиш». Шу тобда тўсатдан миямга бир фикр

келди. Унинг нима учун боядан бери Росс томонга имо-ишора қилаётганини энди тушуниб етгандим. – Сиз, тўлқин қачон қайтади демоқчимисиз? – дедиму яна нафасимни ичимга ютдим.

– Ҳа-ҳа,– деди у. – Тўлқиннинг қайтиши.

Унинг гап-сўзларига қулоқ солмай қўйдим: маслаҳатга муҳтож зот пиқир-пиқир кула бошлади, сўнг хахолаб юборди. Камина эса тошдан-тошга сакраб, боя келган йўлимдан изимга қайтдим: соҳилга чиқиб олганимдан сўнг оролни ўрталаб тирақайлаб қочдим – умримда бу қадар тез югурмаган бўлсам керак. Тахминан ярим соатлардан сўнг қўлтиқчага етиб бориб қарасам унинг ўрнида кичкинагина ариқча пайдо бўлибди. Мен шимимни тиззамгача қайтариб нариги қирғоққа ўтиб олдим ва Росс ороли бўйлаб ғолибона югуриб кетдим.

Соҳилда яшайдиган бола Иррейд оролида бир кун ҳам қолмайди, чунки у бор-йўғи «сувнинг пасайиши натижасида ҳосил бўладиган дўнглик» эди, бундан ташқари, ҳар ойнинг жуфт кунларининг биринчи чорагида сайр этиш учун Росс оролидан қуруқлик орқали ёки кечувдан ўтиш мумкин, вассалом. Кўрфазда ўтириб тўлқиннинг келишини ва қайтишини кузатганимда, ҳатто тўлқиннинг қайтишини пойлаб ётган чоғларим (чиғаноқларни йиғиштириб олиш учун қулай фурсат келишини кутардим-да), ўзим ҳам Иррейд ороли сирини билиб олардим ва озодликка чиқардим. Афсуски, аччиқ тақдиримдан нолиб ўтираверишман, калламни ишлатиш ҳақида ўйлаб кўрмабман. Шунинг учун балиқчилар дафъатан гап нимада эканини тушунишмади. Янада ҳайратланарли жойи шундаки, улар охир-оқибатда мени аҳмоққа ўхшаб ўзимни ўзим адаштириб ўтирга-

нимни англаб етишибди ва эринмасдан изларига қайтиб келишибди. Бу оролда деярли юз соат очнаҳор яшадим, совқотдим. Агар балиқчилар бўлмаганда суякларим ўша ерда чириб кетиши мумкин эди ва бунга фақат ўзимнинг калтабинлигим сабаб бўларди. Шундоқ ҳам бемаънилик қилганим қимматга тушди: ўтган кунлар мобайнида тортган азобларимни-ку қўя турайлик, ҳозирги ҳолатим ҳам аянчли эди: уст-бошларимга қараб мени гадой-падой деб ўйлаш мумкин эди, оёқларимни аранг суддрардим, томоғим сирқ-сирқ оғирди.

Дунёда аблаҳларни ҳам кўрдим, аҳмоқларни ҳам учратдим: бу икки тоифага мансуб кимсалар бижиб ётибди. Ўйлайманки, қачон бўлмасин ҳар қайси одам ўз қилмишига яраша жазосини тортади: ҳарҳолда, аҳмоқлар сал илгарироқ ўз «улушлари»ни олсалар керак.

ЎН БЕШИНЧИ БОБ

«КУМУШ ТУГМАЧАЛИ ЎСМИР» МАЛЛ ОРОЛИДА

Росс оролида, бошқача қилиб айтганда, Малл оролининг ўзим қадам қўйган қисмида ҳам нариги томондагидек йўлсизликка дуч келдим: чор атроф ботқоқлик, бутазору харсанг тошлардан иборат. Эҳтимол, бу жойларни яхши биладиган одам ўзига йўл топар-у, лекин менинг билиш қобилиятимдан бошқа йўл бошловчим ҳам, Бен-Мор чўққиларидан бошқа ишорат қозигим ҳам йўқ эди.

Оролда турган чоғимда тез-тез орзиқиб термилиб қўядиган тутун буруқсиётган томон боришга ҳаракат қилдим ва нечоғли ҳориб-толганимга,

йўлсизлик азобларига қарамай, кечки соат олтиларда жарлик тубидаги уйни топиб бордим. Уй пастқамгина бўлса-да, аммо узун эди: деворлари тошдан тикланган, томига чим босилганди: ташқарида, офтобшувоқда битта мўйсафид тамаки чекиб ўтирарди.

У инглиз тилини бузиб гапирарди: тушунтиришча, ҳалокатга учраган йўлдошларим омон-эсон соҳилга чиқиб олишибди-да, мана шу бошпанада бир кун меҳмон бўлишибди.

– Улар орасида башанг кийинган битта жаноб ҳам бормиди? – деб сўрадим.

Мўйсафид, уларнинг ҳаммаси дағал плаш кийган эди, лекин биринчи бўлиб келган киши хийла ораста кўринарди, найчасимон шими бор эди, бошқалар эса денгизчилар иштонида эдилар, деб жавоб берди.

– Ҳа, ҳа, албатта, шляпасига пат қадалган бўлса керак-а? – дедим.

– Йўғ-э, – деб эътироз билдирди мўйсафид, – йўловчи худди сен каби ялангбош эди.

Дастлаб, Алан шляпасини йўқотиб қўйганмикан, деб ўйладим: кейин ёғингарчилик эсимга тушдию у қимматли бош кийимини авайлаб, қўлтиғига тиқиб олган бўлиши ҳам мумкин деган қарорга келдим. Беихтиёр кулгим қистади: демак, дўстим соғ-саломат экан, демак у ҳамон ўзига бино қўйишини канда қилмабди.

Шу пайт суҳбатдошим кутилмаганда пешонасига шапатилади-да, э-э, жин урсин, сен анави, ҳалиги кумуш тугмачали ўсмир бўлсанг керак-а, деб сўради.

– Ҳа, нимаиди? – дедим пинак бузмай.

– Ҳеч нима, – деди мўйсафид. – Ундай бўлса, зудлик билан Торос орқали дўстингга етиб олишинг лозим.

У бошимга не кунлар тушганини сўраб-суриштирди, мен эсам кўрган-кечирганларимни ҳикоя қилиб бердим. Жанубий Шотландияда рўй берган бундай ҳодиса ҳар қандай одамнинг кулгисини қистатарди, албатта. Аммо кекса жентельмен (у бағоят одобли бўлгани ва оҳори тўкилган уст-бош кийиб олгани учун шундай деяпман) сўзларимни охиригача қунт билан эшитди, гоҳ-гоҳ бош чайқаб, ҳамдардлик билдириб турди. Гапимни тугатганимдан сўнг, қўлтиғимдан олди-да, ўзининг фақирона кулбасига (бу бошпанани «фақирона кулба» деб атасам ҳам ҳақим кетмасди) бошлаб кирди ва мени худди герцог мисоли улуғлаб кампирига таништирди – гўё кампиршо қиролича эдилар.

Меҳрибон бувигинам олдимга зоғора нон билан муздай каклик гўшти қўйдию елкаларимни силаб-сийпалаб, атрофимда парвона бўла бошладди, ул зоти мукаррама инглиз тилини мутлақо билмасди: кекса жентельмен ҳам кампиридан қолишмасликка ҳаракат қиларди, у майга шарбат қўшди-да, ширингина ичимлик тайёрлаб берди. Мен бўлсам, овқатимни пок-покиза тушираётиб ҳам, унинг орқасидан пунш ичаётиб ҳам иқболим бунчалар баланд эканига асло ишонмасдим: тезак тутунидан қорайиб кетган, панжарадек илма-тешик бу вайрона кўзимга қасрдек кўринарди.

Пуншни ичиб олганимдан кейин аъзойи баданимдан ғар-ғар тер чиқиб кетди ва ширин-ширин эснай бошладим: дилкаш уй эгалари мени ўринга ётқизишдию сўнгра безовта қилишмади: эртаси куни йўлга отланаётган пайтим чошгоҳ бўлиб қолган эди, томоғим сал-пал оғрирди, холос. Тўйиб овқатланганимдан, хушхабар эшитганимдан кейин ғам-ғуссалар ҳам вужудимни тарк

этган, кўнглим равшан тортган эди. Худонинг зорини қилсам-да, кекса жентельмен пул олиш-ни асло истамади, боз устига, бошимни иссиқ-совуқдан асрашим учун эски шапкасини қўйнимга солиб қўйди: ростини айтсам, қўналғадан хийла узоқлашган заҳотим йўл четидаги булоқчада совғани обдан сузиб олдим. Ичимда эса: «Агар тоғликларнинг ҳаммаси шунақа меҳр-оқибатли бўлишса, юртдошларим ҳам оз-моз ёввойилашсалам зиён қилмасди», деб ўйлардим.

Алҳол, кечикиб йўлга тушганим етмагандек, адашиб ҳам қолдим, янглишмасам, вақтимнинг тенг ярми зое кетди. Тўғри, кўпгина одамларни учратдим: баъзилар ўзларининг бир тутамгина, ҳатто жўжаларини боқишга ҳам етмайдиган лахтак ерида уймаланишарди: бошқалар эса пак-пакана, жайдари сигиру эшакларини яйловларда ўтлатиб юришарди. Қўзғолон кўтарилган йилдан бери тоғликларга чопон кийиб юриш қонун бўйича тақиқланган эди: туб жой аҳолиси етти ёт бегона халқ кийим-кечакларини кийиб юришга маҳкум этилганди: ҳозир уларнинг ола-қуроқ ташқи кўриниши кишида ғалати таассурот қолдирарди. Баъзи бировлар елкасига плаш ёки рўдапо чакмон ташлаб олиб яланғоч юрарди, иштонларини эса бўйинтуруқ мисоли елкаларида кўтариб юришарди: бошқалар қуроқ матолардан кампирларнинг қурама тўшакларига ўхшаш шотландча рўмол тикиб олишганди: ҳанузгача тоғликларга хос юбкаларни ечмаган кишилар ҳам учрарди. Фақат юбканинг ўртасига икки-уч жойидан бурма солишган ва худди голландларнинг шалворига ўхшатиб олишган эди. Бундай ҳийла-найранглар учун танбеҳ бериларди, жазоланарди: қон-қардошлик, уруғчилик удумларини

барбод этиш мақсадида қонун кучайтирилган бўлса-да, лекин овлоқ оролда кишиларни жазолайдиган ишқивозлар кам топиларди, чақимчи муттаҳамлар эса ягонда бир учрарди, холос.

Кўрганларим бўйича хулоса чиқарадиган бўлсам, бу жойларда одамлар даҳшатли даражада қашшоқ турмуш кечиришарди; қароқчиларнинг хуружларига барҳам берилмаган эди, йўлбошчилар яшириниб юришарди: олис қишлоқлардаги эгри-бугри йўл ёқаларида тиланчилар ғиж-ғиж эди. Айни чоқда бу жойлар билан бизнинг юртимиз ўртасида қиёслаб бўлмайдиган тафовут бор экан: бизда тиланчилар (ҳукумат томонидан хат-хужжат бериб қўйилган бўлса-да) ниҳоятда хушмуомала, итоатгўй: агар унга кумуш танга ҳадя этсанг борми, албатта мис танга қайтим беради. Тоғлик тиланчи бўлса, ўз ғурурини ўртага қўйиб тамагирлик қилади; хайр-эҳсон сўрайди – тамакингни бир ҳидлаб кўрайин, дейди-ю, аммо қайтариб бермайди.

Албатта, майда-чуйда тафсилотларга тўхталиб ўтириш каминанинг вазифасига кирмайди, лекин йўлда шуларга алаҳсиб қолдим-да. Бу ерларда камдан-кам кишиларгина инглиз тилини тушунишлари мени ҳайрон қолдирарди: биладиган кимсалар ҳам (тиланчи оғайниларимиз бундан мустасно, албатта) ёрдам беришни унчалик хушлашмасди. Манзилим Торос эканини билардим, қўлим билан ишора қилиб: «У ёқдами?» деб сўрардим. Улар йўл кўрсатиб қўйиш ўрнига, бир-бирлари билан гэллар тилида минғир-минғир қилишардию нима балоларни узоқ муҳокама этишарди, мен эсам қулоқларимни динг қилиб тураверардим. Шунинг учун аслида тўғри йўналиш бўйича юраётган бўлсам ҳам, лекин тез-тез адашиб кетганим унчалик ажабланарли эмас.

Ниҳоят, кечки соат саккизларда (чарчаганимдан зўрға оёқда турардим) битта ёлғиз уйга дуч келдим: хонадон соҳибидан бошпана сўрадим, лекин рад жавоби олдим. Ўз вақтида пулнинг қудрати (айниқса, мана шундай қашшоқ ўлкаларда) эсимга тушиб қолдию тилла тангаларимдан бири-ни хонадон соҳибига кўрсатдим. У шу пайтгача имо-ишоралар билан мени остонадан ҳайдаётган ва ўзини инглиз тилини тушунмаётган қилиб кўрсатаётган бўлса-да, бирдан тили чиқиб қолди: бузилган талаффузда беш шиллинг эвазига бир кеча тунаб қолишга ва эртаси куни Торосгача кузатиб қўйишга рози эканини билдирди.

Ўша кечаси хавотирланиб ухладим, тунаб кетишларидан қўрқардим, аммо бекорга ташвиш чеккан эканман: уй эгаси ўғри эмасди, фақат ибодатхонадаги сичқонлар каби оч эди, холос. Албатта, муттаҳамликда шайтонга ҳам сабоқ берарди. Бу ерда ҳамма қашшоқ ҳаёт кечирарди: эрталаб биз тилла тангани майдалаш учун беш чақирим жойга – маҳаллий бойнинг уйига (меzbоннинг ибораси) яёв бордик. Эҳтимол, Маллда бундай кишиларни «бой» деб аташар, лекин бизнинг жанубда истиҳола қилишарди: чунки йигирмата кумуш танга бериш учун у бор бисотини, уйини ағдар-тўнтар қилиб ташлади: боз устига, қўшнисидан товон ундириб олди. Йигирма биринчи шиллингни бой ўзига олиб қолди ва бунчалик йирик «ўлик мол»ни – битта тилла тангани асраб ўтиришга қурбим етмайди, деди. Айни замонда у бағоят хушчақчақ, назокатли эди: бизни оила аъзолари қаторида тушлик қилишга таклиф этди ва ажойиб чинни косада пунш тайёрлади: муттаҳам йўлбошловчимнинг оғзи ичкиликка теккач, очилиб кетдию ўрнидан туришни эсидан ҳам чиқа-

риб юборди. Тобора фиғоним фалакка чиқарди: мадад сўраб бойваччага илтижо қилдим (унинг исми шарифи Гектор Маклин эди) – у бизнинг олди-бердимизга гувоҳ бўлган – беш шиллинг бераётганимни кўрганди. Бироқ Маклин ҳам аллақачон томоғини ҳўллаб олган бўлиб, ўзини ҳурмат қиладиган жентельмен дастурхонга бир коса пунш қўйилгандан кейин ўрнидан туриб кетса, уят бўлади, деб худонинг зорини қила бошлади: шундай қилиб, якобинчиларнинг қадаҳ сўзларини, гэлча қўшиқларни тинглашга мажбур бўлдим. Ниҳоят, улфатчилик поёнига етгач, биров каравотга, бошқаси эса пичан ғарамига ўзини таппа-таппа отдию уйқуга кетди.

Малл ороли бўйлаб дайдиб юрганимнинг тўртинчи кун и эрталаб ҳали соат беш бўлмасданоқ ўрнимиздан турдик, аммо каззоб йўлбошловчи кўзини очар-очмас дарҳол шишага ёпишди: бир эпини қилиб, уни уйдан судраб чиққунимча уч соат вақтим кетди: бундан топган фойдам шу бўлдики, у янги ишкалликни бошлади.

Биз Маклиннинг уйи рўпарасидаги арчагуллар ўсиб ётган кўкаламзорга тушганимизча ҳамма иш кўнгилдагидек эди: фақат йўлбошловчи тез-тез олазарак бўлиб орқасига қараб қўярди, ундан бунинг сабабини сўрасам, тишларининг оқини кўрсатиб, тиржайиб қўйди. Бироқ уйнинг деразалари кўринмай кетиб тепаликдан ошиб ўтаётганимизда у Торосга бориш учун тўғрига юриш лозимлигини, йўлдан адашмасликнинг энг яхши кафолати – ҳув анави чўққини (қайси чўққи эканини кўрсатди) кўздан қочирмаслик эканини обдан тушунтира бошлади.

– Э-э, ёнимда сиз борсиз-ку, менга нима ғам?
– дедим.

Пихини ёрган фирибгар гэллар тилида зудлик билан, инглизча тушунмайман, деди пинагини бузмай.

– Шунақами ҳали, яхши йигит! – дедим. – Сиз инглиз тилини қай даражада тушунишингизни биламан: гоҳ тилингиз чиқиб қолади, гоҳ соқов бўлиб қоласиз. Нима қилсак сизга забон битар экан-а? Айтмайсизми? Балки яна пул керакдир?

– Яна беш шиллинг берсанг, шахсан ўзим ман-зилингга элтиб қўяман, – деб жавоб берди у.

Бир оз ўйлаб турдим-да, икки шиллинг таклиф этдим, у ҳарислик билан дарров рози бўлди ва ўзининг иборасига кўра, «бахт учун» пулни қўлига беришимни талаб қилди. Билардимки, унга ни-маики бахт келтирса, менинг пешонамга шўрва бўлиб тўкиларди.

Икки шиллинг унга икки чақирим йўл босиши учун ҳам етмади: сўқмоқ четига чиқди-да, оёқла-ридан қўпол бошмоқларини ечди – гўё бамайли-хотир дам олишга ҳозирланарди.

Фигонимдан дуд чиқиб кетди.

– Ҳа, ярамас! – дедим. – Яна инглиз тилини унутиб қўйдингми?

– Худди шундай, – деди пинак бузмай.

Шундан кейин тоқатим тоқ бўлиб сурбетнинг қулоқ-чаккасига тарсаки тортиб юбормоқчи бўл-дим, у эса жудурвоқи чопонининг ички чўнта-гидан пичогини суғуриб олди-да, ўзини орқага ташлаб, худди ёввойи мушукдай энгашганча менга кўзларини олайтириб тикилиб қолди. Ға-забим жўшиб кетганидан ўзимни тутолмай унга ташландим: пичоқ ушлаган қўлини уриб юбориб ўнг қўлим билан тумшуғига туширдим. Мен ёш бўлишимга қарамай, хийла кучли эдим, усти-га-уштак, ғазабимни жиловлай олмасдим: у бўлса

нимжонгина эди – бир зарбадан кейин тўнтарилиб тушди. Бахтимга, йиқилаётган чоқда пичоғи учиб кетди. Пичоқни ва бошмоғини олдим унга таъзим бажо келтирдим. Сўнгра ялангоёқ, қуролсиз йўлбошловчимни қолдириб тўғрига кетавердим. Мийиғимда кулиб борардим, чунки учига чиққан муттаҳамдан қутулганимга ишончим комил эди ва бунга етарли асосларим ҳам йўқ эмасди. Биринчидан, у энди сариқ чақа ҳам ундириб ололмаслигини яхши биларди: иккинчидан, ўлкада бундай бошмоқни бир неча тийинга сотиш мумкин эди. Қолаверса, қонун бўйича у ёнида пичоқ (аслини олганда, бу ханжар эди) олиб юришга ҳақсиз эди.

Тахминан ярим соатлардан сўнг йиртиқ-ямоқ кийимли бир кишига етиб олдим: у илдам одимларди-ю, лекин йўлини ҳассаси билан пайпаслаб борарди. Унинг икки кўзи ҳам ожиз эди, қонуншуносликдан сабоқ берар экан. Бир қарашда ундан гумонсирашга ҳеч қандай асос йўқ эди. Бироқ қиёфаси менга шубҳали туюлаверди: ташқи кўриниши яхшилиқдан дарак бермас, ўтакетган ҳийлакор, фитначига ўхшарди. Биз ёнма-ён кета бошладик ва мен тез орада чўнтагидан тўппончанинг пўлат дастаси кўриниб турганини пайқаб қолдим. Бундай матоҳни кўтариб юрган киши дастлаб эллик фунт стерлинг жарима тўлашга ҳукм этиларди, сўнгра эса мустамлака ўлкаларга сургун қилинарди. Умуман, қонун-қоидалардан ваъзхонлик қиладиган домланинг қуролланган ҳолда юриши кишини ажаблантирарди.

Бошимга битган кулфат – йўлбошловчим ҳақида гапириб бердим: мен хийла мағрур эдим, шунинг учун ғурурим ақл-идрокимдан устунлик қилди. «Беш шиллинг» дейишим биланоқ ҳамроҳим

товушининг борича «оҳ!» уриб юбордию кейинги икки шиллинг борасида индамай қўя қолишни мақсадга мувофиқ деб топдим ва йўлдошим менинг юзларим лавлагидай қизариб кетганини кўрмаётганидан ич-ичимдан қувондим.

– Нима, ортиқча ҳақ тўлаб юборибманми? – деб сўрадим тутилиб.

– Бўлмасам-чи! – деди у ваҳима аралаш. – Азизим, бир қултум арақ қуйиб берсанг ўзимоқ сени Торосга кузатиб қўяман. Боз устига, каминадек билимдон инсоннинг суҳбатидан баҳра оласан.

Кўр қандай қилиб йўлбошловчи бўлиши мумкин, деб эътироз билдирдим: бунга жавобан у хахолаб юборди ва токи қўлимда ҳассам бор экан, кўзларим лочинникидан ҳам ўтқирдир, деди.

– Ҳартугул, Малл оролида мен билмайдиган жой йўқ, – деб қўшиб қўйди у. – Бу ердаги ҳар бир тош, ҳар туп арчагул болалигимдан буён ёд бўлиб кетган. Мана, ўзинг қара-чи! – деди ишонч билан чап ва ўнг томондаги ерни тақиллатар экан. – Ҳув анави пастликда ирмоқ шарқираб оқяпти: ирмоқ тепаликдан бошланади, тепаликнинг энг устида битта харсанг тош осилиб турибди: тепаликнинг пойидан Торосга элтадиган йўл ўтади, шу йўл бўйлаб кўпинча пода ҳайдалади: йўл обдан шиббаланган супургигуллар ўртасидаги уватни кўм-кўк майса қоплаган.

У зиғирдек ҳам хатога йўл қўймаганини тан олишга мажбур бўлдим: таажжубланганимни яширолмадим.

– Ҳа-а, бу нима? – деди. – Қарор эълон қилингандан кейин ўлкада қурол-яроқ кўринмай қолди десам, ишонмайсан. Мен эсам, зўр мерган эдим! Шунақаям зўр эдимки! – деб қичқирди-да, мийиғида кулганча қўшимча қилди: – Айтайлик, мабо-

до сенда тўппонча топилса ҳозироқ қанақа отишимни кўрсатиб қўярдим.

Тўппончам йўқ, дедим ва ундан узоқроқ юра бошладим. Эҳ, агар у чўнтагида тўппончаси борлиги яққол сезилиб турганини, тўппончасининг дастаси қуёшда ялтираётганини билганда эди! Бахтимга ҳеч нарсани билмас, ўзича ҳаммаси махфий, яширин деб ўйларди. Хуллас, ғофил бандда ёлғон гапиришда давом этарди.

Сўнгра ҳийлакорлик билан мени қаерда туғилгансан, бой-бадавлатмисан, беш шиллинглик тангамни майдалаб бермайсанми деб аврай бошладди. Унинг айтишича, шотландча чарм ҳамёнида пули бор эмиш. Ўзи эса тобора менга яқинлашишга интилар, мен бўлсам, ундан узоқлашардим. Бу пайтда биз пода ҳайдаладиган йўлга чиқиб олган эдик: тепаликдан ошиб ўтилса, Торосга бориларди. Қизиги шундаки, йўлда кетаётиб худди шотландча рақс тушгандек тез-тез ўрнимизни алмаштиравердик. Устунлик мен томонда эди, кўз-бойлоқчилик ўйини ёқиб қолди, кайфим чоғ бўлди; бироқ қонуншуноснинг хуноби ошиб кетди, охири гэл тилида бўралаб сўкина бошлади, ҳатто ҳассаси билан оёғимга солмоқчи ҳам бўлди.

Шундан сўнг унга, ҳақиқатан ҳам, чўнтагимда тўппончам бор; сизда ҳам қурол бор, албатта. Агар ҳозироқ орқангизга қайтмасангиз, ўйлаб ўтирмасдан пешонангиздан отиб ташлайман, дедим.

У дарҳол мулойим тортиб қолди, кўнглимни овлашга киришди, лекин бекорга овора бўлаётганини сездю яна бир марта гэл тилида бўралаб сўкинди-да, жуфтакни ростлади. Унинг орқасидан қараб турдим: катта-катта қадам ташлаганча ботқоқзору арчагуллар оралаб, ҳассасини тўқиллатиб кетиб борарди: ниҳоят, тепаликдан

бурилдию жарликка тушиб, кўздан ғойиб бўлди. Шундан кейингина йўлимда давом этдим: ёвуз ниятли йўлдошимдан – олимваччадан қутулганимга хурсанд эдим. Умуман олганда, бу кун омадсиз бўлди, аммо анавиларга ўхшаш фирибгарлар бошқа дуч келишмади.

Торосда, Саунд-оф-Малл кўрфазида деразалари Морвенга қараган меҳмонхона бор бўлиб, унинг хўжайини ҳам Маклинлар уруғидан экан. Афтидан, мўътабар зотлардан шекилли. Биз томонларда ҳам меҳмонхона эгаси ҳурматли киши ҳисобланарди, лекин тоғли Шотландияда бундай кишига ҳавас билан қарашаркан. Чунки меҳмондўстликни жойига қўяркан. Қолаверса, бу машғулотнинг ўзига яраша гашти борга ўхшайди. Қаҳвахона эгаси инглиз тилида бемалол гапирар экан: менинг саводим ёмон эмаслигини билгач, дастлаб француз тилидан билимим қанақа эканини синаб кўрди ва осонгина каминани ўсал қилди: кейин лотинчага ўтди, бу соҳада ким кимни доғда қолдирганини айтолмайман. Ҳарҳолда, ажойиб мусоҳаба бизни дарҳол дўстлаштириб қўйди: кейин унинг ёнида пунш ичиб ўтирдим: аниқроғи, у пунш ичиб ўтирди, мен томоша қилдим ва охири кайф аралаш елкамга бошини қўйди-да, кўз ёшини тўка бошлади.

Кези келганда, Аланнинг тугмачасини кўрсатдим у жўртгага синаб кўрдим: маълум бўлдики, у бунақа нарсани умуман билмас экан. Боз устига, Ардшилнинг қариндош-уруғларини дўст-ёрларини жинидан ҳам баттар ёмон кўраркан: ичкиликдан эс-ҳушини йўқотмасдан аввал у менга қабиланинг битта вакилига бағишлаб ўзи ёзган ҳақоратномасини ўқиб берди: мазмуни ниҳоятда

заҳарли бўлса-да, аммо лотинча сайқал берилган, мунгли рубобий шеър эди.

Кейин йўлда учратганим қонуншунос ҳақида гапириб бердим. У бош чайқаганча, бахтинг бор экан, осон қутулибсан, деди.

– Ўша одам ниҳоятда хавфли, – деб изоҳ берди. – Унинг номи Дункан Маккей: товуш чиққан жойни узоқ масофада туриб аниқ нишонга олади: бир неча марта қароқчиликда айбланган, бир пайтлар қотилликка ҳам қўл урган.

– Яна-тагин уялмай-нетмай «қонуншуносман» дейди-я! – дедим.

– Нега уялсин, ахир ростдан ҳам қонуншунос-ку! – деб эътироз билдирди Маклин. – Дюартлик Маклин кўрга раҳми келганидан шунақа унвон ҳадя этган. Афсуски, бу нарса ҳам бечорага наф келтирмади, – деб қўшимча қилди қаҳвахона соҳиби. – Сира тиниб-тинчимайди, доимо дайдиб юради: ёшлар тоат-ибодатни рисоладагидек ижро этяптиларми-йўқми, текшириб туриш лозим, деб юради. Шу нарса бу мискин кимсага таскин беради...

Ниҳоят, қаҳвахона эгаси ичкиликка тўйиб олгач, мени каравот тепасига бошлаб борди ва бамайлихотир ухлагани ётдим. Тўрт кун мобайнида Иррейддан Торосгача бўлган йўлни унчалик қийналмасдан босиб ўтдим: агар тўғри йўлдан юрилса, эллик миль: бекорга сарсон-саргардон бўлганимни ҳам ҳисобга олсак, юз миль атрофида масофани босиб ўтдим – бепоён, машаққатларга тўла Малл оролининг ўртасидан кесиб чиқдим. Бундай узоқ сафардан сўнг ўзимни илгарига нисбатан хийла тетик ҳис этардим.

**«КУМУШ ТУГМАЧАЛИ ЎСМИР»
МОРВЕН ОРОЛИДА**

Торосдан Кинлохалинга – қуруқликка доимо паром қатнаб туради. Саунднинг ҳар икки соҳилидаги ерлар Маклинларнинг қудратли қабиласи тасарруфида бўлиб, мен билан бирга паромга чиққан одамларнинг деярли ҳаммаси ўша қабилга аъзолари эди. Бироқ паромчининг исми шарифи Нийл Рой Макроб эди: Макроблар эса Алан Брек мансуб қабилга таркибига киришарди. Дарҳақиқат, кечувга ҳам каминани шахсан унинг ўзи кузатиб қўйди: энди Нийл Рой билан юзма-юз ўтириб гаплашишга интиқ эдим. Паром йўловчиларга лиқ тўла эди, жуда секинлик билан олға силжирдик. Равшанки, гавжум жойда холи қолишнинг сираям иложи йўқ эди. Қилт этган шабада йўқ, шўрлик кеманинг жиҳозлари ниҳоятда ночор: чап томондаги бортида бир жуфт човхода бўлса-да, ўнг томондаги бортда фақат биттагина эшкак мавжуд эди, холос. Лекин эшкакчилар чин дилдан ҳаракат қилишарди: боз устига, йўловчилар навбати билан уларнинг ўрнига ўтиришарди, бошқалар жўровоз бўлишиб гэл тилида қўшиқ хиргойи қилишарди. Кечувнинг ўзига хос гашти бор эди: денгизчиларнинг қўшиқлари янграр, денгизнинг шўртак таъми димоққа урилар, тетиклик ва биродарлик кайфияти ҳукм суларди, ҳаво мусаффо, киши ажиб манзарага қараб тўймасди!

Шунга қарамай, бир ҳодиса дилимизни хуфтон қилди. Лохалиннинг қуйилиш жойида улкан кемага дуч келдик: у лангар ташлаб турарди: дастлаб, қироликнинг соқчи кемаларидан бўлса ке-

рак деб ўйладим – яacobинчилар фарангилар билан алоқа қилмаслиги учун яқинлашганимиздан сўнг у савдогарларнинг кемаси эканлиги маълум бўлди, таажжубланарли жойи шунда эдики, нафақат палубада, ҳатто соҳилда ҳам оломон гавжум эди ва соҳил билан кема ўртасида эшкакли қайиқлар тинимсиз қатнардди. Яна бир оз олдинга борганимиздан кейин мотам куйи қулоғимизга чалинди: палубадаги, қирғоқдаги одамлар бир-бирларининг елкаларига бошларини қўйганча ўз дардларини айтиб-айтиб йиғлашарди. Беихтиёр бизнинг кўзларимизда ҳам ёш милтилади. Шундагина бу Америкадаги мустамлака ўлкаларга сургун қилинаётган маҳбуслар солинган кема эканини англаб етдим.

Кемага ёндашган пайтимиз қувғинга учраган кимсалар кеманинг борт тўсиғидан энгашиб, ҳўнг-ҳўнг йиғлашганча паромдаги ҳамроҳларимга қўлларини узатишди: ёру дўстлар бир-бирларининг дийдорига тўймасдилар. Бу ҳол яна қанча давом этиши мумкинлигини билмайман: назаримда, вақт ўтаётгани ҳеч кимнинг эсига келмасди: охири дарға борт тўсиғи олдига ўтди-да, оҳ-воҳлардан, тўс-тўполондан эс-ҳушини йўқотар ҳолатга етганига қарамасдан (бу табиийдир!), биздан йўлимизда давом этишимизни ўтиниб сўради.

Нийл дарҳол кемадан нари кетдию хиргойичиларимиз ғамгин қўшиқ бошлаб юборишди, уни қувғинга учраган кишилар илиб олишди, сўнггра соҳилда турган кузатувчилар ҳам жўровоз бўлишиб қўшиқ айта бошладилар – гўё марҳумни сўнгги манзилга кузатиш маросими авжида эди. Паромдаги эркаклар-у аёллар, энгашганча човхода эшаётган эшкакчиларнинг юзларидан шашқатор

ёшлар оқарди. Беихтиёр ўпкам тўлди. Айниқса, қўшиқ оҳанги қаттиқ таъсир этди (унинг номи «Абадулабад кечиргил, Лохабер» эди).

Кинлохалин соҳилида Нийл Ройни бир четга тортдим-да, сиз Эпинда туғилган бўлсангиз керак-а, деб сўрадим.

– Хўш, нима бўпти? – деди у.

– Мен битта одамни қидириб юрибман. Назаримда, сиз ўша одам тўғрисидаги баъзи маълумотлардан хабардор бўлсангиз керак, – дедим. – Унинг исми шарифи Алан Брек Стюарт. – Негадир дарғага тугмачани кўрсатиш ўрнига чўнтагига шиллинг солиб қўймоқчи бўлдим.

У ортига чекинди.

– Бу ҳақорат, – деди у. – Йигит кишига бунақа муомала қилмаслик керак. Сиз номини тилга олган инсон Фарангистонда юрибди. Агар у шу ерда бўлган тақдирда ҳам ҳамён-ҳамён пулни унинг ҳаром тукигаям алмаштирмаган бўлардим.

Кўпол хатолик ўтганини пайқаб қолдиму фурсатни бой бермасдан, дарҳол табаррук тугмачани кўрсатдим.

– Ҳа-а, ана, – деди у. – Гапни шундан бошлаш керак эди-да! Хўш, ҳақиқатан ҳам кумуш тугмачали ўсмир бўлсанг, хотиржам бўл – сени керакли манзилга омон-эсон элтиб қўйиш чорасини кўраман. Хафа бўлмагину сенга очиқ-ойдин айтиб қўйишим керак, бундан буён ўша Алан Брекнинг номини сира тилга олмайсан – кейин ҳалиги бе-маъниликни қайта такрорламагин, яъни тоғлик жентельмен чўнтагига палид пулингни тиқиштиришга уринма.

Мушкул аҳволда қолдим: ахир ўзини асл йигитман деб юрган (айнан шундай эди) кишини афтидан билиб бўлмайди-ку! Айни пайтда Нийл

пачакилашиб ўтиришни унчалик хушламасди – зиммасига юклатилган вазифани тезроқ адо этсаю бир ташвишдан қутулса: у зудлик билан йўл-йўриқ кўрсата бошлади. Мен шу ердаги, Кинлохалиндаги қўнаржойда тунаб қолишим лозим эди: эртаси куни эса Марвендан Ардгургача бўлган масофани босиб ўтишим ва Клейморда Жон исмли кимсадан бир кеча тунаш учун жой топиб беришни илтимос қилишим керак (албатта, уни огоҳлантириб қўйишган экан): учинчи куни Корран ва Баллахулиш кўрфазларидан ўтганимдан сўнг, Эпиннинг Дгороро музофотидаги Жеймс Гленнинг ер-мулкига қандай бориш мумкинлигини сўраб-суриштирмоғим зарур эди. Кўриниб турибдики, яна иккита кўрфазни кечиб ўтишим керак: қуруқлик атрофини денгиз қуршаб олган бўлиб, торгина қўлтиқчалар тоғларнинг пойига бориб тақаларди. Бундай ўлкаларни мудофаа қилиш осон-у, лекин яёв кезиб чиқиш мушкул, табиати шафқатсиз, жилов нималигини билмайди: фожеий ҳолатларга ҳар қадамда дуч келиш мумкин.

Нийлдан зарур маслаҳатларни ҳам эшитдим: йўл-пўлда бегона одамлар билан гаплашмаганим, виглару, кемпбеллару қизил мундирлилардан узоқроқ юрмоғим, агар аскарларни кўриб қолсам, дарҳол йўл четига чиқиб, бутазор орасида яшириниб ўтиришим керак экан, «акс ҳолда, бу халқдан яхшилик кутиб бўлмайди», деди. Бир сўз билан айтганда, ўзимни худди қароқчи ёки якобинчиларнинг айғоқчиси каби (афтидан Нийл мени жосус деб биларди) тутишим лозим эди,

Кинлохалиндаги мусофирхона дунёдаги энг расво ташландиқ жой экан: бундай жойда фақат чўчқа боқиш мумкин эди: тутун буруқсиб ётар, бурганинг ҳисоби йўқ эди. Ётоқда камгап тоғлик-

лар ҳам учрарди, албатта. Бундай жойда тунаш менга алам қилди ва Нийлга дағал муомала қилганим учун ўзимдан ўпкалай бошладим. Назаримда, бундан баттар бўлиши мумкин эмасди. Лекин тез орада бундан-да баттар аҳвол бўлиши мумкин эканига амин бўлдим: келганимга ярим соат бўлар-бўлмас (бу вақт ичида эшик кесакисига суяниб турдим, кўзларим сира ҳам тезак тутунига кўниколмасди), момақалди роқ гулдиродио бирдан сел босиб келди, мусофирхона ҳовлисида кўлмак пайдо бўлди ва биз турган уйнинг бир қисмидан шарқираб «анҳор» оқиб ўта бошлади. У замонларда бутун Шотландияда кўнгилдагидек меҳмонхонани учратиб бўлмасди, аммо остондан ўрингача тўпикдан сув кечиб бориш – мен учун ёввойилик аломатидан бошқа нарсаси эмасди.

Эртаси куни йўлга чиққанымдан сўнг кўп ўтмасдан гирдиғум, миқтигина ёши улуг кишига етиб олдим: у маймоқланиб аста кетиб борарди: қандайдир китобчадан кўз узмас, баъзи жойларини тирноғи билан чизиб ҳам кўярди: ўзи руҳонийларга ўхшаб одмигина кийинган, уст-боши ярашиб турарди. Маълум бўлишича, бу киши дин пешволаридан экан, лекин Малл йўлида учраган кўр қоридан мутлақо фарқ қиларкан: йўловчи чакана одам эмасди: Эдинбургдаги «Христианлик таълимотини тарқатувчилар» жамиятининг ишончли вакилларида бири эди: унинг зиммасига олис Шимолий Шотландияда Инжил ғоялари тўғрисида ваъз ўқиш вазифаси юклатилганди. Исми Хендерленд бўлиб, мен соғинган жанубликлар шеvasида сўзларди. Бундан ташқари, бизни фақат юртдошлик туйғуси боғлаб турмаган экан, шахсий манфаатларимиз ҳам туташади. Гап шундаки, меҳрибон устозим – эссендинлик

руҳоний бўш пайтларида баъзи бир диний қўшиқларни, илоҳиётга оид рисоаларни геллар тилига таржима қиларди; Хендерленд эса улардан фойдаланар, буни юксак қадрларди. Йўлда уни айнан ўша рисоалардан бирини мутолаа қилиб кетаётган пайтда учратган эдим.

Биз дарҳол ҳамроҳ бўлишга қарор қилдик: боз устига, иккаламиз ҳам Кингерлохгача боришимиз лозим эди. У ҳар бир дарвиш билан ҳам, ишчи-хизматчи билан ҳам эринмасдан суҳбатлашарди: улар нималар хусусида сўзлашаётганини тушунмасдим албатта, лекин бу ўлкада мистер Хендерленднинг иззат-ҳурматга сазовор экани кўриниб турарди. Ҳарҳолда, кўпчилик чўнтагидан суяк тамакидонини чиқарарди-да, уни бир чимдим тамаки билан сийларди.

Ўз ишларимнинг баъзи бир қирралари тўғрисида гапириб бердим. Аниқроғи, Аланга алоқадор жиҳатлари борасида лом-мим демадим: охирги манзилим – Баллахулиш, ўша ерда дўстимни учратишим лозим, дедим. Охарн ёки Дюрорнинг номлари қулоққа жарангдор эшитилади: Аланнинг изига тушишлари мумкин, деб ўйладим. Кези келганда, Хендерленд ўз ишларию таниш-билиш одамлар, сеҳргар мажусийлару қочоқ яacobинчилар, қуролсизлантириш ва кийим-кечакни ўзгартириш ҳақидаги қарорлар, бир қанча фаройиб расм-русмлар ҳақида тўлиб-тошиб ҳикоя қилиб берди. Афтидан, мўътадил табиатли кишига ўхшарди: парламентни тез-тез сўкар, айниқса, белига қурол осиб юрадиган кишилардан кўра, тоғликлар кийимидаги одамларни қаттиқроқ жазолаш ҳақида қарор чиқаргани учун ҳукумат аъзоларини сира кечиролмасди.

Теран фикр-мулоҳазаларини эшитганимдан кейин ундан Малла Тулки ва эпинлик ижарадорлар ҳақида сўраб-суриштирдим: ўзимча, бир мусофир бундай масалаларга қизиқса, ғалати туюлмас, деб ўйладим.

– Бу жуда ҳам ачинарли воқеа, – деди. – Умуман, ҳайратомуз ҳодиса, – деб қўшиб қўйди у. – Ижарадорларнинг ўзлари ярим яланғоч яшайдилару, ортиқча пулни қаёқдан топишади экан-а? Айтмоқчи, мистер Бэлфур, озгина тамаки топилмайдими?.. Эҳ, шунақами! Майли, бир иложини қиларман, камроқ чексам – ўзимга фойда-ку. Дарвоқе, ижарадорлар хусусида: албатта, маълум маънода уларни зўрлашяпти. Дюрорлик Жеймс Стюарт (унинг Жеймс Глен деган номи ҳам бор) қабила йўлбошчиси Ардшилнинг туғишган укаси бўлади: бу ерда энг улуғ зот ўша: ҳеч кимни ўз ҳолига қўймайди. Яна биттаси бор, Алан Брек деган кимса...

– Ҳа, ҳа! – деб юбордим беихтиёр. – У ҳақда нима дейсиз?

– Хоҳлаган томонига қараб эсадиган шамолатўғрисида нима дейиш мумкин? – деди Хендерленд. – Худди шунинг ўзи бугун бир жойда бўлса, эртага бошқа жойда, ё учиб юради ёки дом-дараксиз бўлиб кетади: ҳақиқий саёқ. Агар шу тобда ҳув анави дуккакли ўсимликлар остида бизни кузатиб ўтирган бўлса ҳам ажабланмайман. Бўлиши мумкин-да!.. Мабодо ёнингизда тамакингиз йўқми?

Мен, йўқ, деб жавоб бердим ва илгари ҳам бир неча марта сўрадингиз-ку, дедим.

– Ҳа-я, эсим қурсин, – деди уф тортиб. – Ажаб, тамаки олиб юрсангиз бирор жойингиз камайиб қолармиди-а?.. Мен сизга айтсам, Алан Брек

деган қушча – авбош, таптортмас, боз устига, ҳамма биладики, Жейм Гленнинг ўнг қўли ҳисобланади. У аллақачон ўлимга ҳукм этилган: энди йўқотадиган ҳеч нарсаси қолмаган, агар бирор-та фақир измига юрмаса борми, ханжар билан шартта қорнини ёриб ташлашдан ҳам тоймайди.

– Гапларингизга қараганда, мистер Хендерленд, ҳақиқатан ҳам иш пачавага ўхшайди, – дедим. – Ҳамма томонни ваҳима босиб кетибди: қулоғимни беркитиб олгим келяпти.

– Э-э, йўқ! – деди мистер Хендерленд. – Бундан ташқари, муҳаббат у тарки дунёчилик ҳам борки, шу жиҳатдан сиз билан мен унга ҳавас қилсак арзийди. Эҳтимол, бу ҳол христианлик нуқтаи назарида гуноҳ саналар, лекин инсоний нуқтаи назардан қаралса, бағоят савобдир. Билишимча, шунинг учун азамат Алан Брекни ҳамма жойда ҳурмат қилишади. Айтайлик, мистер Бэлфур, ватанимизда мунофиқ ва суллоҳлар йўқми? Бижиб ётишибди! Аммо улар ибодатхоналарда олдинги қатордаги ўриндиқда ўтиришади, одамлар орасида ҳам иззат-икромга сазовор: ўзлари эса, аслида, адашган банда бўлмиш каллакесар, қонхўр Аланнинг ҳаром тукига ҳам арзимаيدилар. Йўқ, йўқ, биз тоғликлардан кўп нарсаларни ўргансак зарар кўрмасдик... Нима учун мен тоғу тошларда узоқ вақтдан бери меҳмон бўлиб юрганимга ҳайрон бўляпсиз, тўғрими? – деди у кулимсираб.

– Йўғ-э, унчалик эмас, – деб эътироз билдирдим: – Қолаверса, ўзим ҳам тоғликларга мафтун бўлиб қолганман: агар гап тоғликлар хусусида бўлса, мистер Кемпбелл ҳам тоғли юртда туғилганини унутмаслик лозим.

– Тўғри айтдингиз, – деб жавоб бердим. – У асилзодалар авлодидан.

– Дарвоқе, у ёқларда қиролнинг ишбошиси нима балоларни бошлаб юрибди? – деб сўрадим.

– Ўша Колин Кемпбеллни айтяпсизми? – деди Хендерленд. – Э-э, арининг инига чўп тикяпти!

– Эшитишимга қараганда, у зўравонлик қилиб ижарадорларни ҳайдамоқчи бўлган эмиш-а?

– Шундай, – деб тасдиқлади Хендерленд. – Халқ ибораси билан айтганда, пайтдан фойдаланиб ҳар ким ўз улушини юлиб олмоқчи бўлаётгани чатоқ, холос. Жеймс Глен Эдинбургга бориб Стюартлар қавмидан бўлган битта амалдорни ёллаб келди-да, кўчиришни тўхтатиб қўйди. Ўз-ўзидан равшанки, улар кўршапалакка ўхшаб доимо ғуж бўлиб юришади. Кейин Колин Кемпбелл ҳам тинч ётмади: молия муассасаси судида жараённи ўз фойдасига ҳал этди. Айтишларича, эртага илғор ижарадорлар кўч-кўронларини кўтаришлари лозим экан. Жеймснинг тумшуғи тагида истиқомат қиладиган Дюрордан бошлашмоқчи шекилли, фикри ожизимча, бу унчалик оқилона тадбир эмас.

– Қаршилиқ кўрсатишади деб ўйлайсизми? – деб сўрадим.

– Биласизми, улар қуролсизлантирилган, – деди Хендерленд. – Ҳарҳолда, ҳозирча шундай деб ҳисоблашяпти... Аслида эса, хилват жойларга кўплаб қурол-яроқлар яшириб қўйилган. Устига-устак, Колин Кемпбелл аскарлардан ёрдам сўраган. Агар ҳозирги ҳолатда унинг рафиқаси ўрнида бўлганимда уйга қайтиб келмагунча юрагимни ҳовучлаб ўтирардим. Эпинлиқ Стюартлар ниҳоятда довурак халқ.

– Ҳамма гап шундаки, улар ҳам чакана эмас, – деди Хендерленд. – Аслида, калаванинг учи мана шу жойда. Негаки, мабодо Колин Кемп-

белл Эпиндаги ишларни тартибга солиб қўйса-да, яқин атрофдаги ўлкада – Камеронлар ер-мулки ҳисобланган Маморда яна ҳаммасини бошидан бошлашга мажбур бўлади. Чунки у ҳар иккала ўлкада қирол тайинланган ишбоши ҳисобланади, демак, икки томондан ҳам ижарадорларни сиқиб чиқармоғи даркор. Биласизми, мистер Бэлфур, қўлларимни кўксимга қўйиб айтаманки, агар у биридан қутулган тақдирда ҳам, иккинчисига бориб тугилади. Бунга имоним комил.

Биз йўл бўйи қизғин суҳбатлашиб бордик, шу зайл куннинг қандай ўтганини ҳам сезмай қолдик: охири мистер Хендерленд, мендай ҳамроҳга дуч келганидан мамнун эканини изҳор этди ва айниқса, мистер Кемпбеллнинг дўсти билан танишганимдан бағоят хурсандман, деди («Мен ҳеч иккиланмай сизни мўл-қўл жун етиштириладиган Сион ўлкамизнинг янгроқ товушли куйчиси деб атаган бўлардим», деди). Бирпас нафасимни ростлаб олишимни, лозим топсам унинг уйида бир кеча тунаб кетишимни илтимос қилди. У шу яқин атрофда – Кингерлохдан сал нарида яшар экан. Ростини айтсам, ич-ичимдан қувониб кетдим: клейморлик Жонга ялинишни унчалик хушламасдим. Устига-устак, икки марта омадим чопмагандан кейин (дастлаб, йўлбошловчи чув тушириб кетди, сўнгра жентельмен паромчидан ҳам ёруғлик чиқмади) кўнглимда ҳар қандай тоғликка нисбатан шубҳа пайдо бўлган эди. Биз мистер Хендерленд билан гапни бир жойга қўйдик-да, кечки томон Лох-Линн соҳилида қаққайиб турган бир кулба ёнига бордик. Ардгур тоғларининг бериги қанотида оқшом чўккан, лекин чап қанотига – Эпин томонига ҳамон қуёш нур сочиб турарди. Кўрфаз сокин, худди кўлга ўхшарди: сув

сатҳида фақат балиқчи қушлар чарх уриб учиб юришарди. Бу ерларда қандайдир мудҳиш тантана содир бўлаётгандек туюларди.

Остонага қадам қўяр-қўймасимиздан, мистер Хендерленд каминани ҳайратда қолдириб (шукрки, тоғликларнинг муомала тарзига кўникама ҳосил қилган эдим), уялмай-нетмай меҳмонни эшикка қисиб қўйдию ўзини хонага урди: сопол тамакидонни, суяк қошиқчани қўлига олиб, жонҳолатда бурунларининг тешикларига тамаки тика бошлади. Кейин маза қилиб, кетма-кет чучкураверди. Ниҳоят, ҳузурдан талтайган кўйи илжайиб менга қаради:

– Онт ичиб қўйганман, – деб изох берди у. – Агар йўлга тамаки кўтариб чиқсам, худо урсин деб қасам ичганман. Бу оғир албатта, кейин азият тортаётган кишилар, фақат жун етиштиратган чорвадорлар эмас, христианлик эътиқоди учун жафо чекаётган жамики бандалар ёдга тушадию зорланаётганимдан уялиб кетаман.

Тамадди қилиб бўлишимиз биланоқ (меҳрибон уй соҳибининг энг тотли таоми бўтқаю зардобга қорилган қатиқ экан) у қиёфасига жиддий тус берди-да, мистер Кемпбелл олдидаги бурчим туфайли сенинг парвардигори оламга қанчалик содиқ эканингни текшириб кўришга мажбурман, деб эълон қилди. Тамаки ҳодисасидан сўнг шарақлаб кулиб юборишдан аранг ўзимни тийиб ўтирардим: бироқ у гап бошладию кўп ўтмай кўзларимда ёш ғилтиллади. Одатда инсон қалби икки ҳолатда бирпасда эриб кетади: самимий меҳрибонлик ва мўмин-қобилликка рўпара келсак бас, дарҳол инон-ихтиёримизни бой берамиз: бизнинг қаҳри қаттиқ замонимизда, совуққону манмансираган одамлар бундай фазилат ка-

мёб жавҳардир: айнаи чоқда мистер Хендерленд тимсолида самимияту мўмин-қобиллик жонланган эди. Шу пайтгача кўрган-кечирган саргузаштларим мобайнида кўпинча ўлиб-тирилиб ўз шаън-шавкатимни ҳимоя қилган бўлсам-да, унинг гап-сўзларини тинглаб тез орада соддадил, камбағал мўйсафид қаршисида тиз чўкдим: шундай улуғ зот ёнида ўтирганимдан бошим осмонга етди, кўнглим чароғон бўлди.

Уйқуга кетишимдан аввал у уйининг торфдан қурилган девори киндигида сақланадиган оз-моз пулидан олти пенс санаб берди, йўл-пўлда асқотиб қолар, деди: бундай инсоний мурувватга қандай жавоб қайтаришни билмасдим. Шу қадар ўтиниб илтимос қилдики, қўлини қайтарсам – беодобчилик бўларди, охири олдим: албатта, бу билан рўзғори яна ғариблаган эди.

ЎН ЕТТИНЧИ БОБ

МАЛЛА ТУЛКИНИНГ ЎЛИМИ

Эртаси куни мистер Хендерленд Лох-Линнинг нариги соҳилига кечки томон ўз қайиғида балиқ овига жўнайдиган бир кишини излаб топди. Қайиқчи ўз қавмидан бўлгани туфайли мистер Хендерленд уни битта йўловчини бирга олиб кетишга кўндирди: шундай қилиб, кун бўйи йўл азобидан қутулдим ва кечувдан ўтиш учун паромчига тўлайдиган кира ҳақи ҳам ёнимга қолди.

Қирғоқни тарк этган пайтимизда туш бўлиб қолган эди: ҳаво тунд, булутли эди, гоҳ-гоҳида қуёш мўралаб қўярди, холос. Бу жойлар ҳам денгиз каби чуқур бўлса-да, сув сатҳида бирор-та тўлқин кўринмасди: бир ҳовуч сув олиб ичиб

кўрдим: сувнинг ҳақиқатан ҳам шўр эканига ҳеч ишонгим келмасди. Икки томонда улугвор, ғадир-будур, яланғоч тоғлар қўр тўкиб турарди: бутун соя ташлаб турган маҳалда қоп-қора, ваҳимали кўринар, қуёш нур сочиб турган чоқларда эса бутун бағрини кумуш жилғалар чулғаб олганини кўриш мумкин эди. Эпин деганлари шафқатсиз ўлка бўлиб, нимаси юракдан уриб қолишигаю Алан нега усиз яшай олмаслигига сира ҳам ақлим бовар қилмасди...

Йўл давомида диққатга сазовор бирор ҳодиса рўй бермади ҳисоб. Эндигина жойимиздан жилган эдикки, шимол томондан – сувга яқин жойда қуёш нурида ял-ял товланаётган қирмизиранг лоп этиб кўриндию яна ғойиб бўлди. Қирмизилигига қараганда, у аскарлар мундирини эслатарди: ундан яшин таралаётгандек туюлар, гўё ярқироқ пўлат юзасига нур тушардию акси қайтарди.

Мен қайиқчидан, бу нима, деб сўрадим. Ҳарту-гул, Форт Вильямдан келган қизил мундирлилар Эпинда мол-мулки мусодара қилинган ижарадорлар тўполонини бостириш учун кетишаётган бўлса керак, деди у. Ростини айтсам, бу манзара кўнглимга ғулғула солиб қўйди: билмадим, Алан тўғрисида ўйлаётганим учун шундай бўлдим икки қандайдир ёмон иш рўй беражагини юрагим сезиб турармиди, ишқилиб, қирол Георг аскарларини иккинчи марта кўраётган бўлсам ҳам, улардан яхшилик чиқмаслигига ишончим комил эди.

Ниҳоят, Лох-Линнинг қўйилиш жойига яқинлашган вақтимизда, қайиқчидан қирғоқда қолдириб кетишини сўради. Балиқчи ҳалол одам эди, дин пешвосига сизни Баллахулишга элтиб қўяман деб ваъда берганман деб, дастлаб, илтимосимга унамай турди: лекин ваъдалашган

пинҳоний учрашув манзилимдан йироқлашиб кетаётганим учун сўзимда қаттиқ туриб олдим: охири Аланнинг она юрти Эпинда, Литтер соҳили (бу жойларнинг бошқача номи ҳам қулоғимга чалинган эди: Литтер қароқчизори) этакларида қайиқдан тушиб қолдим.

Кўрфазга энгашиб турган қоядор тоғ ёнбағирлари қайинзор ўрмондан иборат эди. Нишабликни кўм-кўк пўпанак қоплаганди, қирққулоқлар ўсиб ётар, тўқай оралаб шимолдан жанубга томон ёлғизоёқ сўқмоқ ўтганди. Сўқмоқ четига чиқдим-да, чашма қайнаб турган жойда тўхтадим ва бирпас нафасимни ростлаб, мистер Хендерленд бериб юборган зогора нонни сувга ботириб ёб олишга ҳамда эндиги ишларимни пухта режалаштиришга аҳд қилдим.

Аъзойи баданимни пашша чақиб ташлади, ташвишлар ҳам ҳол-жонимга қўймасди. Нима қилмоқ керак? Алан билан нима учун алоқа қиляпман? Ахир у қонун олдида жавоб бериши керак: бугун одам ўлдирмаган бўлса-да, эртага албатта бирор кишининг бошини ейди. Бу ерда қўрқиб-писиб ўтиргандан кўра, жануб томонларга кетиб қолганим яхши эмасми? Вақти-соати келиб мистер Кемпбеллми, мистер Хендерлендми ўзбошимчалик қилганимни билиб қолишса, кўзларига қандай қарайман?! Улар менга, дарвиш экансан, дейишмайдими, ахир! Хуллас, қалбим шубҳаю гумонлар гирдобиди қолди.

Ўй суриб ўтирган пайтимда бирдан тўқай томондан одамларнинг товуши ва от туёқларининг дупур-дупури эшитила бошлади. Тез орада бурилишда тўртта йўловчи кўринди. Ўша жойда сўқмоқ шу қадар торайиб кетган эдики, улар отнинг жиловидан ушлашганча етаклаб келишар-

ди. Олдинда жингалак малла сочли норғул киши келарди: афтидан, амалдорга ўхшарди, юзлари бўғриқиб кетган, шляпасини қўлига ушлаб олганча дам-бадам силкитиб қўяр ва ҳансираб-ҳансираб зўрға нафас оларди. Қоп-қора кийимга ва бошидаги оппоқ ясама сочига қараганда, ишбоши иккинчи бўлиб шахдам одим ташларди. Кейин катак гулли, ёқасига заррин уқа қадалган кийимли хизматкор келарди; демак унинг хўжайини тоғлик асилзодалардан экан; чунки шотландча катак гулли кийимда юриш қонун билан тақиқланган эди: хўжайин ё қонунни сариқ чақага олмайди ёки у боёнлар орасида жуда катта иззат-икромга сазовор эди. Агарда мен бундай масалаларнинг нозик жиҳатларидан хабардор бўлганимда, жиякнинг рангига қараб Аргайлар тимсолини, бошқача айтганда, Кемпбеллар нишонасини таниган бўлардим. От эгарига хуржун ташлаб қўйилганди, эгарнинг қошига эса (сайр-саёҳатга ишқивоз маҳаллий аҳоли орасида шунақа одат расм бўлганди) тўрва танғиб боғланган, тўрвага пунш тайёрлаш учун ишлатиладиган норинж тўлдириб олинганди.

Тўртинчи одам масаласига келсак, илгари унга ўхшаган кимсаларни кўп учратганман ва бирпасда у суд ижрочиси эканини илғаб олдим.

Уларга кўзим тушган заҳотиёқ негадир (ўзим ҳам билмайман) саргузаштларим йўналишини ўзгартирмасликка қарор қилдим: мен ўтирган жойга яқинлашган чоқларида майсадан турдим-да, олдидагисидан Охарнга қандай борса бўлади, деб сўрадим.

У жойида таққа тўхтадию бошимдан-оёғимгача синчиклаб разм солиб, сўнгра ишбошига ўгирилди.

– Манго, иккита ҳалол қароқчига дуч келишдан ҳам ортиқроқ яхши аломат бўлмаса керак! – деди.

– Хўш, ўзларингга маълум иш бўйича Дюрорга кетаётсам, бирдан қирққулоқлар орасидан навниҳол битта ўсмир чиқиб Охарнга йўлингиз тушмайдими, дея сўраб турса, буёғи қандай бўлди.

– Гленур, ҳазилнинг ўрни эмас, – деб жавоб беришди унинг ҳамроҳлари. Уларнинг иккитаси яқин келиб менга синчиклаб назар ташлади, қолган иккитаси нарироқ туришди.

– Хўш, Охарнда нима ишинг бор, йигитча? – деб сўради лақаби Малла Тулки бўлган гленурлик Колин Рой Кемпбелл: мен айнан ўшани саволга тутгандим.

– Битта одамни кўрмоқчиман, – деб жавоб бердим.

– Жеймс Глен бўлса керак, – деб минғирлади Гленур ва яна суд ижрочисига мурожаат этди: – Кўриниб турибдики, ўз одамларини тўпламоқчи экан.

– Нима бўлганда ҳам оптимиздан аскарлар етиб келишини шу ерда кутиб турганимиз маъқул, – деб жавоб берди шериги.

– Мени деб саросимага тушиб қолганга ўхшайсизлар, – дедим. – Ундай бўлса, эшитиб қўйинглар: мен унинг ҳам, сизнинг ҳам одамингиз эмасман: қирол Георгнинг оддий, ҳалол фуқаросиман: ҳеч кимдан қарзим йўқ, бировдан қўрқадиган жойим ҳам йўқ.

– Ёмон гап эмас, – деб маъқуллади ишбоши. – Фақат ижозат этсалару битта савол берсам: ҳалол фуқаро ўз юртидан олисларда нима қилиб юрибди, нима учун Ардшиллларнинг биродарини қидиряпсиз? Агар хабарингиз бўлса, бу ерларда

камина ҳукмрондир. Яъни, ана шу ўлкаларга қирол томонидан тайинланган ишбоши бўламан, орқамда эса ўнлаб аскарларим бор.

– Эшитганман! – дедим зардали оҳангда. – Бутун ўлка бўйлаб сизнинг қанақа қалтис жойларда уяларингиз борлиги тўғрисида мишмиш тарқалган.

У ҳамон менга тикилиб турар, гўё бирор қарорга келишга иккиланарди.

– Начора, – деди ниҳоят. – Тилинг заҳар экан, лекин мен тўғриси ў одамларни яхши кўраман. Агар бошқа куни Жеймс Стюартнинг уйига қайси йўлдан борса бўлади деб сўраганингда, сени алдаб ўтирмасдим, ҳатто ортингдан оқ йўл тилаб қолардим. Лекин бугун... Манго, нима дейсан? – У яна суд ижрочисига ўтирилди.

Бироқ худди шу тобда – у бошини ўгираётган дамда тепадан, қоядан ўқ товуши янградию ўқнинг акс садоси тинмай туриб Гленур тап этиб сўқмоққа қулади.

– Сен! – деб ихраб юборди у. – Мени ейишди!

Ижрочи уни қучоғига олдию хиёл кўтариб тураверди, хизматкор эса қўллари ҳориб-толганига қарамасдан унинг устига энгашганча қотиб қолди. Ярадор қўрқув аралаш гоҳ унисига, гоҳ бунисига тикиларди: охири одамнинг юрак-бағрини эзиб юборадиган ғалати товушда тилга кирди:

– Қочинглар. Мен энди одам бўлмайман.

У чакмонининг тугмаларини ечиб ташламоқчи бўлди: афтидан, ярасини ушлаб кўрмоқчи эди, лекин бармоқлари мажолсизлигидан фақатгина тугмаларни силаб-сийпаларди, холос. Чуқур нафас олдию боши елкасига шилқ этиб тушди.

Суд ижрочиси лом-мим демади, аммо ранги мурдадай оқариб, ёноқ суяклари бўртиб кетди:

хизматкор ёш боладек ҳўнграб юборди. У бошларига муштлаб саннаб йиғларди: менинг эса, қўрқувдан тилим калимага келмай қолди, ғўдайганимча улардан қўз узмай туравердим.

Нихоят, ижрочи жасадни сўқмоқдаги қон ҳалқоб бўлиб қолган жойга ётқизди-да, аранг қаддини ростлади. Назаримда, унинг худди шу ҳаракати юрак-бағримни ўртаб юборди, чунки туриши билан мен: «Қотил! Қотилни ушланглар!» дея фарёд кўтарганимча қоя томон югуриб кетдим. Ҳаммаси бир нафасда рўй берди; дастлабки қоядан ошиб ўтган пайтимда рўпарамда яна битта яйдоқ қоя намоён бўлди, қотил эса ҳали узоққа кетмаган экан. У темир тугмали қоп-қора чакмон кийган норғул киши бўлиб, қўлида қувури узун ов милтиғи бор эди.

– Буёққа келинглар! – деб қичқирдим. – Ана у!

Қотил шоша-пиша орқасига қарадию қоча бошлади. У бир сонияда қайинзорга кириб, қўздан ғойиб бўлди. Бир оздан кейин ўрмоннинг юқори қисмида қораси кўринди; унинг маймундай эпчиллик билан чўққига кўтарилаётгани кўриниб турарди; қотил қоя ортига ўтиб кетдию уни бошқа кўрмадим.

Бу вақт ичида мен ҳам бир жойда тўхтаб турмадим, албатта. Хийла баландликка кўтарилдим, лекин пастдан чақириб қолишди: «Тўхта!» дейишди. Шу пайт қайинзорнинг юқори чеккасига етиб боргандим; орқамга ўгирилган маҳалда ўрмоннинг очиқ жойи баралла қўз ўнгимда намоён бўлди.

Хизматкор билан суд ижрочиси сўқмоқ устида туришарди: бақириб-чақирिशганча қўлларини силкитишарди ва мени орқага қайтишга ундашарди. Уларнинг чап томонида, тўқайнинг этак

қисмида пилтамилтиқларни олдинга ўқталган кўйи аскарлар бирин-кетин қояга ўрмалаб чиқишарди.

– Нима учун орқамга қайтишим керак? – деб қичқирдим жаҳлим чиқиб. – Ундан кўра, ўзларинг бу ёққа чиқинглар!

– Анави болани ким қўлга туширса, ўн фунт мукофот! – деб чинқирди хизматкор. – У қотилнинг ҳамтовоғи. Бизни гапга солиб, чалғитиб туриш учун атайлаб буёққа жўнатилган.

Шу сўзларни эшитишим биланоқ (у аскарларга қараб қичқираётган бўлса ҳам, сўзларини аниқ-тиниқ эшитдим) қўрққанимдан юрагим товонимга тушиб кетди. Агар ҳаётинг хавф остида қолса, нажот йўли топилиши мумкин: бир-йўла ҳаётдан маҳрум бўлсангу номингга ҳам доғ тушса, додингни биров тингламайди. Қолаверса, ҳеч кутилмаган пайтда маломатга қолдим, бутунлай эсанкираб, эс-ҳушимни йўқотиб қўйдим: гўё қуёш чарақлаб турган осмонда момақалди роқ гулдурагандай бўлди.

Аскарлар занжир мисоли олға силжий бошлашди, баъзилари йўлимни тўсиб чиқиш учун югуриб кетишди, бошқалари эса пилтамилтиқларини елкаларидан туширишиб, нишонга олишди: мен жойимда қилт этмасдан туравердим. Шу пайт ёнгинамдан:

– Дарахт орқасига ўтиб, ўзингни бу ёққа ташла! – деган товуш эшитилди.

Нима қилаётганимни англамасдан дарахт орқасига ўтиб, пастга сидирилиб тушганимни биламан, бирдан пилтамилтиқ ўқлари қайин шохлари орасидан шув-шув этиб ўтиб кетди.

Икки қадамча нарида, қўлида қармоқ тутган Алан дарахт орқасида яшириниб турарди. У мен

билан саломлашмади (ҳозир мулозамат қилиб ўтирадиган пайт эмасди): «Орқамдан югур!» деб қўйди, холос. У ғадир-будир тепаликлар бўйлаб Баллахулиш томон чошиб кетди, мен худди қўзи-чоқдай унга эргашидим.

Биз қайинзор оралаб югуриб борардик: баъзан тумшуғимиз ерга теккудек энгашиганимизча қоялар устидаги дўнгликлардан ошиб ўтардик, баъзан тўрт оёқлаб эмаклаб арчагуллар орасига кириб кетардик. Орқа-олдимизга қарамай югурардик, юрагим кўкрак қафасимни ёриб чиқиб кетадиган алфозда дукурлар, умуман, юрагим ёрилиб кетиши ҳам ҳеч гап эмасди: ҳатто бошимни қашлашга фурсат йўқ эди, бир-икки оғиз гапирай десам, ўпкам оғзимга тикилиб сўзлай олмасдим. Алан қар сафар қаддини ростлаб, орқасига назар ташлаётганда кўзларимни пирпиратганимча унга қараб кўярдим у бунга жавобан олисан, албатта ғазабланган аскарларнинг сўкинишлари эшитиларди.

Тахминан чорак соат вақт ўтгач, Алан арчагуллар устига ётиб елкаси оша менга қаради.

– Энди ҳазил тугади, – деди чуқур нафас оларкан. – Агар яшашни истасанг, мен нима қилсам сен ҳам шуни такрорлагин.

Кейин аввалгидан ҳам минг карра эҳтиёткор бўлиб, боя келган йўлимиздан зудлик билан нишабликка туша бошладик, фақат сал юқорироқ томондан юрдик. Ниҳоят, Аланни дастлаб кўрган жойимга етганимиздан сўнг, у Литтер соҳилидаги тўқайда битта қайин остига таппа ўзини ташладую юзини қирққулоқларга буркаганча ҳарсиллаб нафас ола бошлади.

Менинг қовурғаларим мажақланиб кетганга ўхшар, кўз олдим жимирлар, оғзимдан гўё

оташ пуркардим, чанқоқдан юрагим ёниб кетаман дерди, хуллас, мен ҳам тап этиб унинг ёнига йиқилдим.

ЎН САККИЗИНЧИ БОБ

ТЎҚАЙДАГИ СУҲБАТ

Биринчи бўлиб Алан ўзига келди: ўрнидан турди-да, қайинзор ёқасига бориб, олисларни кўздан кечирди, сўнгра ортига қайтиб, жойига ўтирди.

– Уф, исиб кетдик-ку, Дэвид, – деди.

Мен жавоб бермадим, ҳатто бошимни ҳам кўтармадим. Кўз ўнгимда қотиллик рўй берди: қувноқ, истараси иссиққина паҳлавон бирпасда жонсиз жасадга айланди-қолди: ҳамон унга ачинардим, лекин чинакамига куйинмасдим. Алан жонидан ҳам баттар ёмон кўрадиган одам ўлдирилди, Аланнинг ўзи эса шу ерда, тўқайда яшириниб ётибди, аскарларга тутқич бермади. Тепкини унинг бармоқлари босдими ёки буйруқ ундан чиқдими фарқи йўқ. Фаҳмлашимча, бу ёввойи ўлкадаги ягона қонли жинойатга бевосита алоқадор бўлиб, бу ҳол кишини даҳшатга соларди: юзига қарашга ҳам юрагим бетламасди: қуёш аёвсиз қиздираётган тўқайда одамхўр билан ёнма-ён ётгандан кўра, ўша қарғиш теккан оролда яккамоховга ўхшаб ёмғирга бўкиб юрганим, очликдан ўлиб кетганим яхши эди.

– Нима бало, ҳеч нафасингни ростлаб ололма-япсан? – деб мурожаат этди.

– Йўқ, – дедим, юзимни қирққулоқлар орасига яширганимча. – Йўқ, аллақачон нафасимни ростлаб олганман, гапиришим мумкин. Биз энди ажралишимиз лозим. Алан, мен сизни ёмон кўриб

қолдим: юриш-туришларингиз ғалати кўриняпти, худодан кўрқмас экансиз: қисқаси, биз энди ажралишимиз керак.

– Дэвид, ҳеч қандай сабабсиз, бекордан-бекорга ажрашиб кетолмасак керак, – деди Алан жиддий оҳангда. – Агар номимга доғ бўлиб тушадиган бирор нарса маълум бўлса, эски дўстлигимиз ҳурмати ростини айтишинг лозим: шунақа-шунақа деб, агар таниш-билишларим ёқмай қолган бўлса, мен сендан ўпкалашим лозим, бу ахир ҳақорат-ку.

– Алан, бу гапларнинг нима кераги бор? – дедим. – Жуда яхши биласизки, сўқмоқда анави Кемпбелл қонига қоришиб ётибди.

У бир оз сукут сақлаб турди-да, сўнг тилга кирди:

– Бир киши ва олижаноб миллат ҳақидаги чўпчакни эшитмаганмисан?

Мен уни насиҳатомуз эртак айтмоқчи шекилли, деб ўйладим.

– Эшитмаганман, эшитишни ҳам истамайман, – дедим.

– Ижозат берсангиз, мистер Бэлфур, бари бир айтиб бераман, – деди Алан. – Кунлардан бир куни битта одам денгиз ўртасидаги қояга итқи-тиб ташланибди: ўчакишгандек ўша жой олижаноб миллатнинг севимли маскани экан: улар Ирландияга кетаётган чоқларида доимо қоя устида ҳордиқ чиқаришарди. Ўша қоянинг номи Скерривор бўлиб, у кемамиз ҳалокатга учраган жойдан унчалик олис эмас. Шундай қилиб, бечора одам: «Эҳ, ўлимим олдидан ўз боламини бир марта кўрсам эдим, дунёдан беармон кетардим!» дея дод солиб йиғлай бошлабди. Унинг юракбағри эзилаётгани олижаноб миллат қиролининг

қулоғига етиб борибди ва раҳмдил қирол ер остидаги хазинани қўриқлайдиган бадбашара, серсоқол митти кишига фармон берибди: «Учиб болакайни қопчиққа солиб келинглар ва анави шўрпешона ухлаётган пайтда ёнига ётқизиб қўйинглар!» Одам уйқудан уйғонса, ёнгинасида қопчиқ турганмиш, қопчиқнинг ичида эса бир нарса қимирлармиш. Аксига олгандек, у ўзининг соясидан ҳам чўчийдиган жаноблар тоифасидан экан: хуллас, тағин бирор кор-қол рўй бермасин деб, қопчиқнинг оғзини очишдан аввал эҳтиёт шарт, ханжарини қопчиққа бир тиқиб олибди: кейин қопчиқни мундай очиб қараса, болакай ўлиб ётганмиш... Назаримда, мистер Бэлфур, сиз ўша одамга қариндошга ўхшайсиз.

– Демак, бу ишда сизнинг қўлингиз йўқми? – деб шартта ўрнимдан туриб кетдим.

– Авваламбор, мистер Бэлфур, эски дўстлигимиз ҳурмати, бировни асфаласофилинга жўнатмоқчи бўлган ёвуз ниятли киши қармоқни елкасига ташлаб олиб сайр этиб юрмайди, қилич ёки милтиқ кўтариб юради. Қолаверса, қабиладошларини маломатга қолдирмаслик учун бундай ишни она юртидан олисроқ жойда амалга оширади, – деди Алан.

– Ҳа, бу гап тўғри!

– Энди, – деб давом этди Алан ханжарини қинидан суғуриб, кейин уни тантанавор кўксига босди, – мен мана шу муқаддас тиф ҳурмати қасам ичиб айтаманки, тушимда ҳам, ҳушимда ҳам мутлақо қотилликка алоқадор эмасман!

– Худога шукр! – деб хитоб қилдим ва унга қўлимни узатдим.

Алан қўлимга қайрилиб ҳам қарамади.

– Муни қара-я, битта Кемпбеллнинг иши шунчалик муҳим экан-да! – деди. – Дафъатан камёб ҳодисага ўхшамайди-ку!

– Ҳадеб мени айблайвериш ҳам унчалик тўғри эмас-да! – дедим. – Кемада нималар деганингизни бир эслаб кўринг, ахир! Ҳартугул, худога шукрки, васваса билан қилмиш ўртасида жуда катта тафовут бор. Ҳар ким ҳам васвасанинг комига тушиб қолавермайди, лекин Алан, совуққонлик билан битта инсонни жонидан жудо қилиш ҳар кимнинг қўлидан келавермайди!.. – Нафасим бўғилиб, сўзлашдан тўхтаб қолдим. – Мабодо хабарингиз йўқми, бу ишни ким қилдиркин-а? – деб қўшиб қўйдим бирпасдан кейин. – Ўша давангирдай йигитни (қоп-қора чакмонли) танимайсизми?

– Чакмоннинг ранги қора эканига кафолат беролмайман, – деб жавоб берди Алан муғамбирлик қилиб. – Назаримда, чакмон кўк тусли эди.

– Кўк бўладими, қора бўладими – бунинг аҳамияти йўқ, лекин сиз ўша одамни танидингизми?

– Виждонан айтсам, қасам ичолмайман, – деди Алан. – Шубҳасиз, у ёнимдан ўтиб кетди: ҳамма бало шундаки, биласанми, худди ўша дамда бошмоғимнинг боғичини боғлаётган эдим.

– Ундай бўлса, балки уни танимасдим, деб қасам ичарсиз-а? – дедим жаҳлим чиқиб. Бир томондан, унинг важ-карсонидан кулгим қистарди.

– Бундай ҳам қилолмайман, – деб жавоб берди у. – Эҳ, Дэвид, биласанми, хотирамнинг мазаси йўқ: ҳамма нарсани эсимдан чиқариб қўявераман.

– Лекин мен баъзи нарсаларни аниқ кўрдим, – дедим. – Сиз жўрттага ўзингиз билан мени уларга

яққол кўрсатдингиз, аскарларни чалғитиш учун шундай қилдингиз.

– Бўлиши мумкин, – деб фикримга қўшилди Алан. – Менинг ўрнимда бошқа бир инсофли инсон бўлганида ҳам шундай қиларди. Бу ерда бизнинг ҳеч қандай айбимиз йўқ.

– Ҳа, биздан бекорга шубҳаланишяпти: ваҳоланки, баҳоналарни қалаштириб ташлашимиз мумкин! – дедим қизишиб. – Ҳақ одам айбдорга нисбатан қандайдир устунликка эга бўлади!

– Дэвид, ҳақ одам ўзига тақалаётган айбни судда рад этиш имкониятига эга: ўйлайманки, ўқ узган давангир учун чангалзордан бошқа паноҳ йўқ. Агар сен ўз қўлингни булғамаган бўлсанг, демак қўллари унчалик тоза бўлмаган одамлар ҳақида кўпроқ ғамхўрлик қилишинг лозим. Шундагина олижаноб христиан бўласан. Негаки, агарда ҳаммаси тескари бўлганда борми, айтайлик, ўша афт-башарасига тузуккина назар солишга ҳам улгурмаган давангир бизнинг ўрнимизда, биз унинг ўрнида бўлсак (ахир шундай бўлиши ҳам мумкин эди-да!), яъни у аскарларни чалғитганида, ниҳоятда миннатдор бўлардик!

Мана шунақа, мунозара бошланиб қолса, Алан икки оёғини битта этикка тиқиб тураверарди. Аммо у соддадиллик билан вайсар, ҳақлигига ростдан ҳам ишонарди, зиммасидаги бурчни адо этиш учун ўз ҳаётини қурбон этишга ҳам рози бўларди. Мен миқ этмасдим. Беихтиёр мистер Хендерленднинг сўзларини эсладим: «Биз ана шу ёввойи тоғликлардан ўрнак олсак савоб бўлар эди». Нима ҳам дердим, ўзимга яраша сабоқ олдим. Аланнинг ғурур ва бурч ҳақидаги тасаввурлари телба-тескари эди: ўшалар учун ўйламай-нетмай ўзини ўтга-чўққа ураверди.

– Алан, олижаноб христиан хусусида сизчалик тасаввурга эгаман деёлмайман-у, аммо сўзларингизда шундоқ ҳам олижаноблик сезилиб турибди, – дедим. – Шунинг учун яна бир бор сизга қўлимни узатаман.

У иккала қўлини менга узатди ва агар барча таъна-дашномларингни эшитганимдан кейин ҳам ярашаётган бўлсам, билгинки, каминани сеҳрлаб қўйибсан, деб тўнғилади. Сўнг қиёфаси тундлашди: фурсатни қўлдан бой бермай, зудлик билан жуфтакни ростлашимиз даркор: ҳозир Эпиннинг тит-питини чиқариб ташлашади. Йўлда дуч келган ҳар бир кимсани сўроққа тутишади: мен шундоқ ҳам қочоқман, сен бўлсанг, истайсанми-истамайсанми, қотилликка алоқадорсан, деди у.

– Во-о! – деб пишқириб юбордим атайлаб жаҳлини чиқариш учун. – Мен ватанимнинг одил судидан қўрқмайман.

– Ватан сеники бўлса кошкийди! Худди бу ерда – Стюартлар юртида кимдир сени суд қиладигандек гапирасан-а!

– Қаерда суд қилишларининг унчалик аҳамияти йўқ, ҳамма ёқ Шотландия-ку! – дедим.

– Дўстим, баъзан сенга қараб туриб тушунолмай қоламан, – деди Алан. – Ахир сен Кемпбелл ўлдирилганини ҳисобга олгин-да. Демак, Инверэрида – Кемпбеллар инида суд бўлади, ўн беш бош Кемпбелл эса қасамёд қилган ҳакамлар қаторида ўтиради, судья ўриндигига эса Кемпбелларнинг Кемпбелли – герцог ўлигини ташлаб олади. Дэвид, боя одил суд, дедингми? Тоғ сўқмоғида ҳали Гленур қай йўсинда ўлимга маҳкум этилган бўлса, одил суд ҳам худди ўшандек тартибда иш кўради.

Ростини айтсам, бу гаплар каминани унчалик қаноатлантирмади, агарда Алан ҳақ бўлганда, мен бунга тўла-тўкис қаноат ҳосил қилардим: ўйлашимча, у баъзан кўпиртириб юборарди: масалан, суд маслаҳатчиларидан фақат ўн биттаси Кемпбеллар эди, холос. Тўғри, бошқа тўрттаси ҳам сўзсиз герцогга бўйсунарди. Умуман, сиртдан муҳим бўлиб кўринадиган бу нарсалар деярли аҳамиятсиз эди. Шунга қарамай, герцог Аргалский масаласида Алан билан роса талашиб-тортишдим: «Ахир у ақли расо акобир, ҳалол одам, бекорга виг эмас-ку!» дедим.

– Буни қара-я! – деди Алан мийиғида кулиб. – Унинг виг экани тўғри, бунга ҳеч ким шубҳаланмайди, лекин у ўз қабиласининг баҳодир йўлбошчиси эканини ҳам эсдан чиқармаслик лозим. Қабиладошлари нима дейишади: Кемпбеллни отиб ўлдиришса-ю, олий суд раиси қабиаларининг йўлбошчиси бўлишига қарамасдан, биров дорга осилмаса? Мен бир неча марта иқрор бўлганманки, текисликда яшайдиган аҳоли негадир яхши-ёмонни ажрата олмайди.

Ўзимни тутолмасдан хахолаб юбордим: Алан ҳам менга қўшилишиб қаҳқаҳа отаётганини кўриб ҳайрон бўлдим.

– Йўқ, йўқ, Дэвид, – деди. – Ҳозир тоғда турибмиз, агар мен: «Жуфтакни ростлаш керак», десам, сира ҳам пайсалга солиб ўтирмагин: орқа-олдинга қарамай қочавер! Биламан, тоғу тошларда, ўрмонда асал сақланмайди, очдан ўлиш ҳеч гап эмас, аммо қизил мундирлилар ўқига учсанг ёки қамоққа тушиб қолсанг, ундан ҳам баттар бўлади.

Ундан, энди қаёққа қараб қочамиз, деб сўрадим. «Жануб томонга», деди. Ростини айтганда, тезроқ уйга қайтиб бориб, амаким билан ҳи-

соб-китобни ўрнига қўйишни жуда ҳам истардим. Шунинг учун Алан билан бирга йўлга тушишдан воз кеча олмадим. Бундан ташқари, одилона суд бўлиши ҳақида хомтама бўлмоқлик аҳмоққа хос хусусият эди: Аланнинг сўзлари шубҳага ўрин қолдирмасди. Ҳадиксираб қолдим: Алан ҳақ бўлса, мени соғ қўйишмайди. Агар қай йўсинда ўлишни истайсан, деб сўрасалар, ҳеч қандай имконим қолмаган тақдирдагина, дорга оса қолинглар, деб жавоб берардим. Бир пайтлар дайди аттордан мўъжаз китобча сотиб олгандим: унда манзума ва манзумага ишланган расмлар чоп этилганди: жирканч қурилмани (дорни) илк бора ўшанда кўрганман – кўз ўнгимда мудҳиш манзара намоён бўлдию одил судга бўлган ишончимга раҳна тушди.

– Алан, энди бўлар иш бўлди, – дедим. – Сиз билан кетаман.

Олдиндан айтиб қўяй, бу сенга ўйинчоқ эмас, – деди Алан. – Доимо оч-наҳор юрасан, на партўшак, на кўрпа бор. Какликлар билан ўрин талашиб ётасан, овчидан ҳурккан буғудай ҳаёт кечирасан: қўлдан қуролингни қўймай ухлайсан. Ҳа, оғайни, хавф-хатардан фориг бўлгунча бир неча чақирим мобайнида машаққатга дош бериш лозим. Олдиндан ҳаммасини ўргатиб қўяман, чунки мен бунақа ҳаётнинг ипидан-игнасигача биламан. Яна қандай йўл бор, деб сўрайдиган бўлсанг: очиги, бошқа ҳеч қандай йўл йўқ. Ё орқамдан овлоқ сўқмоқлар бўйлаб кетасан ёки дор остига равона бўласан.

– Битта йўлни танлаш қийин эмас, – дедим ва шартномамизни қўл сиқишиб мустаҳкамладик.

– Ана энди қизил мундирлиларга бир кўз ташлаб қўяйлик-чи! – Алан мени ўрмоннинг ши-молий-шарқ чеккасига етаклаб борди.

Дарахтлар ортидан қарашимиз билан кўз ўн-гимизда кўрфазга тик тушган улкан қоя намоён бўлди. Атрофда ҳарсанг тошлар ястаниб ётар, яккам-дуккам арчагуллару эгри-бугри қайин ниҳоллар бор эди. Ҳув, олисда – Баллахулиш то-мондаги ёнбағирда дам юқорига, дам пастга, гоҳ тепаликка, гоҳ жарликка қараб ўрлаётган мит-тигина қизил иблислар тобора камайиб борарди. Бақир-чақирлар тиниб қолган, демак, аскарлар ҳолдан тойган бўлсалар ажаб эмас, лекин улар ҳамон бизнинг изимиздан келишарди, ҳойнаҳой, қочоқларга етиб олишга ишончлари комил ше-килли.

Алан мийиғида кулимсираган кўйи уларни ку-затиб турди.

– Ана холос, – деди у. – Чув тушиб қолганликла-рини англаб етгунларига қадар йигитларнинг тин-каси қуриб кетади! Бундан чиқдики, Дэвид, тагин бирпас нафасимизни ростлаб олишимиз мумкин: ўтириб тамадди қиламиз, сувдонимдан бир-икки қултум сув ичамиз. Кейин Охарн томон йўл оламиз, қариндошим Жеймс Гленнинг хонадонига ташриф буюрамизу уст-бошларимни, қуролимни ва йўл харжига пул-мул оламиз-да, ҳайё-ҳуйт деб, боши-миз оққан томонга қараб кетамиз.

Биз майсалар устига ўтириб овқатландик, сув ичдик: кимсасиз, ёввойи, азим тоғлар ортига бо-таётган қуёш кўриниб турарди: дўстим билан ана шу ўлкада сарсари кезмоғим лозим. Ўтган кунлар мобайнида кўрган-кечирганларимиз ҳақида қис-ман довонда ўтирган чоғимизда, қисман Охарн-га кетаётган пайтимизда бир-биримизга гапи-

риб бердик: Аланнинг саргузаштидан энг муҳим, диққатга сазовор ўринларини қуйида баён этмоқчиман.

Шундай қилиб, мени итқитиб ташлаган тўлқин орқага қайтар-қайтмас у борт тўсиғи ёнига югуриб боради-да, аланг-жалаң қилиб мени қидира бошлайди: гирдобда жонҳолатда қўлларимни шалоп-шулуп қилаётганимни ҳам ва сўнгги дамда лангарга ёпишиб олганимни ҳам элас-элас кўриб қолади. Худди шу нарса кўнглида умид уйғотади, омон-эсон қуруқликка чиқиб олишимга ишонади ва қаерга борса, ўзидан кейин албатта бирор нишона қолдириб кетишга аҳд қилади; мен эса оқибатда Эпин ерига чиқиб олдим.

Охири кемадаги қайиқни сувга туширишиб икки-уч киши унга ўтириб олишга ҳам улгуради: худди шу чоқда олдингисидан ҳам улканроқ тўлқин ёпирилиб келадию кемани қоя устидан юлқиб олади: агар кема харсанг қиррасига санчилиб қолмаганда, сувга ғарқ бўлиб кетарди. Кема қояга тумшуғи билан уриладию қуйруқ қисми сувга ботиб кетади. Қуйруқ қисми ҳавода муаллақ қоладию тумшуғи денгизга санчилади ва олдинги томондаги туйнукдан кема ичкарасига бир тегирмон сув шариллаб кира бошлайди.

Сўнгра шунақа бир ҳодиса рўй берадики, гапираётиб Аланнинг ҳам ранги бўзариб кетди. Умумий хонада иккита оғир ярадор каравотда ётган экан, туйнукдан сув отилиб кираётганини кўриб улар кемамиз чўкиб кетибди, деб ўйлашади ва дод-фарёд кўтара бошлашади, палубада турган денгизчилар зудлик билан қайиққа сакраб тушадилару эшакларни босиб олишади. Бироқ улар икки юз қулоч узоқлашмасданоқ яна баҳайбат тўлқин бостириб келадию кемани қояга

қапишиб турган жойидан тортиб олади ва кема елканларини пуфакдек шишириб қувлашмачоқ ўйнаётгандек қайиқ ортидан шитоб билан йўлга тушади, аммо аста сувга чўкаверади: гўёки сув остида қандайдир кўзга кўринмас қудратли қўл уни сув қаърига тортаётгандек чуқурроқ ботади ва ниҳоят чўкиб, Дайсетнинг «Васият» кемаси устида ҳайбатли тўлқинлар бирлашиб кетади.

Қайиқ то қирғоққа етгунча эшкакчилар лом-мим дейишмайди, ярадорларнинг ўлим олдидаги дод-фарёди ҳамманинг тил-жағига кишан солиб қўйган эди. Аммо қуруқликка етай деганда Хозисон бирдан сергак тортади ва Аланни ушланглар, деб фармон беради. Афтидан, фармон денгизчиларга унчалик ёқмайди, улар нима қилишларини билмасдан бир жойда депсиниб тураверадилар: Хозисон эса қутуриб кетади: «Алан энди ёлғиз, унинг пули жуда кўп, мана шу юзуқсизнинг касофати туфайли кема фарқ бўлди, оға-иниларимиз ҳалокатга учради: ҳаммаси учун бирийўла қасос оладиган ва катта бойликни қўлга киритадиган фурсат келди!» деб бўкиради. Улар етти киши эди, боз устига, Алан суянишга яқин атрофда бирорта харсанг ҳам кўринмасди: денгизчилар аста-секин тарқалишиб, уни қуршай бошлайдилар.

– Худди шу пайт ҳалиги сарғимтир паканавой бор эди-ку... ҳаҳ, оти нимайди-я, хуллас, ўша олдинга чиқди, – деб ҳикоясини давом эттирди Алан.

– Унинг исми Риак, – дедим.

– Ҳа, ҳа, Риак! Сира ишонгим келмайди, ўша менинг ёнимни олди; денгизчилардан, жазодан қўрқмайсизларми, деб сўрадим. Кейин: «Ундай бўлса, мен мана шу тоғлик билан елкама-елка туриб сизларга қарши курашаман, жин урсин!»

деди. Биласанми, ўша сариқ попушак унчалик ёмон одам эмас экан, – деди Алан. – Ҳали виждонини йўқотмаган экан.

– У менга ҳам баҳоли қудрат яхши муомала қиларди, – дедим.

– Аланга ҳам ёмонлик қилмади, – деди оғайним.
– Қолаверса, у табиатан каминага ўхшар экан! Биласанми, Дэвид, кема ҳалокати ва анави бахтиқароларнинг дод-фарёди унинг юрак-бағрини куйдириб юборди. Ўйлашимча, ҳамма жумбоқ мана шу ерда бўлса керак.

– Эҳтимол, – дедим. – Дастлаб, пулга у ҳам бошқалардан кам кўз олайтирмаган эди. Хозисонга нима бўлди?

– Менимча, жини қўзиб қолди. Лекин паканавой менга: «Қоч!» дедию жуфтакни ростладим. Фақат соҳилда уларнинг тўдалашиб турганини кўриб қолдим, холос. Назаримда, ҳар хил дунёқарашлар тўқнашиб қолганди.

– Яъни, буни қандай тушунса бўлади?

– Муштлашув бошланди, – деб тушунтирди Алан. – Кўз ўнгимда биттаси қопга ўхшаб гурс этиб йиқилди. Афсуски, томоша қилиб ўтиришга вақтим йўқ эди. Хабаринг бўлса, Малл оролининг нариги томонида Кемпбеллар қабиласи яшайди; бизнинг қариндошларимизга эса Кемпбеллар жамоати муносиб эмас. Акс ҳолда, ҳеч қаёққа қочиб ўтирмасдим, сени ўзим излаб топардим ва паканавойга ҳам ёрдам берардим, албатта (қизиқки, Алан зўр бериб мистер Риакнинг бўйи пастлигини таъкидларди-ю, лекин ўзининг ундан салгина баланд эканини мутлақо эътиборга олмасди). Шундай қилиб, оёғимга зўр бердим, – деб давом этди Алан. – Йўлда учраган одамга, ҳув анави соҳилда ҳалокатга йўлиққан кема ётибди, деб эълон қи-

лавердим. Офайничалиш, буни эшитиб улар менга қиё ҳам боқишмасди! Э-э, бир-бирини қувиб, қирғоқ томонга югуришганини бир кўрсанг эди! Бориб кўришсаки, бекорга ҳалпиллашган экан, майли, Кемпбеллар қавмига бунақа «мусобақа» зиён қилмайди. Менимча, худойим ўша қабилани мазахлаш учун атайлаб кемани синдириб, ўтин қилиб ўтирмадию бутунича чўктириб юборди. Фақат бу ҳол сенга зарар етказди, холос. Агар соҳилга лоақал пайраҳа оқиб чиққанини кўрганларидаям, бутун қирғоқни элакдан ўтказишардию сени топиб олишарди.

ЎН ТЎҚҚИЗИНЧИ БОБ

КЎРҚУВ МАСКАНИ

Биз олға интилаётган пайтимизда кеч кириб қолди. Кундузи осмонни увода мисоли титилиб кетган булут қоплаганди, оқшом чўккандан сўнг эса қора булут босиб келдию ёз фасли бўлишига қарамасдан атроф зим-зиё бўлиб қолди. Тоғнинг ғадир-будир нишаблиги бўйлаб кетиб борардик; Алан олдинда туртинмай илгарилар, мен унинг йўлдан адашмаётганига ҳайрон қолардим.

Ниҳоят, кечки соат ўн яримларда пастликка туша бошладик: пойимизда водий ястаниб ётар, гулхан жоласи кўзга ташланарди. Хонадон эшиклари очилиб-ёпилганда ўчоқдаги олов ёки шам шуъласи кўриниб қолар, уй атрофида, кўрғон ҳовлисида эса бошлари узра машъала кўтариб олишган беш-олти киши елиб-югуришарди.

– Нима бало, Жеймс ақлдан озиб қолмадимикан, ишқилиб? – деди Алан. – Агар ҳозир аскар-

лар бўлса унинг ҳолига маймунлар йиғларди. Менимча, у йўлга пистирма қўйган бўлса керак; биз келган йўлни Жеймс жуда яхши билади, лекин аскарлар зинҳор-базинҳор тополмайди.

Шундан кейин Алан уч марта шартли ҳуштак чалди: дастлабки ҳуштак товуши янграши билан барча олов атрофидагилар қотиб қолгандек бўлди, гўё машғалачиларни қўрқув ерга михлаб қўйгандек эди; ҳуштак учинчи бор чалинганда яна ғимир-ғимир бошланди. Биз шу тариқа қўрғон аҳолисини тинчлантирдик-да, нишабликдан тушдик ва дарвоза олдида (қўрғон бадавлат деҳқонларнинг хўжалигини эслатарди) эллик ёшлар атрофидаги кўркамгина, новча киши йўлимизга пешвоз чиқдию гэллар тилида Аланга бир нима-лар деди.

– Жеймс Стюарт, шотланд тилида гапиришингни илтимос қиламан, – деди Алан. – Чунки битта меҳмон бошлаб келяпман, у бизнинг тилимизни тушунмайди. – У қўлтиғимдан олди-да, қўшимча қилди: – Манави йигитчани назарда тутаяпман; ёш мулкдор, пастликда яшайди, мулкдор, менимча унинг ер-мулкини эсламаганимиз маъқул, акс ҳолда эгасининг мазаси қочиб қолиши мумкин.

Жеймс Глен мен томон ўтирилди-да, қойиллатиб таъзим бажо келтирди ва дарҳол Аланга му рожаат этди:

– Бай-бай-бай, кўргиликни қара-я! – деб хитоб қилди. – Энди бошимизга кулфат ёғилади! – У бармоқларининг бўйинларини қисирлатди.

– Дийдиё қилаверма! – деди Алан. – Бир ёмоннинг бир яхшиси бўлади. Худога шукр, Колин Рой адоий тамом бўлди!

– Шундайку-я, лекин худо ҳаққи, уни тирилтирган одамнинг бошидан тилла сочардим! Ёв қочса,

ботир кўпаяди, дейдилар. Бироқ энди бўлар иш бўлди, бўёғи синди. Сенингча, ким жазоланади? Қотиллик Эпинда рўй берди, демак, Эпин жавобгар бўлиши лозим. Алан, ўзинг ўйлаб кўргин ахир, мен аёлманд кишиман.

Суҳбат мобайнида хизматкорларни томоша қилиб турдим: баъзилар томга нарвон қўйишдию пичан ғарами ичидан милтиқ, қилич каби қурол-яроқларни чиқариб олишди; бошқалар эса буларни қаёқларгадир ташиб кетишди; водий ичкарисидан эшитилаётган дастали сўқаларнинг товушидан билдимки, улар қурол-яроқни ер остига кўмишарди. Ҳар ким жонини жабборга бериб ишларди-ю, лекин ҳеч қандай тартибга риоя этишмасди: гоҳ икки киши битта қуролга ёпишарди, гоҳида боши узра машғал кўтариб юрганлар бир-бири билан тўқнашиб кетарди. Алан билан гаплашаётган Жеймс баъзан суҳбатни бўларди-да, баланд товушда қандайдир кўрсатмалар берарди, аммо буйруқлар кўнгилдагидек бажарилмасди. Машғала ёритиб турган кишиларнинг қиёфаларидан ғала-ғовур уларни хийла эсанкиратиб қўйганини сезиш мумкин эди; биров товушини кўтариб гапирмасди, лекин пичир-пичирлар ҳам ташвишли, қаҳрли эшитиларди.

Шу пайт оқсоч уйдан тугунчами, бўғчами кўтариб чиқдию унга кўзи тушган Алан бирпасда каловланиб қолди (ўша ҳолатни эсласам, ҳанузгача кулгим қистайди).

– Анави қизнинг қўлидаги нарса нима? – деб сўради тараддудланиб.

– Алан, уйни тартибга соляпмиз, – деб жавоб берди Жеймс бир оз қўрқув, айна чокда хушомадгўйлик оҳангида. – Энди Эпинни бошдан охиригача титиб ташлашади; ғамимизни еб қўйма-

сак, арзимаган нарсага ҳам тирғалишлари ҳеч гап эмас. Тушунасан-ку, милтиқ билан қиличларни торф конига кўмиб қўймасак бўлмайди; анави қизнинг қўлидаги тугунчада фарангича кийим-кечакларинг бор. Менимча, уни ҳам кўмиб қўй-сак ёмон бўлмасди.

– Фарангича кийимларим ҳам ер остига кўмиладими? – деб бақариб юборди Алан. – Асло ҳожати йўқ! – Оқсоч қўлидан тугунчани юлқиб олди-да, кийимларини алмаштириб чиқиш учун омбор сари йўл олди.

Мен унинг қариндоши билан ёлғиз қолдим. Жеймс мулозамат кўрсатиб каминани ошхонага бошлаб кирди, столга ўтқазди, ўзи ҳам ёнимдан жой олди ва ҳар хил кулгили воқеаларни гапириб бериб, зериктирмай ўтирди. Бироқ кўп ўтмасдан ташвишга тушиб қолди. Мени ҳам унутиб тирноқларини ғажий бошлади; гоҳ ҳузурида меҳмон борлиги эсига тушиб қолардию зўраки жилмайиб қўярди ва бир-икки оғиз сўз қотар, сўнгра бутун вужудини яна қўрқув эгалларди. Рафиқаси ўчоқ рўпарасида ўтирганча, юзини кафтлари билан тўсиб йиғлар, катта ўғли чўкка тушиб полда ётган қоғоз уюмларини титкилар, баъзи бирларини танлаб, уни ўчоққа ташлар, куйиб кул бўлгунча кузатиб турарди; йиғлайвериш қовоқлари шишиб кетган оқсоч ўзини қаёққа қўйишни билмасди ва бурчакка бориб оҳистагина пиқ-пиқ йиғларди; дам-бадам эшикдан бирров мўралардию энди нима қиламиз, деб сўрарди.

Охири Жеймснинг тоқати тоқ бўлди, жойида ўтиролмай қолди ва беодобчилик қилаётгани учун узр сўради-да, мендан хонани айланиб юришга рухсат сўради.

– Сэр, билиб турибман, сариқ чақага ҳам қиммат суҳбатдошман, – деди у. – Бари бир хаёлимга ўша бахтсиз ҳодисадан бошқа ҳеч нарса келмаяпти; шунинг оқибатида қанчадан-қанча бегуноҳ кишиларнинг бошига бало ёғилади, ахир!

Бир оздан сўнг ўғли бошқа қоғозларни ёқаётганини пайқаб қолдию сабр косаси тошди: Жеймсининг аҳволига назар ташлаш ҳам азоб эди. У йигитчанинг юзига бир-икки марта тарсаки тортиб юборди.

– Ҳе-е онангни... тентак! – деб қичқирди у. – Нима, отангни дорга осдирмоқчимисан? – Хонада меҳмон ўтирганини ҳам унутдию хуморидан чиққунча ўғлини гэл тилида роса сўкди. Йигитча миқ этмасди, лекин «дор» сўзи эшитилиши биланоқ хонадон соҳибаси юзини қўллари остига яшириб ҳўнграб юборди.

Бундай ҳолатни кўриш, бундай гапларни эшитиш бегона одамга ниҳоятда оғир эди; Алан қайтиб келганда ўзимда йўқ хурсанд бўлиб кетдим, ўзининг фарангича кийим-бошида олифта кўринарди, аммо инсоф билан айтганда, кийимини башанг деб бўлмасди; гижимланиб, тўзиб кетган эди-да! Кейин менга навбат келди: хўжайиннинг ўғилларидан биттаси каминани ошхонадан ташқарига бошлаб чиқиб, кийимларимни алмаштириб олишимни сўради (аслида, аллақачон шундай қилишим лозим эди); менга тоғликлар киядиган буғу терисидан тикилган бир жуфт бошмоқ берди; дастлаб, бундай оёқ кийимида юриш хийла ноқулайдек туюлди, лекин бир оз юриб кўрганимдан сўнг амин бўлдимки, бу жуда зўр пойафзал экан.

Ошхонага қайтиб кирсам, назаримда, Алан ўз режасини айтиб улгурган эди; ҳарҳолда, сукут

аломатида сездимки, бирга йўлга тушамиз, аллақачон сафар тадориги кўрилганди. Бизга қиличу иккитадан тўппонча беришди. Қиличбозликка уқувим йўқлигини яшириб ўтирмадим. Қўшимча тарзда анча-мунча ўқ, бир чипта халтада сули ёрмаси, темир лаганча, сувдонни тўлдириб ажойиб фаранги майидан қуйиб беришди. Хуллас, йўлга чиқишга тап-тайёр эдик. Тўғри, пул унчалик мўл топилмади. Чўнтагимда икки тангага яқин пул қолган эди; Аланнинг тилла тўла камари эса бошқа бир чопардан бериб юборилганди, Ардшилнинг ишончли вакилида бор-йўғи ўн етти пенс қолганди, холос. Маълум бўлишича, Жеймс ижарадорларнинг ҳар хил юмушлари туфайли Эдинбургга тез-тез қатнаб тураркан ва кўпгина чиқимдор бўлиб қайтар экан: шунинг учун амалтақал қилиб зўрға уч шиллинг беш ярим пенс тўплаб берди. Боз устига, пулининг кўпгина қисми мис чақалардан иборат эди.

– Етмайди, – деди Алан.

– Сен шу яқин атрофдаги ишончли жойда яшириниб ётишинг лозим, – деди Жеймс. – Кейин хабар қиларсан. Алан, гапим малол келмасин-у, лекин шошилишинг керак. Қандайдир икки-уч танга учун имирсилаб ўтирсанг бўлмайди, ғанимат фурсатни бой беришинг мумкин. Агар шу ерда эканингни сезиб қолишса худо кўрсатмасин-у, лекин юрагим сезяпти-да, бирпасда тинтув бошланади ва ҳамма айбни сенга ағдаришадди. Мабодо қўлга тушсанг, мени ҳам соғ қўйишмайди; ахир биз яқин қариндошмиз, бу ерларда меҳмон бўлган пайтингда яшириб қўярдим. Агар мени қўлга олишса... – У тилини тишладию ранги оқариб кетди ва тирноғини ғажий бошлади. –

Агар мени қўлга олишса, бизникиларга жуда оғир бўлади, – деб гапини якунлади.

– Эпиннинг қора кунлари бошланади, – деди Алан.

– Бунга ўйлашнинг ўзи даҳшат! – деди Жеймс.
– Бай-бай-бай, Алан, биз хотинларга ўхшаб валақлашиб ўтирибмиз-а! – У кафти билан деворга уриб қўйганида бутун уй зириллаб кетди.

– Тўғри-да, нима бўпти? – деди Алан. – Мана, пастликда яшайдиган дўстим ҳам шу ҳақда гапирган эди. – У мен томонга ишора қилди. – Афсуски, унинг гапларига қулоқ солмаган эканман.

– Биласанми, Алан, мабодо мени қамоққа олишса, унда пул керак бўлади, – деди Жеймс босиқ оғангда. – Ўшанда нималар деганимни сен нималар деганингни эслаб қолишади ва иш иккаламиз учун ҳам чаппасига кетади, фаҳмлаяпсанми? Фаҳмлаётган бўлсанг, яхшилаб ўйлаб кўр, ўз қўлим билан асосий белгиларинг хусусида изоҳат тайёрлашга, бошинг эвазига мукофот ваъда қилишга мажбур бўлажагимни наҳот тушунмаётган бўлсанг? Ҳа, ҳа, қочиб қаёққа ҳам борардим! Кадрдон дўстга қўл кўтариш осон эмас, лекин ўша даҳшатли бахтсизлик учун жавоб берадиган бўлсам, дўсти азиз, ўзимни ҳимоя қилишга мажбур бўламан. Тушундингми?

У бу сўзларни илтижо оҳангида, Аланнинг мундири ёқасидан маҳкам ушлаб олган кўйи ирод этди.

– Ҳа, – деди Алан. – Ҳаммасини тушунаман.

– Алан, бу ерлардан тезроқ жўна... Ҳа, ҳа, Шотландияга қоч... Ўзинг қоч, танишингни ҳам эргаштириб қоч. Чунки жанубий ўлкалардан келган танишингнинг асосий белгилари хусусида ҳужжат тайёрлаш ҳам зиммамга тушади. Алан,

ахир буни тушунасан, тўғрими? Тушунаман, дегин ахир!

Менга шундай туюлдими ёки ҳақиқатан ҳам Аланнинг ғазаби жўшиб кетдими?

– Жеймс, ахир бунинг қандай алоқаси бор? – деди ялинчоқ оҳангида, бошини орқасига ташлаб. – Ахир уни буёққа мен бошлаб келдим-ку! Мени сотқинга чиқариб қўйдингми!

– Шошма, Алан, ўзинг ўйлаб кўр! – деб хитоб қилди Жеймс. – Ҳақиқатнинг кўзига тик қара! Унинг асосий белгилари борасида бари бир ҳужжат тузилади; буни Манго Кемпбелл жон-жон деб ёзиб беради. Хўш, ўша қоғозни мен ёзиб берсам нима бўпти? Қолаверса, оилам бор, ахир, Алан. – Иккаласи бирпас жим қолишди. – Алан, судни Кемпбеллар бичиб-тўқишади, – деб якунлади.

– Худого шукрки, жилла қурса, дўстимнинг исмини биров билмайди, – деди Алан ўйчан.

– Билолмайди ҳам, Алан! Ишонмасанг, калламини олишинг мумкин! – деб бақирди Жеймс. У гўё менинг исмимни биладигандай, энди ўз манфатига қарши гапираётгандек эди. – Лекин унинг қандай кийимда эканини, ташқи кўринишини, ёшини ва бошқа белгиларини айтмасдан иложим йўқ. Ёки бошқа йўли борми?

– Сенга қараб туриб, ёқамни ушлаяпман, – деди Алан ғазабини яширмасдан. – Нима бало, бу йигитчани ўзинг ҳадя этган совға-саломларга буркаган ҳолда хароб этмоқчимисан? Дастлаб, кийим-кечак бердинг, энди сотмоқчимисан?

– Нималар деяпсан ахир, Алан! – деди Жеймс. – Йўқ, йўқ, мен устидан ечиб ташлаган кийимларни назарда тутдим-ку... Мангонинг кўзи тушган уст-бошини айтаман-да. Менимча, бу кишининг иродаси синган, кўзига кўринган ҳар қан-

дай хас-хашакка осилишга ҳам тайёр турарди; афтидан, доимо тергов жараёни хаёлидан нари кетмас, душманларининг қонталаш қиёфаларию дор кўз ўнгида яққол намоён бўларди.

– Хўш, жаноб, нима дейсан? – деб Алан каминага мурожаат этди. – Ор-номусим сенинг ҳимоячингдир; агар рози бўлмасанг, ҳеч нарса рўй бермайди, зиммамдаги бурчимни адо этаман.

– Нима ҳам дердим, – деб жавоб бердим. – Сизлар нима ҳақда мунозара қилаётганларинг менга қоронғи. Агар оқилона фикр юритадиган бўлсак, фақат ўқ узган одамнигина шу тарзда айблаш лозим. Ўзингиз айтаётган ҳужжатларни, майли, тайёрлаб беринг; айбдорни қўлга туширсин, лекин ҳалол, айбсиз одамларга халақит беришмасин-да.

Алан билан Жеймс Глен гапларимни эшитиб даҳшатга тушишди, бири қўйиб-бири олиб бақира бошлашди; тилингни тийсанг бўларди, дейишди; ахир бу кўз кўриб, қулоқ эшитмайдиган иш бўлади-ку, Камеронлар нима деб ўйлашади (шундай қилиб, тахминим тасдиқланди: маморлик Камеронлардан бири қотил эди), нега тушунмайсан ахир, ўша давангирни тутиб олишлари мумкин-ку?..

– Кўриниб турибдики, бу гаплар хаёлингга ҳам келмаган экан! – дейишди кейин жўр бўлишиб. Улар шу қадар қизғин, жиддий оҳангда гапиришардики, бирдан ҳафсалам пир бўлди ва мунозара қилиб ўтириш бефойда эканини англаб қолдим.

– Бўпти, бўпти! – деб қўл силтадим. – Менинг устимдан, Аланнинг устидан ва агарда лозим бўлса, қирол Георгнинг устидан ҳам ҳужжат тайёрлайверинг! Учаламиз ҳам беайбмиз: янглишма-

сам, фақат шу нарсa керак шекилли? Сэр, нима бўлганда ҳам мен Аланнинг дўстиман: агар унинг қариндош-уруғларига ёрдам бериш лозим бўлса, ҳеч қандай хавф-хатардан қўрқмайман, – дедим Жеймсга юзланиб, у ҳовуридан тушгандан кейин.

Яхшиликча розилик билдириб қўя қолганим тузук, деб ўйладим. Афтидан, Аланнинг ичини мушук таталаяпти; қолаверса, остона ҳатлаб ташқарига чиқишим билан бари бир ўша лаънати ҳужжат тайёрланади: мендан сўраб ўтиришмайди. Аммо ноҳақ бўлиб чиқдим: чунки сўзимни тугатар-тугатмас миссис Стюарт ўриндиқдан сапчиб турдию кўзларида ёш, югуриб ёнимизга келди ва дастлаб мени, сўнгра Аланни қучоғига босди; оиласига нисбатан меҳрибонлик қилаётганимиз учун миннатдорлик изҳор этди, дуо қилди.

– Алан, сен ҳақингда гапириб ўтирмайман, чунки шундай қилиш муқаддас бурчинг эди, – деди аёл. – Лекин мана бу йигитчанинг йўриғи бошқа: у бизникига келдию бошимизга кулфат тушганини кўрди; қарасаки, ҳокими мутлақ бўлмиш оиламиз бошлиғи тилёғламалик қияпти, тавбасига таяниб турибди. Ҳа, ўғлим, сизнинг йўриғингиз бошқа. Афсуски, исми шарифингизни билмайман, аммо юзингизни кўриб турибман; токи тирик эканман, қиёфангизни асло унутмайман, ҳақингизга дуо қиламан.

У шундай деб мени ўпиб-ўпиб қўйди-ю, яна юм-юм йиғлай бошлади. Нима қиларимни билмай саросимага тушиб қолдим.

– Оббо, етар энди, – деди Алан қўпол қилиб. – Июль ойида тун шу қадар қисқа бўлади; қандай ўтиб кетганини ҳам билмай қоласан; эртага

Эпинда шунақанги тўс-тўполон кўтариладики, асти қўяверасиз: ҳамма ёқни отлиқ аскарлар босиб кетади, «круахан»лар¹² қулоқни қоматга келтиради, қизил мундирлилар оёқларини қўлларига олишиб югуришади, хуллас, биз тезроқ туёғимизни шиқиллатишимиз даркор.

Биз хайрлашиб шарқий йўналишга қараб йўлга тушдик: гоҳ тепаликка кўтарилар, гоҳ пастга тушардик. Атроф нимқоронғи, сокин тун ҳукмрон эди.

ЙИГИРМАНЧИ БОБ

СИРЛИ СЎҚМОҚ БЎЙЛАБ ҚОЯЛАР

Дам йўрғалаб юрардик, дам ўпкамизни қўлтиқлаб югурардик; тонг яқинлашгани сари илдамроқ қадам ташлар эдик. Дафъатан бу жойлар кимсасиздек туюларди, аммо тепаликлар орасидаги хилватгоҳларда пастқам кулбалар тиқилиб ётарди; йигирмага яқин ана шундай уй-жойларни ортда қолдирдик. Бундай фақирона уйларга яқинлашган пайтимиз ҳар гал Алан мени бир четда қолдирарди-да, ўзи бориб дераза орқали икки-уч офиз гаплашарди. Тоғликларда ҳар бир янгилик шу тарзда тарқатилади: бу бениҳоя муқаддас бурч ҳисобланардики, ҳатто ўлимдан қочиб бораётган Алан ҳам уни адо этишни мажбурият деб биларди, айнаи чокда бу ҳол бошқалар томонидан ҳам бекаму-кўст ижро этиларди; шунинг учун ҳам биз безовта қилган кулбаларнинг кўпчилигига қотилик ҳақидаги хабар алақачон етиб келган эди. Дарвоқе, хийла олис масофадан бўлса ҳам бегона тилдаги узук-юлуқ сўзлар оҳангида одамларнинг

¹² «Круахан» – Кемпбелларнинг жанговар чақириғи (*муаллиф изоҳи*).

янгиликдан ҳайратланиш ўрнига кўпроқ ваҳимага тушиб қолишларини пайқардим.

Жадал ҳаракат қилган бўлсак-да, ўзимиз истаган пайтгача панароқ жойга етиб бора олмадик: икки томони пурвиқор қоялардан иборат жарлик тубида юрган чоғимизда тонг отди; пойимизда ҳайқариб, кўпиклашиб сой оқарди. Тоғлар яйдоқ, на кўм-кўк майса, на бирон бир дарахт кўринарди. Қирол Вильгельм замонида қирғинбарот жанг бўлган Гленкоу водийси шу ерлар эмасмикан, деб ўйлай бошладим. Сафар тафсилотлари масаласига келсак, тумтароқ тасаввурга эга бўлдим, холос: қаердадир тўғрига қараб юрдик, бошқа жойда қандайдир тўсиқни айланиб ўтдик; атрофни яхшилаб кўздан кечиришга фурсат йўқ эди. Қолаверса, асосан кечаси йўл босдик. Баъзи жойларнинг номларини сўрардим-у, гэлча бу номлар бирпасда эсимдан чиқиб кетарди.

Шундай қилиб, ҳосиятсиз жарликка етган пайтимизда тонг отди. Алан қошларини чимирди.

– Бу жой биз учун хийла ноқулай, – деди. – Боз устига, шу атрофга қоровул қўйилган бўлса ҳам керак.

Сойни иккига ажратиб турган қоя олдида етганимизда у чаққонроқ ҳаракат қила бошлади. Сув оқими торгина ўзандан шу қадар ҳайқариб ўтардики, беихтиёр тиззаларимга титроқ кирди; дара устини сув тўзони булут мисоли қоплаб олган. Алан ўнгу сўлига қарамасдан, тўппа-тўғри сув ўртасида турган тош устига сакраб ўтиб олди; тош кичкина бўлиб, нариги томонига юмалаб кетиш ҳеч гап эмасди. Мен ҳам чамалаб ўтирмасдан, унинг орқасидан ўзимни олдим: Алан мени ушлаб қолди.

Шу тариқа кўпик сачрайвериб сип-силлиқ бўлиб қолган тош устида икковимиз ёнма-ён туриб қолдик, нариги қирғоққа сакрайлик десак, тева-

рагимиздан сув шовуллаб ўтарди. Бундан юрагим орқага тортиб кетдию қўрққанымдан кафтларим билан кўзларимни тўсиб олдим. Алан елкамдан ушлаб силтай бошлади; унинг лаблари қимирлаётганини кўриб турардим, холос. Аммо нима деяётгани сувнинг шовуллаши ва саросимага тушиб қолганим туфайли қулоғимга кирмасди; бирдан Аланнинг юзи қизариб кетганини, депсинаётганини илғаб қолдим. Демак, ғазаби кўзибди. Айни пайтда шиддаткор оқимга кўзим тушдию яна юрагим ёрилгудек бўлиб кўзларимни чирт юмиб олдим: юзимга сув заррачалари уриларди. Шу тобда Алан сувдоннинг оғзини лабларимга маҳкам босди-да, зўрлаб менга коньяк ичирди; тўрт-беш қултум «оби замзам» ичимга кириши билан томирларимда қон гупуриб кетди. Кейин у қўлларини оғзига карнай қилганча қулоғимга: «Хоҳласанг – фарқ бўлиб кетгин, хоҳласанг – дорга осилгин!» деб қичқирди. Сўнгра терс бурилдию бор кучи билан ўзаннинг нариги томонига сакради ва омон-эсон соҳилга ўтиб олди.

Тош устида ёлғиз қолдим. Коньяк таъсир этиб, қулоқларим шанғиллай бошлади. Дўстимнинг жасорати хаёлимдан нари кетмасди; агар ҳозир зудлик билан сакрамасам, кейин ҳеч қачон таваккал қилишга журъатим етмаслигига ишончим комил эди. Одатда, аччиғим чиқиб турганда ҳеч нарсадан тап тортмасдим: шу тобда юрагим дов бермаётганига қарамасдан сал энгашиб шахд билан олдинга ташландим. Ўйлаганимдек, қўлим аранг қояга етдию сирпаниб кетди, жонҳолатда яна қояга ёпишдим, лекин тагин қўлларим сидирилиб кетди: мени гирдоб ўз қаърига торта бошлади; шу пайт Алан сочимдан чангаллаб олди,

сўнг ёқамдан маҳкам тутди-да, қирғоққа тортиб чиқарди.

У лом-мим демасдан жонининг борича қочишга тушди, мен ҳам ноилож ўрнимдан тура солиб ортидан югурдим. Илгари тезда чарчаб қолардим, ҳозир эса лат еганман; боз устига, қўрқувдан сўнг ҳамон ўзимни ўнглаб ололмагандим ва кайфим ҳам тарқамаган эди. Туртиниб-суртиниб югура бошладиму биқинимда санчиқ пайдо бўлди. Паст-баланд қоялар оралаб бораётган Алан пурвиқор қоя остида тўхтаганида бирдан қувониб кетдим. Рўпарамиздаги улкан чўққини «қоя» деб ўйлаганим, аслида, чўққилари бир-бирига бирлашиб кетган қўшалок қоя экан; баландлиги йигирма футча келарди, бир қарашда устига чиқиб бўлмайдигандай туюларди. Ҳартугул, Аланнинг тўртта қўли бор, дейиш мумкин эди. Шунга қарамасдан, у қояга тирмашиб чиқмоқчи бўлган чоқда икки марта эплормади: учинчи галги уринишида елкамга чиқди-да, бор кучи билан силтандию юқорига осилиб қолди; ўмровим синиб кетган бўлса керак, деб ўйладим. Хуллас, у типирчилай-типирчилай қоя тепасига чиқиб олди ва чарм камарининг бир учини менга узатди; камарга осилдиму бахтимга қояда иккита чуқурча борлигини кўриб қолдим ва ўшанга оёғимни тирадим-да, бир амаллаб юқорига чиқдим. Фақат шундан кейингина нима учун бу ёққа чиққанимизни англадим; эгизак қояларнинг бир-бирига туташган қисмида коса мисоли чуқурлик мавжуд эди ва унинг ичига уч, ҳатто тўрт киши ётиб олса ҳам пастдан кўринмасди.

Ўтган вақт мобайнида Алан бирор оғиз ҳам гапирмади: жазавага тушганини сездирмасдан, бошиқлик билан ҳаракат қиларди; фалокатнинг оёқ

остида турганлиги аён эди. Ҳатто омон-эсон қоя устига чиқиб олганимиздан кейин ҳам қовоғидан қор ёғарди, нимагадир хавотирланарди, миқ этмасди. У ёнбошлаб теварак атрофга назар солди. Аллақачон тонг ёришиб кетган эди; даранинг қоядор деворлари якқол кўриниб турарди; харсанг тошлар қалашиб ётган жарликда ўзини ҳар ёнга уриб, кўпикланиб сой оқарди. Бирор жойда ўчоқдан ўрлаётган тутун ҳам, тирик жон ҳам кўзга ташланмасди, фақат ўлаксахўр бургутларнинг ёқимсиз товушлари қулоққа чалиниб қоларди, холос.

Шундан кейингина Аланнинг лабларида ханда пайдо бўлди.

– Ҳарҳолда, энди ҳаётдан умидимизни узмасак бўлади, – деб минғирлади. Сўнг менга муғамбирона нигоҳ ташлаб қўшимча қилди: – Сен бўлсанг, оғайни, сакрашни билмас экансан. – Назаримда, юзим қизариб кетди шекилли, дарҳол гапини давом эттирди: – Ўҳ-ҳў! Умуман олганда, сендан бундан ортиғини талаб қилиб бўлмайди. Одам қўрқаётган пайтида ортига чекинмадими – бас, демак у синовдан муваффақиятли ўтибди. Бунинг устига, анави сувга қараган чоғимда ҳатто менинг ҳам бошим айланиб кетди. Сен эса кечирарли.

Лекин ўзим қовун туширдим.

– Нима учун? – деб сўрадим.

– Нима учун бўларди, ўтган кеча сўтаклигим билиниб қолди, – деди у. – Биринчидан, Эпинда – ўз юртимда синалмаган йўлдан кетдим, оқибатда кундуз кун қорамиз кўринмаслиги лозим бўлган жойга келиб қолдик; мана энди хавфли, беҳаловат жойда ҳурпайиб ётибмиз. Иккинчидан, тоғ-тоғ қочиб юришнинг ҳавосини олган мендай

одам сув олмай йўлга чиққанимга нима дейсан? Энди шу жазирамада то кечгача бир қултум сув ичмасдан «шабадалаб» ётаверасан. Ёнимизда фақат коньяк бор, холос. Эҳтимол, шунга ҳам ота гўри қозихонами, деб ўйлаётган бўлсанг керак; лекин, Дэвид, ҳали қоронғи тушмасданоқ бошқача дийдиё қила бошлайсан.

Унинг кўз олдида паст кетгим келмади ва агар сувдонни бўшатиб берса, тезда қоядан тушиб, сойдан сув олиб келишга тайёр эканимни айтдим.

– Оби замзамни увол қилишдан нима фойда бор? – деб эътироз билдирди Алан. – Боягина коньяк асқотдику, агар шу нарса бўлмаганда ҳозир ҳам ўша тошнинг устида ку-кулаб ўтираве-рардинг. Бундан ташқари, жуда зийрак йигитсан-ку, ҳойнаҳой, эътибор берган бўлсанг керак: Алан Брек Стюарт худди бировга ўчакишгандек шахдам қадамлар ташлаб сайр этди.

– Сизми?! – деб хитоб қилдим. – Ахир бамисоли оёғи куйган товукдай зир югурдингиз-ку!

– Ростдан-а? Унда билганки, вақт ниҳоятда тигиз бўлган экан. Валақлашганимиз етар, энди бир оз ухла, ҳозирча мен пойлоқчилик қилиб ту-раман.

Ялинтириб ўтирмадим. Чўққи оралиғи юпқаги-на зах тупроқ билан қопланган бўлиб, худди ўша жойларда қирққулоқлар кўкарган эди – астагина майса устига ёнбошладим; кўзим илинаётганда ҳам бургутлар товуши тинмаган ди.

Кимдир аямасдан каминани турткилай бошлаган пайтда, чамаси, соат эрталабки тўққизлар бўлган эди; Алан кафти билан оғзимни маҳкам беркитиб турганини сезиб қолдим.

– Секинроқ-эй! – деб шивирлади. – Хуррак от-магин-да!

– Мумкин эмасми? – деб сўрадим, унинг хавотирли, тунд қиёфасига ҳайрат аралаш тикилар эканман.

У тошлоқ четига борди-да, эҳтиёткорлик билан пастга қаради ва мени ҳам астагина имлаб ёнига чорлади. Қуёш тиккага келиб қолган, иссиқ заботига ола бошлаганди. Қўз ўнгимизда водий ястаниб ётарди. Оқим бўйлаб тахминан ярим чақиримча юқори томон юрилса, нақ қизил мундирлиларнинг лашкаргоҳи устидан чиқиларди; ўртада ловуллаб гулхан ёнарди, кимдир эплаб-сеплаб овқат пиширарди. Сал наридаги чўққи устида, деярли бизнинг рўпарамизда соқчи турарди; милтиғи учидаги найза қуёш нурида ялт-юлт товланарди. Сой соҳилига баъзи жойларда зичроқ, бошқа жойларда сийракроқ тарзда соқчилар териб ташланганди; бирови ҳув анави чўққида ғўдайиб турса, бошқалари жарликда нари боришиб-бери келишарди. Водийнинг ичкарисида, қоялар хийла пастлашган жойларда соқчилар занжири отлиқларга уланиб кетганди, уларнинг у ёқ-бу ёққа бориб-келишаётганини бемалол кўриб турардик. Сойнинг қуйи қисмини пиёда аскарлар қўриқлашарди; дарвоқе, икки оқим бирлашиб, ўзан хийла кенгайиб кетган жойда соқчилар яккам-дуккам бўлиб, фақат саёзроқ кечувнию ёйилмани назорат қилишарди, холос.

Уларга бир қур назар солдиму дарҳол ўзимни панага тортдим. Бу жойлар субҳидам чоғида ҳувилаб ётган кимсасиз водий эканига сира ҳам ишониб бўлмасди; ҳозир ҳамма ёқ қурол-яроқлар жилвасидану аскарлар кийимидан лолақизғалдоққа ўхшаб қолган эди.

– Дэвид, айнан мана шу нарсадан чўчиган эдим; ўйлаганимдек, улар сой бўйига аскарларни

тўкиб ташлашибди, – деди Алан. – Икки соатдан бери чумолидай ўрмалаб келишяпти. Оҳ, дўстим, аммо уйқуни қойиллатар экансан! Келиб-келиб топган жойимизни қара-я! Агар нишабликка кўтарилиб дурбиндан қарашса, бизни бемалол кўришади; мабодо кечгача водийда ўтираверишса, бир иложини қилиб қутулиб кетсак ажаб эмас. Сойнинг қуйи қисмида соқчилар унчалик қалин эмас. Оқшом чўксин-чи, кейин омадимизни си-наб кўрамиз: насиб этса бирпасда нариги томон-га ўтиб кетамиз.

– Ҳозир нима қиламиз? – деб сўрадим.

– Ҳозирча шу ерда жизғанак бўлиб ётаверамиз, – деди у.

Аслини олганда, мана шу «жизғанак» сўзи тонг отгандан бери биз тортган азоб-уқубат тимсолига ўхшарди. Тўғриси, қоянинг яланғоч гумбазида тунука товада қовурилаётган қатлама каби қапишиб ётардик; қуёш аёвсиз олов пуркар, харсанг ниҳоятда қизиб кетган эди, зўрға дош берардик; қирққулоқ қоплаган энсизгина жойда эса фақат бир киши жон сақлаши мумкин, холос. Худди тириклайин гуҳанда куйдирилган улуғ эътиқод соҳиби сингари навбатма-навбат қизиб турган қоя устига ёнбошлардик: хаёлимни ажабтовур мулоҳаза чулғаб олган эди; шу ўлкада бир неча кун мобайнида икки бора шафқатсиз синовга дучор бўлдим – дастлаб, оролда совуқда музлаб қолишимга бир баҳя қолган бўлса, энди жазира-мада терлаб-пишиб ўтирибман. Жуда ғалати-а?

Бир қултум ҳам сувимиз йўқ эди. Бундай пай-тда коньякдан ёмонроқ бирор нарса бўлмаса керак; лекин бари бир уни тупроққа кўмиб оз-моз совутардик-да, сўнг кўкракларимизу чаккаларимизни ҳўллаб олардик ва хийла енгил тортардик.

Аскарлар кун бўйи водий тубида куймаланишиб юришди; гоҳ қоровулар алмаштириларди, гоҳида соқчилар гала-гала бўлишиб қояларни айланиб чиқишарди. Теваракда қоялар шу қадар кўп эдики, улар орасидан одам боласини излаб топгандан кўра, пичан ғарамидан игнани қидириб топиш осонроқ эди; албатта, бу самарасиз иш бўлгани учун ҳам аскарлар унчалик жонларини койитишмасди. Баъзан улар арчагулар тўпига найза санчиб кўришганида аъзойи баданимдан совуқ тер чиқиб кетарди. Сўнгра негадир аскарлар бизнинг қоямиз пойида у ёқдан-бу ёққа бориб кела бошладилару нафасимиз ичимизга тушиб кетди.

Мана шу жойда илк марта ҳақиқий инглизча нутқни эшитдим: битта хизматчи йўл-йўлакай қоямизни қуёш нури тушаётган томонидан шапатиладию сўкинганича дарҳол қўлини тортиб олди. «Куйдираман дейди-я!» деб тўнғиллади. Аскарнинг шевасидан ҳайратландим: у ширасиз якранг товушда сўзларди, боз устига, инглиз баъзи товушларни «ютиб» юборарди. Илгари Рансом қай йўсинда гапирганини эшитган эдим, аммо кичик денгизчи қочиримларни ҳар хил қаланғи-қасанғилардан ўрганиб олган эди ва умуман, сўзларни атайлаб бузиб талаффуз этарди. Менимча, Рансом ўйинқароқлик қилиб телба-тескари жумла тузарди. Мана энди кап-катта одам ҳам худди ўшандай йўсинда сўзлаётгани ажабланарли эди; ростини айтсам, инглизча сўзларга бари бир кўникма ҳосил қилолмадим; ҳатто грамматикасини ҳам рисоладагидек ўргана олмадим шекилли, зийрак ўқувчи ушбу хотираларимдан анча-мунча қусур топиши мумкин.

Кун бениҳоя имиллаб ўтар, соат сайин аҳволимиз оғирлашарди, «дод» деб юборай дердик; қуёш аёвсиз олов пуркагани сайин харсанг тобора қизиб борарди. Барча машаққатларга чидашга тўғри келди: бош айланар, кўнгил айнир, худди шамоллаб қолгандек бўғинлар лўқ-лўқ санчирди. Ичимда шотландча диний қўшиқдаги икки мисрани тез-тез такрорлардим:

*Кечалари оймомо йиқолмайди,
Кундузлари офтоб урмайди...*

Дарҳақиқат, ўша куни бизга парвардигори оламнинг раҳми келдими, ишқилиб, офтоб урмади.

Ниҳоят, кундузги соат иккиларда тоқатимиз тугади, энди фақат азоб-уқубатларга бардош бериб қолмасдан, айни пайтда нафс балосини ҳам енгмоғимиз даркор эди. Қуёш ғарбга томон оғди, шарққа – аскарларга кўринмайдиган томонга қоямизнинг калтагина сояси тушди.

– Бир бошга – бир ўлим, одам икки марта ўлмайди! – деди Алан ва чуқурча четига борди-да, салқин томондан ерга сидирилиб тушди.

Мен ҳам дарҳол унинг орқасидан пастга сирғалиб тушдим; бирдан узаласига чўзилиб қолдим; офтобда ётавериб мадорим қуриб қолган эди, оёқда туrolмасдим. Худди аъзойи баданимиз уриб ташланганга ўхшаб ерда икки соатча ҳолсизланиб ётдик; агар бирорта аскар бу томонларда сайр этишни ихтиёр этиб қолса, бизга дуч келиб қолиши турган гап эди. Бироқ бирорта жонзот қадам босмади, ҳаммаси нариги томондан ўтишарди; қоя ҳозир ҳам бизга қалқон бўлиб турарди.

Аста-секин қувват тўпладик; бу пайтда аскарлар сойга яқинроқ томон силжишганди. Алан, энди бўлар иш бўлди, қани, йўлга тушмаймизми, деб таклиф этди. Мен фақат бир нарсадан қўрқардим: нима бўлса бўлар-у, яна қояга қайтиб чиқмасак бас; шундай қилиб, дарҳол йўлга ҳозирландик, бирин-кетин қояларнинг панасига ўтавердик; соя жойларда ерга қапишгудек бўлиб эмаклардик, бошқа ердан эса юрагимизни ҳовучлаб югуриб-елиб ўтиб олар эдик.

Афтидан, сойнинг қуйи қисмини тинтув қилиб чиққан аскарлар иссиқдан лоҳас бўлишиб, ўзларини ўтга уришни исташмасди; соқчилар постда ҳам мудраб туришарди, фақат соҳилни қўриқлашарди, холос. Биз бўлсак ҳамон ер бағирлаб улардан узоқлашар ва жарликнинг қуйи томонига қочиб борардик. Тўғри, бунақа уқубатли машғулотни тушимда ҳам кўрмаган эдим. Қўлларда, оёқларда, елкаларда юзлаб кўз бўлиши лозим эди, акс ҳолда ҳар томонга сочиб ташланган соқчилар қоялар орасида ёки ўнқир-чўнқирларда шарпамизни сезиб қолишлари ҳеч гап эмасди. Очиқ майдонларда эпчилликнинг ўзи камлик қилади, айни пайтда топқирлик ҳам тақозо этилади: атрофдаги ҳар бир тепаликнинг, ҳар қандай пана жойнинг хавфсизлигига; оёқ қўяётган ҳар бир тошнинг мустаҳкамлигига ишончинг комил бўлмоғи даркор бўлиб қолганига қарамай қилт этган шабада эмас, кичик тошча юмалаб кетса ҳам сокинликда худди тўппонча отилгандек акс садо берар, тепаликлару қоялар ларзага келарди,

Секин силжишимизга қарамай қуёш ботгунча хийла масофани босиб ўтдик. Таассуфки, соқчилар ҳамон кўринадиган жойларда тентираб юришарди. Бирдан йўлимизда шундай нарсага

дуч келдикки, ҳаш-паш дегунча кўнглимиздаги гулгула тарқалиб кетди; бу тезоқар, чуқур анҳор бўлиб, қуйироқда тоғдан тушаётган жилға билан қўшилиб кетарди. Уни кўрган заҳотимиз таппа-таппа ерга ётдик-да, бошимизни сувга тикиб чанқоғимизни қондиришга киришдик. Танамизни яйратиб юборган шифобахш оқим эпкиними ёки сувнинг мўл-кўллигидан хушбахтликми, хуллас, қайси бири кўпроқ ҳузур берганини аниқ айтолмайман.

Қирғоқлар қуршовида қанча вақт кўкрагимизни захга босиб ётганимизни билмаймиз: қанча сув ичмайлик чанқоғимиз қонмасди, кўкракларимизга сув сепиб, билакларимиз муздай бўлиб қолгунча қўлларимизни оқимга тутиб туравердик. Ниҳоят, худди онадан қайта туғилгандек, ун солинган халтачани олдик-да, тунука лаганчада атала ҳозирлашга киришдик. Бу бор-йўғи сули унининг совуқ сув билан қоришмаси бўлиб, оч қоринга аччиқ саримсоқдай гап эди. Гулхан ёқишнинг иложи бўлмагандан кейин ўрмону қоялар бағрида яшириниб юрган кишиларнинг бирдан-бир нажот воситаси – бу аталадир.

Ғира-шира қоронғи туша бошлаши билан яна йўлга отландик: дастлаб эҳтиёткорлик билан қадам ташлаган бўлсак ҳам, тез орада қаддимизни ростлаб жадал ҳаракат қила бошладик. Илонизи сўқмоқ бўйлаб борардик, сиртмоқ каби айланма йўллардан, жарлик ёқасидан ўтдик. Уфқда қора булут пайдо бўлди, зим-зиё тун чўкди. Мен унчалик чарчамаган бўлсам-да, аммо юрагимни ҳовучлаб қадам ташлардим; жарликка учиб кетиш ҳеч гапмасди, қаёққа кетаётганимизни хаёлимга ҳам келтиролмасдим.

Мана, ой кўринди, биз бўлсак ҳамон илгари-
лаб борардик; ой алламаҳалгача булут ортида
яшириниб турди-ю, бирдан жамолини кўрсатга-
нида, қоп-қора тоғнинг ўрка-чўркач қоялари ёғ-
дуга бурканди; ҳув пастликдаги денгиз кўрфази
ойдинда товлана бошлади. Ўша манзарага кўзим
тушган заҳоти ҳайратланиб жойимда таққа тўх-
таб қолдим: ниҳоятда юксакликка чиқиб кетган
эканмиз, гўё булут устида юргандек бўлардик
(менда худди шундай таассурот қолди); Алан эса
тўғри йўлдан кетаётганимизни текширишга ки-
ришди. Афтидан, у мамнун эди: ҳарҳолда, унинг
ҳисоб-китобларига қараганда, энди товушимиз-
ни душман эшитмасди, шунинг учун туннинг
қолган пайтида ўзини овутиш мақсадида ҳар
хил мақомда ҳуштак чалиб юрди: унинг ҳушта-
гидан гоҳ жанговар куй, гоҳ шўх-шодон, ғамгин,
рақсбоп оҳанглар таралардики, беихтиёр қадам-
ларимиз ҳам илдамлашиб кетарди. Гўё жанубда-
ги юртимнинг нафаси димоғимга урилгандай
бўларди ва уйимни – тинч-тотув ҳаётни қўмсаб
қолардим, саргузаштлар жонимга текканини ҳис
этардим; атрофимизни қуршаб турган ҳувилла-
ган қудратли, қорамтир тоғлар бағрида Аланнинг
ҳуштаги кишида ғалати туйғулар уйғотарди.

СИРЛИ СЎҚМОҚ БЎЙЛАБ

Коринак жарлиги

Июль ойи бошларида тун қисқа бўлади, лекин биз манзилга етиб борган пайтда ҳали тонг отмаган эди: атрофда пурвиқор қоялар ястаниб ётар, ўртадан жилға оқиб ўтар, ён томондаги қоя остида мўъжазгина гор бор экан. Сийрак қайинзор сал ўтмай ўз ўрнини қарағайзорга бўшатиб берарди. Жилғада балиқ сероб эди; дарахтзор говкаптарлар макони экан, қияликда чонғулдоқлару каккулар тинмасдан сайрарди. Этак томонда жилға бир оз димланиб, кўрфаз ҳосил қилиб ўтадиган жой Эпин чегараси бўлиб, нариги тарафдан Мамор ерлари бошланарди. Юқоридан бу манзара кишига ажиб кўринарди; тиззаларимни кучоқлаб ўтирганимча пастликдан кўзимни узмасдим, мириқиб томоша қилардим.

Тоғдаги тордара – Коринак жарлиги деб аталарди; у хийла баландликда ва денгизга яқин жойлашгани учун устини тез-тез булут қоплаб турарди. Бу ажойиб масканда беш кун яширишиб ётган бўлсак-да, лекин вақтнинг қандай ўтиб кетганини билмай қолдик.

Гор ичида остимизга супургигуларни тўшаб, устимизга эса Аланнинг плашини ёпиниб ётардик. Осмонни булут қоплаган пайтларда даранинг бурилишидаги шаршарага яқинроқ жойда гулхан ёқардик-да, сули унидан бўтқа пиширардик, саёзроқ кечувдан тутиб келтирилган майда-чуйда балиқларни кабоб қилардик, баҳонада исиниб ҳам олардик. Айтмоқчи, балиқ ови асосий эрмагимиз, муҳим юмушимиз эди: халтача-

даги унимизни қора кунларга асраб қўйиб, ярим яланғоч ҳолда кун бўйи жилғани пайпаслаб қўл билан балиқ ушлашнинг гашти ўзгача. Айниқса, ким кўпроқ балиқ тутиш бўйича мусобақа ўйнашнинг завқига нима етсин! Биз ушлаган энг катта балиқ чорак фунт тош босарди; оловга тоблаб пиширилган балиқдан ҳам хушбўй, хуштаъм (оз-моз шўртакроқ қилинса борми!) таом бўлмаса керак.

Қўлимиз бўшади дегунча Алан мени қиличбозликка ўргатарди; қилични маҳкамроқ ушлай олмасам, фиғони фалакка чиқиб кетарди. Албатта, у беназир қиличбоз эди, бунга ҳеч қандай шубҳа йўқ. Аммо бунчалик қуйиб-пишишга балиқ овлаш мусобақасида у кўпинча мендан ортда қолишга сабаб бўларди. Машғулот пайтида сал нарсага ҳам жаҳли чиқиб кетиб, ўзини тутолмас, бўралаб шунақаям сўкардики, хижолатдан қизариб кетардим; боз устига, сира ҳам аямасдан қиличбозлик қиларди, доимо унинг қорнимга тиф санчишидан хавотирланардим. У мени тирқиратиб қувламоқчи бўлар, лекин камина сабот билан барча ҳужумларга бардош берардим, машғулотлардан керакли сабоқ олардим; комил ишонч билан ўзимни ҳимоя қилишни ўрганардим, одатда, шунинг ўзи етарли бўларди. Устозим хатти-ҳаракатларимдан мутлақо қониқмаса ҳам, аммо ўзимдан унчалик норози эмасдим.

Айни чоқда, асосий ташвишимиз эсимиздан чиқмасди, нимаики бўлса, хавф-хатардан омон-эсон ўтиб олиш йўллари қидирардик.

– Қизил мундирлилар бизни Коринак жарлигидан излаш лозимлигини англаб етгунларича кўп вақт ўтади, – деди Алан дастлабки куни эрта-лаб. – Энди Жеймсга хабар беришимиз даркор: марҳамат қилиб, пул топиб берсин.

– Қандай қилиб хабар берамиз? – дедим. – Бу ерда ёлғизмиз, бошқа жойга кўчиб ўтиш ҳозирча ҳаёлимизга ҳам келгани йўқ. Агар сиз сеҳр-жоду йўли билан чопарқушчани чорлаб, ўшанинг қанотига хабарнома боғлаб учуриб юборсангиз бўлар-у, лекин бунга ҳам ишонмайман.

– Шунақами? – деди Алан. – Дэвид, каллани ишлатиш керак.

У аста-секин сўна бошлаган гулханга тикилган кўйи ўйга толди; кейин иккита пайраҳани қўлига олдию уларни қўшув аломати сингари бир-бирининг устига мингаштириб боғлади ва тўрт учини қорайтириб куйдирди. Охири иккиланиб менга нигоҳ ташлаб қўйди.

– Анави тугмачани вақтинча бериб турмайсанми? – деб сўради Алан. – Аслида, совға қайтариб олинмайди, аммо яна битта тугмамни кесиб олишга кўзим қиймаяпти.

Унга тугмачани узатдим; тугмачани қўшув аломати маҳкамланган плашининг этагига қадаб қўйди ва ўша жойга қайин, қарағай шохчасини ҳам боғлади-да, ўз ишидан мамнун бўлиб менга қаради.

– Мана шунақа, – деди. – Коринакдан унча олис бўлмаган жойда Колиснейкон деган қишлоқ бор. У ерда менинг дўстларим кўп; баъзиларига ҳаётимни ҳам ишониб топширишим мумкин. Дэвид, биласанми, бошимиз учун мукофот белгилашади; Жеймснинг шахсан ўзи мукофот тайинлайди. Кемпбеллар ҳам қўл қовуштириб ўтиришмайди, Стюартларни ер билан яксон қилиш учун бор-будларини аяшмайди. Агар шундай бўлмганда ҳеч иккиланмасдан ўз оёғим билан Колиснейконга ташриф буюрардим ва истиҳола қилиб

ўтирмай ҳаётимни арзон-гаров қўлқоп мисоли ўша одамлар ихтиёрига топширардим.

– Ҳозир-чи?

– Ҳозир уларнинг кўзига кўринмаганим маъқул, – деди Алан. – Ичиқора одамлар ҳамма жойдан топилади; даҳшатлиси шундаки, иродасиз кишилар ҳам учраб туради. Шунинг учун қоронғи тушиши билан бир иложини қилиб ўша масканга бораман-да, мана бу ўзим ясаган матоҳимни эпинлик нисфикор¹³ қадрдоним Жон Брек Макколунинг деразасидан ошириб ташлаб келаман.

– Жуда соз, – дедим. – Лекин бу матоҳ нима эканини англай олармикан?

– Ҳм-м, афсус, у зийрак эмас, – деб бош чайқаб қўйди у. – Қўлларимни кўксимга қўйиб айтишим мумкинки, фаҳм-фаросатсиз! Мен шартли равишда қўйидагиларни рамзий маънода акс эттиргандим: қўшув аломати – оташ тусли хочни эслатади, яъни бу бизнинг қабиламиз нишонасидир. Албатта, бутун қабилани оёққа турғизиш шарт эмас, у ана шу маънони англамоғи лозим; чунки таниқлик белгиси унинг деразасида турибди, лекин оғзаки ҳеч қандай буйруқ берилмаган. Шунинг учун ўзича ўйлайди: «Қабилани оёққа турғазини керак эмас, аммо бир гап борга ўхшайди». Кейин тугмачамга кўзи тушиб қолади. Аниқроғи, бу меники эмас, Дункан Стюартники. Иннакейин яна ўйлайди: «Дунканнинг ўғли ўрмонда яшириниб юрибди, мен унга керак бўлиб қолибман».

¹³ Нисфикор – бой заминдордан сўқимга боқиш учун молқўй оладиган ижарадор шундай ном билан юритилади; фойда эса ўртада – хўжайин билан теппа-тенг баҳам кўрилади (*муаллиф изоҳи*).

– Эҳтимол, – дедим. – Майли, шунақа бўлди, дейлик. Лекин бу ердан Фортгача ўрмоннинг поёни йўқ-ку!

– Тўғри, – деди Алан. – Бундан ташқари, Жон Брек қайин ва қарағай шохчасини ҳам кўриб қоладию агар ақл-ҳуши жойида бўлса (мен бунга ишонаман, албатта): «Алан қайину қарағайлар ўсиб ётган ўрмонда яшириниб юрибди», деб ўйлайди. Ўзича: «Ўлкамизда бундай ўрмонлар саноқли, бир-икки марта у ёқдан-бу ёққа юрилса – бас, топилади», дейди. Қарабсанки, бизнинг ҳузуримизга – Кориная қадам ранжида қилади. Дэвид, агар у келмаса, менга деса изи қуриб кетсин; демак, сариқ чақага қиммат экан!

– Ҳа, дўстим, пухта ўйланган режа тузибсиз! – дедим заҳарханда аралаш. – Эҳтимол, унга бир-икки оғиз хат ёзиб қўя қолган маъқулдир-а?

Шос қўрғонининг соҳибқирони, мистер Бэлфур, бошингиз тиллоларга баробар! – деди Алан масхараомуз оҳангда. – Тўғри, менга қолса, хат ёзиб қўя қолганим дуруст эди, аммо Жон Брек қандай ўқийди? Бунинг учун икки-уч йил мактабга қатнаб, савод чиқариши лозим; унгача тоқатимиз тоқ бўлса керак.

Ўша кечаси у оташ тусли хочини нисфикор деразасидан ташлаб келди. Алан хийла ташвишли қиёфада қайтди: қишлоқ итлари ташланиб қолишибди, одамлар кўчаларга югуриб чиқишибди, ҳатто осмонга қаратиб пилтамилтиқлардан ўқ ҳам узишибди; устига-устак, кимнингдир дарвозасидан аскар мўралагандай бўлибди. Шунинг учун эртаси куни ўрмон чеккасига бориб писиб ётдик; агар Жон Брек ташриф буюрса, унга йўл кўрсатиб қўямиз, мабодо қизил мундирлилар

пайдо бўлишса, зудлик билан жуфтакни ростлаб қоламиз, деб келишиб олдик.

Чошгоҳ маҳали қуёш мўл-кўл олов пуркаётган яйдоқ қоя бўйлаб битта одам келаётганини кўриб қолдик: у қўлини пешонасига «айвон» қилганча биз томонга синчков назар ташларди. Алан унга қараган заҳоти йўловчи бир оз йўналишини ўзгартириб, биз томонга бир неча қадам қўйди. Алан яна ҳуштак чалгач, йўловчи ёнгинамизда пайдо бўлди.

Бу пахмоқ сочли, серсоқол, қирқ ёшлар атрофидаги бадбашара киши бўлиб, юзи чечакдан ўйдим-чуқур, эси пастга ўхшарди, баджаҳллиги яққол кўриниб турарди. У инглиз тилида зўрға гапирарди: Алан менинг олдимда унга бир оғиз ҳам гэл тилида сўзлашга йўл қўймади, беодобчилик бўлади, деди. Эҳтимол, йўқлаб келган киши бегона тилда сўзлашаётгани учун ўзини ноқулай ҳис этаётгандир; менимча, у жон-дилдан ёрдам беришни асло истамасди, учрашувга фақат қўрққанидан келгани шундоқ кўриниб турарди.

Алан Жеймсга етказилиши лозим бўлган гапни оғзаки айтмоқчи бўлди-ю, аммо нисфикор қулоқ солишни ҳам истамади. «Мен эсимдан чиқариб қўяди», деди чийиллаган товушда. Яъни, айтадиган гапингни ё ёзиб бергин ёки қўлимни ювиб қўлтиғимга артаману кетавераман, демоқчи бўларди.

Энди Алан эсанкираб қолса керак, деб ўйлагандим, ахир бундай овлоқ жойда қалам-қоғозни қаёқдан топсин. Бироқ Алан у ёқ-бу ёққа зир-зир югурди-да, ўрмонга кириб каптарнинг патини топиб чиқди, учини ўткирлади ва халтачасидан озгина порох олиб, уни чашма сувига аралаштирди: сиёҳга ўхшаш суюқлик тайёр бўлди; сўнгра

фарангича кийими ёқасидан ҳарбий унвони-
ни билдирадиган ёрлиқнинг бир бўлагини йир-
тиб олдию (шу кийимининг чўнтагида туморини
асрарди, дордан фақат шу туморгина сақлаб қо-
лади, деб ўйларди) чўнқайиб ўтирган кўйи қўйи-
даги жумлаларни қоралади:

«Меҳрибон қариндошим!

Илтифотингни дариф тутмагин: ушбу номани
элтган кишидан оз-моз пул бериб юборгин; қаер-
га етказишни унинг ўзи билади.

Сени севгувчи амакиваччанг

А. С.»

Номани нисфикорга топширди: чопар ваъда-
ни қуюққина қилди-да, шоша-пиша тоғ этакла-
рига қараб йўл олди.

Икки кунгача дараги бўлмади; учинчи кун
соат бешларда ўрмон ичкарисидан ҳуштак то-
вуши эшитилиб қолди. Алан унга жавоб қайтар-
дию кўп ўтмай жилға ёқасида нисфикор пайдо
бўлди ва бизнинг қаерда эканимизни билолмай
атрофга аланг-жалаң назар ташлади. У аввал-
ги сафаргидай одамови кўринмасди: афтидан,
ниҳоятда қалтис топшириқни кўнгилдагидек адо
этгани учун ўзида йўқ хурсанд эди.

Ундан маҳаллий янгиликларни билиб олди:
маълум бўлишича, бутун ўлкада қизил мундирли-
лар ғиж-ғиж бўлиб ётган эмиш; худонинг берган
куни кимнингдир уйидан қурол топишаётган-
миш, камбағалларнинг бошига яна кулфат ёғила-
диган кўринади; Жеймс Глен билан мулозимлар-
ни Форт Фильямга олиб кетишибди ва зиндон-
га ташлашибди; улар қотилликда айбланаётган
эмиш. Ҳамма томонга, марҳумни Алан Брек отиб

ўлдирган, деган мишмиш тарқатишибди; икка-ламизни қўлга тушириш ҳақида фармон эълон қилинибди, юз фунт миқдорида мукофот белгиланибди.

Шундай қилиб, ишлар расво эди; нисфикор миссис Стюартдан келтирган нома ҳам бениҳоя ғуссадор экан. Жеймснинг хотини Аландан душман қўлига таслим бўлмасликни ўтиниб сўрарди, агар аскарлар ушлаб олишса борми, у ҳам, Жеймс ҳам хароб бўлишади. Бировлардан қарз олиб, ўзида қолган-қутганини йиғиштириб шу пулни юборибди; илойим, пул камлик қилмасин! Ниҳоят, хатга қўшимча тарзда бизнинг асосий белгиларимиз қайд этилган қоғозни ҳам жўнатибди.

Ғоятда қизиқиб қоғозни кўздан кечирдик; ростини айтганда, кўнглимизга ғулғула тушди, киши худди шундай туйғу билан кўзгуга ёки душман милтигининг қувурига қарайди: ўзини аниқ нишонга олаётганига ишонч ҳосил қилади. Алан тўғрисида қуйидагилар таъкидланган эди: «Бўйи паст, юзи чўтир, ниҳоятда ҳаракатчан, ўттиз беш ёшларда ёки шу ёшлар атрофидаги киши, пат қадалган шляпа кийиб юради, эгнида оҳори тўкилган зар уқали фарангича чакмони бор: кўкимтир мовутдан тикилган, тугмалари кумуш; камзули қизғиш тусли, иштони тиззасидан келади, дағал жун матодан тикилган». Мен ҳақимда эса: «Баланд бўйли, бақувват, ўн саккиз ёшларда, хийла эски, кўкиш тусли чакмон кийиб олган, бошида шарти кетиб, парти қолган тоғликлар қалпоғи бор, камзули қўлда тўқилган, кўкимтир иштони тиззасидан келади, пайпоғи йўқ, шаҳарликлар киядиган бошмоғи бор, бурни ингичка, паст-текисликда яшайдиган одамларга ўхшаб гапиради, соқоли ҳали чиқмаган» деган белгилар қайд этилган эди.

Алан уст-бошини яхшилаб эслаб қолганлари ва миридан-сиригача батафсил тасвирлаганлари учун мамнун бўлди, фақат «оҳори тўкилган» деган сўзни ўқигач, бир оз тумтайиброқ зар уқасига кўз қирини ташлаб қўйди. Мен эсам, агар ўша лаънати уйдирмага ишонадиган бўлсам, демак, жулдурвоқи кийимда эканман. Уст-бошимни вақти-соатида алмаштириб олганим боис хурсанд бўлдим.

– Алан, кийимларингизни алмаштириб олишингиз лозим, – дедим.

– Сафсата, ўлсам ҳам алмаштирмайман! – деди Алан. – Агар Фарангистонга қайтиб борсам, қалпоқда жуда чиройли кўринсам керак!

Бу сўзларни эшитганимдан сўнг кўнглимда гаройиб фикр туғилди: хоинона кийим-бошли Аландан ажралиб кетсам, қўлга тушишдан заррача ҳам қўрқиб ўтирмасдим – хоҳлаган томонимга боравераман, яшириниб ётишга ҳожат қолмасди. Айтайлик, ёлғиз кетаётган чоғимда ҳам ушлаб олишсаям ҳеч қандай жиноят белгиларини топиша олмайди; худо кўрсатмасин-у, бироқ қотилликда айбланаётган киши билан биргаликда қўлга тушсам борми, иш жиддий тус олиб кетиши турган гап. Аланга раҳмим келгани учун бу ҳақда гапириб ўтирмадим, аммо кўнглимнинг бир чегида ғубор қолди.

Ўзимча хомаки режа тузиб бўлган пайтимда нисфикор қўйнидан яшил ҳамён чиқарди; ичида тўртта тилла танга ва яна бир танга атрофида майда пул бор экан. Ростини айтсам, чўнтагимда салкам беш танга бор эди. Алан беш танга билан Фарангистонга етиб олиши даркор; мен эсам чорак кам икки танга билан бор-йўғи Куинсферрига етиб борсам бас, вассалом. Шундай қилиб,

агар тўғри мулоҳаза юритиб кўрсак, Аландан ажралсам нафақат ўз йўлимда тинчгина кетардим, балки чўнтагимга ҳам фойда бўларди.

Афсуски, ҳалол ўртоғим бунақа гапларни хаёлига ҳам келтирмасди. У менинг таянчим, ёрдамчим, ҳимоячим эканига чин дилдан ишонарди. Хўш, дардимни ичимга ютмасдан, ўзимча ёруғ жаҳонга лаънатлар ўқимасдан, тақдиримга тан бермасдан бошқа на иложим бор эди?

– Озроқ экан-у, бир эвини қиламан, – деди Алан ҳамёни чўнтагига солар экан. – Жон Брек, энди тугмачамни қайтариб берсанг-да, биз мана-ви жентельмен билан йўлга тушсак!

Барча тоғликлар сингари ҳамёнини олдига осиб олган нисфикор (у денгизчилар иштонини кийиб олганди ва умуман, кийимлари паст-текисликларда яшайдиган кишиларникидан унчалик фарқ қилмасди) бирпас у ёқ-бу ёғини пайпаслади-да, шубҳали тарзда кўзларини пирпирата бошлади, сўнг тилга кирди.

– Ўйлайдики, у йўқотилган. – Чамаси, у: «Ўйлашимча, тугмани йўқотиб қўйибман шекилли», демоқчи бўлди.

– Бу қанақаси? – деб ўшқирди Алан. – Сен ҳали отамдан қолган тугмачамни йўқотиб қўйдингми? Ундай бўлса, гапимни эшитиб қўй: сен умрингда бундан ҳам оғирроқ гуноҳга ботмагансан, тушундингми?!

Шундан кейин Алан кафтларини тиззаларига тираган кўйи мийиғида кулдию нисфикорга тикилди; унинг кўзларида савдойиларга хос учқун чақнарди, бу ҳол яхшиликдан нишона эмасди, албатта.

Нисфикор инсофли кишилар тоифасидан эдими ёки дастлаб бизни лақиллатмоқчи бўлиб, ов-

лоқ гўшада икки кишига қарши ёлғиз ўзи эканлигидан дарҳол эс-ҳушини йиғиб олиб аҳдидан қайтдими, ишқилиб, қўп ўтмай тугмача бирдан топилди ва уни Аланга берди.

– Нима ҳам дердим, бу Макколларнинг ор-номуси белгиси, – деди Алан. – Тугмачани қайтариб бераман ва ундан воз кечишга рози бўлганинг учун миннатдорлик билдираман. Бу ҳол садоқатли дўстим эканингни яна бир марта исботлади. – Шундан сўнг у нисфикор билан ниҳоятда салимий хайрлашди. – Менга жуда катта яхшилик қилдинг, – деди Алан. – Ҳатто бошинг кетиши мумкин эканлигидан ҳам қўрқиб ўтирмадинг; энди ҳар қандай одамга сени диёнатли инсон деб таърифлайман.

Ниҳоят, нисфикор йўлига равона бўлди; Алан иккаламиз ҳам лаш-лушларимизни бир бўғчага тугдик-да, сирли сўқмоқ бўйлаб манзил томон равона бўлдик.

ЙИГИРМА ИККИНЧИ БОБ

СИРЛИ СЎҚМОҚ БЎЙЛАБ АРЧАГУЛЛИ ТАШЛАНДИҚ МАКОН

Етти соат мобайнида машаққатли йўлни босиб ўтдик ва эрта тонгда тоғ тизмалари этакларига етиб бордик. Олдимизда ғадир-будур ясси текислик ястаниб ётарди; энди ана шу довонни босиб ўтишимиз лозим эди. Эндигина чиққан қуёш манглайимизга найза санчарди; тутун сингари юпқа булут торф конлари устини қоплаб олганди; Аланнинг гапларига қараганда, бу ёққа йигирмата отличлар эскадрони бостириб келган тақдирда ҳам уларни пайқамай қолишимиз мумкин эди.

Шунинг учун туман кўтарилишини пойлаб ўтирдик; қияликдаги дарага тушдик-да, атала тайёрладик, кенгашиб олдик.

– Дэвид, бу жой беҳосият, – деб гап бошлади Алан. – Қоронғи тушгунча биқиниб ўтираверамизми ёки таваккал қилиб йўлга отланамизми?

– Мен нима дейишим мумкин? – дедим. – Ўлардек чарчадим, лекин олдимизда турган масофани босиб ўтганимиздан кейин дам оладиган бўлсак, яна шунча йўл юришим мумкин.

– Ҳамма гап шундаки, қалтис масофани босиб ўтсак, фақат ярим йўлни ортда қолдирган бўламиз, холос, – деди Алан. – Вазият қуйидагича: Эпин заминига қадам қўйсак, хароб бўлишимиз аниқ. Жануб эса бутунича Кемпбеллар тасарруфида, у ёққа тумшуғимизни тикмаганимиз маъқул. Шимол томон кетсак – бефойда: ахир сен Кунинсферрига, мен бўлсам Фарангистонга боришимиз даркор. Тўғри, шарққа юришимиз мумкин.

– Шарқ бўлса шарқ-да! – дедим дадиллашиб. Ичимда эса бошқача ўйлардим: «Эҳ, дўстим, сен истаган томонга қараб кетсанг бўлмайдими; мен ҳам хоҳлаган томонга кетардим – шунда иккаламизга ҳам яхши бўларди-ку».

– Ҳўп, лекин биласанми, шарқ томон ботқоқликдан иборат, – деди Алан. – У ёққа қадам қўйсанг – бас, кейин пешонангдан кўраверасан: таптақир, лоақал бир туп гиёҳ учрамайди, теп-текис, яширинадиган жой йўқ. Агар бирорта тепаликка қизил мундирлилар тасодифан чиқиб қолишса борми, ўн чақирим олисликдан ҳам бизни кўриб қолишлари мумкин; боз устига, улар отлиқ, бирпасда етиб олишади. Дэвид, расво жой, тўғриси-ни айтсам, кечасига қараганда бу ерда кундузи ўтириш хавфлироқ.

– Алан, энди менинг мулоҳазаларимни тингланг, – дедим. – Эпин биз учун ҳалокат демакдир; пулимиз ҳам, унимиз ҳам кўп эмас; улар қанчалик узоқ вақт қидиришса, тобора изимизга яқинлашиб келаверадилар; таваккал қилмасдан иложимиз йўқ, кафолот беришим мумкинки, мадорим қуриб, йиқилиб қолгунимча юравераман.

Аланнинг юзлари ёришиб кетди.

– Баъзан сен виглар сингари шу қадар қўрқоқ бўлиб, сафдошликка мутлақо ярамайсан; бошқа пайтларда эса бирдан жангарилигинг тутиб кетадию худди туғишган укамга ўхшаб қоласан, – деди.

Туман тарқалиб кетди. Кўз ўнгимизда денгиз мисоли ҳувиллаган ер намоён бўлди; фақат какликлару қизқушлар сайрарди, олисларда – шарқ томонда аста-секин кетаётган буғулар тўдаси элас-элас кўриниб турарди. Ташландиқ ерда яккам-дуккам арчагул учраб қоларди; баъзи жойларда ўпқонлар, катта-катта ёриқлар, торф қазиб олинган чуқурлар кўзга ташланарди; баъзан ҳамма ёқ қоп-қорайиб куйиб ётарди, бир ерда ҳатто ёнғиндан жизғанаги чиқиб кетган қарағайларнинг таналари устма-уст қалашиб қолган эди. Дунёда бундан ҳам аянчлироқ манзара топилмас керак, аммо қизил мундирлиларнинг қораси кўринмасди; бизга мана шуниси муҳимроқ эди, албатта.

Шундай қилиб, шарқ йўналишига қараб машаққатли, айланма йўлни босиб ўтишга киришдик. Атрофимизни тоғ тизмалари қуршаб олган бўлиб, ҳар дақиқада бизни кўриб қолишлари мумкин эди; шунинг учун чуқурликлардан юришга, чуқурликлар бошқа томонга бурилиб кетса, очиқ майдон бўйлаб энгашиб-эмаклаб кетишга маж-

бур бўлардик. Кўпинча худди буғуни пойлаган овчилардай бир арчагул тўпидан бошқасининг остига эмаклаб ўтгунимизча ярим соат вақтимиз кетарди. Кун баттар исиди, сувдондаги сувимиз бирпасда тугади; ярим йўлни эмаклаб тўрт букилиб, энгашиб ўтишга мажбурлигимизни билганимда бундай дўзах азобидаги сафарни бошламаган бўлардим.

Машаққатли масофани босиб ўтганимиздан сўнг бир оз нафас ростлаб яна йўлга тушардик – шу тарзда эрталабки вақтни ўтказдик; пешин маҳали арчагуллар қалин ўсган жойда бирпас мизғиб олиш учун чўзилдик. Биринчи бўлиб Алан пойлоқчилик қилди: назаримда, эндигина кўзимни юмишим биланоқ у биқинимга туртиб-туртиб уйғотди ва навбатчилиқни менга топширди. Соатимиз йўқ эди; вақтни аниқ белгилаш учун Алан арчагул новдасини ерга суқиб қўйди: арчагуллар тўпининг сояси шарқ томондаги белгига етган чоғда уни уйғотишим лозим эди. Шу қадар ҳолдан тойган эдимки, бирданига ўн икки соат ухлашга жон-жон деб рози бўлардим; кўзларим ўз-ўзидан юмилиб, вужудим уводага ўхшаб илвираб турарди; иссиқ таъсирида арчагуллардан таралаётган ажиб тароват ҳам, ёввойи асалариларнинг гўнғиллаши ҳам қулоғимга алла товуши мисоли эшитилардию ширакайф кишига ўхшаб ўтирган жойимда мункиб-мункиб кетаётганимни ўзим билмай қолардим.

Охирги гал ростакамига ухлаб қолибман. Кўзимни очсам, қуёш уфққа оғаётганди, арчагул новдасига кўзим тушган заҳоти қичқириб юборишдан аранг ўзимни тийиб қолдим, хуллас, дўстимга панд берган эдим. Шармандалиқ ҳам шунчалик бўлар-да, қанийди шу тобда ер ёрил-

саю кириб кетсам! Айни чоқда бошқа бир ман-зарада ўтакам ёрилаёзди: не тонгки, ғафлатда ётган пайтимизда отликлар отряди ботқоқликка тушиб олишган эди; улар ярим доира шаклида жанубий-шарқ томондан устимизга бостириб келишарди; арчагуллар қалин ўсган жойларда бир неча марта орқаларига қайтишарди-да, қулай томондан айланиб ўтишарди.

Аланни уйғотдим: бошини кўтариши билан дастлаб отликларга, сўнгра арчагул новдасига – белига қаради, қуёшга кўз ташлаб қўйди ва қошларини чимирган кўйи хавотиру пўписи маъносида бир қур менга ҳам нигоҳини қадади; шу холос, мендан гина-кудурат қилиб ўтирмади.

– Энди нима қиламиз? – деб сўрадим.

– Яшин-топалоқ ўйнашга тўғри келади, – деди Алан. – Хув анави тепаликни кўряпсанми? – У шимолий-шарқ томондаги ёлғиз қаққайиб турган тепаликка ишора қилди.

– Кўряпман.

– Ўша ёққа қараб юрамиз, – деди. – Унинг номи Бен Элдер; ёввойи, қатрон тоғ; ғадир-будур, ўй-дим-чуқур жойлари жуда кўп. Агар эрталабгача ўша жойга етиб олсак – бас, марра бизники!

– Алан, у ёққа бориш учун аскарларнинг йўлини кесиб ўтишимиз лозим-ку! – деб хитоб қилдим.

– Бошқа иложимиз йўқ, – деди. – Агар ортимизга қайтаришиб, Эпинга киритиб олишса борми, иккаламиз ҳам асфаласофилинга кетамиз! Шунинг учун, дўстим Дэвид, зинҳор-базинҳор имилама!

У чаққонлик билан эмаклаганча йўл бошлади. Бунинг устига, у доимо чуқурчалар бўйлаб жилпанглаб ҳаракат қилардики, узоқдан бизни кўриш амримаҳол эди. Майсалар таг-тути билан

куйиб кул бўлган эди ёки ёнғин бир ямлаб ўтиб кетганди: биз деяри бурнимизни ерга теккизиб юрганимиз учунми, тутун сингари майин, димоқни ачиштирадиган кул юз-кўзларимизга уриларди. Сувимизни аллақачон ичиб тугатгандик; тўрт оёқлаб югураётган пайтингда бирпасда чарчаб қоласан, мадоринг қурийди, вужудинг увада мисоли ҳилвирайди ва ўз оғирлигини кўтаролмай қўлларинг синиб кетар даражага етади. Вақти-вақти билан қалинроқ арчагуллар остида бирпас чўзилиб олардик, нафасимизни ростлардик; шох-шаббалар орасидан отлиқларни кўздан кечирардик. Назаримда, улар изимизни топиша олмаган эди: ҳарҳолда, битта взвод (аниқроғи, яримта взвод бўлса керак), икки чақиримга ёйилганча йўлида учраган арчагуллар тўпининг тити-питисини чиқариб, ҳамон илк йўналиши бўйича олға силжирди. Хайриятки, ўз вақтида уйғонибман, агар яна бир оз гафлат босиб ётганимда борми, ёвга чап бериб кетолмасдик: уларнинг олдига тушиб қочишдан бўлак илож қолмасди. Ҳозир ҳам арзимаган тасодиф туфайли фош бўлиб қолишимиз эҳтимолдан холи эмасди; баъзан арчагуллар орасидан патир-путур этиб какликлар учганда жой-жойимизда тарашадек қотиб қолардик, ҳатто нафас олишга ҳам қўрқардик.

Аъзойи баданим сирқ-сирқ оғирди, ниҳоятда ҳолдан тойган эдим, ҳансираб-ҳансираб зўрға нафас олардим, қўлларим тилиниб кетган эди, кўзларимга чанг-тўзон тўлиб томоғим ғиппа бўғилганди, хуллас, ит азобида қийналганимдан кўра, жон-жон деб таслим бўлишга рози эдим! Фақат Аланнинг ҳаётига зомин бўлмаслик учун бутун иродамни йиғиб, олға силжирдим. Алан эса (дарвоқе, унинг эмин-эркин ҳаракат қилишига

плаши халақит берарди) қизариб, кейин бўзара бошлади; ҳар нафас олганда ўпкаси ҳуштак ча-либ юборарди ёки шир-шир этарди; бирпас дам олиш мақсадида тўхтаган пайтларимиз у ўз куза-тишларини айтиш учун қулоғимга шивирларди, товуши худди қуршовга тушиб қолган йиртқич-нинг хириллашига ўхшаб эшитиларди. Бироқ руҳан бардам, тетик, ҳаракатчан бу инсоннинг бардошига беихтиёр қойил қолардим.

Ниҳоят, оқшом чўка бошлаган чоғда бурғу то-вушини эшитиб тўхтадик-да, арчагуллар ораси-дан оптимизмга мўраладик; взвод аскарлари бир жойга тўпланишарди. Бир оздан сўнг улар ўтин теришиб гулхан ёқишди ва ташландиқ ернинг ўртасида тунаш учун жой ҳозирлашга киришди-лар.

– Шундан сўнг Аланга, ётиб, ухлаб олайлик, деб ялиниб-ёлвордим.

– Бу кеч ухлашни хаёлингга ҳам келтирма! – деди Алан. – Энди анави отлиқлар (тарракдай қотиб ётганингда пайдо бўлишган эди) ташлан-диқ майдон теварагидаги барча тепаликларни эгаллаб олишади; Эпиндан бирорта тирик жон-зотни ташқарига чиқаришмайди; фақат қанотли қушларгина уларнинг устидан учиб ўтади, холос. Ҳозиргина душман чангалидан қутулдик, наҳот-ки галабамизни қўлдан бой берсак?! Йўқ, азизим, эрта тонгни Бен-Элдердаги ишончли жойда ку-тиб олишимиз лозим.

– Алан, иродамга ҳар қандай киши ҳавас қилса арзийди, лекин кучим қолмади. Озгина мадорим бўлганида индамай кетаверардим; истасангиз – қасам ичишим мумкин, иложим йўқ! – дедим.

– Начора, бўпти, сени елкамга миндириб ола-ман, – деди Алан.

Унинг юзига тикилдим, тагин устимдан кулаётган бўлмасин, деб ўйладим. Аланнинг қиёфаси жиддий эди. Дўстимнинг ҳолатини кўриб, ўзим уялиб кетдим.

– Жуда соз, қани бўлмасам, йўл бошланг! – дедим. – Кетдик!

У менга илкис назар солиб гўё: «Отангга балли, Дэвид!» демоқчи бўлди ва ғайрат билан яна олға илтилди.

Хуфтонда салқин тушди. Атроф хийла зимистон эди. Осмон булутсиз. Бу жойлар шимолий ўлка ҳисобланганидан июль кечалари чироқсиз китоб ўқиш мумкин эди. Ҳартугул, қиш фаслининг ярим кечалари зимистон бўлса керак. Қалингина шу-дрингдан ташландиқ майдон худди ёмғир ёққан-дек сувга бўкди; дарҳол уйқум очилиб кетди. На-фасимизни ростлаш учун тўхтаган пайтимизда табиат аллақачон мени ўзига маҳдиё қилиб қўйган эди: кеча бениҳоя сўлим, ҳув нарида қир-адирлар ястаниб ётарди, ортимизда лов-лов ёнаётган гулхан майдоннинг оташга чулғанган юрагига ўхшарди. Нега энди ўзимни азоблаб, тупроққа беланиб, қурт мисоли билтанглаб юришим керак экан деган ўйдан ғазабим қўзиб кетди.

Баъзи китобларни ўқиб, уни ёзганлар умрида ҳеч чарчамаганмикан, деб ўйлайсан. Чарчоқ қанақа бўлишини етказа билганларида ўқувчи эснаб ўтирмасди. Ҳозир ўтмишим ҳам, келажагим ҳам мени мутлақо ташвишлантирмасди; ҳатто бу дунёда Дэвид Бэлфур номли йигитча борлиги эсимдан чиқиб кетган эди; ўзим ҳақимда ўйламасдим; ҳар қадам ташлаётганимда юрагимни ҳовучлаб турардим, ҳар қадамим охиргиси бўлса керак деб ўйлардим ва ана шу азоб-уқубатларнинг бевосита сабабчиси бўлмиш Аланни кўрарга

кўзим, отарга ўқим йўқ эди. Алан ҳарбий соҳани танлаб янглишмаганди; қўмондонларнинг асосий вазифаси – бошқаларни олға бошлашдан, ҳеч кимни ортга чекинтирмасликдан, бировларнинг иродасини синдиришдан иборат: ҳеч ким билан ҳисоблашмайдилар; ваҳоланки, бошқалар кетаётган жойида ўзини таппа ташлаши, лоқайдлик билан кўксини ўққа тутиб бериши мумкин. Мен ҳам тузуккина аскар бўлишим мумкин эди: йўл давомида, итоат этмасам осмон узилиб тушармиди, деб ўйладим-у, аммо токи куч-қувватим бор экан, ўлишга ҳар доим улгураман, ҳозир бўйсунишга мажбурман, деб ўзимни ишонтирардим.

Тонг ёришгандан сўнг даҳшатли хавф-хатар ортда қолган эди: қурт-қумурсқалардай ўрмаламай одам қаторида юришимиз мумкин эди. Худойим-эй, ҳозир бизни ошна-оғайнилариимиз ҳам танимасди: қари-қартанглар мисоли букчайиб, тетапоя болага ўхшаб маймоқланиб қолгандик, ранг-рўйимиз мурданикидек оқариб кетган эди! Иккаламиз ҳам миқ этмай, тилларимизни тишлаганимиз кўйи тўғрига тикилиб борардик: зўр-базўр қадам босардик; арчагуллар орасида эса какликлар чийиллашарди. Шарқ томон аста-секин ёришмоқда эди.

Аланга ҳам осон бўлмади. Албатта, унинг юзига синчиклаб назар солганимдан сўнг шундай хулосага келганим йўқ: ўзим аранг оёқда турардим, қайрилиб қарашга ҳам ҳолим қолмаган эди; лекин у ҳам чарчоқ туфайли гарангсиб, мен каби қаёққа қараб кетаётганимизни ҳам унутиб қўйган эди – акс ҳолда, кўрсичқонга ўхшаб пистирмага тушиб қолганимизни билмасмидик?!

Бу воқеа қуйидагича содир бўлди. Алан иккаламиз арчагуллар қоплаган тепаликка кўтари-

лардик; у олдинда, мен икки қадамча орқароқда борардим: худди қўшалоқ дайди созандага ўхшардик; бирдан арчагуллар шатир-шутир этдию шох-шаббалар орасидан қандайдир жулдурвоқи тўрт киши отилиб чиқди ва кўз очиб-юмгуни-мизча иккаламизни ҳам шартта тағларига босиб олишди-да, кекирдагимизга ханжар қадашди.

Менга қолса, бари бир эди: тортаётган азобларим ўзимга етиб ортарди, қийноқлар менга чумоли чаққанчалик ҳам таъсир этмасди; ҳатто бўйнимга қадалиб турган ханжардан ҳам қўрқмасдим; бир жойда қимирламай ётганимдан хурсанд эдим. Устимдан босиб турган жулдурвоқига қарадим: юзлари офтобда қорайган, кўзлари чақноқ, лекин мен парвойи палак эдим. Улар гэллар тилида Алан билан нималарнидир шивирлашиб гаплашишаётгани мени мутлақо қизиқтирмасди.

Кейин ханжарларини қинларига тикиб қўйишди, бизни қуролсизлантирдилар ва бир-биримизга қаратишганча арчагуллар устига ўтқазиб қўйишди.

– Булар Клун Макферсоннинг пойлоқчилари экан, – деб мени Алан хабардор қилиб қўйди. – Омадимиз келди. Энди камина ташриф буюрганим хусусида йўлбошчиларига ахборот беришгунча уларнинг ихтиёрида бўламиз. Шу холос.

Вуриқлар қабиласининг йўлбошчиси Клун Макферсон бундан олти йил муқаддам рўй берган буюк қўзғолоннинг раҳбарларидан бўлгани учун унинг боши эвазига жуда катта мукофот ваъда қилинганди; у аллақачон ашаддий яқобинчиларнинг раҳнаmolари қаторида Фарангистонга жўнаб кетган бўлса керак, деб юрардим. Аланнинг сўзларини эшитганимдан сўнг кўзларим ярқ этиб очилиб кетгандай бўлди.

– Шунақами ҳали, – деб минғирладим. – Демак, Клун ҳозиргача шу ерда юрган экан-да?

– Бўлмасам-чи! – деб тасдиқлади Алан. – Аввалгидек ўз ер-мулкидан бир қадам ҳам силжигани йўқ; қабиласи едириб-ичиряпти. Ҳатто қирол Георг ҳам унга ҳавас қилса арзийди.

Яна бир нечта савол бермоқчи эдим, лекин Алан мени гапиргани қўймади.

– Негадир чарчабман шекилли, – деди. – Озгина мизғиб олсам ёмон бўлмасди.

У гапни қисқа қилдию юзини қалингина арчагуллар устига қўйди ва бирпасда ухлади-қолди.

Мен бундай оромбахш уйқуни фақат орзу қилишим мумкин эди. Ёз фаслида майсалар орасида чигирткалар чириллашини эшитганмисиз? Хуллас, кўзларимни юмишимни биламан, бутун баданимда – қорнимда ҳам, белимда ҳам, энг даҳшатлиси, ҳатто бошимда ҳам чигирткалар чириллай бошларди. Дарров уйқум қочиб кетарди, у ёнбошимдан-бу ёнбошимга ағдарилардим, ўтириб кўрардим, яна ётиб олардим ва кўзни қамаштирадиган осмонга уйқусираб тикилардим, чакалакзорни кўздан кечиардим; беихтиёр Клуннинг ювуқсиз пойлоқчиларига нигоҳим тушиб қоларди: улар тепалик устида чордона қуришиб ўтирган кўйи гэллар тилида бир нималар тўғрисида ўзаро валақлашарди.

Кўнгилдагидек дам ололмадим, бу орада чопар изига қайтиб келди; Клун меҳмонларни мамнуният билан кутиб олади, деди у. Биз дарҳол ўрнимиздан туриб, йўлга отланишимиз лозим эди. Алан уйқудан юзи хийла тиниқиб, тетиклашиб уйғонди, қорни ниҳоятда оч эди; афтидан, чопар қуюқ зиёфат меҳмонларга мунтазир эканини эслатиб қўйди шекилли, Алан ташаккур айтди.

Мен овқат тўғрисидаги гапни эшитсам – бас, дар-ров кўнглим айнирди. Илгари вужудим ўзимга оғирлик қиларди, зил-замбилдек туюларди, энди қушдай енгил бўлиб қолдим-у, бари бир қадам ташлашга қийналардим. Гўё ўргимчак толаси сингари олдинга узалиб борардим, оёғим остидаги замин булутга ўхшарди, тоғлар пардек енгил бўлиб кўринарди, шабада мени тоғ жилғаси каби олдига солиб ҳайдаб борарди, гоҳ у ёққа, гоҳ бу ёққа элиб урарди. Назаримда, ночор, нотавон одамга ўхшардим, негадир йиғлагим келарди.

Алан менга назар солдию дарҳол хўмрайиб олди; сездимки, жаҳли чиқди. Ғайришуурий равишда, ёш болага ўхшаб титраб-қақшаётганим учун дилим хуфтон бўлди. Яна эсимда қолгани шуки, бирдан лабларимга ханда югурди ва ўзимни қанчалик зўрласам ҳам, оғзимнинг танобини тортиб қўя олмадим; боз устига, ҳозир куладиган пайт эмасди. Бироқ ажойиб дўстим фақат яхшилик қилишни истарди; бирпасдан кейин Клуннинг иккита югурдаги қўлтиғимдан олишди-да, оёғимни ерга теккизишмай (шундай туюлган эди, холос, аслида, улар мени бир маромда бошқариб кетишмоқда) судраб кетишди. Биз қинғир-қийшиқ, ғира-шира жарликлару хандақлар бўйлаб шафқатсиз Бен-Элдер тоғларининг юраги томон борардик.

ҚЎНАЛҒА

Ниҳоят, сердарахт ёнбағир пойига етиб бордик: ўлмас қоялар жар ёқасида турарди, қоялар устини дарахт қоплаган эди.

– Бу ёққа юринглар, – деди кузатувчилардан биттаси ва тоққа кўтарила бошладик.

Дарахтлар худди мачта арқонларига ўмганларини тираб турган денгизчилар каби қояларга қапишиб ўсган эди; танаси пилапояларнинг кўндаланг поғоналарига ўхшарди – биз дарахтларни ушлаб-ушлаб юқорига ўрлардик.

Ёнбағирлик тепаси шу қадар қалин ўрмонзор эдики, ҳатто тангадек жойга ҳам соя тушмасди; тепалик четида ғалати бошпана мавжуд бўлиб, ўлкада уни Ёпиқ Қазноқ деб аташарди. Дарахтларнинг теварагига ўралган четаннинг орасига ёғоч қозиқ қоқилганди; майдончага тупроқ сепилиб, ҳовли мисоли теп-текис қилинганди. Ўртадаги дарахт бошпананинг устунни вазифасини бажарарди. Четанларнинг ташқарисидан кигиз қопланган эди. Бу иншоот сиртдан ўтовга ўхшарди: нишабликдаги чангалзор қўйнида жойлашган қўлбола иморат баайни дўлана шохидаги ари уяси сингари жар ёқасида осилиб турарди.

Ичкарига олти киши зўрға сиғарди. Қоянинг бўртик жойига моҳирлик билан ўчоқ қурилган эди; кўкиш тутун қояга қапишган қўйи кўкка ўрларди ва пастликдан деярли кўзга ташланмасди.

Бу Клуннинг яширин масканларидан биттаси эди, холос. Унга қарашли ер-мулкнинг бошқа жойларида ҳам ғорлар, ертўлалар мавжуд бўлиб, пойлоқчиларнинг маълумотлари асосида аскар-

ларнинг бостириб келаётганини ёки орқага қайтиб кетаётганини эътиборга олардию ўзи лозим топган масканга кўчиб ўтарди. Бир жойда муқим яшамагани ва қабила аҳолисининг йўлбошчига садоқати туфайли Клун шу пайтгача душманга тутқич бермади; бошқалар ватанни тарк этиб жонини сақлаб қолди ёки қўлга тушириб қатл этилди; у ватанида яна беш йил истиқомат қилди, ниҳоят, қўмондон қатъиян талаб этгандан кейингина Фарангистонга жўнаб кетди. Кўп ўтмасдан ўша ерда вафот этди; ажаб ҳол – Бен-Элдердаги Қазноқ соғинчи унинг юрак-бағрини куйдириб юборган бўлса ажаб эмас.

Остонага қадам қўйган чоғда у қояга ёндош қурилган ўчоқ олдида овқат пишираётган хизматкорининг хатти-ҳаракатларини кузатиб ўтирарди. Кийимлари одмигина эди, бошида тунлари кийиладиган тўқима қалпоқ бор эди; қулоқларигача бостириб олганди ва ғалвирак тошдан ясалган мундштукида тамаки чекарди. Шунга қарамай ўзини худди подшолардек тутарди; бизни кутиб олиш учун нечоғли улуғворлик билан ўрнидан қўзғалганини кўрган одам бунга дарҳол ишонч ҳосил қиларди.

– Э-э, мистер Стюарт! – деди у. – Сэр, хуш келибсиз! Сизни ва ҳозирча исми шарифини ўзим билмаган дўстингизни кўрганимдан бениҳоя мамнунман!

– Клун, аҳволингиз қалай? – деди Алан. – Сэр, умид қиламанки, аъло даражада бўлса керак. Сизни соғ-саломат кўриб турганимдан хурсандман! Танишиб қўйинг, бу йигит менинг дўстим – Шос қўрғонининг эгаси бўлмиш мистер Дэвид Бэлфур.

Одатда, ёлғиз қолган пайтларимизда Алан менинг ер-мулкимни мазахлаб тилга оларди, аммо бегона одамлар ҳузурида унвонимни удайчи мисоли тантанавор оҳангда эълон қиларди.

– Жентельменлар, ичкарига кириглар, марҳамат! – деди Клун. – Қани, уйга марҳамат қилсинлар! Албатта, камина ҳозир саройда истиқомат қилаётганим йўқ; кўриб турибсизларки, бошпанамиз харобгина, лекин бизникига шаҳзода ҳам ташриф буюрганлар. Мистер Стюарт, кимни назарда тутаетганимни пайқаган бўлсангиз керак-а?.. Кўришганимиз шарофатига томоқларимизни ҳўллаб оламиз; чўлоқ хизматкорим иссиқ овқатни пиширгач, тушлик қиламиз ва жентельменлар каби қартада кучимизни синашиб кўрамиз. Бу ерда одамнинг юраги сиқилиб кетади, – деди у қадаҳларга коньяк қуяр экан. – Дўстларим билан кам учрашаман; бармоқларимни ўйнаб ўтиравераман, ўтган кунларни эслайман, ажойиб келажакни ўйлайман: назаримда, ёрқин келажак остонамизда турибди. Келинлар, сулоламиз тикланиши учун ичамиз!

Шундан сўнг қадаҳларимизни уриштирдик-да, бўшатдик. Ростини айтсам, қирол Георгга ҳеч қандай ёмонликни раво кўрмасдим, лекин у ҳозир даврамизда бўлганда борми, ўзи ҳам менга шерик бўларди. Спиртли ичимлик ошқозонимга тушгандан кейин дарров ўзимни енгил ҳис эта бошладим ва бир чеккада суҳбатга қулоқ солиб ўтирдим; кўз олдимни юпқагина туман қоплаб, кўнглимдаги бедаво қўрқув, ғам-ғусса ғойиб бўлган эди.

Дарҳақиқат, бу жой ёввойилар маскани эди, ҳўжайинимиз ҳам жайдари одамга ўхшарди. Клун Макферсон кўпдан бери яшириниб юргани учун-

ми, икир-чикирларга ўралашиб қолган қандайдир қари қизни эслатарди. Доимо бир жойда ўтирарди, ўша ўриндиққа бошқа бирор кимсанинг ўтириши қатъиян тақиқланган эди. Қазноқдаги жамики буюмлар қўналға соҳибининг дидига мос равишда жойлаштирилган бўлиб, уларни қўзғатиш зинҳор-базинҳор мумкин эмасди; хилма-хил таомларни жуда яхши кўрарди, ҳатто биз билан кўришаётган маҳалда ҳам кўз қири билан тез-тез ўчоқ томонга нигоҳ ташлаб қўярди: иссиқ овқатдан кўзини узмасди.

Англашимча, зим-зиё кечалари у хотини ва уч-тўртта яқин дўстлари билан учрашиб турарди, улар Клунни кўргани келишарди; ҳаётининг асосий қисмини ёлғизликда ва фақат ўзининг пойлоқчиларию Қазноқда ёнидан жилмайдиган хизматкори билан мулоқотда бўларди. Ҳар куни эрталаб унинг ҳузурига ташриф буюрган сартарош йўлбошчининг соқолини олаётган пайтда ўлкадаги барча янгиликларни айтиб берар, Клун жон қулоғи билан тингларди. Сартарошни саволларга кўмиб, икир-чикирларни ҳам сўраб-суриштиришдан эринмасди, ёш бола мисоли ҳадеб тихирлик қилаверарди. Баъзи бир жавобларни эшитиб юмалаб қолгунча хахолайверарди; сартарош аллақачон кетиб қолган бўлса ҳам у қорнини чангаллаб қаҳқаҳа ураверарди. Афтидан, саволлари унчалик олди-қочди бўлмасди; ер-мулкидан маҳрум этилган барча шотланд заминдорлари каби (бу ҳақда парламентнинг қарори эълон қилинган эди) ҳаётдан узилиб қолган бўлса-да, қадимий расм-русмларга кўра қабилада ҳамон қозилик вазифасини адо этарди. Одамлар ҳар хил мунозарали масалаларни ҳал этиш мақсадида ҳузурига келишарди; улар Олий суд ҳукми билан

ҳисоблашмасликлари мумкин эди, аммо қочқин йўлбошчининг бир оғиз сўзидан кейин барча гина-кудуратларни эсларидан чиқаришардию ито-аткорлик билан айтилган жаримани беришарди. Кўпинча ғазаби жўшиб ҳокими мутлақ подшо сингари ҳамма ёқнинг тўс-тўполонини чиқариб ташларди; бундай пайтларда хизматкорлар худди қаттиққўл оталари қаршисида тургандек елкаларини қисишиб, миқ этишмасди. У ичкарига кирган ҳар бир киши билан рисоладагидек саломлашар, сўнгра уларнинг иккаласи ҳам ҳарбий хизматчилар мисоли бармоқларини бош кийимлари остига теккизиб қўйишарди. Хулласи калом, тоғларда яшайдиган қабиланинг кундалик ҳаёти-ни, турмуш тарзини бевосита кузатиш имкониятига эга бўлдим; сиртдан жиноий жавобгарликка тортилган қабила йўлбошчиси эди; ер-мулки тортиб олинганди; бутун ўлка бўйлаб ҳарбий қўшилмалар уни қидирарди, баъзан бошпанасига ниҳоятда яқинлашиб ҳам қолишарди; айна пайтда чўнтагида ҳемири бўлмаган жулдурвоқи хизматкор (у ҳар куни калтак ерди, сўкиш эшитарди) сотқинлик қилиб, бирданига бойиб кетиши мумкин эди.

Дастлабки куни қовурдоқ тайёр бўлиши биланоқ Клун шахсан ўзи лимонни сиқиб (тўкин-сочин ҳаёт кечирарди), овқат устига шарбатини томизди-да, бизни дастурхон атрофига таклиф этди.

– Худди шундай овқат билан (фақат лимон шарбати йўқ эди) худди шу қўналғада қирол жаноби олийларини меҳмон қилган эдим, – деди мезбон. – У пайтларда гўшт энг ноёб таом ҳисобланарди, зираворларни орзу қилардик, холос. Умуман айтганда, қирқ олтинчи йили менинг ерларимда лимондан кўра отлиқ аскарлар кўпроқ эди.

Қовурдоқ мазали бўлган-бўлмаганини аниқ айтолмайман, унга кўзим тушган заҳоти кўнглим айниб, зўр-базўр уч-тўрт тишлам гўшт едим-да, қўлимни артдим. Клун овқат чоғида шаҳзода Чарли¹⁴ни қандай зиёфат қилганини сўзлаб берди; суҳбатдошларининг қиёфаларини тасвирлади ва ўрнидан туриб, ким қаерда ўтирганини кўрса-тиб берди. Айтишича, шаҳзода ниҳоятда ўктам, эҳтиросли, батартиб қиролар сулоласининг муносиб ўринбосари эди, донишмандлик бобида фақат Сулаймон подшодан кейин турарди, холос. Бундан ташқари, билишимча, Қазноқда умргузаронлик қила бошлангандан бери ичкиликка ружу қўйибди. Ҳозирги мишмишларга ишонадиган бўлсак, уни одамлар сафидан чиқариб ташлаган нуқсон нишоналари ўша пайтлардаёқ пайдо бўлган эди.

Овқатланиб бўлганимиздан кейин Клун ранги ўнгиб, сийқаси чиқиб кетган қартасини олиб чийлай бошлади: бундай исқирт қартани пана-пасқам жойлардагина қўлга ушлаш мумкин. Шунга қарамай, бизга қимор ўйнашни таклиф этдию кўзлари чақнай бошлади. Иқрор бўлмоғим лозимки, азалдан қарта ўйинини номуносиб машғулотлардан бири деб билардим; отам раҳматлининг насиҳатлари бўйича, художўй киши, боз устига, агар у ҳалол йигит бўлса, ўз бойлигини ҳаром ишларга сарфламаслиги даркор, бировнинг молига кўз олайтириш ҳам инсофдан эмас, қимор эса айнан ҳаромхўрликнинг ёрқин намунаси. Тўғри, жиддий сабабларни рўкач қилиб ўтирмасдан, чарчаганимни баҳона қилиб қўя қолишим мумкин эди, аммо найранг ишлатиш

¹⁴ Чарли (Карл Стюарт) – II Иакаованинг набираси, Шотландия тож-тахтининг «навқирон даъвоғари».

қўлимдан келмасди. Шунинг учун ҳам қисқич-бақадек қип-қизариб кетдим шекилли, бироқ сўзимдан адашмадим: ўзим яхши ўйнашни билмайман, бировларнинг ўйинига қозилик қилиб ўтириш эса каминага ярашмайди, дедим.

Клун қартани чийлашдан тўхтади-да:

– Бу нима деган гап? – деди. – Клун Макферсоннинг уйида вигларга ўхшаш оқбилак қаёқдан бино бўлиб қолди?

– Мен мистер Бэлфур учун бошим билан жавоб беришга тайёрман, – деди Алан. – У ҳалол, виждонли йигит, қолаверса, сиздан илтимос қилардимки, бу гапларни ким айтаётганини ҳам ёдингизда тутсангиз ёмон бўлмасди. Мен ҳам қиролар авлодиданман, – дедию Алан шляпасини эпчиллик билан бир оз юқори кўтариб қўйди. – Шунинг учун мен ҳам, менинг дўстларим ҳам ҳар доим ўзларига муносиб инсонлар қуршовида бўладилар. Жентельмен шунчаки чарчаган, уйқуси келяпти. Агар карта ўйнагиси келмаётган бўлса, бунинг бизга ҳеч қандай оғирлиги тушмайди. Сэр, мен ўзингиз танлаган ўйин бўйича куч си-нашмоққа тайёрман.

– Сэр, ўзингизга маълумки, бу фақирона кулбада ҳар қандай жентельмен ўз хоҳишига қараб иш қилади. Агарда дўстингиз боши билан юришни ихтиёр этган бўлсалар, марҳамат қилсинлар! – деб жавоб берди Клун. – Мабодо ҳурматли дўстингизгами, сизгами ёки бошқа бировгами бу ернинг ҳавоси ёқмаётган бўлса, жон-жон деб ташқарини биргаликда сайр этиб келишга тайёрман.

Ана холос, иккита қадрдон дўст менинг айбим туфайли бир-бирини сўйиши камлик қилиб турган эди ўзи!

– Сэр, Алан тўғри айтди, мен ростдан ҳам жуда толиқдим, – дедим. – Боз устига, эҳтимол, сизнинг ҳам ўғилларингиз бўлса керак; шунинг учун отамга берган ваъдамни, сир бўлса-да, ошкор этиб қўйишим мумкин.

– Йўқ-йўқ, керак эмас, гапирманг энди! – деди Клун ва қазноқ четидаги арчагуллар пичани тўшалган жойни кўрсатди.

Шунга қарамай, таъби тирриқ бўлгани яққол кўриниб турарди: гоҳ-гоҳ менга тумтайиб қараб қўярди ва бир нималар деб пўнғилларди. Аслида, инжиқлигим ва гап-сўзларим эркин қушдек ҳаёт кечирадиган тоғлик яacobинчилар даврасига мос тушмасди, эриш туюларди.

Коньяк ичиб, буғу гўшти еб олганимдан сўнг негадир ўзимни хийла оғирлашиб қолгандек ҳис эта бошладим; арчагул пичанига бош қўйишим билан қандайдир мудроқ ҳолатга тушиб қолдим. Қазноқда яшаган кунлар давомида сира ҳам ўзимга келолмадим. Баъзан кўзларим ярқ этиб очилгандек бўлардию атрофимда нималар рўй бераётганини ғира-шира идрок этардим, баъзан эса ғўнғир-ғўнғир товушлару уйқудаги кишиларнинг хуррак отишлари қулоғимга чалинардик; деворда осифлиқ турган жун рўмоллар гоҳида ерга тушиб кетарди, гоҳо ўчоқда ёнаётган гулхан шуъласи каби ёйилиб, бутун шифту деворларни қоплаб оларди. Назаримда, кўпинча ўзимдан-ўзим гапириб юборардим ёки бақирардим шекилли. Эсимда бор, бир неча марта менга жавоб қайтараётганларини ҳайрат аралаш илғаб қолдим; доимо қандайдир алғов-далғов туш кўрмасдим-у, аммо ич-ичимда нимадандир жирканардим: ўзим келиб қолган жой ҳам, ором олиб ётган ўрин ҳам, девордаги жун рўмоллару товушлар, ўчоқда-

ги гулхан ва ҳатто ўзим ҳам ўзимга ниҳоятда жирканч бўлиб кўринарди.

Сартарошни чақиртиришибди: у табиб экан; менга дори-дармон тавсия этишдан аввал гэл тилида бир нималарни тушунтирди, лекин мен бир оғиз сўзини ҳам тушунмадим; таржима қилиб беришларини сўрагани ҳам қурбим етмади – ҳолим шу даражада хароб эди. Шундоқ ҳам бетоб эканимни билардим, бошқа нарсалар эса мени мутлақо қизиқтирмасди.

Соғлигим ёмон бўлиб турган пайтлари атрофимда нималар бўлаётганининг унчалик фарқига бормасдим. Фақат бир нарсани аниқ биламанки, Клун билан Алан тинмасдан қарта ўйнашарди; дастлаб Алан анча-мунча ютуқни қўлга киритган эди; ўрнимда ўтирган чоғларимда уларнинг шавққа тўлиб қимор ўйнаётганларига гувоҳ бўлардим: стол устида бир уюм танга ялтылт этиб кўринарди – ҳартугул, юз танга бўлмаса-да, лекин олтмиш танга йиғилиб қолган эди. Тоғ тизмалари устидаги нишабликда, дарахтларга суяниб турган омонат бошпанада бунчалик бойликни учратиш мўъжизадек туюларди. Ўшанда, Алан ўйламасдан иш қиялпти, ахир синалмаган отнинг сиртидан ўтмайдилар-ку, деган эдим ўзимча. Чунки зангори ҳамёнида беш фунт ҳам пули йўқ эди-да!

Назаримда, иккинчи куни омад ундан юз ўтирди. Одатдагидек, мени тушлик арафасида уйғотишди ва овқатлантирмоқчи бўлишди, лекин яна овқат ейишдан бош тортдим; сўнгра сартарош бериб кетган қандайдир аччиқ дорини ичиришди. Очиқ эшик тепасидан мен ётган жойга қуёш нури тушиб турарди ва бундан ўзимни хийла бесаранжом ҳис этардим. Клун стол атрофида ўтир-

ган кўйи қартасини чийларди. Алан ёнимга келиб энгашиди, юзларини деярли бурнимга тақади; иситмалаб, бутун вужудим лов-лов ёниб тургани туфайлими – билмадим-у, лекин юзлари ниҳоятда бесўнақайдек кўринди.

У мендан қарз бериб туришимни сўради.

– Нима учун? – дедим.

– Шунчаки қарз олмоқчиман, холос.

– Аммо нима учун? – деб такроран сўрадим. – Тушунмаяпман.

– Дэвид, сенга нима бўлди ахир! – деди Алан.

– Наҳотки, пулингни мендан қизғансанг-а, қарз бермайсанми?

Эҳ, агар эс-ҳушим ўзимда бўлганда борми, албатта қизганишим лозим экан! Бироқ бесўнақай қиёфадан тезроқ қутулишни истардим, холос. Шу тобда менга бошқа ҳеч нарса керак эмасди, пуларимни унга бердим.

Учинчи кун эрталаб (Қазноқда икки кеча тунаганимиздан сўнг) хийла енгил тортиб уйғондим; албатта, аъзойи баданим ҳилвираб турарди, мажолсиз эдим, лекин буюмлар одатдагидек катталиқда, табиий шаклда кўринарди. Энг қувонарлиси шундаки, иштаҳам очилиб кетган эди; бировнинг ёрдамисиз ўрнимдан турдим ва нонушта қилиб бўлганимиздан сўнг Қазноқдан ташқарига чиқдим-да, ўрмон четига бориб ўтирдим. Рутубатли кун эди, майингина изғирин эсарди; чошгоҳгача жунжикиб ўтирдим: ёнимдан Қазноқ томонга хизматкорлару айғоқчилар ўтишаётган пайтлардагина безовталаниб қўярдим – улар озиқ-овқат билан маълумотлар олиб келишарди. Ҳозир теварак-атроф сокин эди, айтиш мумкинки, Клун ошкора тарзда ҳумкронлик қиларди.

Ичкарига қайтиб кирган чоғимда Алан иккаласи қартани бир четга ташлаб қўйишиб, хизматкорни сўроқ қилишаётган экан; қабила бошлиғи орқасига ўтирилдию гэл тилида менга нимадир деди.

– Сэр, гэл тилида гапиришни билмайман, – деб жавоб бердим.

Қарта туфайли орадан гап қочганидан бери мен нимаики десам, нимаики ишга қўл урсам – бас, Клуннинг жаҳли чиқиб кетаверарди.

– Ундай бўлса, азизим, ўзингиздан кўра, сизнинг исми шарифингиз фаросатлироқ экан – чунки бу олижаноб гэлча исмдир, – деб тўнғиллади у қаҳр аралаш. – Умуман, гап бунда ҳам эмас. Айғоқчимнинг шаҳодат беришича, жануб томондаги йўл бежавотир экан, лекин пиёда юришга қувватингиз етармикан?

Қарта ҳамон стол устида турарди, лекин тилла тангаларнинг изи ҳам қолмаган эди, фақат Қазноқ томонга суриб қўйилган бир уюм хат битилган қоғозлар бор эди, холос. Қолаверса, Аланнинг қиёфаси эски маҳси мисоли жийилиб кетганди, у бир нимадан норозидек кўринарди; кўнглимга гулгула тушиб қолди.

– Бутунлай соғайиб кетдим деёлмайман, – деб жавоб бердим Аланга назар ташладим. – Оз-моз пулимиз бор, йўл харажатларимизга етса керак; ўйлайманки, мушкулимиз осон бўлади.

Алан лабини тишлаган кўйи нигоҳини ерга қадади.

– Дэвид, бор пулимни ютқазиб қўйдим, – деди у ҳазин товущда.

– Менинг пулимни ҳам ютқаздингизми? – деб сўрадим.

– Сенинг пулингни ҳам, – деди у зорланиб. – Ни-
мага менга пул бердинг ахир! Мен қарта ўйнашга
тушиб кетсам, эс-ҳушимни йўқотиб қўяман-ку!

– Бай-бай-бай! – деди Клун. – Буларнинг ҳамма-
си бемаънилик: фақат шўхлик қилдик, холос. Ўз-
ўзидан равшанки, пулларингни икки ҳисса қилиб
қайтариб бераман; ҳазар қилмасаларинг кифоя.
Агар уларни бермасам, нима деган одам бўламан!
Аҳволларингни кўра-била туриб, оёқларингдан
чалиб юборсам, жентельменлар каминадан ўпка-
лашмайдими, ахир! Бунақа қилиш ярамайди-ку!
– деб товушининг бориचा бақирди Клун қиза-
риб-бўзарганча ва чўнтагидан тилла тангаларни
чиқариб столга ташлай бошлади.

Алан миқ этмасди, у ҳамон ер чизиб ўтирарди.

– Сэр, балки бир дақиқага ташқарига чиқиб
келармиз-а? – дедим.

– Бажонидил, – деб жавоб берди Клун ва орқам-
дан эргашиб ташқарига йўл олди. Унинг қиёфаси
тунд эди, зардаси қайнаб турарди.

– Авваламбор, сэр, ҳиммат кўрсатганингиз
учун сиздан бағоят миннатдор эканимни айтиб
қўйишим лозим, – дедим.

– Беҳуда сафсата! – деб қичқирди Клун. – Қан-
дайдир «ҳиммат-пиммат»ни ўйлаб топганини қа-
ранглар... Албатта, яхши иш бўлмади. Хўш, сиз-
нингча, камина нима қилиши лозим?! Худди ка-
талакдаги қўчқор мисоли Қазноқда қамалиб ётган
бўлсам, аҳён-аҳёнда йўқлаб келадиган дўстларим
билан қарта ўйнаб кўнгилхушлик қилишдан бош-
қа иложим йўқ-да! Агар улар ютқазиб қўйишса,
гап бўлиши мумкин эмас... – У бирдан сўзида ту-
тилиб қолди.

– Ана шунақа! – дедим. – Агар улар ютқазиб
қўйишса, пулларини қайтариб берасиз; агар

ютиб олишса борми, сизнинг пулларингизни чўнтакларига солишадию индамай жуфтакни ростлашади! Боя айтдим, олижаноблигингиз учун яна бир бора таъзим бажо келтираман; сэр, ҳарҳолда, бундай аҳволга тушиб қолганимдан ниҳоятда азият чекапман.

Қисқа муддатли сукунат бошланди; Клун бир гап айтишга шайланди-ю, лекин лом-мим демади. Фақат борган сари юзлари лолақизғалдоққа ўхшаб қизармоқда эди.

– Мен ҳали ёш боламан, шунинг учун сиздан маслаҳат сўраяпман, – дедим. – Панд-насиҳатингизни дариф тутманг. Дўстим ҳалол ўйнаб ўз пулларини ютқазиб қўйди; дастлаб эса фирромчилик қилмасдан пулингизни ютиб олган эди. Мен пулимизни қайтариб олишим мумкинми? Шундай қилсам яхши бўладими? Ўзингиз биласизки, у ёққа-бу ёққа ташласак бари бир ғурурим заха ёйди.

– Ҳа, мистер Бэлфур, менга ҳам оғир ботяпти, – деди Клун. – Сизнингча, гўё камбағал кишиларни шилиб олиш учун тузоқ қўйгандек бўлиб чиқаяпман. Дўстларимнинг ўз уйимда ҳақоратланишларига асло йўл қўймайман, ҳа! – У бирдан тутақиб кетди: – Ёки ҳақоратлатиб ҳам қўймайман, мана шунақа!

– Сэр, ана кўрдингизми, демак, бекорга айтмаган эканман: қарта – батартиб инсонларга ярашмайдиган машғулот. Қолаверса, сиздан маслаҳат беришингизни кутияпман.

Кафолат беришим мумкинки, агар шу тобда Клун бирор кишини жинидан ҳам баттар ёмон кўраётган бўлса, ўша кимса – Дэвид Бэлфур эди. У менга еб қўйгудек назар солди; ҳозир оғзидан ёмон сўз чиқиб кетиши ҳам мумкин эди. Бироқ

у каминанинг ёшлигини ҳисобга олиб, ўзини тўхтатиб қолди шекилли. Эҳтимол, адолатпарварлик туйғуси ғолиб келгандир... Равшанки, ҳаммамиз учун ҳақоратомуз вазият вужудга келганди, айниқса, Клун ўзини камситилаётгандек ҳис этарди: аммо у бу ҳолатдан чиқиб олди.

– Мистер Бэлфур, жайдари одамнинг ғашини келтирадиган даражада сўзамолу сермулозамат экансиз, лекин юрагингизда ҳақиқий жентельмен руҳи барҳаёт. Энди сизга айтадиган чин сўзим шуки, бу пулларни олишингиз мумкин: ўз ўғлимга ҳам худди шундай маслаҳат берардим. Қани, қўлингизни узатинг – жонажон дўст бўлайлик!

ЙИГИРМА ТҲРТИНЧИ БОБ

СИРАИ СЎҚМОҚ БЎЙЛАБ НИЗО

Қоронғи тушгандан кейин Алан иккимизни Лох-Эрихт дарёсининг нариги томонига олиб ўтишди-да, шарқий қирғоқ бўйлаб Лох-Раннох ирмоғининг юқори қисмида жойлашган бошқа бир яширин маскан сари бошлаб кетишди. Бизни Қазноқдаги хизматкорлардан биттаси кузатиб борарди. Бу азамат лаш-лушларимизни ҳамда Аланнинг плашини кўтариб олган эди ва худди устига пичан ғарами ортилган чайир от сингари ҳадиксираб битта-битта қадам босарди. Юким озгина бўлса-да, лекин оёғимни судраб зўрға юрардим; агар биз ҳалол курашда кучимизни си-наб кўрадиган бўлсак, бу йигитни мағлуб этишим аниқ эди.

Албатта, енгил юк билан одимлаш мушкул эмас; бироқ қалбимни озодлик туйғуси ва сурур чулғаб олмаганда ўрнимдан қўзғалишга ҳам мадорим

етмасди. Эндигина тўшакдан бош кўтариб, ночор аҳволда паҳлавонларча ҳаракат қилишга имконим бўлмаган ҳолда Шотландиянинг кимсасиз, овлоқ гўшаларидан ўтишга мажбур эдим, намгарчилик айниқса, жонга тегарди. Анча вақтгача ўзаро гаплашмадик, гоҳ ёнма-ён, гоҳида тумтайганимизча кетма-кет юрардик: ғазабга тўлиб, лаб-лунжим осилиб борарди, куч-қувватимни асосан ич-этимни кемираётган ҳис-туйғуларимни жиловлашга сарфлардим; Алан ғазабнок ва изза бўлган қиёфада юрар, назаримда пулимни ютқазиб қўйганидан ўсал эди, бу ҳолни дўстона кайфиятда қабул қилмаганим учун ғазаби қўзиб кетганди. Ажралиб кетиш лозим деган қарорим ҳаёлимни тарк этмай қўйди; бу фикр ёпишавергани сари ўзимдан нафратлана бошлардим. Ундан кўра, шартта ортимга ўгирилиб: «Энди ўзинг кетавер, менинг оёғимга қараб юраман десанг, ўзинг ҳам бир балога гирифтор бўлишинг мумкин», деб айтишим лозим эди. Шу тарзда олижаноб, сўзамол, ҳимматли инсон эканимни намоён этардим. Аслида, жондан азиз кўрадиган дўстингга: «Ниҳоятда хавфли вазиятда турибсан, мен унчалик ёмон аҳволда эмасман, сен билан дўстлашиш ортиқча даҳмазадан бошқа нарса эмас; бундан бу ёғига билганингни қилгин, ҳар ким ўз аравасини ўзи тортсин», деб айтиш учун аблаҳ бўлишинг керак. Йўқ, бунақаси кетмайди: бундай гаплар ҳатто ҳаёлингдан ўтса – бас, юзларинг шолғомдай қизаради-ку!

Бари бир Алан ёш болага ўхшарди: ёмон жойи шундаки, алдоқчи шумтакадай ҳаракат қилди. Деярли ҳушимдан кетиб ётган пайтимда алдаб-сулдаб пулимни олди нимаю ўғирлади нима – бунинг фарқи унчалик катта эмас; боз устига,

унинг таъбири бўйича «тиланчилик қилиб пул сўраб олган» пасткаш ёнида, менинг пулим эвазига бир кунини ўтказиш илинжида, виждони қийналмасдан одим ташлаётганига ўласанми, қуясанми! Албатта, боримни ўртада баҳам кўришга тайёрман: бироқ у ўз қилмишини айнан шундай бўлиши керак, деб баҳолатгани жаҳлимни чиқарди.

Хуллас, мана шу нарсалар хаёлимдан нари кетмасди, лекин бу фикрларимни баён этсам ёки пул ҳақида сўз очсам, номардлик бўларди. Шунинг учун ғазабимни ичимга ютиб, миқ этмасдим; ҳатто ҳамроҳимга қарамасдим; унга зимдан кўз қиримни ташлаб қўярдим, холос.

Ниҳоят, Лох-Эрихтнинг нариги қирғоғида, бир текисдаги қамишзор ботқоқликдан ўтаётганимизда (юриш унчалик қийин эмасди) Аланнинг тоқати тоқ бўлди шекилли, тўппа-тўғри рўпарамга келиб тўхтади.

– Дэвид, арзимаган кўнглисизлик учун дўстлар аразлашиб юришса ярашмайди, – деди. – Мен қилган ишимга афсусланияпман, етар энди! Агар кўнглингда гапларинг йиғилиб қолган бўлса, тортинмай айтавер.

– Менинг кўнглимдами? – дедим гижиниб. – Ҳеч нарсa йиғилиб қолгани йўқ.

У хафа бўлиб қолди, мен ичиқора ўзимча хурсанд эдим.

– Шошма, ахир гуноҳимни бўйнимга олдим-ку, – деди у титроқ товушда.

– Йўқса-чи, албатта гуноҳкорсиз-да, – дедим совуққонлик билан. – Гуноҳингизни бирор марта ҳам юзингизга солмаганим учун раҳмат айтсангиз арзийди.

– Бир марта ҳам юзимга солмадинг?! – деди Алан. – Лекин одамни пичоқсиз сўйдинг, буни жуда яхши биласан. Балки, ажрашиб кетармиз-а? Бир пайтлар шунақа деган эдинг. Эҳтимол, ўша гапингни ҳозир ҳам такрорларсан? Дэвид, ўнгу сўл томонимиз ҳам тоғ, арчагуллар ҳам икки кишига етиб ортади; очигини айтсам, мен нокерак жойга тумшуғимни тиқишни ёмон кўраман.

Гўё биров баданимга наштар санчгандек бўлди; назаримда, Алан зимдан хиёнат қилганимни пайқаб қолган эди.

– Алан Брек! – деб хитоб қилдиму қаҳр-ғазабимни тўкиб солмоқчи бўлдим: – Наҳотки оғир дамларда сизни ёлғиз ташлаб кетсам? Шундай дейишга қандай тилингиз борди? Шаънимга бундай гап айтишга ҳақингиз йўқ. Барча хатти-ҳаракатларим гапларингиз ёлғон эканини исботлаб турибди. Тўғри, ўшанда ташландиқ ерда ухлаб қолган эдим; лекин ўлардек чарчаганим туфайли шундай бўлди, бунинг учун ҳадеб пешонамга чертавериш инсофдан эмас...

– Ие, у гапларни хаёлимга келтирганим йўқ-ку! – деди Алан.

– ...Агар ўша ҳодисани ҳисобга олмасак, яна нима қилибманки, итдан ҳам баттар пасткашликка борсам? – дедим. – Ҳеч қачон дўстларимга панд бермаганман ва бундай ярамасликни сиздан бошлаш ниятим ҳам йўқ. Биргаликда жуда кўп нарсаларни бошимиздан кечирдик; эҳтимол, сиз эсингиздан чиқариб юборарсиз, лекин мен ўлсам ҳам эсимдан чиқармайман.

– Дэвид, фақат бир гапни айтиб қўймоқчиман, – деб сўзлай бошлади Алан хотиржамлик билан. – Сен ҳаётимни сақлаб қолгансан, сендан бир умрлик қарздорман; энди пулларимни ҳам қай-

тариб бердинг. Кўриб турибсанки, шундоқ ҳам зиммамда оғир юк турибди – қарздорман; бекордан-бекорга юрак-бағримни эзавермагин-да.

Бундай сўзлар ҳар қандай одамнинг кўнглини эритиб юборади, албатта. Мен ҳам хийла таъсирландим. Аҳмоқона хархаша қилаётганимни билардим; шунинг учун энди нафақат Аландан, айна пайтда ўзимдан ҳам нафратланардим; яна жазавам тутиб қолди.

– Мендан кўнглимдаги гапларни ошкора айтишимни илтимос қилдингиз-а? – дедим. – Начора, майли, айтаман. Боя ўзингиз иқрор бўлиб, мени ноқулай аҳволга тушириб қўйдингиз: оқибатда ғурурим топталди, лекин сиздан ўпкалаганим йўқ, бу ҳақда ўзингиз гап очдингиз. Энди бўлса, ҳақорат қилганлари учун нега суюниб, ўйинга тушмаётганимга ҳайрон бўляпсиз! – дея бақирдим. – Индамасам, бирпасдан сўнг оёғингизга бош уришимни, миннатдорчилик изҳор этишимни истаб қоласиз! Алан Брек, бошқалар тўғрисида ҳам озгина бош қотирсангиз бўларди! Агар ўзгаларни кўпроқ ўйлаганингизда ўзингиз ҳақингизда камроқ гапирган бўлардингиз; сизни ҳурмат қиладиган одам барча хўрликларга миқ этмай чидаб бергани учун раҳмат айтиб, эски гапларни кавлаштирмасдингиз; унга қарши бош кўтармасдингиз. Ахир иқрор бўлдингиз-ку, ҳамма машмаша сиз туфайли бошланди: шундоқ экан, нега ўртада низо чиқаряпсиз? Сал ўйлаб гапиринг-да!

– Яхши, – деди Алан. – Энди миқ этмайман.

Яна сукунат бошланди. Махфий бошпанага етиб бордик; овқатландик, уйқуга ётдик, лекин бир оғиз ҳам гаплашмадик.

Эртаси кунни тонг қоронғисида кузатувчи бизни Лох-Раннохнинг нариги соҳилига ўтказиб қўй-

ди ва қайси йўлдан кетсак бежавотирроқ эканини тушунтирди. Унинг айтишига қараганда, дарҳол тоққа кўтарилиб, учта водийни – Глен-Лайон, Глен-Локей, Глен-Докартни айланиб ўтиб, Киппеннинг ёнидан, Форт жилғалари бўйлаб паст-текисликка тушиб олсак яхши бўлар экан. Алан йўл-йўриқлардан қониқмади, агар ўша йўлдан юрсак, унинг азалий душманлари бўлмиш гленорлик Кемпбеллар юртига бориб қолар эканмиз. Ундан кўра, шарқ томон йўл олганимиз маъқул экан: тез орада атоллик Стюартлар қарамоғидаги ерларга кириб борамиз; улар бошқа бир йўл-бошчига итоат этсалар-да, лекин битта уруғдан тарқалишган, ота-боболари қариндош бўлишган; боз устига, манзилимиз ҳам яқин қолади. Лекин бизни кузатиб келаётган Клуннинг энг илғор айгоқчиси Аланнинг ҳар бир гапига асосли равишда эътироз билдирарди, ҳар бир музофотдаги аскарлар миқдорини айтарди ва ўз сўзларини (менинг фаҳмлашимча) биз фақат Кемпбеллар юртида бежавотир юришимиз мумкин эканлиги хусусидаги мулоҳаза билан якунларди.

Охир-оқибатда Алан рози бўлди, аммо ич-ичида ғижиниб турганини асло яшириб ўтирмади.

– Шотландияда бундан ҳам баттар ўлкани топиб бўлмаса керак, – деб тўнғиллади. – Ҳеч нарса йўқ, фақат арчагуллар, қузғунлару Кемпбеллар бор, холос. Умуман, билишимча, анча тажрибали кишига ўхшайсиз; майли, айтганингизча бўла қолсин!

Айтилган сўз – отилган ўқ: ўша йўналиш бўйлаб ҳаракат қила бошладик. Уч кеча яйдоқ тоғларда тентираб, саркаш дарё бошланадиган жилғалар ёқалаб одимладик; тез-тез туман тушарди, изғирин тинмасди, шивалаб ёмғир ёғарди, йилт

этиб қуёш кўринмасди. Кундузи намхуш арча-гуллар устига юмалаб мизғиб олардик, кечалари эса пурвиқор қояларга ўрмалаб чиқардик, палахса-палахса харсанглар устидан ўтардик. Баъзан йўлимиздан адашиб, қалин туманга дуч келиб қолардик ва туман кўтарилишини кутиб ўтиришга мажбур бўлардик. Гулхан ёқишни хаёлимизга ҳам келтирмасдик. Емишимиз аталаю бир парча муздек гўшт эди – Қазноқда халтаминизни тўлдириб беришганди; худога шукрки, сув сероб; атрофда жилдираб ариқчалар оқарди.

Долғали замон эди. Рутубатли кунлар, ҳувиллаган овлоқ жойлар кўнглимизга ғулғула соларди. Аъзойи баданим кўкариб кетганди, совуқдан тишларим тинмасдан такилларди; томоғим худди оролда ёлғиз қолган пайтимдагидек лўқ-лўқ оғрий бошлади: биқиним тинмасдан санчарди; билчбилч лой жойга ётиб ором олаётган вақтимда ҳам ўнгимда кўрганларим – даҳшатли ҳодисалар сира хаёлимни тарк этмасди: чақмоқ шуъласида Шос кўрғонининг минораси кўз ўнгимда намоён бўларди, денгизчилар Рансомни қўлларида кўтариб келишарди. Қуйруқдаги Бошқармада Шуан ўлим талвасасида типирчиларди. Колин Кемпбелл эса қалтираб эгнидан чакмонини ечмоққа уринарди. Ана шундай алоқ-чалоқ туш кўраётган пайтимда кимдир мени туртиб уйғотардию оқшом маҳали балчиқда ўтирганимча совуқ аталани ичиб олардим, юзларимни совуқ ёмғир томчилари аёвсиз саваларди, ёқамдан муздек сув ичимга кирар, туман аста-секин устимизга бостириб келаверарди – худди қоп-қора деворга ўхшарди, баъзан шабада уни увададай титиб юборардию кўз ўнгимизда қандайдир қорамтир-кўкиш водий намоён бўларди; жилғалар пастга шарқираб оқиб ётарди.

Теварак-атрофимизда сон-саноқсиз ирмоқлар жилдирарди. Тинимсиз ёмғирдан сўнг тоғ чашмалари тўлиб-тошиб кетган, чуқурчалар қўлмак бўлиб қолганди, ирмоқлар худди сел келгандек лим-лим тўлиб, қирғоқларга тошиб оқарди. Ярим кечаси водий томонга шиддат билан тушаётган сувнинг гоҳ бўғиқ, гоҳо гулдурак, гоҳида ғазабнок товуши эшитиларди. Шундан кейингина Сув париси ҳақидаги эртакнинг ҳақиқий қудратини англаб етдим: нақд қилишларича, ёвуз арвоҳлар кечувларида йиғлаб ўтиришаркан ёки қизғин базм қилишаркан ва йўловчиларни алдаб-сулдаб сув қаърига тортиб кетаркан. Алан бундай нақдларга бутунлай бўлмаса-да, унча-мунча ишонар экан: у католикларга ўхшаб чўқинаётганига кўзим тушган чоғда эсхонам чиқиб кетишига бир баҳа қоларди.

Уқубатли сафар мобайнида Алан иккаламиз бегонасираб юрдик, деярли гаплашмадик. Аслини олганда, суробим тўғриланиб қолган эди; шу сабабли ўзимни қисман оқлашим мумкин. Боз устига, табиатан мен кек сақлайдиган одамман: хафа қилган кишини анча пайтгача асло кечирмасдим: ҳозир ҳам йўлдошимдан, ҳам ўзимдан ўпкалардим. Дастлабки икки кун давомида у кўп гапирмади-ю, чамаси, ёрдам қўлини чўзишга ҳар доим тайёр эди ва тез орада гина-кудуратни унутишимдан (бу ҳолни яққол кўриб турардим) умидвор бўларди. Бу вақт мобайнида мен сукут сақлаб ёрдамларини қўполлик билан рад этардим, гоҳида қандайдир тошга ёки бутага қарагандек унга беписанд назар ташлаб қўярдим.

Иккинчи кечаси, аниқроғи, учинчи кун тонгида шип-шийдам нишабликка етиб борди; одатдагидек, дарҳол нафасимизни ростлаб, тамадди қи-

либ, уйқуга ётишимиз мумкин эмасди. Панароқ жойга етгунимизча атроф хийла ёришиб қолди; ҳамон ёмғир ёғарди; булутлар анча баландликка кўтарилиб кетган эди. Алан юзимга қарадию бетоқатланиб хўмрайиб олди.

– Тугунчангни менга бера қол, ўзим кўтариб оламан, – деди, Лох-Раннохда айғоқчи билан хайрлашганимиздан сўнг ўнинчи марта мурожаат этиб.

– Раҳмат, бир иложини қиларман, – деб жавоб бердим.

Алан тутатиб кетди.

– Ўзингдан кўр энди, ўлсам ҳам ёрдам бермайман, – деди у. – Дэвид, мен бардошли одамлар тоифасидан эмасман.

– Ҳа-я, энди бўлар иш бўлди, – дедим ўн ёшлардаги болакайдек ўжарлик билан.

Алан бир огиз ҳам гапирмади, лекин турқ-атворига қараб туриб, нима демоқчи эканини билиб олиш мумкин эди. У Қазноқдаги гуноҳини бутунлай оқлаб олганди: шляпасини чапдастлик билан манглайидан сал юқорироқ кўтариб қўйди-да, қаддини фоз тутганча шахдам одимлай бошлади; ҳуштак чалиб борарди, гоҳида кўз қири билан менга назар ташларди, лабларидан эса заҳарханда аримасди.

Учинчи кечада Бэлкиддернинг ғарбий чеккасидан ўтишимиз лозим эди. Ҳаво очилиб кетди; аёз тушиб қолди, бадан жунжикарди, шимол томондан эсаётган шамол булутларни ҳар тарафга сочиб юборди, юлдузлар ёрқинроқ чақнай бошладди. Ирмоқлар ҳамон тўлиб-тошиб оқмоқда эди, сувнинг хунук шовуллаши эшитилиб турарди, лекин, амин бўлдимки, Алан энди Сув парисини бутунлай ёдидан чиқариб юборганди: кайфия-

ти аъло эди. Мен учун об-ҳаво жуда кеч ўзгарди: ботқоқда шу қадар узоқ вақт юмалаб ётдимки, ҳатто эғнимдаги уст-бошларим ҳам, Таврот таъбири билан айтганда, «менга қабоҳатдек туюларди»; ўлар ҳолатда чарчадим, баданимда бутун жойим қолмаганди, вужудим сирқираб оғрирди, этим увишар, изғирин суяк-суягимдан ўтиб кетарди, изғирин увиллашидан қулоқларим батанг битиб қолган эди. Мана шунақа оғир аҳволда турган пайтимда йўлдошимнинг заҳарханда кулгиларига ҳам чидашим керак эди. Энди унинг тили бийрон бўлиб қолди; баҳона топилиши билан дарров мени майна қила бошларди. Икки гапининг бирида «вигвачча» деб улуғларди.

– Ана, кўряпсанми, кўлмакнинг суви қуриб қолибди; қани, вигвачча кўзларини чирт юмиб, сакраб юборсинлар-чи! – дерди у. – Ахир сен осмонга сапчишга устаси фарангсан-ку! – Ҳамма гаплари таҳқирловчи пичинглару аччиқ кесатиклардан иборат бўларди.

Қайтар дунё, деб шуни айтсалар керак-да! Айбимга иқрор бўлишга ҳам тоқатим йўқ эди; бу кетишда узоққа бора олмаслигимни билиб турардим: тез орада сулайиб қоламану эгасиз қўй ёки дайди тулки сингари тоғу тошларда жон бераман, суякларим йиртқич ҳайвонники сингари оқариб ётаверади. Назаримда, алаҳсирай бошладим; эҳтимол, шунинг учунми охиратим қўрқинч туш каби кўз ўнгимда яққол гавдаланарди; ана шу овлоқ жойларда чириб кетсам керак, деб ўйлардим ва сўнгги дамларда устимда ёввойи бургутлар ўлакса ҳидини сезиб гир-гир айланишади, деган фикр сира хаёлимни тарк этмасди. Ана, иннайкейин Алан афсусланади, қарзини уза олмаганига минг-минг пушаймонлар ейди, аммо

мен аллақачон ўлиб кетган бўламан: хотирам унга ҳеч қачон тинчлик бермайди, деб ўзимча хаёл сурардим. Савдойига, аламзада болага ўхшардим, эски гина-кудуратларимни жўрттага янгиладим. Ундан кўра, тиз чўкиб худодан мадад сўраганим афзал эди, албатта. Алан ҳар гал пичинг қилган пайтда хаёлимда қўлимни ювиб, қўлтиғимга артиб қўярдим. «Сенми, шошмай турчи! – деб ўйлардим. – Шунақаям зўр жавоб ҳозирлаб қўяманки, додингни худога қам айтолмай қоласан: ўзимни тап этказиб ерга ташлайману ўлиб қоламан; ундан сўнг жиртта-жиртта сакрашингни томоша қиламан! Қасос олиш шунақа бўлади, оғайни! Ичиқоралик, бераҳмлик қилганинг учун афсус-надоматлар чекасан!»

Борган сари аҳволим оғирлашарди. Бир сафар ҳатто йиқилиб тушдим, оёқларим чалишиб кетди; Алан бирпасда тараддудланиб қолди. Сапчиб ўрнимдан турдиму шахдам қадам ташлаб яна йўлга тушдим: кўп ўтмай ўша ҳодиса унинг ёдидан кўтарилди. Баъзан тандирда ўтирган одамдек аъзойи баданим ёнарди, баъзан эса совуқдан тишларим такилларди. Биқинимдаги санчиққа тоқат қилиб бўлмасди. Ниҳоят, бундан ортиқ бир қадам ҳам юра олмаслигимни пайқаб қолдим ва бирдан кўнглимда ҳаммасини Аланга тўкиб солиш истаги пайдо бўлди: ғазабимни сочиб юбораману бирпасда ҳаёт билан ҳисоб-китобни бир ёқлик қиламан. Айни шу тобда у «вигвачча» деб чақирди. Мен тўхтадим.

– Мистер Сьюарт, ёшингиз жиҳатдан мендан каттасиз, шундоқ экан, қандай муомала қилишни билишингиз лозим, – дедим, товушим худди таранг тортилган тор мисоли титрарди. – Наҳотки сиёсий эътиқодимни юзимга солиб, шу йўсинда

кўзларимни ўйиб олмоқчи бўлсангиз? Бундан бошқа бамаънироқ эрмак топилмадими? Кишиларнинг дунёқараши бир-бирига зид бўлган ҳолларда йигит одам ўзини муносиб равишда тутиши керак; ҳадеб қийшанглайверса, уят бўлади. Акс ҳолда, ишончингиз комил бўлсинки, сизни тузлаб қўйишим мумкин, кейин ўтиргани жой тополмай қоласиз!

Алан рўпарамда шляпасини чаккасига дол қўйганча серрайиб турарди, қўллари чўнтакла-рида, бошини бир томонга қийшайтириб олган эди. Юлдузлар шуъласида афт-башарасини яққол кўриб турардим; мийиғида куларди. Гапларимни тугатишим биланоқ яacobинчилар қўшиғи куйини ҳуштакда чала бошлади. Бу қўшиқ Престонпанс остоналарида яксон қилинган генерал Коупни мазахлаб яратилган эди.

*Эй, Жонни Коуп, ҳалиям оёқларинг юряптими?
Ҳалиям сенинг ногораларинг чалиняптими?*

Тўсатдан ўша жанг пайтида Алан қирол томонида туриб уришганини эслаб қолдим.

– Мистер Стюарт, нима учун айнан мана шу қўшиқни танладингиз-а? – дедим. – Мабодо сиз ҳам улар томонидан, ҳам булар томонидан енгилганингизни эслатиб қўймоқчи эмасмисиз, ишқилиб?

Алан бирдан ҳуштак чалишни бас қилди.

– Дэвид! – деб хитоб этди.

– Бундай хурмача қилиқларга чек қўйиш лозим, – дедим. – Шу тобдан эътиборан менинг қиролим, ажойиб дўсларим – Кемпбеллар ҳақида илтифот билан гапиришга ўргатиб қўйишим мумкин.

– Мен Стюартман... – деб сўз бошлади Алан.

– Ҳа, биламан, – деб чўрт кесдим. – Фамилиянгиз ҳам қиролона. Бироқ, эсингизда бўлсинки, камина ана шу тоғларда ўша фамилияни кўтариб юрган биргалай кишиларни учратдим, энди фақат бир гап айтишим мумкин: агар улар ювиниб олишса, бениҳоя савоб бўларди.

– Бу ҳақорат-ку? – деди Алан товушини пастлатиб.

– Агар шундай бўлса, афсус қиламан, – дедим. Лекин ҳали гапимни тугатганим йўқ; агар ҳазилни кўтара олмасангиз, чин гапни эшитиб юрагингиз ёрилиб кетса ажаб эмас. Жанг майдонида катталардан енгилгансиз, ўчингизни ёш боладан оляпсизми?! Сизни Кемпбеллар дўппослашган, виглар ҳам дўппослашган, сиз бўлсангиз орқаолдингизга қарамасдан қочишни билгансиз, холос. Улар ҳақида сал илтифот билан гапирсангиз бўларди.

Алан худди қоққан қозикдай қотиб қолди; плашининг этаклари шамолда ҳилпирарди.

– Афсус, – деди ниҳоят. – Лекин баъзи бир гапларни асло унутиб бўлмайди.

– Сиздан ҳеч ким унутишни илтимос қилаётгани йўқ, – дедим. – Ижозат берсангиз, яккама-якка олишувга тайёрман!

– Яккама-якка олишувгами? – деб такроран сўради.

– Ҳа, ҳа, яккама-якка олишаман! Мен маҳмадона, мақтанчоқ эмасман. Ҳушёр бўлинг, жаноб! Тагин биқинингиздан дарча очиб қўймайин! – Шартта қиличимни қинидан суғурдим Аланнинг ўзи менга ўргатганидай жанговар ҳолатга кирдим.

– Дэвид! – деб қичқириб юборди у каловланган қўйи иягини тутамлаб. – Худо ҳаққи! – деди-да, қиличини қинидан суғурди. Аммо қиличим билан

бир марта ҳамла қилишга ҳам улгурмасимдан, у қиличини отиб юбордию ерга узала тушиб ётиб олди. – Йўқ, йўқ! – деди қайта-қайта. – Йўқ, бундай қилолмайман...

Ана шу манзарани кўрганимдан сўнг бирдан газабим сўнди-қолди; фақат кўнглимда қандайдир оғриқ, афсус-надомату бўшлиқ қолди, холос. Ўзимдан ҳам норози эдим. Агар айтган сўзларимни қайтариб ололганимда борми, бунинг эвазига ҳеч нарсамни аямасдим. Бироқ айтилган сўзни қайтариб бўлардимиз?! Дарҳол Аланнинг меҳрибонлигини, довюраклигини, мени қўллаб-қувватлашини, далдаларини, атрофимда парвона бўлиб, оғир дамларда ёлғиз ташлаб қўймаганини эсладим; кейин уни ҳақоратлаганим ёдимга тушдию фидокор дўстимдан бир умрга ажралганимни тушундим. Аҳволим янада ёмонлашди, биқиним гўё биров пичоқ суқиб олаётгандек лўқ-лўқ оғирди. Мана ҳозир ҳушимни йўқотаману йиқилиб қоламан, деб ўйладим.

Тўсатдан кўзларим ярқ этиб очилиб кетди: бояги сўзларимни минг марта тавба-тазарру қилганимда ҳам юва олмайман; бундай дилсиёҳликни гап-сўзлар билан кўнгилдан аритиб бўлмайди. Ҳа, энди ўзимни оқлаб ўтирганимдан фойда йўқ эди, лекин бир оғиз ёрдам сўраб илтижо этсам – бас, Алан сўзимни ерда қолдирмасди. Мен ғуруримни енгиб:

– Алан! – дедим. – Ёрдам беринг! Бўлмаса, ҳозир ўлиб қоламан.

У сапчиб ўрнидан турди-да, менга синчиклаб назар ташлади.

– Рост гапиряпман, – дедим. – Тамом бўлдим. Оҳ, панароқ жойга элтиб қўйинг – осонроқ жон берай.

Тилёғламалик қилиб ўтиришга ҳожат йўқ эди, ялинчоқ товушимга ҳар қандай бағритош киши эриб кетарди.

– Юра оласанми? – деб сўради Алан.

– Йўқ, – дедим. – Ўзим юролмайман. Чамамда, бир соатдан бери оёқларим чалишиб кетяпти; биқиним лов-лов ёняпти, худди қизиб турган темирни босишаётгандек; нафас олишга ҳолим қолмади. Алан, агар мен ўлиб қолсам, рози бўласизми? Ҳатто жаҳлим чиқиб турган пайтларда ҳам сизни ичимда яхши кўрардим.

– Жим бўл, керак эмас! – деб қичқириб юборди Алан. – Бир оғиз ҳам гапирма! Дэвид, жонажон дўстим, ўзинг биласан-ку... – У ҳўнграб юбормаслик учун нафасини ютди. – Кел, сени опичлаб оламан, мана бундай! – деб давом этди. – Энди бўйнимдан маҳкам ушла. Жин урсин, бошпанани қаердан топамиз? Шошма, ахир Бэлкиддерга етиб келдик-ку; бу ерда уйлар сероб. Дўстларим ҳам шу ерда истиқомат қиладилар. Дэви, шундай юрсам сенга озор етмайдими?

– Йўқ, омон-эсон етиб борсак керак, – унинг қўлини маҳкамроқ ушлаб олдим.

У ҳўнграб юборишдан аранг ўзини тийиб қолди.

– Биласанми, Дэви, мен ярамас одамман, вассалом! Фаҳм-фаросат, меҳр-оқибат нима эканини ҳам билмайман. Бўлмасам, сен ҳали суяги қотмаган ёш бола эканингни, мен билан теппа-тенг йўл юра олмаслигингни эсимдан чиқариб қўярмидим! Дэви, мени кечиргин энди.

– Оғайни, бу ҳақда гаплашмайлик! – дедим. – Иккаламиз ҳам ёмон одам эмасмиз, ҳўпми! Қадрдоним Алан, бир-биримизни шундайлигимизча яхши кўришимиз лозим! Вой, биқиним! Тоқат қи-

либ бўлмаяпти-ку! Наҳотки, яқин ўртада бирорта бошпана йўқ?

– Албатта бошпана топиб бераман, Дэвид, – деди Алан ишонч билан. – Ҳозир ирмоқнинг қуйи оқими бўйлаб юрамизу бирорта уйга дуч келамиз. Менга қара, азизим, балки сени опичлаб олганим маъқулдир-а?

– Алан, жигарим, ахир мен сиздан бир бош новчаман-ку!

– Ҳечқиси йўқ! – деб хитоб қилди Алан. – Кўпи билан бир қарич новчасан, холос. Албатта, мени худойим бўйдан сал-пал қисиб қўйган – кўриниб турибди, лекин... – Бирдан овози чиқмай қолди ва бир оздан сўнг давом этди: – Умуман, ўйлаб кўрсам, сен ҳақсан. Ростдан ҳам, мендан бир бош новчасан; ҳатто бир тирсак новча бўлсанг-да ажаб эмас!

Яна ўртада жанжал чиқмаслиги учун Алан шоша-пиша сўзидан қайтарди: бундай чоғда беихтиёр кулгим қистарди. Агар биқиним лўқ-лўқ санчиб турмаганда, қаҳқаҳа уриб юборишдан ҳам тоймасдим, албатта. Бироқ кулиб юборсам... айни пайтда кўз ёшларимни ҳам тиёлмай қолардим.

– Алан! – деб мурожаат этдим. – Менга нима учун бунчалар меҳрибонсиз? Нега бундай кўрмак болага дуч келиб қолдингиз?

– Ростини айтсам, ўзим ҳам билмайман, – деди Алан. – Илгари низо чиқаришга ўч бўлмаганинг учун яхши кўрардим; мана энди янада ёқимтой кўриняпсан!

БЭЛКИДДЕРДА

Алан йўлимизда дастлаб учраган уй эшигини тақиллатди; Шотландиянинг тоғли вилоятларида, айниқса, Бэлкиддер ёнбағрида бундай хатти-ҳаракат бегона кишиларга қимматга тушиши мумкин эди. Бу ерда қандайдир бирорта кучли қабила ҳукмронлик қилмасди; таназзулга юз тутган жамоаларнинг қолдиқлари, Кемпбеллар зулмидан қочиб, Форт ва Тей дарёларининг ирмоқлари бўйларига кўчиб келган (уруғию қабиласининг тайини йўқ) одамлар, хуллас, майда-чуйда тўдалар ер-мулкларини бир-бирларидан тортиб оларди. Стюартлар билан Макларенлар ҳам шу ерларда истиқомат қилишарди, улар ўртасидаги тафовут унчалик катта эмасди; чунки жанги жадал пайтида Макларенлар ҳам Аланларнинг йўлбошчиси туғи остида бирлашарди ва Эпин қабиласига сингишиб кетардилар. Бундан ташқари, кўҳна, қонун йўли билан таъқиб этилган, ном-нишонсиз, қасоскор Макгрегорлар қабиласининг кўплаб аъзолари ҳам мана шу ерларда яшарди. Улар азал-азалдан отнинг қашқасидек маълум ва машҳур эди; Шотландиядаги бирорта душман томон ҳам, гуруҳбозлар ҳам бу қабилага ишонмасди. Қабила йўлбошчиси – макгрегорлик Макгрегор ҳозир муҳожир эди; Бэлкиддердаги Макгрегорларнинг бевосита етакчиси бўлмиш Жеймс Мор (Роб Ройнинг тўнғич ўғли) Эдинбург қўрғонидаги зиндонда суд бўлишини кутиб ётарди; улар тоғликлар билан ҳам, паст-текислик аҳолиси билан ҳам, Грэмлар билан ҳам, Макларенлар билан ҳам, Стюартлар билан ҳам ит-мушук эди; ўз-ў-

зидан равшанки, ҳатто йўл-йўлакай тасодифан танишиб қолган жўрасини хафа қилган киши-да шахсий душманам деб биладиган Алан ўша дилозор кимсалар билан тўқнашиб қолишни асло истамади.

Бизнинг омадимиз бор экан: бу уй Макларенлар оиласига қарашли эди; Аланни қучоқ очиб кутиб олишди. У фақат Стюартлар авлодидан бўлгани учунгина иззат-ҳурматга сазовар эмасди, албатта; айти пайтда бу ерларда Алан ҳақида жуда кўп афсоналар тўқилган эди. Мени дарҳол ўринга ётқизишди-да, табибни чақириб келишди; у аҳволим ниҳоятда ёмон эканини аниқлади. Билмадим, ҳақиқатан ҳам моҳир шифокор эдим ёки ўзим ҳали навқирон ва кучли бўлганим туфайлими, ишқилиб, бир ҳафта тўшакда ётдим, холос. Ой охирларида бутунлай соғайиб кетдим; энди йўлга отланишим мумкин эди.

Аланга қанчалик ялиниб-ёлворсам ҳам, мени ёлғиз ташлаб кетишга асло рози бўлмади; ростини айтганда, унинг бу ерда қолиши бемаънилик эди. Бизнинг сиримиздан хабардор дўстларимиз ҳам ўша фикрни такрорладилар, аммо бари бир унга гап таъсир қилмасди. Кундуз кунлари у ёнбағирликдаги ўрмонда – битта улкан дарахтнинг томирлари орасидаги хандақ ичида яшириниб ётарди, кечалари ҳамма ёқ тинчиб қолган маҳалларда мени кўргани келарди. Қувончим ичимга сиғмай кетарди, хонадон соҳиббаси миссис Макларен азиз меҳмонни қаёққа ўтқазишни билмай қоларди; Дункан Ду эса (уй эгасининг исми шарифи шунақа эди) мусиқа шайдоси бўлиб, унинг бир жуфт сибизғаси бор эди; шунинг учун то мен соғайиб, дармонга киргунимча хонадонда ҳақиқий байрамона кайфият ҳукм сурди,

кўпинча эрта тонгга қадар ўйнаб-кулиб ўтирардик. Аскарлар бизни безовта қилишмасди: фақат бир куни (деразадан ташқарини кузатиб ётардим) пастликдан бир нечта отлиқлар билан пиёда аскарлар гуруҳи қаёққадир ўтиб кетишди, холос. Энг ажабланарлиси шунда эдики, маҳаллий ҳукумат вакилларида бирортаси ҳам қаёқдан келиб, қаёққа кетаётганимни сўраб-суриштирмади, бемор ётган хонага бош суқиб қарамади; долғали замонда тоғу тошларда тентираб юрсам, кишиларда кўпроқ шубҳа уйғотардим, лекин бу ерда ҳеч ким шахсим билан қизиқмасди. Йўлга тушгунимга қадар Бэлкиддерда ва қўни-қўшнилар орасида мен ҳақимда эшитмаган одам қолмади ҳисоб; бу даврда хонадонга жуда кўп кишилар ташриф буюришди – тоғликларнинг расм-русумига кўра, янгилик албатта беҳабар кимсаларга етказиларди. Боз устига, бизни қўлга гушириш хусусидаги қарор ҳам эълон қилинган эди. Шундай эълонномадан бирини каравотимнинг оёқ томонига – деворга ёпиштириб қўйишган эди ва ўзимнинг ташқи кўринишим борасидаги ёқимсиз изоҳотни қайта-қайта ўқишим мумкин эди. Эълоннома охирида бошим учун тикилган мукофот ҳам эслатиб ўтилганди. Шубҳасизки, Алан билан келганимни кўрган кишилар каминанинг ким эканини аниқ билишарди; бу сирдан унчалик воқиф бўлмаган кимсалар эса ўзларича таҳмин қилишарди, холос. Ҳартугул, кийим-бошимни алмаштириб олган бўлсам-да, ўз қиёфамни, ёшимни ўзгартиришга қодир эмасдим; нотинч замонда паст-текисликда яшайдиган ўн саккиз яшар йигитча бу овлоқ ўлкага кўнгилахушлик қилиш учунгина келмаганини аҳмоқ ҳам биларди; қолверса, воқеа-ҳодисаларни шунчаки таққослаб

кўрган киши қарорда ким тўғрисида гап кетаётганини илғаб олиши мушкул эмасди. Нима бўлганда ҳам, каминани биров безовта қилмади. Бошқа ўлкаларда инсон икки-учта ишонган дўстига сирини айтадию кўзини юмиб очгунча сир фош бўлиб қолганини ўзи ҳам сезмай қолади; тоғлик қабилалар орасида эса битта сирни бутун музофот аҳли билади, аммо юз йил ўтгунча ҳам биров оғзидан гулламайди.

Кунлар қандай ўтганини билмай қолдим. Бу пайт мобайнида менда катта таассурот қолдирган битта ҳодиса ҳақида алоҳида тўхталиб ўтишим лозим: афсонавий Роб Ройнинг ўғилларидан бири бўлмиш Робин Ойг атайлаб каминани зиёрат қилгани келиб, бемор кўнглини бағоят шод этди, Кечасию кундузи бу зотни қидиришарди; у Бэлфрондан балоғатга етмаган қизалоқни ўғирлашда айбланарди; гувоҳлик беришларича, зўрлик йўли билан ўша ожизани хотин қилиб олибди: ўзи худди отасининг чорбоғида юргандек Бэлкиддерда бемалол сайр этаверарди. У қўш ҳайдаётган Жеймс Макларенни отиб ўлдирган эдию ўшандан бери ўзаро уруш-жанжаллар тинмасди. Лекин унинг уйи худди дайди савдогарлар тунайдиган карвонсаройга ўхшарди; ашаддий душманларига ҳам бошпана бераверарди.

Дункан бу кишининг ким эканини қулоғимга шипшитдию хавотирланиб бир-биримиз билан кўз уриштириб олдик. Гап шунда эдики, ҳар дақиқада Алан келиб қолиб, ўртада жанжал кўтарилиши эҳтимолдан узоқ эмасди; тўғри, Аланни огоҳлантириб қўйишимиз, қандайдир имо-ишоралар қилишимиз мумкин эди, аммо хавф-хатардан қочиб юрган инсон бизнинг саъй-ҳаракатимиздан албатта шубҳаланиб қоларди.

Хонага Макгрегор кириб келди. У ўзини ниҳоятда сипо тутарди, одамларга юқоридан назар ташларди: миссис Макларен қаршисида шляпасини ечди-ю, аммо Дункан билан гаплаша бошлаган чоқда яна шляпасини кийиб олди; гўёки шундай қилиғи билан ўзининг ким эканини писанда қилмоқчи бўларди. У мен ётган жойга келиб таъзим бажо келтирди.

– Сэр, эшитишимга қараганда, номингиз Бэлфур экан, – деди у.

– Исми шарифим Дэвид Бэлфур, – дедим. – Сэр, хизматингизга тайёрман.

– Сэр, ўзим ҳам исми шарифимни айтишим лозим эди, – деди Робин. – Негадир кейинги пайтларда шаънимга ҳар хил бўҳтонлар ёғиляпти. Шунинг учун фақат Жеймс Мор Драммонднинг туғишган укаси эканимни эслатиб қўйсам кифоя қилмасмикан-а? Ҳарҳолда, Макгрегор ҳақида эшитган бўлсангиз керак, тўғрими?

– Эшитганман, сэр, – дедим андак саросима аралаш. – Бундан ташқари, отахонингиз Макгрегор-Кемпбеллни ҳам биламан. – Ўрнимдан бир оз қаддимни кўтардим-да, унга таъзим қилдим; агар отаси қароқчи бўлгани учун мақтанмоқчи бўлса, ўпкасини босиб қўймоқчи эдим.

Менга жавобан у ҳам таъзим бажо келтирди.

– Сэр, энди гапнинг индаллосига ўтмоқчиман, – деб давом этди. – Қирқ бешинчи йили акам грегорларнинг бир қисмини уюштириб, олти ротага бош бўлиб, ҳақ иш учун курашга отланди; улар орасида битта шикастанафс ҳам бор эди, у қабилимиз сафида борарди, акамга доимо кўз-қулоқ бўлиб юрарди; Престонпанс остоналаридаги жангларда акамнинг оёғи синадию адашингиз бўлмиш олижаноб инсон уни жанг майдонидан

кўтариб чиқади. Ўша зот бейтлик Бэлфурнинг акаси эди; агар олижаноб жентельменга узоқ-яқин қариндош бўлсангиз – айтинг, мен ва менинг одамларим ҳар қандай хизматингизга тайёرمىз.

Ростини айтсам, ота-боболаримни қандайдир кўппак итчалик ҳам билмасдим; тўғри, амаким машҳур қариндошларим ҳақида эринмасдан гапириб берарди, аммо у айтган зотлар орасида бейтлик Бэлфур деган кимса йўқ эди. Шунинг учун қизариб-бўзариб, ундай киши ҳақида ҳеч нарса билмаслигимни тан олишга мажбур бўлдим.

Робин бемаврид безовта қилгани учун узоқ-юлуқ узр сўради-да, хайр-маъзурни ҳам насия қилиб эшик томон йўл олди; остонага етган чоғда Дунканга ғазаб билан луқма ташлаганини эшитиб қолдим: «Безот экан, ҳатто ўз отасини ҳам танимайди-я!» Бу сўзлар қулоғимга чалинганидан сўнг ниҳоятда жаҳлим чиқди, ўз ёғимга ўзим қовурилдим – ҳаммасига ўзим айбдор эдим. Бир томондан кулгим қистарди: қонуний ҳукумат аёвсиз таъқиб қилаётган бу одам (уч йил муқаддам сиртдан осиб ўлдиришга ҳукм этилган эди) таниш-билишларига алоқадор барча икир-чикирларни биларди.

Туйқусдан у остонада Алан билан юзма-юз келиб қолди: иккаласи ҳам орқага чекиндию бир-бирига синчков назар ташладилар – худди бегона итлардек бир-бирларини ғажиб юборишга ҳам шай эдилар. Бўйлари паст бўлса-да, кеккайиб туришгани учун одатдагидан хийла новчароқ кўринишарди. Ёнларида қиличи осифлиқ эди ва қоринларини ичларига тортишиб, бир зумда қилич дастасини ушлаб олишга тайёр туришарди.

– Агар кўзларим панд бермаётган бўлса, ўзлари мистер Стюарт бўладилар, – деди Робин.

– Ҳақиқатан ҳам шундай бўлса, ўзлари мистер Макгрегор бўладилар шекилли, – деб жавоб берди Алан. – Бундай исми шариф ҳеч кимни уялтирмаса керак.

– Сэр, юртимизга ташриф буюрганингизни билмаган эдим, – деди Робин.

– Мен эсам, шу чоққача дўстларим Макларенлар юртида юрган бўлсам керак, деб ўйлаган эдим, – деди Алан.

– Ҳозирча бу мужмал масала, – деб жавоб қайтарди Робин Ойг. – Мунозарали масала. Қолаверса, эшитишимга қараганда, сиз ҳар қандай мунозарали масалаларни қилич ёрдамида ҳал этишга уста экансиз-да?

– Мистер Макгрегор, мабодо туғма гаранг эмасмисиз, ишқилиб? Акс ҳолда, бошқа гапларни ҳам эшитган бўлардингиз, – деб суҳбатдошининг гашига тегмоқчи бўлди Алан. – Эпинда мendan бошқа ҳам қилич ушлашни биладиган инсонлар бор. Масалан, қариндошим, йўлбошчим Ардшил бир неча йил муқаддам айнан адашингиз бўлган жентельмен билан жиддий равишда гаплашиб олишган эди, лекин охири сўзни Макгрегор айтганини негадир эслолмаяпман.

– Сэр, менинг отахонимни назарда тутма-япсизми? – деб сўради Робин.

– Эҳтимол, – деди Алан. – Ўша жентельмен ҳам ўз исмининг ортига «Кемпбелл» деган сўзни шаттакка олишга ор қилмасди.

– Унда отам кеккайиб қолган эди, – деб эътироз билдирди Робин. – Ўша яккама-якка олишув адолатли бўлмаган эди: кучлар тенг эмасди. Сэр, биз бир-биримизга муносиб рақиб бўлсак керак.

– Мен ҳам худди шундай фикрдаман, – деди Алан.

Каравотдан оёқларимни осилтириб ўтириб олдим. Дункан эса боядан бери бу уришқоқ хўрозлар теварагида парвона бўларди-ю, аммо жоҳарога аралашшишга сира ҳам қулай фурсат тополмасди. Бироқ охириги сўзлардан маълум бўлдики, энди бирпас ҳам иккиланиб туриш ярамасди: Дункан ҳаяжонланганидан хийла ранги оқарган кўйи уларнинг ўртасига ғов бўлиб туриб олди.

– Жентельменлар, мен бутунлай бошқача фикрдаман, – деди. – Кўряпсизларми, ҳув анави ерда сибизғаларим турибди: сизлар эса, жентельменлар, таниқли созанда ҳисобланасизлар. Кўпдан буён иккалангиздан қайси бирингиз моҳир чолғучи эканингиз ҳақида мунозара қилинади. Ҳозир эса азалий мунозарага чек қўйиладиган фурсат келди!

– Сэр, биласизми, – деб гап бошлади Алан нигоҳини Робиндан узмай; айна пайтда рақибни ҳам ундан кўзини узмай тикилиб турарди, – янглишмасам, ўзим ҳам шунақа мишмишларни эшитган эдим, чамамда. Айтишларича, эрмак учун муסיқа билан шуғулланар экансиз-а? Бирор марта сибизға чалганмисиз?

– Сибизға чалиш баҳсида ҳар қандай Макримонинг белини синдириб ташлайман! – деб хитоб қилди Робин.

– Ўҳ-ў, дадил экансиз-ку! – деб қўйди Алан.

– Тўғри, дадил гапираман, доимо тўғри сўзлайман, – деб жавоб берди Робин. – Ҳатто душманимга ҳам яхши муносабатда бўламан.

– Буни текшириб кўриш осон, – деди Алан.

Дункан Ду энг қимматли бойлиги бўлмиш бир жуфт сибизғасини олди ва меҳмонлар олдига тур-

ли-туман ноз-неъматларни тўкиб ташлади: дастурхонда пишган қўй сонлари, бир шиша ичимлик (бу эски вискини кўпиртириб – атолча усулда тайёрланган ўткир арақ эди), қаймоқ, сузгичдан ўтказилган хушбўй асал (бу ҳам қатъий тартиб бўйича тайёрланадиган тансиқ таом ҳисобланарди) пайдо бўлди.

Рақиблар ҳамон бир-бирининг ёқасига ёпишадиган алфозда эдилар; шунга қарамай, итоаткорона равишда боодоблик билан тезак ёнаётган ўчоқнинг икки томонига ўтирдилар. Макларен уларни зўр бериб қўй гўштидан олишга ундай бошлади; ичимликни кўкларга кўтариб мақтади, айтишича, хотини Атолдан келин бўлиб тушган экан ва бундай ичимликни тайёрлаш бўйича ўлкада донг таратганмиш. Бироқ Робин ичимликдан парҳез қиларкан; чунки ичса нафаси қисар экан.

– Сэр, мана, ўн соатдан бери камина туз ҳам тотганим йўқ, бу ҳол бутун Шотландияда тайёрланадиган спиртли ичимликлардан баттар нафасни қисишини ҳисобга олиб қўйишингизни илтимос қилардим, – деди Алан.

– Мистер Стюарт, ўзимга бериладиган ҳар қандай имтиёздан юз ўгирмайман, – деб эътироз билдирди Робин. – Еб-ичаверинг, мен эсам сиздан ўрناق оламан.

Ҳар ким бир парчадан сон гўштини еди-да, миссис Макларен соғлиги учун бир стакандан арақ ичишди, сизу бизлардан сўнг, ниҳоят, Робин сибизгани қўлига олди-да, эпчиллик билан қандайдир тарона чала бошлади.

– Ҳм-м, билар экансиз, – деди Алан ва рақибдан сибизгани олиб дастлаб ўша таронани худди аввалгидек эпчиллик билан чалиб берди,

сўнгра сибизга имконияти даражасида жузъий ўзгаришлар ясади; янгроқ рақс куйини ижро эта бошлади.

Робиннинг ўйини маъқул бўлди, лекин Аланнинг маҳорати каминани ҳайратда қолдирди.

– Мистер Стюарт, унчалик ёмон эмас, – деб эътироз этди рақиб. – Бироқ янгроқ куйингиз мазмунан саёзроқ экан.

– Нима?! – деб қичқириб юборди Алан. Унинг юзи қизариб кетди. – Ёлғон гапиряпсиз!

– Демак, чолғучи сифатида ўзингизнинг мағлубиятга учраганингизни тан оляпсиз, – деди Робин. – Назаримда, сибизгани қиличга алмаштиришни сабрсизлик билан кутяпсиз, шундайми?

– Топиб айтдингиз, мистер Макгрегор, – деб жавоб берди Алан. – Шунинг учун ҳозирча (маънодор оҳангда оҳиста сўзларди) боя айтган сўзимни қайтариб оламан. Дункандан қаттиқ илтимос қилардимки, у бизга холис баҳо берса!

– Бас, бировдан илтимос қилишнинг сира ҳам кераги йўқ, – деди Робин. – Бэлкиддердаги бирорта Макларен ҳам ўзингиздан аълороқ ҳукм чиқара олмайди. Чунки Стюарт эканингиз эътиборга олинса, ниҳоятда ноқобил сибизга чолғувчиси эканингиз кундай равшан бўлади-қолади. Сибизгани узатиб юборинг!

Алан илтимосни бажо келтирди; шундан сўнг Робин Алан ижро этган шўхчан куйларни бирин-кетин такрорлай бошлади: маълум бўлишича, у ҳаммасини тўла-тўкис эслаб қолган экан.

– Ҳа, мусиқа илмидан бохабар экансиз, – деб тўнғиллади Алан асабийлашиб.

– Мана энди, Мистер Стюарт, ўзингиз баҳо берингчи! – деди Робин ва бениҳоя уйғун бир куйни моҳирона ижро этди: унга хилма-хил жиллолар

самимият бахш этди, ўжар хаёлларига эрк бериб юборди, хуллас, ўйноқи куй чалди.

Мен эсам, музиқани тинглаб беихтиёр ёқамни ушладим. Алан қошларини чимириб ўтирарди; юзлари лов-лов ёнарди, бармоқларини оғзига тикиб, тирноқларини кемира бошлади; афтидан, ўзини ҳақоратлангандек ҳис этарди.

– Бас қилинг! – деб қичқирди. – Кўриниб турибди, сиз чалишга уста экансиз! – У шахд билан ўрнидан турмоқчи бўлди.

Лекин Робин тинчлик сақлашни сўраб қўлини кўтардию бирдан шотландча халқ куйини ижро эта бошлади. Куй дилларни ўртаб юборарди; бундан ташқари, бу эпинлик Стюартлар азалдан тилдан қўймай айтиб юрадиган миллий қўшиқнинг куйи бўлиб, Алан учун ниҳоятда қадрдон эди. Оҳанг янграши билан дўстимнинг юзлари ёришиб кетди; куй авж пардаларга чиққани сайин жойида жимгина ўтира олмай қолди; чолғувчи музиқани поёнига етказгунча Аланнинг қиёфасида гина-кудуратдан асар ҳам қолмади – у муסיқага мафтун бўлиб қолган эди.

– Робин Ойг, беназир сибизғачи экансиз! – деди. – Сиз билан мусобақалашшга қодир эмасман. Худо ҳаққи, рўмолингизнинг толасида ҳам бебаҳо истеъдод мужассамдир! Тўла ишончим комил бўлмаса-да, лекин совуқ пўлат мунозарамизни бошқачароқ ҳал этиши мумкин эди, деб ўйлайман. Қойилмақом сибизға чаладиган инсонни қиймалаб ташлашга қўл бормаиди!

Шундай қилиб, рақиблар ярашдилар; тун бўйи ичимлик сувдай оқиб келиб турди, сибизға ҳам қўлдан-қўлга ўтаверди. Робин йўлга отланиш ғамини еяётган чоғда тонг ёришган эди; учаламиз ҳам ширакайф эдик.

ОЗОДЛИК
БИЗ ФОРТДАН ЎТМОҚЧИМИЗ

Маълумингизким, салкам бир ой бетоб бўлиб ётдим ва ниҳоят, дармонга кирдим: айтишларига қараганда, бемалол сафарга отланишим мумкин экан. Айни пишиқчилик, далаларда бу йилги иссиқ обу ҳавода мўл-қўл ҳосил етиштирилганди. Пулимиз жуда кам қолганди, шунинг учун тезроқ ҳаракат қилиб Ранкилер ҳузурига етиб бормасак ёки биз борган чоғда у ёрдам беришга қодир бўлмаса борми, оқибатда оч-наҳор қолишимиз таъин эди. Боз устига, Аланнинг ҳисоб-китобларига кўра, изимиздан таъқиб этиб келаётган аскарлар ҳам энди хийла ҳовурларидан тушиб қолишган бўлса ажаб эмасди: Форт соҳиллари, ҳатто Стерлинг-бриж – дарёдаги асосий кўприк ҳам номигагина қўриқланарди, холос.

– Ҳарбий ҳолат пайтида сира қутилмаган жойларда пайдо бўлиб қолсанг, ютасан! – деди Алан. – Форт – бошимизга битган бало. «Тоғликларга Фортдан кейин йўллар доимо очиқ туради», деган мақолни эшитганмисан? Агар ирмоқларни айланиб ўтиб, Киппен текисликларига ёки Бэлфронга қадам қўйсак, қўлга тушишимиз турган гап. Чунки ҳаммаси шуни кутиб ўтиришибди. Мабодо йўлни тиккасига кесиб чиқсак-чи? Қиличимни қўлимга олиб қасам ичаманки, эски Стерлинг-брижга омон-эсон ўтиб кетамиз.

Шундай қилиб, йигирма биринчи августга ўтар кечаси Стратирда яшайдиган Дунканнинг қариндошиникига – ўша ерлик Маклареннинг уйига етиб бордик: кун бўйи ухлаб, оқшом чоғи

яна йўлга отландик ва эрталабга қадар ҳеч қийналмасдан кетавердик. Йигирма иккинчи август куни Юм-Варск нишаблигидаги тўқайда қуёш ботишини кутиб ётдик: шу яқин атрофда буғу подаси ўтлаб юрарди; офтоб шувоқда ўн соат мобайнида маза қилиб ухладик – бунчалик ҳузур-ҳаловатга сира ҳам дуч келмаганман! Кечаси Аллан-Уотер дарёси томон йўл олдик ва қуйи оқим бўйлаб одимладик, Туя ўркач адир устига чиққанимиздан сўнг, пойимизда ястаниб ётган Стерлинг соҳиллари кўз ўнгимизда намоён бўлди: худди тухум қуймоққа ўхшарди; тепаликда шаҳар-қўрғон жойлашган, ой нурида илонизи Форт ўзани яққол кўриниб турарди.

– Хў-ўш, – деди Алан. – Билмадим, сенга қандай туюлади-ю, лекин биз юртингга қадам қўйдик – тунги соат бирлардаёқ тоғлик ўлка чегарасини кесиб ўтдик; энди мана шу эгри-бугри дарёдан нариги соҳилга чиқиб олсак – бас, шляпамизни осмонга иргитиб хурсанд бўлишимиз мумкин.

Аллан-Уотернинг Фортга қуйилишига яқин жойда қумлоқ оролча бор экан: устини қариқиз, отқулоқ каби ўт-ўланлар қоплаган эди; агар одам ётиб олса, кўринмасди. Шу жойда нафасимизни ростлаб олиш учун тўхтадик: Стерлинг қўрғони баралла кўриниб турарди – ўша томондан дўмбиралар садоси эшитилмоқда эди; қандайдир ҳарбий қисм жангчилари сафга тизилишарди, чама-си. Соҳилнинг бир томонида кун бўйи деҳқонлар тинмай майса ўришди; чалғию ўроқларнинг тошга урилган товуши ва узун-юлуқ гаплар эшитилиб турди. Биз миқ этмасдан чўзилиб ётишимиз лозим эди. Иссиққина оролчада кўм-кўк майсаларга бош қўйиб, мизғиб олсак ҳам бўларди; озиқ-овқа-

тимиз етарли, муҳими – озодликка чиқишимизга озгина қолганди.

Ўроқчилар ишларини тугатишган пайтда оқшом чўка бошлади; соҳилга тушдик-да, пана жойлардан юриб, дала бўйлаб кўприкка яқинлашавердик. Стерлинг-бриж кўприги қўрғон жойлашган тепаликдан бошланарди: улугвор, кўҳна, торгина-ю, лекин панжара тўсиқ ёнида минораси ҳам бор эди. Тарихда ном қолдирган жойларга тўймасдан қараганим ўз-ўзидан тушунарли бўлса керак, албатта. Қолаверса, Алан иккаламиз учун кўприк – нажот дарвозаси эди. Кўзлаган манзилимизга етиб борган чоғимизда ҳали ой чиқмаганди; қўрғон деворлари бўйида, ҳар-ҳар ерда гулхан ёқилганди, пастликда – шаҳар хонадонлари деразаларидан шуъла кўринарди, бироқ атрофда сокинлик ҳукмрон эди; ҳозирча кўприкка соқчи ҳам қўйилмаганди.

Мен олға интилдим, лекин Алан ҳамон эҳтиёткорликни унутмаган эди.

– Бир қарашда тинч, сув сепгандек кўриняпти, – деди. – Эҳтиёт шарт ҳув анави кўтарма ортига яшириниб турайлик-чи, нима бўлар экан!

Чорак соат атрофида гоҳ шивирлашиб, гоҳ лом-мим демасдан ётдик, аммо бирорта тирик жон товуши қулоғимизга чалинмади, фақат тўлқинлар кўприк тирговучларига шалоплаб уриларди, холос. Ана, ёнимиздан инқилаб-синқилаб, ҳассасини тўқиллатган кўйи битта кампир ўта бошлади; у салгина нарида нафасини ростлаш учун тўхтадию манзили олислигидан, кам қувватлигидан товушини чиқариб нолиди, кейин оқсоқланганча кўприкка кўтарилаверди. Кампиршо бир тутамгина бўлиб қолган эди; шунинг учун тез орада унинг қорасини ҳам илғамай қол-

дик; ҳали ой чиқмаганди; қулоғимизга сўниб бо-
раётган қадам товушларию ҳассанинг тўқиллаши
элас-элас чалинарни, холос. Баъзан бўғиқ йўтал
товуши ҳам эшитилиб қоларди.

– Тамом, нариги соҳилга ўтиб олди, – деб ши-
вирладим.

– Йўқ, – деди Алан. – Қадам товушининг акс са-
доси эшитиляпти, демак, ҳамон кўприкдан туш-
ган эмас.

Шу пайт туйқус кимдир бақирди:

– Ким келяпти?!

Пилтамитиқ қўндоғи тошга урилганини аниқ
эшитдик. Назаримда, постда турган аскарнинг
кўзи илиниб қолган эди, лекин туйқусдан уйғо-
ниб кетди; агар сал илгарироқ бахтимизни синаб
кўрганимизда борми, омад кулиб боқарди, энди
қулай фурсат бой берилди.

– Ундай усул бизга ярамайди, – деб шивирлади
Алан. – Йў-ўқ, Дэвид.

Шундан сўнг бир оғиз ҳам гапирмасдан эмак-
лаган кўйи дала бўйлаб орқа томонга кетди; бир-
пасдан кейин оёққа қалқди – энди бизни кўприк-
дан кўриб бўлмасди; шарқ томонга йўл олдик. У
нима учун бундай қилаётганини сира ҳам ақлим
бовар қилмасди; қолаверса, шу даражада чарча-
ган эдимки, бирор нарсани ўйлашга ҳам ҳолим
қолмаган эди. Айтайлик, бор-йўғи уч дақиқа ав-
вал ҳам мистер Ранкилер эшигини қандай тақил-
латишни хаёлан тасаввур этардим (худди ўз ме-
росини талаб этадиган манзума қаҳрамони каби);
энди эса илгаригидек қувғинга учраб, уй-жойсиз,
бегона соҳилда тентираб юардим.

– Хўш? – деб сўрадим,

– Мана сенга «хўш», – деди Алан. – Энди нима
қилямиз? Улар мен ўйлаганчалик нодон эмас

эканлар. Йўқ, Дэви, Фортни ҳозирча забт этма-
дик: лаънатининг суви қуриб, ўрнидан ўт-ўлан
ўсиб чиқсин!

– Нима учун шарқ томон бораётирмиз? – деб
сўрадим.

– Шунчаки омадимни синаб кўрмоқчиман-да!
– деди Алан. – Дарёдан ўтиб олиш насиб этмади-
ми, энди кўрамиз – балки, кўрфазда бирор нарса
ўйлаб топармиз.

– Дарёда кечув бор эди, кўрфазда эса унақа
жой умуман бўлмайди.

– Йўғ-э, кечув ҳам, кўприк ҳам ҳув анави ерда
бор-ку, – деб эътироз билдирди Алан. – Бироқ
нима фойдаси бор, ахир атрофида қоровулар
тўлиб ётишибди?!

– Ҳеч бўлмаса, дарёдан сузиб ўтиш мумкин-ку,
– дедим.

– Агар уддасидан чиқа олсак, нега сузиб ўт-
маслигимиз лозим экан?! – деди норози оҳангда
Алан. – Аммо бу иш қўлимиздан келмасмикан,
деб хавотирланаман. Ўзим ҳақимда гапирадиган
бўлсам, тошга ўхшаб бирпасда чўкиб кетаман,
вассалом!

– Алан, сиз билан мунозара қилмоқчи эмасман,
аммо бекордан-бекорга ўзимизни ўтдан-чўққа
уряпмиз, холос, – дедим. – Дарёдан ўтиш шунча-
лик қийин бўлса, ўз-ўзидан равшанки, денгиздан
ўтиш янада мушкулроқдир.

– Бироқ, янглишмаётган бўлсам, дунёда қайиқ
деган матоҳ ҳам бор, – деди Алан.

– Бундан ташқари, дунёда пул деган зорманда
ҳам бўлади-да! – дедим. – Мабодо униси ҳам, бу-
ниси ҳам бўлмаса, уларни кимдир ўйлаб топгани-
дан не фойда!

– Шунақами? – деди Алан.

– Ҳа, шунақа, – дедим.

– Дэвид, зийраклик бобида сендан мушук афзал экан, ишончинг ҳам сариқ чақага қиммат. Агар калламни ишлатсам борми, албатта бирор нарсани ўйлаб топаман; қайиқни бутунлай беришга кўнишмаса, вақтинчалик сўраб оламан; ўғирламайман-у, аммо шундай қиламанки, охири ўз қўллари билан топшириб юборишади.

– Бўлмасам-чи! – дедим пишқириб. – Кейин эса, айтайлик, кўприкдан омон-эсон ўтиб оламиз, ҳеч ким миқ этмайди, аммо қайиқни нариги соҳилда қолдириб кетсак, кимдир сузиб ўтгани маълум бўладими, демак, зудлик билан бутун ўлкани пайҳон қилишадими?..

– Менга қара! – деб ўдағайлади Алан. – Агар қайиқни қўлга киритсам, уни қайтариб олиб кетадиган қайиқчини ҳам ёллайман, билдингми?! Бўлди, ҳадеб бемаъни гапларинг билан бошимни қотираверма, мен чизган чизиқдан чиқмасанг – бас, Алан ғамингни ейди.

Шундай қилиб, тун бўйи дарёнинг шимолий соҳили бўйлаб йўл юрдик; Охил қоялари ортда қолди, Аллоа, Клакманан, Кулроссларни айланиб ўтдик-да, Лаймкилнс қишлоғи устидан чиқдик: эрталабки соат ўнлар, оч бўрига ўхшардик, ўлардек чарчаган эдик. Бу қишлоқ кўрфазнинг нариги ёқасида – Куинсферри шаҳрининг рўпарасидаги соҳилда жойлашган эди. Ҳар икки қирғоқдаги ва атрофдаги қишлоқ уйларининг мўриларида кўкка тутун ўрларди. Далаларда ўрим-ийғим мавсуми бошланган эди, икки кема лангар ташлаб турарди, кўрфазда сузиб юрган икки қайиқдан бири тобора қирғоққа яқинлашса, бошқаси денгиз бўйлаб кетмоқда эди. Одамларнинг уй-жойларига, кўм-кўк, ўзлаштирилган қир-адирларигаю

гайратли дала заҳматкашларига, зилол сувларга тикилиб тўймасдим.

Мистер Ранкилернинг уйи ҳамон жанубий соҳилда турарди, мен эсам шимолий қирғоқда ғарибона аҳволда юрардим: уст-бошларим фақиргина эди, чўнтагимда арзимас уч шиллинг пулим бор; боз устига, каминани қўлга туширган кишига мукофот бериларди, ягона ҳамроҳимни қонун сиртдан ўлим жазосига ҳукм этган эди...

– Эҳ, Алан, ўйласам юрагим орзиқиб кетади-я! – дедим. – Ҳув, анави жойда кўнглим тусаган нарса муҳайё; у ёққа қушлар учиб бориши мумкин, қайиқлар ҳам ўша томонга сузиб кетяпти, хуллас, хоҳлаган жонзотга йўл очиқ, фақат битта мен боролмайман! Оҳ, юрагим ёрилиб кетмаётганига ҳайронман!

– Лаймкилнсда қаҳвахонага кирдик, у бошқа уйлардан эшик тепасидаги белгиси билан ажралиб турарди, мулойимгина хизматкор қиздан пишлоқ билан нон харид қилдик. Озуқамизни бўғчага тутиб олдик-да, қишлоқ четидаги – беш юз қадам наридаги ўрмончага кириб кетдик; ўша ерда бирпас нафасимизни ростлаб, тамадди қилиб олишни маъқул кўрдик. Йўл-йўлакай нариги соҳилга нигоҳ ташладиму секингина уф тортиб қўйдим. Алан, назаримда, теран ўйга толган эди. Ярим йўлга етганимизда таққа тўхтади.

– Бизга озиқ-овқат сотган қизга синчиклаб разм солдингми? – деб сўради, бўғчага шапатлаган кўйи.

– Бўлмасам-чи! – деб жавоб бердим. – Яхши қиз экан.

– Сенга ёқдими? – деб хитоб қилди. – Э-э, дўстим Дэвид, ана шуни ажойиб янгилик деса бўлади!

– Худойим-эй, нима учун ахир? – деб сўрадим.
– Бундан нима фойда?

– Биласанми, энди қайиқ топишимиз мумкин деб умид қиламан, – деди Алан. Унинг кўзларида учқун – таниш шайтонлик нишонаси порларди.

– Бунинг акси бўлса ҳам ажабланмайман, – дедим.

– Бу сенинг фикринг, – деди Алан. – Мен эсам, Дэвид, ўша қизгина сени севиб қолишини асло истамайман, майли, сал-пал раҳми келсин, лекин рўпарасида шолғомдек қизариш шарт эмас. Қани, куёвни бир қур кўздан кечириб қўяйин-чи! – У каминани синчиклаб томоша қила бошлади. – Ҳа, яна бир оз ранг-рўйингни оқартирсанг ёмон бўлмасди, аммо, умуман олганда, пичоққа илинадиган кўринадиган: маймоқ чолгами-ей, чорбоғдаги қўғирчоқ қоравулгами-ей қуйиб қўйгандек ўхшайсан. Орқангга қайт-да, қаҳвахонага қайтиб бориб, қайиқ ундириб кел, югур!

Мийиғимда кулганимча унинг изидан орқамга бурилдим.

– Дэвид Бэлфур, ўзингга яраша хушчақчақ йигитсан, шубҳасизки, бунақа ишлар сен учун шунчаки эрмак, холос. Бошинг тиллодан, сени яхши кўраман (албатта, ўзинг ҳам мени азалдан яхши кўрасан); шунинг учун марҳаматингни дариф тутмай ҳангомага жиддий муносабатда бўлгин. Биласан, севги – ўйин эмас, аммо жазманларнинг йўриғи бошқа. Тўғри, мен битта ҳазилнамо машғулоти «саҳналаштирмоқчиман», аммо коса остида нимкоса бор – шунга ҳушёр бўлгин: хато қилсанг борми, оқибатда биродаринг дорга осилиши ҳеч гап эмас. Хуллас, марҳаматингни аямай, сўзларимни қулоғингга қўроғиандай қуйиб олгин-да, вазиятга қараб ҳаракат қилавер.

– Бўпти, сиз айтганчалик бўла қолсин, – дедим.

Қишлоқ четига етган чоғимизда Алан, мени қўлтиқлаб олгин, деди: бутун оғирлигимни унга ташласам, дафъатан қараган одам, бечора-ей, адойи тамом бўлибди-ку, деб ўйлаши лозим эди. У қаҳвахона эшигини бир тепиб очдию остонадан мени деярли судраб ичкарига қадам босди. Афтидан, хизматкор қиз тезда ортимизга қайтиб келганимизни кўриши биланоқ (айнан шундай бўлишини кутган эдик) тараддудланиб қолди. Алан ҳеч қандай гап-сўзсиз мени етаклаган кўйи бир бурчакдаги стулга элтиб ўтқазди ва бир стакан арақ беришларини сўради: арақни қултум-қултум ичирди-да, сўнг энага мисоли нону пишлоқни майда-майда бўлакларга бўлиб еди-ра бошлади; буларнинг ҳаммасини ғамбода қиёфада, зийраклик ва ниҳоятда ғамхўрлик билан амалга оширдик, бу ҳол ҳар қандай синчков терговчини ҳам доғда қолдириши турган гап эди. Шубҳасизки, хизматкор қиз ҳам таъсирчан манзарага бефарқ қарай олмади: бечораваш, сўлғин юзли, ҳолдан тойган йигитчаю унга оталарча меҳрибонлик қилаётган садоқатли дўст тимсоли «сахналаштирилган» эди. Қиз ёнимизга келди-да, нариги столга қўлларини тираган кўйи бизга тикилиб қолди.

– Унга нима бўлди? – деб сўради у юрак ютиб.

Мени ҳайрону лол қолдириб, Алан бирдан ўшқира бошлади:

– Нима бўларди?! – деди. – Йигитча иягининг тукларидан ҳам кўпроқ, юзлаб чақирим яёв йўл босди; боз устига, иссиқ тўшак нима эканини ҳам унутиб юборди – жиққа ҳўл арчагулларга юмалаб ухлади. Сиз бўлсангиз «нима бўлди?» деб сўрайсиз-а! Нима бўлса бўлди-да! Яна «нима бўлди?»

эмиш... – Ўзича нималардир тўнғиллаганча мени овқатлантираверди.

– Ниҳоятда ёш экан, олис йўлга ярамайди-да, узуликиб қолади, – деди хизматкор қиз.

– Ёш ҳам гапми, ҳали она сути оғзидан кетмаганку! – деди Алан бошини кўтармасдан.

– Уни отга миндириб юриш керак эди, – деб қўшиб қўйди қиз.

– Отни қаердан оламан? – деб бақириб юборди Алан ва бошини кўтарди-да, қизга ғазаб билан тикилди. – Сенингча, ўғрилиқ қилишим керак эдими?

Бундай қўпол муомаладан сўнг қиз шартта орқасига бурилиб кетиб қолса керак, деб ўйлаган эдим. Дарҳақиқат, у маълум вақтгача лом-мим демади. Лекин дўстим нима қилаётганини жуда яхши биларди; турмуш уринишларида хийла содда кўринса ҳам, ҳийла-найранглар ўйлаб топиш борасида шайтонга дарс берарди.

– Кўриниб турибдики, олижаноб инсонларга ўхшайсизлар, – деди хизматкор қиз.

– Хўш, нима бўпти? – деди Алан бир оз мулоҳимашиб (менимча, гайририхтиёрий равишда шундай қилди); назаримда, қиз ниҳоятда самимий сўзларди. – Олижаноблик бировнинг қорнини тўйдирганини, ҳамёнини қаппайтирганини ҳеч эшитганмисан?

Қиз ҳам гўё меросдан маҳрум этилган хоним каби чуқур уф тортиб қўйди ва:

– Ҳа-я, – деди. – Гапларингиз мутлақо тўғри!

Мен рождан чиқмай, миқ этмай ўтирардим: бир томондан – уялардим, бошқа томондан – кулгим қистарди; охири тоқатим тоқ бўлди ва Аланга, энди ўзингизни уринтирмай қўя қолинг, аҳволим тузук, дедим. Сўзларим бўғзимда тикилиб

қолгандай бўлди; ёлғон гапиришни жинимдан баттар ёмон кўрардим, шундай бўлса-да, гапга аралашувим Аланга қўл келди; чунки хизматкор каминанинг хирқироқ товушимни эшитдию буни бетобликка йўйди.

– Наҳотки, бирорта ҳам қариндоши бўлмаса? – деб сўради қиз йиғлагудек бўлиб.

– Борликка бор-у, лекин уларнинг ҳузурига қандай қилиб етиб олсин, ахир! – деб қичқирди Алан. – Бой-бадавлат қариндоши бор; у ҳам юмшоқ ўринда ухлаши, лаззатли таомлар истеъмол қилиши, энг зўр табиблар хизматидан фойдаланиши мумкин, аммо ҳозирча лой кечиби юришга, дайди ит мисоли арчагулларга юмалаб ётишга мажбур.

– Нима учун бундай қияпти? – деб сўради қиз.

– Азизам, сирни фош этишга ҳақим йўқ, – деди Алан. – Истайсанми, жавоб ўрнига ҳуштакда битта куй чалиб бераман?!

У стол устига энгашидию лабини қизнинг қулоғига тақаганча «Дунёда шаҳзода Чарлидан кўра қадрлироқ кимса йўқ» қўшиғининг бошланиш қисмини ҳаяжонланиб, оҳиста чалди.

– Шунақами ҳали! – деди қиз ва елкаси оша эшикка нигоҳ ташлаб қўйди.

– Йўқса-чи, – деб тасдиқлади Алан.

– Ўзи жуда ҳам ёш-ку! – деди қиз хўрсиниб.

– Бунинг учун... – Алан панжалари билан бўйинини «сўйиб» кўрсатди, – ёшни суриштириб ўтиришмайди.

– Ўҳ-ҳў, увол бўлиб кетади-ку! – деб юборди қиз юзлари қип-қизариб.

– Агар бир иложини топиб уларнинг чангалидан қутулиб кетмасак борми, бари бир ўша мудҳиш ҳодиса рўй беради, – деди Алан.

Шундан кейин қизгина шартта орқасига бурилдию югурганича ташқарига чиқиб кетди ва биз ёлғиз қолдик: ҳамма иш хамирдан қил суғургандек силиққина кетаётганидан Алан мамнун эди, мен бўлсам ўзимни худди ёш боладай эрмак қилишаётгани ва яacobинчи деб атрофимда гиргиттон бўлишаётгани учун ич-ичимдан оғринардим.

– Алан, тоқатим тоқ бўлди! – дедим зардам қайнаб.

– Тоқатинг тоқ бўлса ҳам чидайсан энди, Дэви, – деб эътироз билдирди Алан. – Агар ҳозир ўйинни бузиб юборсанг, ўз жонингни сақлаб қолишинг мумкин, бироқ Алан Брек бошидан жудо бўлади.

Бу гапда жон бор эди. Иложсиз қолганимга чидамай инграб юбордим-у, аммо оҳ-воҳим ҳам Аланга қўл келди; чунки товушимни худди шу тобда чўчқа гўштидан тайёрланган овқат билан бир шиша кучли арақ кўтариб келиб қолган хизматкор қиз баралла эшитиб қолди.

– Вой, бечора-ей! – деб юборди у ва овқатни олдимизга қўйиб, меҳрибонлик билан елкаларимни силади. Кейин, ҳеч тортинмасдан овқатланишимизни, биздан пул олмаслигини айтди; чунки қаҳвахона шахсий мулки экан, аниқроғи, отасига қарашли бўлиб, бугун у Питтенкрифга жўнаб кетибди.

Албатта, уни ялинтириб ўтирмадик; қуруқ нон билан пишлоқ кавшагандан кўра, иссиқ овқат тановул қилган минг марта афзал эди: колбасага кўзимиз тушган заҳоти иштаҳамиз очилиб кетди; лунжларимизни шиширганимизча овқатлана бошладик. Қиз эса ҳамон аввалги ҳолатда қўллари билан нариги столга суяниб турарди; шоша-пиша овқатланаётганимизни томоша қиларди ва

пешонасини тириштирган кўйи бир нималарни ўйларди ва айна пайтда фартугининг боғичини бармоқларига ўраш билан машғул эди.

– Янглишмасам, тилингиз бир қарич экан, – деди ниҳоят, Аланга мурожаат этиб.

– Лекин ким билан гаплашиш мумкин-у, ким билан мумкин эмаслигини биламан, – деб эътироз билдирди Алан.

– Сизларни ҳеч қачон сотмайман, кўнглингиз тўқ бўлсин, – деди қиз.

– Албатта, пасткашлар тоифасидан эмассан, – деди Алан. – Сенга бир гап айтаман: бизга ёрдам беришинг лозим.

– Нима деяпсиз, ахир! – қиз бош чайқади. – Бу иш қўлимдан келмайди.

– Агар қўлингдан келса-чи? – деб ўсмоқчилаб сўради Алан.

Қиз лом-мим демади.

– Яхши қиз, гапимга қулоқ сол: биз қишлоқларингга яқинлашаётган пайтимизда Файфда – юртингда қайиқлар турганини кўрдим. Ўз кўзим билан иккитасини аниқ кўрдим, аслида ундан ҳам кўп бўлса керак. Қисқаси, кечаси Лотианга ўтиб олишимиз учун қайиқ топилса ва келишилган жойга уни келтирадиган эшкакчи тилига маҳкам инсон бўлса, оғзидан гуллаб қўймаса, икки кишининг ҳаёти завола топмайди: акс ҳолда, мен хавф-хатарга йўлиқаман, у бошидан ажралади. Агар қайиқ топилмаса, демак, чўнтагимиздаги уч шиллинг билан кўчада қоламиз: кейин қаёққа борамиз, нима қиламиз? Гапимга ишонавер, бўйнимизга сиртмоқ солинишини кутишдан бошқа иложимиз қолмайди. Азизам, наҳотки бу ердан иккала қўлимизни бурнимизга тиқиб чиқиб кетсак? Ахир иссиқ кўрпага ўраниб ётганча қувур-

ларга, томларга тиқирлаб ёмғир томчилаётган осойишта дамларда виждонинг қийналмасдан ўй суришни истарсан-ку?! Тўкин дастурхон атрофида ўтирган пайтингда, ўчоқда лов-лов ёнаётган гулханга термилганингча овқатлана бошласанг, томоғингдан луқма ўтармикан, тиқилиб қолмайсанми? Манави бечора эса ўша пайтда иситмалаб, очликдан бармоғини сўриб ўтирса ёки аллақандай ботқоқликда музлаб қолса нима бўлади? У соппа-соғ бўладими, хаста бўладими, фақат олға интилишга мажбур; рамақижон бўлиб турса-да, аммо бари бир, ёмғиру қорни писанд этмай олис манзил сари интилаверади; у совуқ тошларга бош қўйганча жон бераётган сўнгги дамларда тепасида бирорта ҳам жигаргўшаси бўлмайди: тепасида фақат мен билан худо бўлади, холос.

Аланнинг оташин сўзлари қизни шошириб қўйди; бизга ёрдам беришни жуда истарди-ю, ёвуз ниятли кишиларга ҳамтовоқ бўлиб қолишдан қўрқарди, чамаси. Шунинг учун оз бўлса-да, ҳақиқатни айтиб, қизнинг дилидаги гумонни тарқатиб юбормоқчи бўлдим.

– Феррилик Ранкилер ҳақида бирор гап эшитганмисиз? – деб сўрадим.

– Қозилик билан шуғулланадиган Ранкилер ҳақидами? – деди қиз. – Бўлмасам-чи, эшитганман!

– Эшитган бўлсангиз, мен ўша кишининг ҳузурига кетяпман, – дедим. – Ўзингиз ўйлаб кўринг, бадкирдор кишига ўхшайманми? Сизга бошқа муҳим гапларни айтиб қўйишим мумкин: англашилмовчилик туфайли, тақдир тақозоси билан шу тобда ҳаётим қил устида турган бўлса ҳам, лекин бутун Шотландияда қирол Георгга мендан кўра содиқроқ инсон топилмайди.

Шундан сўнг қизнинг юзлари бирдан ёришиб кетди, аммо Алан қовоқ-тумшугини осилтириб олди.

– Энди бундан ортиқ илтимосларнинг ҳожати йўқ, – деди қиз. – Мистер Ранкилер – таниқли зот.

У тезроқ овқатланишга ундади; зудлик билан қишлоқ ташқарисига чиқиб, соҳилдаги чакалакзорга яширинишимиз лозим экан.

– Мендан кўнглингиз тўқ бўлсин, – деди қиз. – Сизларни нариги соҳилга ўтказиб қўйиш учун бирор чора ўйлаб топаман.

Энди вақтни зое кетказмаслик лозим эди: пинҳоний ниятимиз тўла-тўкис амалга ошди – бир-биримизнинг қўлимизни сиқиб қўйдик ва колбасани ҳам пок-покиза туширдик-да, Лайм-килнсдаги ўша чакалакзор томон йўл олдик. У жойда бир тўп дарахтлар пала-партиш ўсиб ётарди: йигирма тупча дўланаю бута, ора-орада эса шумтол ниҳолчалари қаққайиб турарди, хуллас, дарахтлар сийрак бўлиб, йўловчилар ҳам, соҳилдан шу томонга қараган кишилар ҳам бизни бемалол кўриши эҳтимолдан холи эмасди. Бироқ оқшом чўкишини мана шу жойда кутиб ўтиришимиз даркор эди: ҳаво илиққина; кўнглимиз равшан – тез орада барча азоб-уқубатлардан қутуламиз. Энди келажакда қиладиган ишларимизни бафуржа маслаҳатлашиб олсак кифоя эди.

Кун бўйи диққатга сазовор битта ҳодиса рўй берди: яшириниб ўтирган чакалакзор томонга қандайдир дайди сибизғачи ташриф буюрди; афтидан, ароқхўрга ўхшарди – бурни қип-қизил, чўнтагида бир шиша ароғи ҳам бор эди; у кела солиб дунёдаги жамики одам зотидан нолий бошлади; Олий суднинг лорд-раиси унга етарли даражада эътибор бермабди, Инкеркитинг шерифи

эса ҳуда-беҳуда безовта қилаверар экан. Ўз-ўзидан равшанки, у бизга шубҳаланиб қарай бошладди: кап-катта икки эркак куппа-кундузи чакалакзорда бекордан-бекорга биқиниб ётишарди. Атрофимизда парвона бўлиб юрган пайтда биз ўзимизни худди игнанинг устида ўтиргандек ҳис этдик, ҳар хил саволлари билан жонимизни ҳалқумимизга келтирди; даф бўлгандан сўнг эса тезроқ бу жойларни тарк этишга шошилдик; чунки ароқхўр гуллаб қўйиши ҳеч гап эмасди.

Кун кеч бўлди, сокин оқшом чўкди; кулбаларда, қишлоқда гулхан ёқилди, кейин бирин-кетин сўнди; фақат ярим кечага яқин – нима қилишимизни билмай, бўларимиз бўлиб турган пайтда эшкак қулоғининг ғийқиллаши эшитила бошладди. Ташқарига нигоҳ ташладик ва биз томонга келаётган қайиқни кўриб қолдик: таажжубки, қаҳвахона соҳибаси бўлмиш ўша қизнинг ўзи эшкак эшмоқда эди. У сиримизни ҳатто куёвига ҳам (куёви борлигини аниқ билмайман, албатта) ишониб айтмаган эди. У отасининг ухлашини кутиб ўтирган шекилли, кейин деразадан ошиб тушгану қўшнисининг қайиғига ўтириб, бизга ёрдам беришга ошиққан эди.

Қандай қилиб миннатдорлик билдиришни билмасдим, дарвоқе, биз унга қизғин ташақкур айтганимиздан сўнг ўзини йўқотиб қўйди. Вақтимизни зое кетказмасдан тезроқ йўлга отланишимизни илтимос қилди, асосли равишда таъкидлашича, иложи борица тинчлик сақлашимиз ва тезроқ ҳаракат қилишимиз лозим эди. Кўз очиб-юмгуниimizча қиз бизни Лотианск соҳилига туширди-да, Корриден яқинида хайр-хўшлашиб, яна Лаймкилнс томон сузиб кетди – биз бўлсак

миннатдорлик изҳор этиш учун бир оғиз ҳам сўз айтилмасдан қолавердик.

Қиз кўзимизга кўринмай кетгандан кейин ҳам тилимиз калимага келмади; ростини айтганда, бундай олижаноблик учун ҳар қандай сўз ғариб туюларди: Алан эса бошини чайқаган кўйи соҳилда узоқ вақт туриб қолди.

– Яхши қиз экан, – деди ниҳоят. – Дэвид, у қиз эмас, фаришта экан!

Чамамда, орадан бир соатча вақт ўтгач, кўр-фаздаги горга кириб олганимиздан кейин, энди мудрай бошлаган чоғимда Алан яна ўша қизни кўкларга кўтариб мақташга киришди. Нима ҳам дердим; у ниҳоятда содда экан.

Унга ёлгон гапирганимдан пушаймон қилардим: гўллигидан фойдаландик – бошимизда чарх ураётган хавф-хатарга уни ҳам шерик қилдик. Афсус, минг афсус!

ЙИГИРМА ЕТТИНЧИ БОБ

РАНКИЛЕР ҲУЗУРИДА

Шартлашганимизга кўра, эртаси куни қош қорайгунча Алан кўча-кўйда айланиб юриши лозим эди; қуёш ботиши билан Ньюхоллс атрофидаги йўл четида яшириниб ётади ва мен ҳуштак чалмагунимча ўрнидан жилмайди. Шартли белги сифатида «Донғи кетган Эрли хонадони» қўшиғим куйини таклиф этдим, лекин у кўнмади: чунки бу қўшиқни жуда кўпчилик ёддан билади, далада қўш ҳайдаётган бирорта деҳқон ҳам ўзича хиргойи қилиб қолиши ҳеч гап эмас, деди. Сўнгра, тоғликларнинг битта қўшиғининг нақорат қисмини ўргатиб қўйди; ўша тарона ҳамон

ёдимда турибди, ўйлайманки, ўлгунимча унутмасам керак. Ўша оҳанг эсимга тушган заҳоти хаёлим узоқларга кетади: охирги кун тақдирим ҳал бўлиши даркор эди. Алан ғор бурчагида ҳуштак чалиб, бармоқлари билан ерни чертиб ўтирарди; юзлари тобора ёришмоқда эди, аста-секин тонг отарди.

Куинсферрининг катта кўчасида шахдам қадам ташлаб кетаётган пайтимда ҳали қуёш чиқмаган эди. Шаҳар хийла пухта қурилганди: уйлар жуда мустаҳкам – тошдан барпо этилганди, томлари шиферланган бўлиб, айвонлари Пиблидаги уйларникига нисбатан одмироқ кўринарди; қолаверса, кўчаларга ҳам унчалик зеб берилмаган эди-ю, аммо умумий манзара олдида жулдурвоқи уст-бошларим ниҳоятда ғариб туюларди.

Тонг отди. Мўрилардан тутун ўрлай бошлади, деразалар очилди, кўчада одамлар пайдо бўлди; менинг ташвишим, тушкун кайфиятим янада ортди. Ногаҳон барча орзу-умидларим бениҳоя омонат эканини сезиб қолдим: қўлимда ҳақ-ҳуқуқларимни ҳимоя қилишга ярайдиган ишончли далил йўқ эди; ҳатто ўзим – бу ўзим эканимни ҳам исботлай олмасдим. Арзимас тасодиф туфайли ҳаммаси совун кўпиги мисоли ёрилиб кетиши мумкин эди, кейин барча орзуларим хом-хаёл бўлиб чиқиши ҳеч гап эмасди. Хуллас, ҳозирги ҳолатим ҳавас қилишга арзимасди. Ишлар ўйлаганимдек осон кўчган тақдирда ҳам, даъволарим асосли экани исботланиши учун маълум вақт ўтиши лозим эди, аммо ўша вақтга қандай қилиб эришардим, ахир?! Чўнтагимда бор-йўғи уч шиллинг пулим бўлса; боз устига, қонун томонидан сиртдан олий жазога ҳукм этилган ҳамроҳимни яширинча йўл орқали хорижий мамлакатга ўтка-

зиб юбориш жоиз-ку, жин урсин?! Худо кўрсатмасин-у, ишлар чаппасига кетса борми, иккаламиз ҳам дорга осилишимиз ҳеч гап эмас. Катта кўчада у ёқ-бу ёққа юра бошладим; ўтган-кетган йўловчилар менга мийиғида кулишганча қараб қўйишарди ёки бир-бирларини нуқишиб, ўзаро бир нималар ҳақида шивир-шивир қилишарди, баъзан деразалардан ҳам каминага ўқрайиб нигоҳ ташлашарди. Қисқаси, ташвишим янада кўпайди: қозини бир гапга ишонтириш ўлимдан қийинлиги аниқ, айти пайтда унинг ҳузурига кириб олиш ҳам осон эмасди.

Шу тобда ўлимга рози эдим-ку, аммо олифта шаҳарликларнинг бирортаси билан гаплашишга журъатим етмасди; жулдурвоқи, кир-чир устбошларим билан уларга яқин йўлагани уялардим; бировдан мистер Ранкилердек улуғ зотнинг хонадони қаерда эканини сўрасам-у, башарамга тикилиб турганча тиржайиб, лом-мим демасдан кетаверса-да ажаб эмасди. Шундай қилиб, кўчада тентираб юравердим; кўчанинг у бошидан-бу бошига бўзчининг мокисидай бориб-келавердим, бандаргоҳда ҳам хийла вақт сандирақлаб юрдим; кўкрагим ачишиб оғрирди, руҳим чўкиб, ҳаммасига қўл силтаб жўнаб кетгим келарди. Бу орада расмана тонг отди; янглишмасам, соат ўнга яқинлашди, мақсадсиз изғийвериш жонимга тегдию кўрфазнинг қарама-қарши томонидаги данғиллама иморат рўпарасига борган чоғимда шунчаки бир нафас тўхтадим; дераза ойналари топ-тоза, токчаларда гултуваклар қаторлашиб турарди, деворлари янгигина оқланган, остонада хонадоннинг този ити талтайган кўйи мудраб ётарди. Ростини айтсам, ҳатто ана шу тилсиз махлуққа ҳавасим келди. Бирдан эшик очилдию қадди-қо-

мати келишган, қип-қизил юзли, истараси иссиқ, уша сепилган ясама соч ва кўзойнак таққан киши остонада пайдо бўлди. Ташқи кўринишим расвороқ бўлгани туфайли кўпчилик ёнимдан юзини тескари буриб ўтиб кетишарди; бу зот эса, аксинча, каминага синчиклаб разм солди (кейинчалик иқдор бўлишича, бечораҳол турқ-атворимни кўриб ҳайратланган экан) ва дарҳол ёнимга келди-да, бу ерда нима қилиб турганимни сўради.

Куинсферрига муҳим иш юзасидан келганимни айтдим ва бир оз дадиллашиб, ундан мистер Ранкилернинг уйларига қайси йўлдан бориш мумкин, деб сўрадим.

– Ҳм-м, – деди у киши оғзини очмай. – Ҳозиргина ўша зотнинг уйидан чиқдим. Ғалати тасодифни қарангки, камина худди сиз сўраётган киши бўлади.

– Сэр, ундай бўлса, марҳаматингизни дариф тутманг, ижозат берсангиз, бир-икки оғиз гап айтмоқчиман, – дедим.

– Мен номингизни билмайман-ку, – деб эътироз билдирди у. – Қолаверса, сизни биринчи марта кўриб турибман,

– Номим – Дэвид Бэлфур, – деб ўзимни таништирдим.

– Дэвид Бэлфур?! – деб ҳайрат аралаш такроран сўради. – Мистер Дэвид Бэлфур, биз томонларга қандай келиб қолдингиз? – деб қўшиб қўйди, юзларимга нигоҳини қадаганча.

– Сэр, жуда олис жойлардан келдим, – дедим. – Ўйлашимча, холироқ жойда батафсил сўзлаб берсам ёмон бўлмасди.

У лабларини тишлаганча бир зум ўйга толди: гоҳ менга, гоҳ тош йўлга назар солди.

– Ҳа-я, – деди. – Албатта, шундай қилсак яхши бўларди.

Мени ичкарига таклиф этди-да, ўзи уйга қайтиб кирди; чошгоҳгача банд бўламан, ёнимга ҳеч ким кирмасин, деб қичқирди кимгадир, аммо уй ичида одам кўринмади. Китоблару қоғозларга лиқ тўла торгина чанг босган хонага кирдик. Ўрнашиб ўтириб олгач, мени ҳам ўтиришга таклиф қилди ва кир-чир уст-бошимга кўзи тушиб, таъби тирриқланганини яшира олмади; топ-тоза стулга ачиниб қараб қўйди.

– Шундай қилиб, ишингиз бўлса, иложи борича лўндароқ гапиришингизни илтимос қиламан, – *Nec dermino bellum. Troianum orditab ovo.*¹⁵ Нима демоқчи эканимни англадингизми? – деб сўради хавотирланиб.

– Сэр, албатта Горацийнинг маслаҳатига амал қиламан, – деб жавоб бердим кулимсираб. – Дарҳол сизни *in medias res*¹⁶ билан таништираман.

Ранкилер мамнун қиёфада бош ирғаб қўйди, аслида, менинг билимимни синаб кўриш мақсадида гапига лотинча сўзларни аралаштирган эди. Мамнун эканини кўриб кўнглим кўтарилган бўлса-да, сўз бошлашим биланоқ қоним қайнаб кетди.

– Қонун бўйича Шос кўрғонининг меросхўри бўлишим лозим.

Ваколатли вакил қутидан қозиликка доир дафтари чикардию олдига олиб очиб қўйди.

– Хўш, нима бўпти? – деди.

Кўнглимдаги гапни айтганимдан сўнг бирдан тилдан қолдим.

¹⁵ «Троя уруши ҳақидаги ҳикоя тухумдан бошлангани йўқ эди» (Горацийдан).

¹⁶ «Асл муддао» (лотинча).

– Мистер Бэлфур, гапиринг, гапирсангиз-чи! – деди қози. – Бир гапни бошлагандан кейин охирига етказиш керак-да! Қаерда туғилгансиз?

– Эссендинда туғилганман, сэр, – дедим. – Бир минг етти юзу ўттиз учинчи йилнинг ўн иккинчи март куни.

У сўзларимни дафтаридаги ёзувлар билан таққослаб қўрарди; аммо нима учун бундай қилаётганини тушунмасдим, албатта.

– Ота-онангиз ким? – деб сўради.

– Отам Александр Бэлфур, Эссендин мактабининг муаллими эди, – дедим. – Онам Грейс Питэрроу, янглишмасам, Энгусдан келин бўлиб тушган эди.

– Ёнингизда шахсингизни тасдиқлайдиган бирорта ҳужжат борми? – деб сўради мистер Ранкилер.

– Ёнимда йўқ, сэр, – дедим. – Лекин руҳониймиз мистер Кемпбелл талаб қилган заҳотингиз керакли ҳужжатларни беради. Ўша мистер Кемпбелл кафолат бериши мумкин. Агар фақат шу хусусда бўлса, ўйлашимча, амаким ҳам ким эканимни айтишдан бош тортмаса керак.

– Мабодо мистер Эбенезер Бэлфурни назарда тутмаяпсизми? – деб сўради қози.

– Айнан ўша кишини назарда тутяпман, – дедим.

– Сиз у билан учрашганмисиз?

– У мени ўзи хонадонида кутиб олган эди, – деб жавоб бердим.

– Мистер Хозисон деган кимса билан ҳам учрашмаганмисиз? – деб сўради мистер Ранкилер.

– Бахтга қарши, сэр, у билан ҳам учрашганман, – дедим. – Ахир ўша одамнинг марҳамати туфайли (амакимнинг нияти ҳам шундай эди)

мана шу шаҳарга кириб келишимга икки қадам қолганда ўғирлаб кетилдим, зўрлаб денгиз сафарига жўнатилдим, кема ҳалокатига дуч келдим ва бошимдан минглаб кулфатларни кечирдим; энди эса қаршингизда жулдурвоқи қиёфасида турибман.

– Кема ҳалокатига дуч келганингизни эслатиб ўтдингиз, – деди Ранкилер. – Ўша ҳодиса қаерда рўй берган эди?

– Малл оролининг жанубий чегаралари яқинида, – дедим. – Тўлқин мени Иррейд деган оролга итқитиб ташлади.

– Э-э, жуғрофияни мендан кўра яхшироқ билар экансиз, – деди у мийиғида кулганча. – Нима ҳам дердим, ростини айтсам, бу гапларингиз бошқа манбалардан олинган маълумотларга айнан мос келяпти. Сизни ўғирлаб кетишибди-а? Қайси маънода сўзладингиз?

– Сэр, бўлган гапни айтдим, – дедим. – Уйингизга келаётган пайтимда алдаб-сулдаб мени савдо кемаси бортига чиқаришдию бошимга нима бало билан туширишиб, ҳушимдан кетказиб қўйишди ва кеманинг остки қисмига улоқтириб юборишди; ўз-ўзидан равшанки, мен очиқ денгизда ўзимга келдим. Мустамлакачиларга қул сифатида сотиб юборишмоқчи эди, бироқ худойимнинг раҳми келди шекилли, қутулиб қолдим.

– Кема йигирма еттинчи июнь кунини ҳалокатга учраган эди, – деди Ранкилер дафтарга кўз югуртириб. – Бугун эса йигирма тўртинчи август. Мистер Бэлфур, ҳазилакам вақт ўтмабди – салкам икки ой ўтибди. Бу вақт мобайнида дўстларингиз бўларича бўлишгандир, ҳойнаҳой. Назаримда, ўтган муддат ҳақида тўла-тўкис маълумотга эга бўлмагунимча бари бир кўнглим тўлмайди.

– Сэр, тўғриси́ни айтсам, осонликча кўнглингизни тўқ қилиб қўйишим мумкин, – дедим. – Ҳикоямни бошлашдан аввал, хайрихоҳ инсон билан суҳбатлашаётганимга ишонч ҳосил қилсам, хурсанд бўлардим.

– Нотўғри тасаввур худди шу йўсинда ҳосил бўлади-да, – деб эътироз билдирди қози. – Гапларингизни охиригача эшитмасам, қатъий бир қарорга келолмайман. Токи қўлимда етарли даражада асосим йўқ экан, ўзимни сизга дўстман, деб айтолмайман. Сизнинг ёшингиздаги йигитчалар ишонувчан бўлишади. Биласизми, мистер Бэлфур, ғалати мақолимиз бор: ёмон одам ёмонликдан қўрқади.

– Сэр, эсингизда бўлсинки, ишонувчанлигим оқибатида бир марта панд еганман, – дедим. – Билишимча, мени қул қилиб сотиб юбормоқчи бўлган киши сизга ҳам хизматларингиз учун ҳақ тўлайди.

Бу вақт мобайнида аста-секин мистер Ранкилер билан қандай гаплашмоқ керак эканини ўрганиб олдим: оёғим заминда мустаҳкам турганини ҳис этганимдан сўнг, ўзимга нисбатан ишончим ҳам ортди. Мийиғимда кулганимча ҳамла қилганимдан кейин у баралла хахолаб юборди.

– Бай-бай-бай, салгина ошириб юбордингиз-ку! – деди. – *Fui, non sum.*¹⁷ Ростдан ҳам бир пайтлар амакингизнинг ишончли вакили бўлганман, айна чоқда сиз (*imberis juvenis custoda pemofo*)¹⁸ ғарбда тараллабедод қилиб юрган кезларда кўп сувлар оқиб кетди; агар қулоғингиз қизимаган бўлса, мени бу ерда ғийбат қилишмабди-да, деб ўйламанг тагин. Сизлар денгизда бахтсизликка

¹⁷ «Бўлганман, фақат илгари» (лотинча).

¹⁸ «Мўйлови сабза урмаган бошвоқсиз йигитча» (лотинча).

учраган куни мистер Кемпбелл идорамга ташриф буюрди-да, нима қилиб бўлса ҳам сизнинг улушингизни унга олиб беришимни талаб этди. Бу дунёда сиз бор эканингизни хаёлимга келтирмаган эдим; амакингизни эса яқиндан билардим, шунинг учун қўлимдаги маълумотларга қараганда (бу ҳақда кейинроқ тўхталаман), ҳар қандай оғир натижа рўй бериши мумкин эди. Мистер Эбенезер эса сиз билан учрашганини тан олди; гувоҳлик беришча, гўёки у сизга анча миқдорга пул берган эмиш (албатта, унинг сўзларига ишониб бўлмасди) ва сиз таҳсил кўриш учун Оврўпога жўнаб кетибсиз – бу гапга қисман ишониш мумкин эди. Бу ҳақда нима учун йигитча мистер Кемпбеллга ҳеч нарса демасдан кетди, деган саволга у: «Ўтмишга боғлиқ барча ришталарни узиб ташламоқчи эди», деб жавоб берди. Ҳозир қаерда эканингизни сўрасам, аниқ билмайман-у, ҳарҳолда Лейденда бўлса керак, деб мужмал жавоб қайтарди. Суҳбатимизнинг қисқача мазмуни шулардан иборат. Унинг гапларига ҳеч ким ишонмаса керак, – деб сўзида давом этди мистер Ранкилер кулимсираб. – Баъзи бир гумонларим амакингизнинг фигонини фалакка чиқариб юборди ва охири ковушимни тўғрилаб қўйди. Шундай қилиб, боши берк кўчага кириб қолдик; тахминларимиз қанчалик оқилона бўлса-да, лекин уларни мутлақо исботлаб бўлмасди. Худди ўша пайтда гўё осмондан тушгандек дарға Хозисон янгилик топиб келди: гўё сиз чўкиб кетган эмишсиз; шундан сўнг калаванинг учи топилди – ишлар хамирдан қил суғургандек силлиқ кўчди; фақат мистер Кемпбеллнинг юрак-бағри ўртаниб кетди, менинг ҳамёним зарар кўрди ва амакингиз номига яна битта доғ тушди; шундоқ ҳам номи балчиққа қо-

ришиб ётибди. Хулласи калом, мистер Бэлфур, воқеалар мундарижаси билан деярли танишдингиз ва энди менга қай даражада ишонишингиз мумкин эканини билсангиз керак, – деб сўзларини якунлади.

Гапнинг индаллосини айтганда, у бўлиб ўтган воқеаларни лўндагина қилиб тасвирлаб берди, мен эсам «шираси»ни ўзимга олиб, «тўппаси»ни қоғозга туширяпман, холос; қолаверса, суҳбатдошим нутқига лотинча иборалар билан жило беришни хуш кўрарди; сўзлаётган пайтида қарашларидан, саъй-ҳаракатларидан эзгулик аломатлари балқиб турардики, беихтиёр орамиздаги бегоналик пардаси кўтарилиб, юрагим эриб кетди. Шубҳа-гумонлар унинг кўнглини тарк этгани кўриниб турарди, менинг кимлигимга тўла-тўқис ишонч ҳосил қилган эди, демак, дастлабки довондан ўтиб олгандим.

– Сэр, бошимдан кечирган воқеаларни оқизмай-томизмай айтиб берадиган бўлсам, дўстимнинг ҳаётини гаровга тикишим лозим, – дедим. – Унга тегишли сир-асрорни дилда сақлашга ваъда беришингизни илтимос қиламан. Мен ўзим учун қандайдир кафолат сўраётганим йўқ, чунки муносабатингизни юзингиздан билиб турибман.

У ниҳоятда жиддий қиёфада менга ваъда берди.

– Фақат бир нарсани таъкидлаб қўймоқчиман: гап-сўзларингиз кишини хушёр торттириб қўйди; агар ҳикоянгизда қонунга хилоф ишлар хусусида гап кетса, камина қонун хизматкори эканимни эътиборга олишингизни, ўшандай ўринларга батафсил тўхталиб ўтирмаслигингизни сўрайман, – деди.

Ўз тарихимни ҳикоя қилишга киришганим заҳоти кўзойнагини пешонасига суриб қўйди-да,

кўзларини юмган кўйи тинглай бошлади; шунинг учун, назаримда, ухлаб қолгандек туюларди. Бироқ уйқуни хаёлига ҳам келтирмасди. Кейинчалик амин бўлдимки, ҳар бир сўзимнинг оҳорини тўкмасдан эслаб қоларди; хотираси кучлилигига қойил қолдим. Ҳатто қулоққа ғалати эшитиладиган, ғайритабиий гэлча исмлар тасодифан атиги бир бора айтилган бўлса-да, аммо у бари бир унутмасди; орадан кўп йиллар ўтгандан сўнг ўша исмларнинг бирортаси ҳақида менга савол берарди. Ниҳоят, Алан Брекнинг исми шарифини тўлиқ айтганимдан кейин ўртамизда қизғин мунозара бўлиб ўтди. Равшанки, Эпиндаги қотилликдан ва қотилни тутган одамга ваъда қилинган мукофотдан сўнг Аланнинг исми бутун Шотландияга машҳур бўлиб кетган эди; унинг номи оғзимдан чиқиши биланоқ қози ўтирган жойида бир қимирладию кўзларини очди.

– Мистер Бэлфур, агар ўрнингизда мен бўлганимда, ортиқча исмларни тилга олмаган бўлардим, – деди. – Аммо бир гапни бошлагандан кейин уни охиригача етказиш лозим. Балки ундай эмасдир, – деб эътироз билдирди мистер Ранкилер. – Эҳтимол, ўзингиз ҳам сезган бўлсангиз керак, қулоғим вазминроқ, шунинг учун баъзи бир сўзларни тўғри эшитганимга кафолат беролмаيمان. Ижозат берсангиз, бундан кейин дўстингизни «мистер Томсон» деб атаймиз; чунки ортиқча гап-сўزلардан ҳеч қандай наф бўлмайди. Мабодо яна-тағин бирорта тоғликлар номини (тирик ёки абадий уйқуга кетган бўлишидан қатъи назар) тилга олиш лозим бўлса, сизнинг ўрнингизда мен айнан шундай қилардим.

У мен айтган исмни аниқ-равшан эшитган эди ва энди қотиллик ҳақида гапира бошлашимни

сезиб қолганди. Умуман, агар истаса ўзини гарангликка солиши мумкин – ихтиёри ўзида; мен «Томсон» тоғликларга унчалик ярашмайдиган исм эканини шунчаки эслатдим мийиғимда кулиб қўйдим ва таклифига рози бўлдим. Шундай қилиб, ҳикоямнинг охиригача Алан «мистер Томсон» бўлиб қолди; энг қизиғи шундаки, ҳийла-найранг дўстимга ҳам маъқул бўларди, албатта. Келишувимизга биноан Жеймс Стюарт «мистер Томсоннинг қариндоши» деб атади; Колин Кемпбеллни «мистер Глен»га алмаштирдик; Клаунга навбат етганда уни тоғликларнинг йўлбошчиси «мистер Жемсон» деб атадим. Буларнинг ҳаммаси оқ ип билан бичиб-чатилган эди, мен нима учун қози бундай ўйинга ишқивоз эканига ҳайрон бўлардим; аслини олганда, бу ўша давр руҳига ҳамоҳанг бўлиб, мамлакатда икки гуруҳ ўртасида қақшаткич кураш кетаётган бир замонда тирикчиликдан бошқа ғами бўлмаган беозор инсон зинҳор-базинҳор бир тарафнинг ёнини олишни истамасди; имкон туғилган жойда ўз улушини қўлдан бой бермасликка интиларди: айнаи чоғда сих ҳам, кабоб ҳам куймайдиган тарзда ҳаракат қиларди.

– Ана холос, – деди қози ҳикоямни тугатганимдан сўнг. – Худди насрий асарга ўхшайди-я, ўзига хос «Жангнома» экан. Олим бўлганингиздан сўнг барча гапларингизни лотин тилига таржима қилиб қўйинг, лозим топсангиз, инглиз тилида қоғозга тушириб қўйсангиз ҳам бўлади, лекин лотин тилининг имкониятлари каттароқ, деб ўйлайман. Анчагина сарсон бўлибсиз. Жаҳонгашталик чофингизда *quoe in terries*,¹⁹ (сийқа гапираётган бўлсам, маъзур кўрасиз) Шотландиянинг сиз бормаган музофоти қолмабди ҳисоб! Бунинг

¹⁹ «Ер юзининг бирор жойи» (лотинча).

устига, бемаъни аҳволга тушиб қолган бўлсангиз ҳам, лекин тан бериш лозимки, ўзингизни йўқотиб қўймабсиз. Назаримда, мистер Томсон бинийидек жентельмен экан; фақат андак қасоскор шекилли. Шундай бўлса-да, агар у (барча ижобий хислатлари билан биргаликда) Шимолий денгиз қаърига чўкиб кетганда ниҳоятда хурсанд бўлардим ва ўзимни анча бахтиёр ҳис этардим; чунки бу одам, мистер Дэвид, доимо бирорта жанжални кавлаштириб топаверади. Шубҳасизки, унга садоқат кўрсатиб мутлақо тўғри қияпсиз, ахир у ҳам дўстига содиқ эди-да. Айтиш мумкинки, муносиб ҳамроҳ бўлибди, шунингдек, *paribus curis vnstigia figit*²⁰, менимча, икковларинг ҳам бекорга дорга осилиш ҳақида ўйламагансизлар, ахир. Нима ҳам дердим, омадларинг юришибди – қаро кунлар ортда қолибди. Ўйлайманки, яқин орада (қонуншунос сифатида эмас, одамгарчилик юзасидан шундай деяпман) барча азоб-уқубатлардан фориғ бўласизлар.

У саргузаштларим хусусида сафсата сотарди-ю, лекин мендан меҳр тўла, беғараз нигоҳини узмасди; ўзим зўрға қувончимни яшириб ўтирардим. Маълумки, қонун-понунга итоат этмайдиган кимсалар орасида бир қанча вақт ўралашиб юрдим, тоғларда – очиқ ҳавода тунларни бедор ўтказдим; мана энди расмана бошпанада ўтирардим, топ-тоза хона кўзимга мўъжизадек кўринарди. Айниқса, мовут чакмон кийган бамаъни зот билан суҳбатлашиб ўтиришнинг гашти ўзгача эди! Шу пайт нигоҳим эғнимдаги жулдур кийимларга тушиб қолдию яна ўзимни ноқулай ҳис эта бошладим. Қози менга кўзи тушган заҳоти кўнглимдан нималар кечаётганини дарҳол англади

²⁰ «Бир хилдаги иш билан қолдирибсиз» (*лотинча*).

ва ўрнидан турди-да, мистер Бэлфур билан бир-га нонушта қиламиз; иккаламизга дастурхон тузаб қўйинглар, деб қичқирди. Сўнгра, юқори қаватдаги ётоқхонага эргаштириб чиқди. Қўлимга сув тўла кўза, совун, тароқ тутди; ўғлига аталган кийимларни кўрпа устига ёйиб ташлади. Кейин ўзимни тартибга келтириб олишим учун холи қолдирди: лотинча лутф қилдию хонани тарк этди.

ЙИГИРМА САККИЗИНЧИ БОБ

МЕРОСИМНИ АЖРАТИБ ОЛГАНИ ОТЛАНДИМ

Ўзимга имкон бориचा оро бердим; кўзгуга қараб жулдурвоқи йигитча ўтмишда қолиб кетганига ва унинг ўрнида яна Дэвид Бэлфур ҳаётга қайтганига ишонч ҳосил қилсанг, қалбинг беихтиёр қувончга тўлар экан. Лекин бари бир бу ўзгариш кўнглимда унчалик ўтиришмасди, айниқса, бировнинг кийими елкамдан зил-замбил тошдек босиб тургандек туюларди. Ясан-тусанимни поёнига етказганимдан сўнг, остонада мистер Ранкилер қарши олди ва ташқи кўринишимни олқишлади-да, тагин ишхонасига эргаштириб кетди.

– Мистер Дэвид, марҳамат, ўтиринг, – деди. – Ана энди сал-пал асл ҳолатингизга қайтдингиз. Қани, кўрайлик-чи, балки баъзи бир янгиликларни билиб олишингизга ёрдам берарман. Назаримда, отангиз билан амакингизнинг муносабатлари қанақа бўлганини ўзингизча тахмин қилаётганга ўхшайсиз-а? Ҳа, бу жуда ҳам фаройиб ҳодиса. Ростини айтсам, уни айнан сизга тушунтириб беришга мажбур бўлганимдан хижолат чекяпман. Чунки бунинг асосий сабаби – муҳаббат мо-

жаросига бориб тақалади. – Қози ҳақиқатан ҳам ўнғайсиз аҳволга тушиб қолди.

– Тўғриси, амакимнинг туриш-турмушига бундай изоҳ сира ҳам мос тушмайди, – дедим.

– Бироқ, мистер Дэвид, у бир умр қари чол бўлмаган, – деб эътироз билдирди қози. – Бундан ташқари, ёшлигидан бошлаб ярамасликни касб қилиб олмаган эди десам, яна ҳайрон бўлсангиз керак. У ниҳоятда довюрак, олижаноб йигит эди; асов от устида жавлон уриб юрган кезларда одамлар остонага ёпирилиб келишарди. Уни ўз кўзларим билан кузатганман: сизга чин дилдан айтишим мумкинки, унчалик кўркам йигит бўлмаганим учунми, ишқилиб, ҳасад қилардим ва ўша пайтларда ҳеч иккиланмай: «Odi te gui bellus es, Sabelle²¹», дейишим мумкин эди.

– Бу қандайдир тушга ўхшайди, – дедим.

– Ҳа, ҳа, – деди мистер Ранкилер. – Йиллар ёшликдан мана шундай қасос олади. Қолаверса, у фавқулодда, умидли шахс бўлиб етишиши ҳам мумкин эди. Етти юзу ўн бешинчи йили уйидан қочиб кетади. Қўзғолончиларга қўшилиб кетмоқчи бўлади. Бошқа биров эмас, айнан амакинғиз уларнинг орқасидан қувиб етади ва аллақандай жарликда излаган одамларини топадию бутун ўлкани бошига кўтариб, *mulf gementen*²² ота юртини тарк этади. Айни чоқда, *majoga sanatus*²³ оға-инилар худди ўчакишгандай битта қизга ошиқ бўлиб қолишади. Мистер Эбенезер жамоатнинг эркатоий эди, иззатталаб бўлиб қолганди; айтиш мумкинки, қизнинг қалбини забт этишга ишончи комил эди, лекин янглишганини англай-

²¹ «Ҳой, ўктам йигит, сени кўрарга кўзим йўқ!» (лотинча).

²² «Алам билан ҳўрсинаётган» (лотинча).

²³ «Энди ашуланинг давомини айтамин» (лотинча).

дию ҳаддан ошиб кетади. Ўз ёғига ўзи қовурилиб юрганини бутун ўлка биларди; гоҳ юраги хасталаниб кўрпа-тўшак қилиб ётиб қоларди, бефаросат оила аъзолари эса бошига тўпланиб олишарди; гоҳида қаҳвахонама-қаҳвахона тентираб юраве-рарди, бурнидан чиққунча арақ ичарди ва дуч келган одамга дилидаги дардини тўкиб соларди. Мистер Дэвид, отангиз яхши инсон бўлиб, лекин ниҳоятда иродаси бўш эди; ўткинчи оҳ-воҳлар-га чидаёлмасдан ажойиб кунларнинг бирида жи-гаргўшасини деб, қиздан воз кечади. Аммо қиз хийла оқила экан (кўриниб турибди, ақл-фаросат сизга айнан онангиздан мерос қолган): ўзининг худди копток мисоли қўлдан-қўлга ирғитилиши-ни асло истамайди. Икки оға-ини унинг оёғига бош уриб ялиниб-ёлворишади; қиз унисини ҳам, бунисини ҳам кўчага ҳайдаб чиқаради.

Ўзимга ҳам бу бемаъни воқеадек туюла бошла-ди; унутмаслик лозимки, унга отам аралашиб қолганди.

– Сэр, ростини айтсам, ҳикоя қилаётган воқеа-дан фожианинг ҳиди келяпти, – дедим.

– Йўғ-э, тақсир, йўғ-э! – деб эътироз билдирди қози. – Чунки фожиа рўй бериши учун арзигулик баҳона топилиши даркор; ал қасосул минал ҳақ, деб бекорга айтишмайди! Бу ерда эса битта асов эшак ҳамма нарсани остин-устун этиб юборди: ҳамма эркалатавериб, талтайтириб қўйганди; энди жиловлаб олиб, обдан савалаш лозим эди, вассалом – шундан бошқа «малҳам» кор қилмасди. Аммо отангиз айрича фикрда эди; бирин-кетин ён бераверди, амакингиз бўлса борган сайин худ-бин эҳтиросларига эрк бераверди ва охир-оқибат-да улар ўртасида ғалати шартнома тузилди; ўша-нинг аччиқ мевасини кейинги пайтларда татиб

кўрдингиз. Оға-иниларнинг биттасига – суюкли ёр, бошқасига – қўргон насиб этди. Мистер Дэвид, биласизки, олиҳимматлик ва меҳр-шафқат ҳақида кўп гапирилади; ўйлайманки, агар одамлар маслаҳат олиш учун тез-тез қозига мурожаат этиб туришса, ҳамма ишни қонун бўйича амалга оширишса борми, мана шунақа чигал ҳаётий муаммолар ҳам кўнгилдагидек ҳал этилган бўларди. Умуман олганда, отангизнинг ҳайбаракалла саъй-ҳаракатлари аслида адолатсиз эди; оқибатда адолатсизлик болалаб кетишига замин ҳозирланди. Ота-онангиз умрларининг охирларигача қашшоқликда яшадилар, сизни рисоладагидек тарбиялай олмадилар; айти чокда Шос қўргонининг ижарадорлари қандай ҳаёт кечирганларини бир кўрсангиз эди! Айти чокда мистер Эбенезер (бундан камина заррача ҳам ташвишланмаса-да) қандай кўргиликка дуч келганини айтмайсизми!

– Энг ҳайратланарли жойи шундаки, одамзот таниб бўлмайдиган даражада ўзгариб кетиши мумкин экан, – дедим.

– Бу ҳақда бир ёқлама ҳукм чиқариб бўлмайди, – деди мистер Ранкилер. – Менимча, бу табиий ҳолдир. Муносиб иш қилдим, дейиши учун унинг ҳеч қандай асоси йўқ эди. Ҳамма гаплардан хабардор кишилар ундан безиб кетишди; беҳабар кишилар эса оға-иниларнинг биттаси изсиз йўқолганини, бошқаси қўргонга якка ҳоким бўлиб қолганини кўришдию қотиллик рўй бергани хусусида миш-миш тарқатишди: натижада амакингиз моховга ўхшаб халқдан ажралиб қолди. Бундай битимдан сўнг фақат бойликка эга бўлди, холос. Равшанки, бойликка ҳирс қўйди. У ёшлик чоғларида ҳам худбин эди, кексайган пайтида ҳам худбинлик уни тарк этмади. Олий ҳис-туйғу-

лари, устомонлиги тубан мақсадга йўналтирилганини эса ўз кўзингиз билан кўрдингиз.

– Сэр, бундай мураккаб вазиятда нима қилишим лозим? – деб сўрадим.

– Шубҳасизки, қўрғон сизники, – деб жавоб берди қози. – Амакингиз ҳужжат-пужжат тўғри-лаб ўтирганидан қатъи назар – бари бир мерос-хўр бўлиб қолаверасиз. Аммо амакингиз шунақа одамки, «оқ»ни «қора» дейишдан ҳам тоймайди; назаримда, у сизнинг сиз эканингизни инкор этишга уриниб кўрса керак. Суддаги даъволар доимо қимматга тушади, оилавий даъвои жанжаллар эса тилларда дoston бўлиб кетади. Бундан ташқари, мистер Томсон билан биргаликдаги саёҳатингизга доир зиғирдек ҳақиқат фош этилса, хонавайрон бўламиз. Ўз-ўзидан равшанки, агар сизнинг ўғирлаб кетилганингизни исботлай олсак борми, бу асосий қуролимиз бўлади. Лекин уни исботлаш жуда мушкул вазифа; шунинг учун ўша воқеа эслатилган чоғда амакингизга нисбатан яхши муносабатда бўлишни кўзлаб ҳаракат қилишни маслаҳат бераман; ҳатто унга умрининг охиригача Шос қўрғонида истиқомат қилишга ижозат бермоқ даркор: йигирма беш йил мобайнида ўша ерда илдиз отди, ҳозирча барча имтиёздан баҳраманд бўлаверсин.

Ён беришга тайёр эканимни ва табиийки, оилавий майда-чуйда гапларни овоза қилмасликдан манфаатдорлигимни изҳор қилдим. Айни пайтда хаёлимга бир фикр келиб қолди: кейинги хатти-ҳаракатларимизга ана шуни асос қилиб олдик.

– Демак, муҳими – менинг ўғирланишимда амаким бош айбдор эканини бўйнига қўйишимиз лозимми? – деб сўрадим.

– Албатта, – деди мистер Ранкилер. – Лекин буни суд залида амалга оширмаган маъқул. Мистер Дэвид, ўйлаб кўринг: «Васият» кемасида хизмат қилган бирорта денгизчини излаб топишимиз мумкин; аммо денгизчи гувоҳлик бера бошлагандан сўнг унинг кўргазмаларини чеклаб қўйишга қодир бўлмай қоламиз ва кимдир албатта сизнинг дўстингиз бўлмиш мистер Томсон ҳақида бирор оғиз сўз айтиб юборади. Бу эса (агар сиздан эшитган гапларимга ишонадиган бўлсам) унчалик кўнгилли эмас.

– Сэр, биласизми, баъзи бир нарсаларни ўйлаб қўйдим, – дедим.

Ўз ниятимни изҳор этдим.

– Ҳа, тузук. Лекин, англашимча, ўша Томсон билан учрашмоғим даркор шекилли? – деди у гапимни якунлаганимдан сўнг.

– Ўйлашимча, шундай қилмасак бўлмайди, сэр, – дедим.

– Фалокат оёқ остида, деб шуни айтсалар керак-а! – деб хитоб қилди пешонасини ишқалаган кўйи. – Эҳ, кўргилик экан-да! Йўқ, мистер Дэвид, бу режани амалда татбиқ этиб бўлмайди. Дўстингиз тўғрисида ҳеч қандай ёмон гап айтмоқчи эмасман, мистер Томсон ножўя иш қилганини ҳам билмайман; агар билганимда (мистер Дэвид, бу томонини ҳам ҳисобга олиб қўйинг) борми, уни тутиб бериш – менинг бурчим-ку! Энди инсоф билан айтинг-чи, биз учрашсак, бундан нима фойда? Мабодо, унинг бошқа гуноҳлари ҳам бўлса-чи? Мабодо сизга ҳаммасини айтмаган бўлса-чи? Мабодо асл номи Томсон бўлмаса-чи! – деб қичқирди қози, маънодор кўз қисиб қўйган кўйи. – Бу тоифадагилар юрган йўлида ўзига янги ном

топаверади; ҳатто баъзи бир дўланааларнинг ме-
васидан ҳам уларнинг номлари кўпроқ бўлади.

– Сэр, ўзингизга ҳавола, – дедим.

Шунга қарамасдан, мен айтган фикр хаёлини
банд этиб олгани яққол кўриниб турарди; чунки
тушликка таклиф этишган чоғда – миссис Ран-
килер хонимнинг тиниқ кўзлари унга қадалиб
турган маҳалда ҳам хаёллари паришон эди, ни-
маларнидир ўйларди. Хонадон соҳибаси бизни
ёлғиз қолдириб кетиши биланоқ (стол устига бир
шиша май қўйилган эди) у мен амалга оширмақ-
ни кўзлаган режанинг икир-чикирларини эзма-
ланиб суриштира бошлади: дўстим мистер Том-
сон билан қачон, қаерда учрашишни келишиб
олганмиз; Томсон деганларининг бемаъни ин-
сон эканлигига ишониш мумкинми; агарда кек-
са тулки амакинг тузоққа илинса, фалон-пистон
шартларга кўнасанми каби саволлар кетма-кет
равишда мистер Ранкилер оғзидан учиб чиқиб,
каминанинг қулоғига қадалаверди. Айни пайтда
маза қилиб май ичиб ўтирарди. Барча саволлар-
га жавоб қайтарганимдан сўнг, афтидан, қано-
ат ҳосил қилди шекилли, янада теран ўйга толди;
ҳатто гулгун май ҳам эсидан чиқиб кетди. Кей-
ин қоғозу қалам олди-да, бир нималарни ёзишга
киришди; ҳар бир сўзни салмоқлаб кўрарди гўё.
Хатни тугатгач, қўнғироқчани чалдию остонада
мирза пайдо бўлди.

– Торренс, кечгача мана бу хатни чиройли қи-
либ кўчириб қўйинг-да, ишни тугатганингиздан
сўнг шляпангизни кийиб, бизни – манави жен-
тельмен иккаламизни бир жойга кузатиб бориш-
га тайёр бўлиб туринг; гувоҳ сифатида фойдан-
гиз тегиб қолиши мумкин, – деди қози.

– Сэр, ниҳоят, таваккал қилишга қарор қилдингизми? – деб сўрадим мирза эшикни ёпиб хонадан чиқиши билан.

– Кўриб турибсиз-ку, – деди мистер Ранкилер, яна ўз қадаҳига қулт-қулт этказиб май қуяр экан. – Энди ишни бир четга қўйиб турайлик. Торренсга кўзим тушган маҳалда эсимга битта воқеа келиб қолди: бундан бир неча йил муқаддам биз ана шу шўртумшуқ лапашанг билан Эдинбургнинг энг катта майдонида учрашишга келишиб олган эдик. Кейин ҳар ким ўз юмуши билан овора бўлиб кетди; соат тўртга қадар Торренс бир стакан арақ ичиб олишга ҳам улгурибди, охири у хўжайинини ҳам танимай қолди; мен эсам кўзойнагимни уйда унутиб қолдирибман – худо ҳақи, шапқўрлигим туфайли хизматкоримни танимаган эдим ўшанда! – Қози товушини баралла қўйиб хахолаб юборди.

Одоб юзасидан мен ҳам жилмайиб, ҳақиқатан ҳам, ғалати ҳодиса рўй берган экан, деб қўйдим. Ҳайратланарли жойи шундаки, мистер Ранкилер кун бўйи ўша ҳангомани янги ва янги тафсилотлари билан қайта-қайта айтаверди, товушининг борича хахолайверди; унинг бундай аҳмоқона ҳаракатларидан охири ноқулай аҳволга тушиб қолдим, кўзларимни қаёққа яширишни билмасдим.

Алан билан учрашишга келишган вақтимиз яқинлашган пайтда қозининг уйидан ташқарига чиқдик: мистер Ранкилер мени қўлатиқлаб олди, орқамиздан эса чўнтагига хатни буклаб солиб олган, қўлига саватча ушлаган Торренс келарди. Шаҳар бўйлаб одимлаётган чоғимизда қози ҳар қадамда гоҳ ўнг томонига, гоҳо сўл томонига қараб бош ирғиб қўярди; йўловчилар дам-бадам шахсий ёки расмий ишлари юзасидан савол бе-

ришарди, бир дақиқа тўхташини илтимос қилишарди; мистер Ранкилерни ўлкада ҳамма ҳурмат қилиши шундоқ ҳам кўриниб турарди. Ниҳоят, уйдан хийла узоқлашиб кетдик: бандаргоҳ ёқалаб – «Дўлана» меҳмонхонаси томон, паром тўхтайдиган жойга қараб (айнан мана шу ерда менинг бошимга кулфат тушган эди) борардик. Бу жойларга бефарқ нигоҳ ташлай олмасдим: ўша пайтда ёнимда бўлган кишиларнинг жуда кўпчилиги энди орамизда йўқлиги беихтиёр эсимга тушиб қоларди; Рансом ўша аблаҳлар қўлида жон берди ва оғир қисматдан осонроқ қутулиб кетди; Шуаннинг ҳозир қаерда эканини тасаввур этишнинг ўзи кишини даҳшатга солиб қўярди; кемада сўнгги сафарга отланган бахтиқаро кимсалар денгиз қаърида ётишарди. Ўша исқоти кемадан ҳам, ёвуз денгизчилардан ҳам омадлироқ эканман; оғир синовлардан, даҳшатли хавф-хатарлардан омон-эсон ўтиб олдим. Дафъатан хурсанд бўлишим, шукр қилишим лозимдек туюларди; бироқ бу жойга кўзим тушган пайтда ўтган-кетганларнинг ёдини эслаб ич-ичимдан эзилишим ва ўтмишдаги қўрқинчли ҳодисалар шарпаси дилимни хуфтон қилиши турган гап эди...

Ўз хаёлларим оғушида борардим. Туйқусдан мистер Ранкилер чўнтакларига шапатиланган кўйи қичқириб, хаҳолай бошлади.

– Йўқ, бунга сиз ҳам қойил қоласиз! – деб хитоб қилди. – Кун бўйи жаврайвериб, қулоқ-миянгизни едим, лекин бари бир кўзойнагимни уйда эсимдан чиқариб қолдирибман – мана буни эрмак деса бўлади!

Албатта, мен лабимни тишладим; кун бўйи анави «зарбулмасал» бекорга такрорланмаганини пайқадим ва атайлаб кўзойнак уйда қолдирилга-

нини билиб турардим: ўзини жўрттага Аланнинг ёрдамини менсимаётгандек кўрсатмоқчи бўлади; иш чаппасига кетса, жиноятчининг юзига тикилиб туриб гувоҳлик бериш даҳмазасидан қутулиб қолишни истарди. Ҳа, у устамонлик қилган эди: хўш, агар ишимиз ёмон томонга айланиб кетганда, Ранкилер қасам ичиб дўстимни танимаслигини айтармиди? Мени бадном қиладиган кўрсатма беришга ким мажбур қила оларди? Шундайликка шундай-ку, у алламаҳалгача ўзининг хотираси сушт эканини унутиб қўйди, чамаси; шаҳар бўйлаб бораётган пайтимизда йўл-йўлакай гаплашган кўплаб одамларни номма-ном танир экан... Хуллас, кўзойнаксиз ҳам унчалик ёмон кўрмаслигига заррача ҳам шубҳаланмасдим.

«Дўлана» меҳмонхонаси ёнидан (остонада хўжайин трубка чекиб ўтирарди; уни бир кўришдаёқ танидим ва сира ҳам кексаймаганидан ҳайратландим) ўтишимиз биланоқ мистер Ранкилер сафимиздаги тартибни ўзгартирди; ўзи Торренс билан орқада юра бошлади, мени эса худди чопар сингари олдинга ўтказиб юборди. Тепаликка кўтарилавердим, дам-бадам гэлча қўшиқ куйини ҳуштак билан чалиб қўярдим ва ниҳоят, бунга жавобан ҳуштак чалинганини эшитдим куволиб кетдим: бута ортидан Алан қаддини ростлади. Якка ўзи шу атрофда яшириниб юргани учун, Дандас яқинидаги фақирона пивохонада чала-чулпа овқатлангани туфайли ўзини хийла олдириб қўйган эди. Ҳартугул, уст-бошимга кўзи тушган заҳоти яшнаб кетди; ишларимиз чакки эмаслигини айтганимдан сўнг (албатта, ҳал қилувчи жараёнидан у ҳам четда қолмасди) эса бутунлай ўзгарди-қолди.

– Мақтовга лойиқ фикр, – деб маъқуллади. – Тўғриси айтиб қўя қоламан, бу ролга Алан Брекдан муносиб одамни бари бир тополмасдиларинг. Айни пайтда алоҳида фаҳм-фаросат талаб этилади; сир эмаски, ҳар ким бундай фазилатга эга бўлавермайди. Дарвоқе, сезиб турибманки, қози мени ўз кўзи билан кўришга жуда ҳам иштиёқманд, учрашувни сабрсизлик билан кутяпти.

Мистер Ранкилерни чақирдим, унга қараб қўлимни силкитдим; ёлғиз ўзи ёнимизга яқинлашди ва уни дўстим мистер Томсонга таништирдим.

– Бағоят хурсандман, мистер Томсон, – деди. – Бахтга қарши, кўзойнагимни унутиб қолдирибман; мана, дўстимиз мистер Дэвид ҳам айтиши мумкин (у елкамга қоқиб қўйди), кўзойнагим бўлмаса, шапкўр бўлиб қоламан. Шунинг учун агар эртага сизни учратиб қолсаму ёнингиздан индамасдан ўтиб кетсам, сира ҳам ажабланманг.

Аслида, Аланга таскин бериш учун шу гапларни айтди, аммо тоғлик йигитнинг иззат-нафсини қитиқлашга арзимас баҳона кифоя қиларди.

– Сэр, раҳмингиз келсин, бу нима деган гап бўлди! – деди у жиддий оҳангда. – Ягона мақсадимиз – мистер Бэлфур ҳақиқатни топиши лозим; ўйлашимча, бизни боғлаб турадиган шундан бошқа ҳеч қандай умумий манфаатимиз йўқ. Шундай бўлса-да, узрингизни қабул қиламан; у айни пайтда айтилди.

– Мистер Томсон, менинг шундан бошқа ниятим ҳам йўқ! – деди Ранкилер зардали тарзда. – Хўш, энди ана шу корхонада иккаламиз асосий хизматкор эканмиз шекилли, шундоқ бўлгач, менимча, барча нозик масалаларни маслаҳатлашиб олмоғимиз даркор. Келинг, яхшиси, қўлтигингиздан ушлаб олайин, акс ҳолда йўлни ғира-шира

кўряпман, холос; қоронғи тушиб қолганга ўхшайди, боз устига, кўзойнагим ҳам уйда қолибди... Сиз эса, мистер Дэвид, вақтингизни бекор кетказмасдан шакаргуфтор Торренс билан суҳбатлашиб туринг. Фақат ижозат берсангиз, бир гапни эслатиб қўйсам, сиз билан дўстингиз мистер... ҳм-м... Томсоннинг саргузашлари ҳақида унга батафсил гапириб ўтиришнинг ҳеч қандай ҳожати йўқ.

Улар ўзаро қизғин суҳбат бошлашдию олдинда йўлга тушишди, Торренс иккаламиз орқада шошилмасдан юра бошладик.

Рўпарамиздан Шос қўрғони кўринган чоқда оқшом чўккан эди. Соат ўн марта занг урди; осмонда ой кўринмасди, ҳаво илиққина; жанубий-ғарбдан эсаётган майин шабода япроқларни шитирлатарди; қадам товушларимиз деярли эшитилмасди; қўрғонга яқин бордик, лекин бу томонда чироқнинг йилт этган шуъласи ҳам кўринмасди. Афтидан, амаким аллақачон ўринга кириб ётиб олганди: бизга эса айнан шу нарса керак эди. Кўзланган манзилга эллик қадамча қолганда охирги марта шивирлашиб маслаҳатлашиб олдик; сўнгра Торренс, қози ва мен эҳтиёткорлик билан қўрғоннинг ёнгинасига бордик-да, бурчакка яшириндик; Алан эса намоийшкорона тарзда остонага яқинлашдию эшикни муштлаб-муштлаб тақиллатишга киришди.

МУРОДИМГА ЕТДИМ

Алан анча вақтгача эшикни дўмбира мисоли гумбирлатиб чалаверди; товуш қўрғон деворларига тегиб акс садо берарди ва атрофга тараларди. Ниҳоят, дераза лўкидони оҳиста туширилди; сездимки, амаким кузатув маррасидан жой олган эди. Ғира-шира кўройдинда у фақат остонада турган Аланни илғаши мумкин, холос. Учта гувоҳ эса қоронғиликда кўринмасди; одамнинг ўз уйида хавотирланиб ўтиргани киши кулгисини қистатарди. Дастлабки дамларда чақирилмаган меҳмонни зимдан кузатиб турди, сўнгра иккиланиброқ гап бошлади – гўё панд еб қолишини кўнгли сезиб қолган эди.

– Ким у? – деди. – Яхши кишилар кечалари дайдиб юришмайди, бемаҳал қичқирадиган хўроз билан гапни чўзиб ўтирмайман. Нима керак? Айтиб қўйай, қўлимдан пилтамилигим бор.

– Мистер Бэлфур сиз эмасми? – деб сўради Алан ва орқасига бир-икки қадам чекинди-да, қоп-қоронғи деразага нигоҳини қадади. – Пилтамилиқни эҳтиёт бўлиб ушлаб туринг; жуда ишончсиз дастмоя – ўзидан-ўзи отилиб кетиши ҳеч гап эмас.

– Нима керак, деяпман?! Ким бўласиз? – деди амаким тишларини ғичирлатиб.

– Мен ўз номимни айтиб, бутун ўлкага айюҳаннос солишга орзуманд эмасман, – деди Алан. – Лекин менга нима кераклиги – бошқа масала; у мендан кўра ҳам кўпроқ сизга тегишли. Ижозат берсангиз, уни куйга солиб, иннайкейин сизга етказишим мумкин.

– Қанақа иш ўзи? – деб сўради амаким.
– Дэвид, – деди астагина Алан.
– Нима? Нима бўпти? – деб сўради амаким бутунлай бошқача товушда.
– Хўш, номини тўлиқ айтаверайми? – деди Алан.

Сукунат чўкди.

– Шошманг-чи, ҳозир уйга киритаман, – деди амаким ишончсиз товушда.

– Киритмасангиз ҳам бўлмайди-да, – деди Алан. – Лекин ичкарига кираманми – аввал шуни сўранг-да. Очиғини айтсам, биз сиз билан ана шу жойда – остонада гаплашиб қўя қоламиз: мана шу ерда гаплашамиз ёки умуман гаплашмаймиз, тушундингизми? Биласизми, мен ўжарман; асли наслимни суриштириб келсак, қоним хийла тоза бўлиб чиқади.

Ишнинг бу даражада чаппасига кетиши Эбенезерни довдиратиб қўйди; бир қанча вақтгача эсанкираб турдию сўнгра:

– Начора, шундай қилиш лозим бўлса, шундай қиламиз-да, – деди ва деразани ёпди.

Аммо пиллапоядан пастга тушгунча анча-мунча вақт ўтиб кетди, эшикнинг ҳамма қулфларини очгунча хийла овора бўлди: чамаси ҳар бир поғонага қадам босаётганда, ҳар бир занжирни тушираётганда ичида ўзини койирди, қўрқувдан дир-дир титрарди. Ниҳоят, лўкидоннинг гийқ этган товуши эшитилди: амаким ниҳоятда эҳтиёткорлик билан остона ҳатлаб ташқарига чиқди ва (Аланни бир неча қадам нарига кетганини кўргач) пиллапоянинг юқори поғонасига ўтириб олди; қўлида пилтамитиги отишга шай бўлиб турарди.

– Ҳушёр бўлинг! – деди. – Пилтамилтиқ ўқланган, агар жойингиздан бир қадам жилсангиз – асфаласофилинга кетдим, деяверинг.

– Сени қара-ю! – деди Алан. – Мулозамат ҳам сал эви билан-да.

– Нима бўпти, – деди амаким, – вазият қалтис, демак, эҳтиёт бўлиб туришим лозим. Ҳўш, энди келишиб олдик, қани гапиринг – муддао нима?

– Ҳўп, майли, – деди Алан. – Сиз фаросатли инсонсиз; чунончи, тоғли ўлкада туфилганимни аллақачон пайқаган бўлсангиз керак, албатта. Номимнинг бу ишга алоқаси йўқ, фақат менинг юртим Малл оролига яқин эканини айтиб қўймоқчиман, холос. Ўйлайманки, орол ҳақида эшитган бўлсангиз керак. Тасодифни қарангки, худди ўша жойда битта кема ҳалокатга учради; эртаси кун қариндошим қумлоқ соҳилда синиқ ёғочларни териб юрса бирдан сувга чўкиб ётган битта йигитчага дуч келиб қолибди. У ўсмирнинг оёғини кўтариб, ичига тўлиб қолган сувни чиқариб ташлабди, кейин шерикларини ёрдамга чақирибди. Хуллас, кўплашиб йигитчани эски қўрғонга олиб кетишибди; ҳозир ўша ерда хасталаниб ётибди. Лекин қариндошларим уни боқишга қийналишяпти. Улар – кўчманчилар; бошқалар каби қонунга итоат этиб, бир жойда муқим ўтиришавермайди; аниқлашича, йигитча бой-бадавлат хонадон арзандаси экан; мистер Бэлфур, у туғишган амакиваччангиз бўлар эмиш; шунинг учун мени ўша хусусида гаплашиб келгани жўнатишди. Аввал бошдан огоҳлантириб қўймоқчиманки, агар келиша олмасак, бундан кейин уни тирик кўришингиз душвор. Негаки, қариндошларим унчалик ўзига тўқ кишилар эмас, – деб шунчаки қўшиб қўйди Алан охириги сўзларини.

Амаким томоқ қириб қўйди.

– Қайғуришга ҳам арзимайдиган мусибат рўй берибди, – деди. – У азалдан сариқ чақага қиммат пандовақи эди. Хўш, нима учун мен уни қутқариб олишим лозим экан?

– Э-э, ҳа, нимага ишора қилаётганингизни билиб турибман, – деди Алан. – Уни арзон-гаров нархда сотиб олиш мақсадида жўрттага ўзингизни бепарво қилиб кўрсатмоқчи бўляпсиз.

– Асло ундай эмас, бор ҳақиқатни айтяпман, – деди амаким. – Йигитчанинг тақдири мени мутлақо қизиқтирмайди, уни қутқариб олиш учун пул тўламайман; истасаларинг, йигитчани сўйиб, ёғидан совун қилинглар.

– Жин урсин, сэр, қондошлик – ҳазил гап эмас! – деб қичқирди Алан. – Ҳеч жаҳонда аканинг ўғлидан ҳам воз кечиш мумкинми, бу ахир иснод-ку! Уялинг-э! Агар шу гапингиздан қайтмасангиз, бутун ўлкага гап тарқатиб юборамиз: ўйлайманки, кейин ўзингизга қийин бўлади.

– Менга ҳозир ҳам осон бўлаётгани йўқ, – деди Эбенезер. – Қолаверса, одамларга бу гапларни исботлаб бўлмайди-ку? Албатта ҳеч ким бу ҳақда миқ этмайди. Дўсти азиз, бекорга сафсата сотиб ўтирибмиз.

– Ундай бўлса, демак, Дэвиднинг ўзи гапириб беради, – деди Алан.

– Қандай қилиб? – деб сўради амаким хавотирланиб.

– Ўз оғзи билан гапириб беради, вассалом, – деди Алан. – Сир эмаски, қариндошларим тутқун эвазига мўмай пул ишлаб олишдан умидини узгунларига қадар жиянчангизни ушлаб ўтиришадди; умидлари пучга чиққач эса кетига бир тепиб

хайдаб юборишади: тўрт томонинг қибла, дейишади.

– Йўқ, бундай қилиш ярамайди, – деди амаким. – Бу оқилона иш эмас.

– Шундай бўлишини билардим, – деди Алан.

– Қаердан билардингиз? – деб сўради Эбенезер.

– Нега билмас эканман ахир, мистер Бэлфур? – деди Алан. – Эшитишимга қараганда, иш тескари томонга айланиб кетиши мумкин: Дэвидни асраб қолиш учун пул тўлайсиз ва ҳузурингизга чақириб оласиз ёки асосли сабабларга кўра, унинг келишини асло истамайсиз: биз уни озодликка қўйиб юбормаслигимиз учун ҳақимизни берасиз. Кўриниб турибдики, биринчи йўлни танламоқчи эмассиз; ҳўп, майли, демак, иккинчи йўлдан кетамиз – бундан қариндошларим хафа бўлишмайди, албатта. Чунки қабиламиз бир киши ҳисобига кўпаяди...

– Негадир мақсадингизни унчалик англай олаяпман, – деди амаким.

– Ростданми? – деди Алан. – Маълумотингиз учун, мен асилзодаман; қирол ҳам бизнинг уруғимиздан; қандайдир дайди савдогар эмасман, сизнинг остонангизда итга ўхшаб ётиб олмайман. Ҳозироқ менга бирорта жўяли жавоб берасиз ёки тумшуғингизни ёриб ташлайман; Гленко қоялари ҳаққи, қасам ичаман!

– Эй биродар, сал паст тушинг! – деб ўкириб юборди амаким, зўрға ўрнидан турар экан. – Нима бало, пашша чақиб олдимми? Мен оддий одамман, рақс муаллими эмасман, ҳар доим жўяли гапираман. Оғзингиздан боди кириб, шоди чиқяпти; ҳатто гапларингизни эшитиш ҳам уят. Жағимни ёриб ташлар эмиш, гапини қаранглар-а! – деб

тўнғилади. – Қўлимдаги пилтамилтиқни кўрма-
япсанми?

– Путурдан кетган қўлингиздаги милтиқ Алан!
нинг қиличи қаршисида нима бўлибди? – деб
жавоб берди дўстим. – Булар гўё мудроқ босган
шилиқурту тезучар қалдирғочга ўхшайди-ку!
Қиличим кўксингизнинг титиғини чиқариб юбор-
ган чоғда ҳатто тепкини босишга ҳам улгурмай
қоласиз!

– Ҳа, майли, лекин бир оз мунозара қилаётгани
йўқ-ку, ахир?! – деди амаким. – Майли, сиз айт-
ганча бўла қолсин, мутлақо эътироз билдирмай-
ман. Фақат ўзингизга нима кераклигини айтсан-
гиз – бас, бирпасда келишиб оламиз.

– Сэр, бир нарсани истайман, холос, – деди
Алан. – Яъни, тилёғламалик қилмасинлар. Қисқа-
си, лўнда қилиб айтганда: йигитчани ўлдириш
керакми ёки тутқунликда сақлайликми?

– Ўҳ, сени қара-ю, бу жуда офир гуноҳ-ку! –
деди Эбенезер саросимага тушиб. – Гуноҳи азим-
ку! Ҳатто айтишга ҳам тил айланмайди-я!

– Ўлдирилсинми ёки тирик қолсинми? – деб са-
волини такрорлади Алан.

– Тирик қолсин, тирик! – деди амаким зорланиб.
– Шафқат қилинг, ҳеч қандай қон тўкилмасин!

– Начора, ўзингиз биласиз, – деди Алан. – Ле-
кин бу жуда қамматга тушади.

– Қимматга тушади?! – деб қичқириб юборди
Эбенезер. – Наҳотки, қўлингизни қонга булғаш-
дан ҳазар қилмасангиз?

– Вой-бў! – деб хитоб қилди Алан. – Бари бир
эмасми, ҳар икки ҳолат ҳам жиноят-ку! Лекин ўл-
дириб қўя қолсак, ишимиз осон кўчарди. Ўсмир-
ни ушлаб ўтиришнинг турган-битгани дардисар-
ликдан иборат.

– Бари бир тирик қолишини афзал кўрардим, – деди Эбенезер. – Умримда ҳаром ишларга қўл урмаганман; қандайдир тоғдан тушган ёввойи одамнинг кўнглини олиш учун қинғирлик қилишни истамайман.

– Қаранглар-а, виждонли одам экан-ку... – деди Алан мазахлаб.

– Мен эътиқоди мустаҳкам инсонман, – деди Эбенезер соддадиллик билан. – Шунинг учун жазога лойиқ бўлсам, майли, жазоланайин. Боз устига, эсингизда бўлсин, ўша ўсмир – туғишган акамнинг ўғли бўлади, – деб қўшиб қўйди.

– Ҳм-м, ана холос, – деди Алан. – Ундай бўлса, нарх-навони келишиб олсак. Аниқ қийматни айтиш хийла мушкул; авваламбор, баъзи бир аҳамиятсиз ўринларга ойдинлик киритиш керак. Масалан, Хозисонга бай пули сифатига қанча берганингизни билиб олсам ёмон бўлмасди.

– Хозисонгами? – деб бақариб юборди амаким ҳайратга тушиб. – Нима учун пул берган эканман?

– Дэвидни ўғирлаб кетиш учун-да! – деди Алан.

– Ёлғон, қип-қизил ёлғон! – деб ҳайқирди амаким. – Уни ҳеч ким ўғирлагани йўқ. Уялмай-нетмай сизни алдашибди. Ўғирлаган эмиш! Ҳеч қачон бундай бўлмаган!

– Агар ўғирлаб кетишмаган бўлса, бунинг бизу сизга ҳеч қандай алоқаси йўқ, – деди Алан. – Ҳатто Хозисонга ҳам алоқадор эмас; агар сўзлари рост бўлса, албатта.

– Буни қандай тушунмоқ лозим? – деб қичқирди Эбенезер. – Демак, Хозисон ҳаммасини гапириб берибди-да?

– Бўлмасам-чи, нима деб ўйловдинг, қари тўнка! – деб қичқариб юборди Алан. – Бундай га-

пларни яна кимдан эшитишим мумкин? Хозисон иккаламиз аслида битта одаммиз; у албатта ўз улушимни беради. Энди амин бўлгандирсизки, ёлгон гапиришдан сизга заррача ҳам фойда бўлмайди... Ҳа, ростини айтиб қўя қолай: ўша денгиз шунқорига сирларингизни очиб, аҳмоқона иш қилгансиз. Бироқ сўнгги пушаймондан наф йўқ: ҳар ким экканини ўради. Гап бошқа ёқда: сиз унга қанча бергансиз?

– Ўзи айтмадими? – деб сўради амаким.

– Бу билан ишингиз бўлмасин, – деб жавоб берди Алан.

– Хўп, ҳаммаларинг бир гўр-ку, – деди амаким.

– У нималар деб сайраган бўлса ҳам, ҳаммаси қип-қизил ёлгон; ҳақиқат эса, худо шоҳид, мана бундай: унга йигирма фунт тўлаганман. Ростини айтсам, бундан ташқари, ўсмирни Каролинада сотиб юборгандан сўнг пулнинг маълум қисминини беришим лозим эди. Лекин асло чўнтагимдан кетмасди, тушунарлими?

– Мистер Томсон, ташаккур сизга! Шунинг ўзи кифоя, – деди қози бурчакдан чиқар экан. – Хайрли кеч, мистер Бэлфур! – деди ёлгондакам мулозамат билан.

– Хайрли кеч, Эбенезер амаки! – дедим.

– Мистер Бэлфур, об-ҳавонинг ажойиблигини қаранг-а! – деб қўшиб қўйди ўз навбатида Торренс.

Амаким миқ этмади; зинапоя устида лом-мим демасдан тураверди: тилдан қолгандек кўзларини лўқ қилганча тикилиб қолди. Алан унинг қўлидаги пилтамитиқни тортиб олди; қози эса қўлтиғидан олдию остона ҳатлаб ичкарига ўтди ва ошхона томон бошлади (уларнинг ортидан биз ҳам эргашдик); ўчоқ ёнидаги стулга ўтқазди: ўчиб қолаёзган оловдан илиққина тафт юзимизга урилди.

Дастлаб ҳаммамиз тик турганча унга тантанали назар ташладик; ишимиз муваффақиятли яқунланганидан мамнун эдик. Айни пайтда шармандаи шармисор бўлган рақибимизга ич-ичимиздан ачинардик, албатта.

– Етар, мистер Эбенезер, қўйинг энди, – деди қози. – Ноумид бўлманг, сизни хору зор қилиб қўймаймиз. Чин сўзим – шу, ишонаверинг. Ҳозир эса, марҳамат қилиб, сандиқнинг калитини берсангизу Торренс отангиздан қолган винодан бир шиша олса ва ана шу тантанани муносиб нишонласак! – Кейин орқасига ўгирилди-да, қўлимдан тутди ва: – Мистер Дэвид, ҳаётингизда рўй берган ажойиб ўзгариш билан қизғин табриклайман! Менимча, сиз шунга лойиқсиз, – деди. Сўнг-ра жиддий қиёфада Аланга юзланиб: – Мистер Томсон, ижозат берсангиз, сизга ҳам чин дилдан миннатдорчилик изҳор этсам! – деди. – Ўз ролингизни моҳирона ижро этдингиз. Аммо бари бир унчалик тушунмадим: исмингиз Жеймсми ёки Карлми? Агар ундай бўлмаса, демак, Георгсиз-а?

– Сэр, нима учун мен ана шу уч номдан биттаси билан аталашим лозим, ахир?! – деди Алан жангарилиги тутиб. Афтидан, хафа бўлиб қолганга ўхшарди.

– Йўғ-э, сэр, ўзингиз қироллар авлодидан бўлман, деб эслатиб ўтганингиз учун шундай деяпман, холос, – деб жавоб берди Ранкилер бегараз оҳангда. – Ҳартугул, шу пайтгача қирол Томсон деган зот довругини эшитганим йўқ; ўйладимки, сиз чўқинтириш маросимида берилган исмни назарда тутган бўлсангиз керак, қойнаҳой.

Нозик жойга зарба берилган эди: очигини айтсам, бу гап Аланга оғир ботди. У бир оғиз ҳам гапирмасдан, ошхона бурчагига борди-да, хўмрайганча ўтириб олди; қачонки унинг қўлини қисиб

қўйганимдан ва тантанали кунларимда хизматлари беқиёс эканини таъкидлаб, миннатдорчилик изҳор этганимдан кейингина у лабининг чети билан маънос жиламди: даврамизга қўшилишга рози бўлди.

Бу пайтда ўчоққа гулдиратиб гулхан ёқилган эди; шиша тиқини очилиб, саватчадан олинган сархил емишлар стол устига териб қўйилди; Торренс, Алан ва мен мириқиб овқатлана бошладик, қози эса шартнома тузиш учун амаким билан нариги хонага кириб кетишди. Улар эшикни зичлаб ёпишганча бир соатча кенгаш ўтказдилар; охири бир тўхтамга келишди: сўнгра амаким билан мен ҳужжат остига имзо чекдик. Шартномага биноан, ўртада воситачилик қилгани учун амаким Ранкилерга ҳақ тўлаши, менга эса ҳар йили Шос қўрғонидан келадиган даромаднинг учдан икки қисмини бериши керак эди.

Шундай қилиб, эртаклардагидек ялангоёқ дайди йигитча ўз ер-мулкига эга бўлди; ўша кечаси ошхонадаги сандиқ устига бадавлат киши мисоли, асилзода зотнинг меросхўри каби талтайиб чўзилдим. Алан, Торренс ва Ранкилерлар ўзларининг қаттиқ ўринларида тинмасдан хуррак отишарди. Мен эсам, неча кунлардан бери очнаҳор, балчиққа ботиб ёки тошларга бош қўйиб ётиб юрган бўлсам-да, уйқу нималигини деярли унутиб қўйганимга қарамай, боз устига, келажакимни ўйлаб даҳшат ичра яшаган бўлсам ҳам, кутилмаган ўзгаришлар қаршисида эсанкираб қолдим; бирданига улкан бахт-саодатга эришганимни сира тасаввуримга сиғдирилмасдим; шунинг учун тонг отгунча шифтга термилиб, ўйноқлаётган шуълаларни томоша қилиб, келгуси ҳаётимни ўйлаб ётдим.

ХАЙРЛАШУВ

Мана, энди бошпанам бор. Бироқ Аланни ўйласам виждоним қийналарди; ундан жуда катта қарздор эдим. Юрагимнинг туб-тубида ғам-андух оғир тошдек чўкиб ётарди: яъни, Жеймс Глен ноҳақ равишда қотилликда айбланарди. Эрта-лабки соат олтиларда – Ранкилер иккаламиз Шос қўргони атрофини сайр этиб юрган пайтимизда кўнглимдаги дардларни унга тўкиб солдим. Кўз ўнгимизда бир вақтлар ота-боболаримга қарашли бўлган бепоён далалар, ўрмонлар яшнаб турарди. Ҳозир буларнинг хўжайини камина эди. Хийла серташвиш мавзуда суҳбатлашаётган бўлсак-да, олис-олисларга зўр қониқиш билан, қувониб нигоҳ ташлардим; ғурурим ичимга сифмасди, юрагим гурс-гурс урарди.

Дўстим қаршисида бурчли эканимни қози сўзсиз тан олди. Қандай қилиб бўлса ҳам унинг Шотландиядан чиқиб кетишига ёрдам беришим лозим эди; аммо Жеймснинг тақдири масаласига у бошқача нуқтаи назардан қарарди.

– Мистер Томсон – бошқа масала, – деди. – Мистер Томсоннинг қариндоши эса – бутунлай бошқа масала. Икир-чикирлардан батафсил хабардор эмасман, лекин билишимча, бу ишни шахсан ақобир жанобларининг аралашувисиз ҳал этиб бўлмайди (ижозат этсангиз, биз у зоти олийни Г. А.²⁴ деб атай қоламиз). Тахминларга қараганда, у киши айбланувчи тўғрисида муайян бир тўхтамга келган кўринадилар. Г. А. шубҳасизки, олижаноб мулкдор ҳисобланади. Аммо бари бир,

²⁴ Герцог Аргайлский (*муаллиф изоҳи*).

мистер Дэвид, худо безорлардан қўрқиш лозим. Агар ўртага тушиб ноҳақ қон тўкилишига тўсқинлик қилмоқчи бўлсангиз-да, доимо бир нарсани ёддан чиқарманг; сиздан гувоҳ сифатида қутулишнинг ишончли воситаси бор: ўзингизни ҳам судланувчилар курсисига ўтқазиб қўйишади, вассалом. У ерда мистер Томсон қариндошининг бошига тушадиган кулфатга шерик бўласиз. Мен айбдор эмасман-ку, деб эътироз билдиришингиз мумкин, аммо у ҳам айбсиз-ку?! Ўзаро низоларни тоғлик қасамхўр маслаҳатчи-судьялар ажрим қилишса, устига-устак, судья лавозимида яна битта бадбашара тоғлик ўтирса, бундай суд билан дорнинг ораси бир қадам бўлиб қолади.

Ростини айтсам, ана шунақа исботу далилларни ўзим ҳам билганимдан эътироз қилиб ўтирмадим. Аммо соддадиллик билан ёрдам беришини илтимос қилавердим.

– Сэр, унда дор остига боришдан бошқа иложим йўқ экан-да? – дедим.

– Азиз болажоним, худо хайрингизни берсин, боринг, билганингизни қилаверинг! – хитоб қилди Ранкилер. – Аслида, сизни тўғри бўлса-да, шармандали йўлга бошлаётган ўзим аҳмоқман! Айтган сўзларимни қайтариб оламан, мени кечирасиз! Боринг, ўз бурчингизни адо этаверинг: лозим бўлса, ҳалол инсон сифатида дорга осилиб ўлаверинг! Ҳаётда дорга осилиб ўлишдан ҳам ёмонроқ ишлар учраши мумкин-ку, ахир.

– Ундай ишлар жуда оз, сэр, – дедим кулимсираб.

– Афсуски, маъзур тутасиз, сэр! – деб қичқириб юборди Ранкилер. – Ундай ишлар жуда сероб. Масалан, узоққа бориб ўтирмайлик: амакингиз одоб юзасидан бошини сиртмоққа тутиб бериб,

дорда осилиб ётганда борми, энг камида йигирма марта фойда қиларди!

Шундай деб у қўрғонга қайтди (ҳамон ҳовуридан тушмаган эди: кўриниб турардики, ўжарлигим унга қимматга тушганди) ва менга атаб иккита хат ёзди; уларни нима қилишим керак эканини тушунтирди.

– Мана бу – Британия зиғиркорлик қарз-ҳавола жамиятидаги банкчиларимга ишончнома: улардан сизнинг номингизга кирим-чиқим ҳисоби очишларини илтимос қилдим, – деди. – Мистер Томсон барча йўлйўриқларни ўргатади; у киши бу жойларни жуда яхши билади. Сиз қарз ёрдамида дўстингизнинг хорижий мамлакатга чиқиб кетишини таъминлайсиз. Умид қиламанки, ўз пулингизни сал ўйлаброқ сарфлайсиз, аммо мистер Томсон каби дўстларим бўлганда, пулнинг юзига қараб ўтирмасдан ишлатаверардим. Унинг қариндоши масаласига келсак, Бош прокурор ҳузурига борсангиз ўзингиз учун ҳам яхши бўларди; ҳаммасини бир бошдан сўзлаб беринг ва гувоҳликка ўтажагингизни ҳам айтинг: у сизнинг таклифингизни қабул қилиш-қилмаслиги – бутунлай бошқа гап; бу Г. А.га боғлиқ муаммодир. Сизни Бош прокурорга таништириб қўйишлари учун олим адашингиз бўлмиш пилриглик Бэлфур номига хат ёзиб беряпман; у зотни жуда ҳурмат қиламан. Агар сизни отдошингиз таништиради, мақсадга мувофиқ бўларди: Пилриг соҳиби ҳуқуқшунослар ўртасида катта обрўйга эга, у Бош прокурор Грантнинг ҳам ишончини қозонган. Агар ўрнингизда мен бўлганимда, ортиқча тафсилотлар билан унинг бошини қотириб ўтирмасдим. Биласизми, менимча, мистер Томсон номини эслатиб ўтиришнинг ҳеч қандай ҳожати йўқ. Ми-

стер Бэлфурдан ўрнак олишга ҳаракат қилсангиз кам бўлмайсиз; у тақлид қилишга арзийдиган муносиб инсон, Бош прокурор билан муомала қилаётган чоғингизда тилингизга ниҳоятда эҳтиёт бўлинг. Мистер Дэвид, барча ишларингизда худо сизга ёр бўлсин!

Сўнгра у ҳаммамиз билан хайрлашди-да, Торренс ҳамроҳлигида паром қатнайдиган кечув томон йўл олди. Ўз навбатида Алан иккаламиз ҳам Эдинбург шаҳри сари отландик. Биз майсалар ўсиб ётган сўқмоқдан юрдик; тош устунлару чала-ярим қоровулхона ёнидан ўтдик: аждоқларимдан қолган маконни йўл-йўлакай томоша қилиб кетдик. Қўрғон ниҳоятда улғувор эди, лекин одам яшамайдиган вайрона каби ҳувиллаб ётарди, совуқ кўринарди; фақат юқоридаги деразадан худди уясида у ёқдан-бу ёққа югуриб юрган қуёнинг қулоғидай битта қалпоқ дам-бадам кўришиб қоларди. Ҳа, мени бу ерда қучоқ очиб кутиб олишмади, ёмон кўз билан қаршиладилар; аммо кетаётган пайтимда ортимдан пинҳона кузатиб қолишди, шунисига ҳам шукр!

Алан икковимиз имиллаб қадам ташлардик; гаплашгимиз ҳам, илдамроқ юргимиз ҳам келмасди. Бир нарса хусусида хаёл сурардик; айрилиқ онлари яқинлашмоқда эди, ўтган кунлар хотираси елкамиздан оғир юк каби эзиб турарди. Албатта, биз қиладиган ишларимиз борасида гаплашиб олган эдик; Алан унча олис бўлмаган жойларда – гоҳ у ерда-гоҳ бошқа ерда яшириниб юриши лозим эди. Лекин ҳар куни бир марта келишилган паккага келиши шарт эди; ўзим ёки учинчи одам воситасида у билан алоқа боғлаб туришим керак. Айни замонда эпинлик Стюартлардан чиққан бирорта қози билан боғланишим даркор эди; чунки

унга бемалол ишонса бўларди: топшириқ шундан иборатки, муносиброқ бирорта кема топиш ва Алан унга омон-эсон чиқиб олиши учун шароит яратиб бериш керак эди. Бу масалаларни муҳокама этганимиздан сўнг, маълум бўлдики, тилимизга гўё тушов тушганди: тўғри, Аланни «мистер Томсон» деб мазахлардим, Алан эса янги уст-бошларимдан, ер-мулкимдан куларди, аммо ҳозир куладиган аҳволда эмаслигимизни билиб олиш унчалик қийин эмасди, балки йиғлагимиз келарди.

Яқин йўлдан юрдик; Корсторфинский доводидан ошиб ўтишга қарор қилдик: Нафас Ростла деган жойга етган пайтимиз, пастликда ястаниб ётган Корсторфинский ботқоғига ва ундан-да нарида – тепаликда қўр тўкиб турган шаҳарга нигоҳ ташладик. Иккаламиз ҳам бирдан тўхтаб қолганимизга сабаб – худди шу ерда йўлимиз ажралиши лозим эди; буни ҳар биримиз жуда яхши билардик. Дўстим боя келишиб олган шартларни менга қайтадан эслатиб қўйди: қозини қаердан топиш мумкин; уни – Аланни куннинг қайси палласида учратамиз: белгиланган вақтда албатта ўша паккага келиб туради; учрашувга юборилган бегона киши қандай имо-ишора қилиши лозим ва ҳоказо. Сўнгра оч-наҳор қолмаслиги учун чўнтагимдаги ҳамма пулимни Аланга бердим (менда Ранкилердан олганим икки танга бор эди, холос). Охири Эдинбургга термилганимизча бир неча дақиқа сукут сақладик.

– Хўп, майли, хайр! – деди Алан ва менга чап қўлини узатди.

– Хайр! – дедиму қўлини маҳкам қисиб қўйдим ва нишабликдан пастга қараб туша бошладим.

Биз бир-биримизга қарамасликка ҳаракат қилардик; у узоқлашиб кетгунча ортимга ўтирилиб

боқмадим. Лекин шаҳарга кетаётиб ўзимни шунчалар бечораҳол, ёлғиз ҳис этдимки, йўл четига ўтириб олиб ёш боладай ерга юмалаб-юмалаб йиғлагим келди.

Уэсткirk ва Грассмаркетни ортда қолдириб, пойтахт кўчасига чиққан пайтимда вақт тушликка яқинлашиб қолган эди. Ўн-ўн беш қаватли баланд иморатлар; торгина, қуббали дарвозалар, поёнсиз гавжум йўлкалар; дўконларнинг пештахталарига ёйиб қўйилган мол-матахлар; гала-говуру югур-югур, димоқни ёрадиган сассиқ ҳидлару башанг кийимлар, кўплаб ажойиботлару майда-чуйдалар мени дафъатан эсанкиратиб қўйди. Бир жойга етганимда оғзим очилиб, лаллайи-иб қолган эканманми – билмадим, эс-ҳушимни йиғиштириб мундоқ қарасам, кўчани тўлдириб кетаётган оломон оқими номаълум томонга суриб кетаётибди-ю, мен эсам фақат Нафас Ростла тепалигида турган чоғимиздаги Аланнинг қиёфасини эслайман, холос. Албатта, тез орада янгиликлар кишини ҳайратга солиши турган гап. Бироқ ҳозир ичимга чироқ ёқса ёримасди, негадир дилим хуфтон эди: назаримда, қандайдир ишни кўнгилдагидек бажармаганга ўхшардим.

Тақдир тақозоси билан оломон оқими мени нақ Британия зигиркорлик қарз-ҳавола жамиятининг остонасига элтиб ташлади.

МУНДАРИЖА

Меросхўр
ёки

Дэвид Бэлфурнинг саргузаштлари

Бағишлов.....	4
Биринчи боб. Мен узоқ сафарга – Шос қўрғонига жўнаяпман	7
Иккинчи боб. Манзилга етдим.....	14
Учинчи боб. Амаким билан танишув	22
Тўртинчи боб. Шос қўрғони – бало-қазолар уяси	32
Бешинчи боб. «Куинсферри» кечуви томон йўл олдим.....	44
Олтинчи боб. Кечувда рўй берган ҳодиса.....	54
Еттинчи боб. «Васият» кемасида денгиз бўйлаб сафар.....	62
Саккизинчи боб. Қуйруқдаги бошқарма.....	73
Тўққизинчи боб. Тилла камарли киши	80
Ўнинчи боб. Бошқарма қамали.....	94
Ўн биринчи боб. Дарға тақдирга тан берди	105
Ўн иккинчи боб. Малла тулки.....	112
Ўн учинчи боб. Кема ҳалокати.....	126
Ўн тўртинчи боб. Мўъжаз орол.....	135
Ўн бешинчи боб. «Кумуш тугмачали ўсмир» Малл оролида.....	148
Ўн олтинчи боб. «Кумуш тугмачали ўсмир» Морвен оролида.....	161
Ўн еттинчи боб. Малла тулкининг ўлими	172
Ўн саккизинчи боб. Тўқайдаги суҳбат.....	181
Ўн тўққизинчи боб. Кўрқув маскани.....	193
Йигирманчи боб. Сирли сўқмоқ бўйлаб қоялар.....	203
Йигирма биринчи боб. Сирли сўқмоқ бўйлаб	216
Йигирма иккинчи боб. Сирли сўқмоқ бўйлаб арчагулли ташландиқ макон	226
Йигирма учинчи боб. Қўналға.....	238
Йигирма тўртинчи боб. Сирли сўқмоқ бўйлаб низо	251
Йигирма бешинчи боб. Бэлкиддерда.....	267
Йигирма олтинчи боб. Озодлик биз фортдан ўтмоқчимиз	278
Йигирма еттинчи боб. Ранкилер ҳузурида	294
Йигирма саккизинчи боб. Меросимни ажратиб олгани отландим.....	307
Йигирма тўққизинчи боб. Муродимга етдим.....	319
Ўттизинчи боб. Хайрлашув	329

Адабий-бадиий нашр

РОБЕРТ ЛУИС СТИВЕНСОН

МЕРОСХЎР

Роман

Муҳаррир

Муҳайё РИХСИБЕКОВА

Бадий муҳаррир

Уйғун СОЛИҲОВ

Мусахҳиҳ

Мадина МАҲМУДОВА

Саҳифаловчи

Суннат МУСАМЕДОВ

Техник муҳаррир

Умидбек ЯХШИМОВ

Лицензия рақами: АИ № 252, 2014 йил 02.10.да берилган.

Босишга 2016 йил 30.05.да рухсат этилди.

Бичими 84x108 1\32.

Босма табағи 21,0. Шартли босма табағи 35,28.

Гарнитура «Bookman Old Style». Офсет қоғоз.

Адади 5000 нусха. Буюртма № 118.

Баҳоси келишилган нархда.

«Янги аср авлоди» НММда тайёрланди.

100113. Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60.

Мурожаат учун телефонлар:

Нашр бўлими – 147-00-14; 129-09-72;

Маркетинг бўлими – 128-78-43; 397-10-87; факс – 273-00-14;

e-mail: yangiasravlod@mail.ru